

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2010

12

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. www.eurozine.com

Jonas GASIŪNAS. „Lietuviškas Lavrentijaus B. sapnas“ 2010. Drobė, akrilas, piešinys degančia žvake 295x300. Vidmanto Ilčiuko reprod.

Jonas Gasiūnas – Nacionalinės premijos laureatas, apdovanotas už tapybos galimybių atnaujinimą, už šiuolaikinio meno idėjų sklaidą

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Ramunė MARCINKEVIČIŪTĖ
(teatras) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dailininkas) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Vytautas BERENIS
Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Tomas KIAUKA
Liana RUOKYTĖ (Skandinavija)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com

Faksas: 2 62 38 61
© Leidėjas – UAB Kultūros barai. SL 101

Remia

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Virgilijus ČEPAITIS. Gal jau laikas „perkrauti“ lietuvių ir lenkų santykius? / 2

Problemos ir idėjys

Rita REPŠIENĖ. Šventoji ideoteka, tautiniai naratyvai ir pasirinkimo laisvė / 7

Paveldas ir paminklai

Vasilijus SAFRONOVAS. Kodėl Rusijos stačiatikių cerkvei prirėkė buvusių Rytų Prūsijos
pilių ir bažnyčių? / 16

Anna KARPENKO. Socialiniai ir kultūriniai konflikto aspektai. *Kuo gresia simboliškai
reikšmingo Kaliningrado srities kultūros paveldo perdavimas Rusijos Stačiatikių cerkvei* / 18
Skaidra TRILUPAITYTĖ. Žinia. Apie statomus ir griaujamus paminklus / 21

Nuomonės apie nuomones

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. Kultūros paveldas ar tautos pasirinkimas? *Diskusija
dėl Žaliojo tilto skulptūrų* / 24

Kūryba ir kūrėjai

Almis GRYBAUSKAS. Exegi monumentum / 28

Helmutas ŠABASEVIČIUS. Nuo Kopelijos iki Olimpijos / 31

Gražina MARECKAITĖ. Sutrikusios pažiūros / 34

Aušra Marija SLUCKAITĖ-JURAŠIENĖ. Arkangelo gatvė / 40

Apie dienos sapnus, tradicijų inerciją ir lokalumo aurą. *Anketa kompozitoriams* / 48

Herkus KUNČIUS. Eskizas apie žydinčias Gruzijos vynuoges / 57

Ramunė MARCINKEVIČIŪTĖ. „Matėme per televizorių, kaip artinasi mūsų mirtis“.
Įspūdžiai iš Tbilisio tarptautinio teatro festivalio / 64

Almantas SAMALAVIČIUS. Santūrus japonų kultūros spindesys. *Pastabos 76-ojo
Tarptautinio PEN klubo kongreso paraštėse* / 69

Stasys GOŠTAUTAS. Mario Vargas Llosa – rašytojas ir politikas / 76

Rima CICĖNIENĖ. Vladas Drėma – LDK rankraštiniių ir spausdintų knygų meno
tyrinėtojas / 79

Pažinti naujaip

Daniel MILLER. Apie postmiestą / 84

Dalia LEINARTĖ. Naujasis intymumas prieš susvetimėjimą ir agresiją. *Aleksandros
Kašubienės susirašinėjimas su Algirdu Julium Greimu* / 91

Iš kultūros istorijos

Ernestas VASILIAUSKAS. Surastas naujas XVIII a. pradžios Jonišio istorijos šaltinis / 95

Apie knygas

Asta DEKSNYTĖ. Kalbų varžybos vaizdingame idėjų peizaže / 99

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Kuždesių šalis / 102

Metinis turinys / 103

Summaries / 111

Viršelio 1 p.: Léo Delibes. Kopelija. Spektaklio scena. Choreografas Kirilas Simonovas, kostiumų
dailininkas Michailas Šemiakinas. LNOBT. Martyno Aleksos nuotr.

4 p.: Eglė KUCKAITĖ. Play boy? Iš parodos „Sutrikusios pažiūros“ galerijoje „Meno niša“

GAL JAU LAIKAS „PERKRAUTI“ LIETUVIŲ IR LENKŲ SANTYKIUS?

„Na Litwie“ ar „w Litwie“?

Pradėsiu nuo filologinių pasvarstymų. Lenkai, kaip ir daugelis kitų slavų, vietą, kurioje vyksta veiksmas, nurodo ne vietininko linksniu, kaip įprasta lietuvių kalboje, o prielinksniais, kurių yra du. „Na“ daugiau pažymi veiksmo kryptį, tačiau šis prielinksnis rodo ir tam tikrą tos vietos priklausomybę nuo kalbančiojo ar rašančiojo. Vartojamas vietovės ar valstybės atžvilgiu, jis paprastai nurodo, kad kalbama apie šalies, pavyzdžiui, Lenkijos, regioną („na Mazow-szu“ – Mazovijoje, „na Podlasiu“ – Palenkėje). Kitas prielinksnis – „w“ – yra neutralus, neturi papildomų prasmų ir žymi tik veiksmo vietą.

Pagal seną lenkų kalbos tradiciją, jei veiksmas vyksta Lietuvoje, sakoma ir rašoma: „na Litwie“, tarsi parodant, kad Lietuva yra Lenkijos regionas. Kai Lietuva atkūrė nepriklausomybę, po 1990-ųjų imta politiškai korektiškai rašyti: „w Litwie“, taip lyg ir pabrėžiant, kad Lietuva yra nepriklausoma valstybė, nesusijusi su Lenkija. Juk lenkai nesako: „na Niemczech“ arba „na Francji“. Tačiau pastaruoju metu, atrodo, net ir į oficialių Lenkijos atstovų lūpas grįžta priešdėlis „na“. Gal politinis korektiškumas tapo nebemadingas?

Ar tai susiję tik su politiniu korektiškumu, ar reiškia ir pasikeitusios tikrovės pripažinimą, atskleidžia panaši prielinksnių „v“ ir „na“ vartojimo istorija kitoje slavų kalboje. Rusai nuo seno sako „na Ukraine“ (beje, ir pats vietovardis kilęs iš rusų kalbos žodžio „okraina“, reiškiančio pakraštį). Tai vienintelis atvejis rusų kalboje, kai veiksmo, vykstančio užsienio valstybėje, vietai nurodyti vartojamas prielinksnis „na“. Kitais atvejais sakoma „vo Franciji“, „v Germaniji“, „v Litve“ ir t. t. Viktorui Juščenkai pavyko išsireikalauti, kad Rusija Ukrainos atžvilgiu oficialiai vartotų užsienio valstybėms taikomą prielinksnį. Jau buvo nusistovėjęs žodžių derinys „v Ukraine“. Taip Rusija kalbos lygmeniu pripažino, kad Ukraina – atskira valstybė. Dabar, atrodo, rusai ir vėl vartoja „na Ukraine“.

O grįžtant prie lietuvių ir lenkų santykių – tai kaip vis dėlto yra: „w Litwie“ ar „na Litwie“?

1793 m. gegužės 3 d. konstitucija ir Lietuva

Prieš daugiau kaip du šimtus metų Abiejų Tautų Respublika priėmė pirmąją Europoje konstituciją (tuo lenkai labai didžiuojasi) – gegužės 5 d. ji įrašyta į teismų knygas kaip „Valdymo įstatymas“. Tiesą sa-

kant, palyginti su maždaug tuo pat metu priimtomis JAV ir Prancūzijos konstitucijomis, tai buvo luominės valstybės konstitucija. Joje, nors valstybė ir vadinama respublika, daugiausia vietos skirta karaliaus vaidmeniui, jo rinkimų tvarkai, net jo vaikų auklėjimui. Visi sprendimai ir toliau liko bajorų rankose. Lenkų tautai pagal tą konstituciją atstovavo bajorai, miestiečiams pagaliau buvo suteikta savivaldos teisė, o valstiečiai buvo paimti „įstatymo ir krašto valdymo globon“. Apie tai, kad visi žmonės yra lygūs, kaip apibrėžia JAV ar Prancūzijos konstitucijos, „Valdymo įstatymas“ nekalba. Žinoma, tai buvo vis dėlto gerokas žingsnis tolyn nuo anarchijos ir savivalės.

Lenkijoje gegužės 3-ioji yra valstybinė šventė. Dabartiniais laikais būta pasiūlymų padaryti ją ir Lietuvos švente. Juk 1793 m. gegužės 3 d. oficialiai dar egzistavo Abiejų Tautų Respublika. O gal egzistavo tik Respublika – *Żečpospolita*? Konstitucijoje neatsirado vietos žodžiams „lietuviai“ ir „Lietuva“, mat, nepaisant Lietuvos bajorų pastangų, valstybė vis labiau unifikuos. Turbūt todėl tokio didelio pasipriešinimo Lietuvoje sulaukė bandymas gegužės 3-iąją pripažinti valstybine švente.

Redagavau 1793 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimą į lietuvių kalbą, todėl jos tekstą žinau neblogai. Pagal ją karalius Stanislovas Augustas atstovauja tik lenkų tautai. O šalis, kurioje turėtų veikti ši konstitucija, yra Lenkija.

Ne kartą pagalvodavau, kodėl, padalijus *Żečpospolitą*, Lietuva tapo eiline Rusijos Šiaurės vakarų krašto gubernija, o plotams aplink buvusios valstybės sostinę Varšuvą vėliau, po Napoleono karų, buvo suteikta net šokia tokia autonomija? Gal tai susiję ir su 1793 m. gegužės 3 d. konstitucija? Rusijos imperija trečiuoju padalijimu sunaikino *Żečpospolitą* Seimo patvirtintame „Valdymo įstatyme“ įteisintą **unitarinę** valstybę – Lenkiją. Lietuvos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaip atskiro politinio vieneto pagal tą konstituciją tiesiog nebuvo. Kai kurių Lietuvos didikų desperatiškomis pastangomis 1793 m. spalio 22 d. į teismų knygas įrašytas „Abiejų tautų tarpusavio įsipareigojimas“ ne daug ką tereikšė.

„Vyresniojo brolio“ sindromas?

Šiandien Lenkija dešimt kartų didesnė už Lietuvą.

Kartais atrodo, kad lenkų politikai Lietuvos lenkus traktuoja kaip Lenkijos lenkus. Tarsi mes vis dar gyventume vienoje valstybėje, kurioje jie dominuoja. Panašus požiūris buvo jaučiamas ir 1989 m. gruodžio pabaigoje, kai Sąjūdžio delegacija Varšuvoje susitiko su *Solidarność*, ką tik laimėjusio rinkimus į Lenkijos Seimą, atstovais. Buvo gana sunku įrodyti bičiuliams lenkams, kad autonomijos lenkų mažumai suteikimas nėra pirmasis žingsnis, kurį būtina turime žengti, siekdami Lietuvos nepriklausomybės. Vis dėlto tada juos įtikinome.

Lenkams, matyt, vis dar sunku suprasti, kad jie nebeturi kažkokių ypatingų teisių į Lietuvą, nes tai dvi atskiros valstybės. Tas nesupratimas kadaise baigėsi generolo Żeligowskio žygiu į Vilnių. Bet dabar kiti laikai. Jėga ir gyventojų skaičius ne taip jau daug lemia.

Kai kurie lenkai, man atrodo, vis dar laiko save „vyresniaisiais lietuvių broliais“. Kai Lenkijos užsienio reikalų ministras sako nevažiuosias į Lietuvą tol, kol neleisime pasuose lenkiškų pavardžių rašyti su „ł“, „ś“, „ć“, „ż“ ir t. t., jis turbūt tiki, kad kovoja už lenkybę, nors, mano nuomone, tik kelia įtampą ir didina atotrūkį tarp dviejų broliškų tautų. Tasai „vyresniojo brolio“ sindromas turbūt išliko nuo tų laikų, kai Abiejų Tautų Respublikos sinonimas buvo tiesiog Lenkija.

Vyresnysis brolis jaučiasi turintis teisę visus reikalus tvarkyti savo nuožiūra. Ne taip seniai kitas oficialus apsišaukėlis kišosi į visas mūsų, lietuvių, gyvenimo sritis. Gal todėl taip skausmingai reaguojame, kai kas nors vėl nori apsiskelbti „vyresniuoju broliu“ ir mums nurodinėti.

Atsimenu, Lenkija savo vadovų lūpomis žadėjo, kad bus mūsų advokatė, kai stosime į Europos Sąjungą. Abi šalys įstojo tą pačią dieną, tad neaišku, kas buvo kieno advokatas. Europos Sąjungoje abiejų balsai turi vienodą vertę, pavyzdžiui, Europos Komisijoje ir Lenkija, ir Lietuva turi po vieną komisarą.

„Jaunesniojo brolio“ sindromas?

Šiandien Lietuva dešimt kartų mažesnė už Lenkiją.

Esame nelabai didelė valstybė. Europos Sąjungoje pagal gyventojų skaičių už mus mažesnės tik Latvija, Estija, Slovėnija ir Liuksemburgas. O pagal teritoriją – dar ir Belgija, Olandija, Danija. Tačiau valstybės reikšmę lemia ne vien jos dydis, bet ir tai, ką naujo ji gali pasiūlyti pasaulio bendrijai.

Svarbu patiems nesijausti maža valstybe, nevadinti Lietuvos, kaip dažnai girdime net per radiją, mažiabūni žodžiu „Lietuvėlė“. Taip elgdami užmirštame ne tik Vytautą Didįjį ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, bet ir nesenus laikus, kai, būdama dabartinio dydžio, Lietuva atliko didelius darbus, iš kurių svarbiausias – kad sugebėjo be karo ištrūkti iš vienos galingiausių pasaulio imperijų lagerio.

Taigi santykiuose su kitomis šalimis, tarp jų ir su Lenkija, reikėtų atsikratyti „jaunesniojo brolio“ sindromo. Argi taip svarbu, kad Lietuva dešimt kartų mažesnė už Lenkiją? Pamenu, Sąjūdžio laikais Lenkijoje su *Solidarność* vadovais stengėmės šnekėti lenkiškai, kad jie geriau suprastų mūsų idėjas, kad būtų lengviau suderinti veiksmus. Bet mes atstovavome ne valstybei, o tik Sąjūdžiui ir sau patiems. Dabar mūsų vadovai per oficialius vizitus, man regis, atstovauja Lietuvai, kurios valstybinė kalba – lietuvių. Gal aš klystu taip manydamas apie tuos mūsų valstybės vadovus, kurie per oficialius susitikimus šneka lenkiškai? Beje, lietuviškai neprabilo dar nė vienas lenkų politikas... Tarp kitko, ar mūsų valstybės vadovai kada nors Latvijoje pasakė kalbą latviškai?

Kartais istorikai šnabždasi: „Ar lenkai mums leis?“ Mat kalbama apie kokią nors istorinę asmenybę, gyvenusią Vilniuje, bet šnekėjusią lenkiškai. Dažniausias tokio susidvejinimo pavyzdys – požiūris į Adomą Mickevičių. Žinoma, jis yra lenkų poetas. Bet studijavo Vilniuje, mokytojavo Kaune, o garsiausią savo poemą pradėjo žodžiais „Litwo, ojczyzna moja“. Todėl drašiai galima jį priskirti ir Lietuvos istorijai, nors rašė lenkiškai, o palaidotas Vavelyje. Nemažai poetų, gyvenusių Vilniuje, rašė

lotyniškai. Kam juos atiduoti? Vatikanui? Mūsų istorija yra tų žmonių, kurie gyveno čia, Lietuvoje, istorija.

Du su puse šimtmečio (po Liublino unijos) buvome bendra valstybė su Lenkija. Per tuos šimtmečius netekome dalies teritorijos, praradome savo elitą, kuris palaipsniui sulenkėjo. Vienas pirmųjų žingsnių, kurių ryžtingai žengė mūsų tautinio atgimimo veikėjai XIX a. pabaigoje, buvo „w“ atsisakymas. Stengtasi nutolti nuo anksčiau vartoto lotyniškos abėcėlės lenkiško varianto, todėl įvestos „ż“, „cz“, „sz“ ir kitos panašios raidės. Tai buvo vienas pirmųjų mūsų tautinės nepriklausomybės veiksmų.

Nors praėjo daugiau kaip šimtas metų, Lietuvoje vis dar galioja lenko dvarininko, lenko pono stereotipas, ypač sumaniai populiarintas sovietmečiu, gal todėl toks gajus. Turbūt jis ir lemia, kad lenkams Lietuvoje taip sunkiai sekasi derinti savo interesus su lietuviams, nes šiems prieš akis iškart iškyla lenkas ponas, kuris ir vėl nurodinės, ką lietuvis turi daryti. Daugelyje Europos Sąjungos šalių mišriuose pasienio rajonuose esama dvikalbių užrašų, tačiau jie atsirado tos valstybės ir jos visuomenės valia, o ne primygtiniu „vyresniojo brolio“ reikalavimu. Jaunesnysis brolis visada priešinsis vyresniojo brolio spaudimui.

Bet šįsyk norėčiau lietuvių paklausti, kas mes esame: lenkų broliai ar lenkakalbio dvarponio baudiuninkai? O gal apskritai jaučiamės velkantys lažą – anksčiau Maskvos, dabar Briuselio? Ar kada nors pasijusime laisvi piliečiai?

Gal jau laikas lietuviams įveikti savo agresiją, kurią skatina „jaunesniojo brolio“ nevisavertiškumo kompleksas? Argi visa tai, kas šimtmečius vyko čia, Lietuvoje, nėra Lietuvos istorija? Laikas ramiai derinti reikalus tarp šalių, jaučiant pagarbą ir neprarandant savigarbos.

Tautinių mažumų likimas

Lietuviai už dabartinių Lietuvos sienų nuo seno gyvena Baltarusijoje, Latvijoje, žinoma, ir Lenkijoje.

je. Lenkai už Lenkijos sienų gyvena Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje. Slovėnai už Slovėnijos sienų gyvena Austrijoje, Italijoje. Nei vieni, nei kiti patys iš vietos nepajudėjo, tiesiog keitėsi valstybių sienos. Sienas vienoje ar kitoje vietoje braižė praeities politikai ir praeities politika. Mums dabar belieka būti savosiose vietose, gerbti valstybę, kurioje gyvename, ir mažumų teises į savo kalbą, savo kultūrą. Čia nekalbu apie tuos, kurie emigravo į kitas šalis laisva valia.

Tačiau nemažai valstybių savo tautines mažumas naudoja politiniams tikslams pasiekti. Gerai pameiname, kaip Sovietų Sąjunga bandė Rytų Lietuvoje steigti sovietines autonomijas (panašias, kaip įsteigė Moldovoje, Gruzijoje). Mažai kas žino, kad tuo pat metu, kai bandyta steigti lenkų autonomiją Lietuvoje, komunistinė Lenkijos valdžia staiga pasiūlė autonomiją Lenkijos lietuviams. Žinodami, kokį smūgį tai suduotų Lietuvai, kovojančiai už nepriklausomybę, Lenkijos lietuviai autonomijos atsisakė. Kai Lietuva jau paskelbė nepriklausomybę, Lietuvos lenkai (žinoma, Maskvos nurodymu) įkūrė „Šalčininkų lenkišką nacionalinį-teritorinį Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos rajoną“, o Vilnijos visų lygių deputatų suvažiavimas išrinko koordinacinę tarybą ir priėmė kreipimąsi į Michailą Gorbačiovą, reikalaudamas paskelbti Vilniaus kraštą atskiru administraciniu vienetu. Nieko iš to neišėjo. Sugriuvo ne Lietuva, o SSRS.

Valstybės paprastai rūpinasi savo tautiečiais, gyvenančiais už šalies ribų. Graikija suteikia pilietybę visiems be išimties graikams, net tiems, kurie yra tapę kitos šalies piliečiais. Turkija savo tautiečiams stato mečetes visame pasaulyje. Kartais tas rūpestis būna ypatingas. Antai Vengrija išduoda pasus visiems Slovakijoje gyvenantiems vengrams, o Lenkija įsteigė Lenko kortą. Dokumentais įrodęs savo kilmę, pretendentas į Lenko kortą gauna oficialų Lenkijos ambasados patvirtinimą, kad priklauso lenkų tautai. Įdomu, kad Lenko korta dalijama tik tiems lenkams, kurie gyvena buvusioje SSRS teritorijoje, – kad puoselėtų lenkų kalbą, nenutautėtų, gautų nemoka-

mas visas į Lenkiją, galėtų nemokamai studijuoti Lenkijoje ir t. t. Lenko kortas dalydami ir Lietuvos lenkams, Lenkijos įstatymų leidėjai, atrodo, pamiršo, kad Lietuva yra Europos Sąjungos narė, gal net mano, kad Lietuva iki šiol yra buvusios SSRS įtakos zonoje. Juk kažkodėl panašiai nesirūpinama lenkais, gyvenančiais JAV, Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Vokietijoje... Nejaugi mūsų kaimynai būtų pamiršę ir tai, kad Europos Sąjunga ypač aktyviai rūpinasi jai priklausančių valstybių tautinėmis mažumomis?

Europos Sąjungą sudaro daug valstybių, ir jos atsiņš su savimi aibę įvairiausių iki galo neišspręstų tautinių mažumų problemų. Gal todėl ES tokia jautri tautinių mažumų reikalams. Daug vokiečių nuo seno gyvena Rumunijoje, Prancūzijoje, JAV, taip pat ir Lenkijoje, bet neteko girdėti, kad Vokietijos vyriausybė dalytų jiems Vokiečio kortą. Perdėtas rūpinimasis savo tautiečiais kartais kvepia XIX amžiumi, kai valstybės dar nebuvo priėmusios tiek daug įstatymų, reglamentuojančių tautinių mažumų teises. Dabar, ypač Europos Sąjungoje, tautinių mažumų klausimai svarbūs visiems – tiek bendratautiečiams, tiek ir bendrapiliečiams.

Šiandien Europos Sąjungoje turbūt dažniausiai šnekama apie tautinių mažumų integraciją į valstybės, kurioje jie gyvena, visuomenę. Lenkai kol kas nėra skatinami integruotis į Lietuvos visuomenę. O, pavyzdžiui, Latvijoje, turinčioje kur kas gausesnę rusų tautinę mažumą, rusų mokyklos palaipsniui pereina prie mokymo valstybine latvių kalba. O ar lengva integruotis lenkams, kuriems lenkiškose Lietuvos mokyklose visi dalykai dėstomi jų gimtąja kalba? Palyginkime – lietuvių mokyklose Lenkijoje dauguma dalykų dėstoma lenkiškai ir tai padeda Seinų, Punsko lietuviams integruotis į Lenkijos gyvenimą. Daugelyje Europos šalių priimami net specialūs įstatymai, skatinantys tautinių mažumų integraciją. Ar Lietuva tokius turi?

Ar iš vienos, ar iš kitos pusės žiūrėsime, vis tiek nėra pagrindo sakyti, kad lenkai Lietuvoje diskriminuojami. Jie tvarkosi tose savivaldybėse, kur sudaro daugumą, išsirenka atstovus į Seimą, turi net lenką

europarlamentarą. Bet ar lenkai yra pasirengę gerbti Lietuvos valstybę? Negi jie vis dar jaučiasi gyvenantys SSRS? Lietuvos lenkai visų pirma yra Lietuvos piliečiai. Kai tą priminė popiežius Jonas Paulius II, Lenkijos spaudoje pasigirdo daugybė nepritarimo balsų. Taigi, Lietuva ir Lenkija – ar esame atskiros valstybės?

„Nenorim pirkti sau sąjungininkų“

Pamenu, iškart po nepriklausomybės paskelbimo, 1990 m. kovo pabaigoje, į Aukščiausiąją Tarybą buvo atvykusi Lenkijos Seimo delegacija, vadovaujama Bronisławo Geremeko. Tarp pažadų tučiuojau pripažinti Lietuvą *de jure* pasigirdo ir reikalavimų leisti laikyti Mišias lenkų kalba Vilniaus arkikatedroje, o Konstituciją pakeisti taip, kad įstaigose būtų privaloma ir mažumos kalba. Deputatas Vidmantas Povilionis tada pasakė: „Nenorim dabar pirkti sau sąjungininkų.“ 1990 m. kovą, kai valstybė kabojo ant plauko, atrodytų, gal ir reikėjo ką nors pažadėti mainais už Lietuvos pripažinimą. Tačiau minėtas pokalbis tuo tada ir baigėsi. Lenkijos Seimo delegacijos garbei reikia pasakyti, kad per tą susitikimą reikalavimai keisti Konstituciją daugiau nebuvo keliami.

Lenkijos valdžia dažnai kaltina lietuvius, esą jie nesilaiko žodžio, – prezidentai, premjerai, kokie nors ministrai ne kartą yra žadėję sutvarkyti pavardžių rašybą, bet pažado netesi. Lenkų bulvariniai leidiniai dar priduria, neva lietuviai nuo seno garsėja klasingumu... Neabejoju, kad tokius pažadus kažkada kažkas iš tikrųjų buvo davęs ir, matyt, „vyresniajam broliui“ gerokai primyguš. Be to, pažadų dalytojams turbūt atrodė, kad pavardžių rašyba – tai tokia nereikšminga smulkmena, kurią galima kaipmat sutvarkyti. Taigi pažadėjo, bet ištesėti nesi-seka, nes gyvename demokratinėje valstybėje, kur tokius dalykus lemia visuomenės narių ilgos diskusijos ir balsavimas parlamente, kurį renka žmonės, todėl parlamentarai paprastai stengiasi paisyti jų nuomonės.

Žygimanto Augusto testamentas

Paskutinis Jogailaitis, Lenkijos ir Lietuvos karalius Žygimantas Augustas, kuris mirė praėjus trejiems metams po Liublino unijos pasirašymo, savo testamente nurodė: „Be to, mūsų testamentu abiem valstybėms, Lenkijos Karūnai ir Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, suteikiame, dovanojame, paliekame meilę, santarvę, vienybę, kurią mūsų protėviai lotyniškai pavadino unija ir stipriais parašais, patvirtintais bendra abiejų valstybių piliečių priesaika, įtvirtino amžiams.“ Jis dar pridūrė, kad tebūnie prakeiktas „tas, kas sėja tarp brolių nesantaiką“. Taigi, daugiau kaip prieš keturis šimtus metų parašytame testamente Žygimantas Augustas nieko neužsiminė apie tai, kad vienas iš brolių yra vyresnysis, su visomis iš to išplaukiančiomis privilegijomis, o kitas – jaunesnysis. Be to, lenkų ir lietuvių – brolių, ne kartą paminėtų paskutiniojo Jogailaičio testamente, – keliai išsiskyrė tada, kai tautos savo likimą ėmė spręsti demokratiškai.

Prieš šešis šimtus su trupučiu metų, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila vedė Lenkijos sosto paveldėtoją Vengrijos karaliaus Liudviko I dukterį Jadvygą, Lietuva buvo vos ne tris kartus didesnė už Lenkiją. Niekas negalėtų pasakyti, kokia bus Lenkija, kokia bus Lietuva, kiek bus lenkų, kiek bus lietuvių, kai praeis dar keturi ar šeši šimtai metų. Jeigu apskritai bus.

Tai, apie ką čia gal ir ne itin sklandžiai rašau, yra gana rimtas reikalas. Ne per seniausiai Lenkijos prezidentas įteikė Lietuvos prezidentei lietuvių prasi-kaltimų lenkams katalogą, kuriame surašyta, regis, kelios dešimtys punktų. Įdomu, kiek punktų būtų panašiam lietuvių sudarytame kataloge, jei kas nors išdrįstų jį pateikti „vyresniajam broliui“? Bet ar apskritai verta sudarinėti tokius katalogus? Negi spręsti rimtus dviejų tautų sugyvenimo klausimus pradėsime nuo būtų ir nebūtų nuodėmių sąrašo?

Gal reikėtų, kaip dabar madingai sakoma, „perkrauti“ lietuvių ir lenkų santykius? ■

Rita REPŠIENĖ

ŠVENTOJI IDEOTEKA, TAUTINIAI NARATYVAI IR PASIRINKIMO LAISVĖ

Idėjos ir vaizduotė yra kur kas galingesnės negu fizinė galia, kurią suteikia pinigai, negu policija ar karinė jėga. Visos jos bejėgės prieš idėjų galią.

Jim Jarmusch

Šiuolaikinės masinio visuomenės informavimo, tiksliau tariant, jos opinijos ir sąmonės formavimo technologijos, perėmusios rafinuotus retorikos, situacijų valdymo, psichologinio poveikio ir įtaigos metodus, pavertė įtikinėjimo meną galinga ideologine mašina, kuri savo ratais traiško ramią, įprastą, tradicinę miestiečių ir žemdirbių gyvenimą. Užkariavusi viešąją erdvę, ji manipuliuoja socialine sąmone, istorine patirtimi, vertybėmis ir kultūrinėmis nuostatomis. Sukuriamas „realusis“ pasaulis dažnai neturi jokių autentiškumo ženklų, o amžinas *ceitnotas* tarsi kaukė slepia ir pateisina savasties praradimą, iš po kojų vis sparčiau slystant tautiniam, istoriniam, kalbiniam pagrindui. Sveika ironija, kuri Baliui Sruogai buvo „ne tik stiliaus bruožas, bet ir savotiškas ginklas, galimybė išlikti, išsaugoti žmogiškąjį orumą“¹, dar pridurčiau – gelbstinčia iš nevilties spąstų, yra apdovanotas, deja, nedaugelis, o plačiąsias mases pančiojanti kasdienybės rutina po truputį tarsi rūdys graužia menkus tapatumo likučius, todėl žmonės tampa tikrenybę imituojančių žaidimų alaviniiais kareivėliais.

„Didžiųjų pasakojimų“, didingų istorinių asmenybių, nepaprastų herojų, pranašiškų įvykių laikai nu-

grimzdo į praeitį, regimi tik blyškūs jų atšvaitai. O ateities prognozės kaip visada siejamos su pasaulio pabaiga arba kaip pastaruosius du šimtus metų – su ekonomikos nuosmukiu, resignacija, suirute, depresija, net su globalizacija. Savąjį tapatumą siekiama išreikšti išskirtinumu, savitumu, reikšmingumu, brėžiant tariamas paraleles tarp nepažintos praeities ir sumaištingos dabarties. Kokie buvome, esame ir kokie norime būti? Štai klausimai, į kuriuos niekas nepasufliuos vienintelio teisingo atsakymo. Kas mes – pagoniškas Europos pakraštys? Lygiateisiai bendrijos nariai? Civilizuota XXI a. valstybė, turinti savo istoriją, vertybes ir tradicijas, kurias gerbiame ir puoselėjame?

Nacionalumo akiračiai neapsiriboja vien mūsų pačių patirtimi. Europa atvira naujam tapatumo suvokimui ir atradimams, todėl skatina vis iš naujo peržvelgti nacionalinius naratyvus, paveldo konstrukcijas, reikšmingiausius įvykius, įvertinti savo didžiavyrius ir herojus. Nors ir žinome, kad nepaprasti herojai dažniausiai turi kriminalinę praeitį, o istorinių asmenų didybę, spindesį ar skurdą neišskaidys, gal net savanaudiškais tikslais gana dažnai sukuria arba svetimšaliai, arba savi suinteresuoti

asmenys, net viešųjų ryšių agentūros, gudriai manipuluojančios visuomenės troškimais ir poreikiais, vis tiek nesiliaujame ilgėjęsi nepaprastumo, heroizmo, idealybės. Tai slypi pačioje žmogaus prigimtyje, todėl taip lengvai pasiduodame net efemeriskoms ar tapatumą diskriminuojančioms iliuzijoms. Suprantama, tautos savivoka yra nepalyginamai platesnė teigastis negu individualios tapatumo projekcijos.

Mitinė lietuvių tapatybė per šimtmečius irgi buvo grindžiama praeities didybės vaizdiniais. Istorinė sąmonė puoselėjo ir iš kartos į kartą perduodavo išskirtinumo vizijas, siekdama išaukštinti etnocentristinę laikyseną, bet neprarasdama ir europietiškos orientacijos.

O kurlink einame šiandien? Ar vis ritamės žemyn, kaip mitinis Sizifo akmuo, nekritiškai priimdami mokyklos suole diegiamas tiesas, jomis įtikėdami ir akiai jas garbindami, ar bandome įsiklausyti ir į kitokią nuomonę, pripažinti nuomonių, požiūrių ir interpretacijų įvairovę?

Užsidarydami tariamos didybės bokšte arba braidydami po beprasmiškas saviniekos dumblą, atsisakome galimybės būti įdomūs patys sau ir kitiems. Atsiverdami pasauliui neprarasime savitumo, tiesiog pripažinsime, kad „mūsų amžiaus problema yra ne dievų dingimas, kaip tvirtintų Heideggeris, o išraiškos matmenų išnykimo grėsmė“².

Vaizduotė, kaip svarbus saviraiškos ir kūrybingumo sandas, tampa didžiausia vertybe, nes nacionalumo projekcijoms ji gali suteikti prasmingų inovacijų. Europa tyrinėja didžiųjų ir mažųjų šalių naratyvus, ieškodama šiuolaikiškos savo tapatybės, bet stengdamasi nesugriauti ir savojo kilmės mito.

Fantazija apie kilmę

„Lietuviškosios giminės pradžia“ bandė atsekti jau pirmieji Lietuvos metraštininkai. Istorinių įvykių, faktų interpretacijos buvo siejamos su legendomis, padavimais ir tikėjimais, su tikrove ir įsivaizdavimais. Lietuvos realybės literatūriniai atspindžiai „turėjo padėti įrodyti, kad taip buvo, yra ir turi

būti“³. Legendos apie lietuvių kilmę – svarbi idealizuoto tautos pasaulio dalis. Kaip „tikras dalykas“ buvo pateikiama istorija, neva lietuviai kilę iš romėnų, atkeliavusių iš Romos. Esą Nerono valdymo laikais Pompėjaus laivyno vadas Publijus Libonas, slėpdamasis nuo persekiotojų, pasivadino Palemonu ir, pasiekęs Baltijos jūrą, Nemunu atplaukė į Lietuvą. Čia apsigyvenęs ir sulaukęs palikuonių, Palemonas davė pradžią lietuvių giminei. Lietuvoje gimusių Palemono sūnų ir giminaičių – lietuvių kunigaikščių – varduose atsispindi lietuviški vietovardžiai: Borkus, Kunas, Kernius, Utenis. Taigi iš keturių kilmingų romėnų giminių kilę visi Lietuvos bajorai.

Kilmės istorijos nėra atsitiktinės laiko liudytojos. Senoji raštija puikiai atskleidžia, kaip metraščių kūrimo laikais stengtasi „aukštinti ir idealizuoti Lietuvos kunigaikščius, ypač Vytautą“⁴, bandyta „politiškai atsiriboti nuo maskvėnų ir lenkų“⁵. Romėniškoji lietuvių kilmės teorija buvo ypač populiari XVI a., pirmoji Lietuvos istorija, Motiejaus Strykovskio paskelbta lenkų kalba, dar laikosi šio požiūrio. Bet ir XVII a. Alberto Vijūko-Kojalavičiaus lotynų kalba parašytoje, Gdanske išleistoje Lietuvos istorijoje pasirinktos tos pačios chronologinės ribos – rašoma apie lietuvių praeitį prieš italams atvykstant į Lietuvą ir po jų atvykimo, kai Lietuvą valdė Palemono šeima.⁶

Kitaip nei dauguma metraščių istorijų, kilmės legendos atlieka ideologinio teksto funkcijas. Algirdas Julius Greimas rašė: „Užuot buvus dirbtine tikrų vardų sąvarta, gali, priešingai, turėti mitinį matmenį ir, kitaip tariant, pateikti savotišką mitinę istoriją, kuri tuo pat metu gali būti ir melaginga, ir tikra.“⁷ Laikui bėgant riba tarp to, kas tikra ir kas išgalvota, niveliuojasi, kilmės legendos virsta tautos, kuri romantizuoja savo kilmę ir ieško tapatumo saitų su Europos kultūra, istorijos preliudija.

Pirmieji paminėjimai: pasirinkimo galimybės

Oficialiai pripažinta, kad Lietuvos (*Lituae*) vardo pirmojo paminėjimo data – 1009 m. kovo 9-oji, kai

Kvedlinburgo analuose buvo aprašyta šv. Brunono žūtis. Vienuoliktaisiais savo atsivertimo metais Rusios ir Lietuvos pasienyje jis su aštuoniolika saviškių buvo pagonių nužudytas ir nukeliavo į dangų.

Kodėl buvo pasirinkta būtent ši data, vainikuojanti lietuvių drąsą, klastą ar karingumą? Kas lėmė tokį pasirinkimą?

Ši idėja buvo iškelta atkuriamajame Lietuvos istorikų draugijos suvažiavime 1988-ųjų rudenį – tikėtasi, kad „Lietuvos tūkstantmetis“ prisidės „prie tautos vienijimosi“⁸.

Lenkija krikšto ir valstybės tūkstantmetį (*Sacrum Poloniae Millennium*) minėjo 1966 m. – Piastų dinastijos atstovas ir Lenkijos valstybės įkūrėjas Meška I (Mieszko) 966-aisiais vedė Čekijos princesę Dobravą ir apsikrikštijo kartu su pagoniška lenkų tauta.

Lietuva tūkstantmetį ėmė skaičiuoti nuo prieštaringo ir kontroversiško įvykio, kuris labiau išreiškia „laukinę“, pagonišką dvasią, negu „taikų“, konsoliduojantį dialogą su Europa, nesama ir europietišškai valstybei būdingų evangelizacijos signatūrų.

Šis Lietuvos „tūkstantmetis“ neturi deramų vertybinių konotacijų. Todėl oficialioji patetika neįtikina, o teiginys, kad „*Millennium* – tai slenkstis, ant kurio laukiama Paskutinio Teismo“⁹, verčia suabejoti tūkstantmečio vertybėmis. „Jeigu lygintume šį jubiliejų su 600 krikšto metų ar kitomis datomis, tai lietuviams, matyt, ši skaičių magija suveikė labai smarkiai: tas tūkstantmetis pats savaime buvo svarbesnis ne savo turiniu, o savo tūkstančiu.“¹⁰ Ar tautos vertybės priklauso nuo senumo? O gal senumas yra vertybė savaime?

Tada derėtų pasimokyti iš estų – prezidentas Lenartas Meris per vizitą Vokietijoje 1998 m. oficialiai pareiškė, kad Tacito veikale, parašytame I a. pabai-goje, minima *Aestiorum gentes* yra pirmasis Estijos paminėjimas istorijos šaltiniuose.¹¹ Ši žinia jau plačiai sklendo po virtualią erdvę, net ir oficialiai Estiją pristatančiuose tinklalapiuose.¹²

„Iki 2098-ųjų dar nemažai laiko, ir, jeigu mintis apie estų gentis, neva paminėtas Tacito, bus plėtoja-

ma, diegiama, eksploatuojama vadovėliuose, tai iš-augs viena, antra, trečia estų karta, kuri jau neabejos, kad laikas švęsti antrojo Estijos mileniumo jubiliejų. Išėitų, Estijos istorija yra beveik du kartus ilgesnė nei Lietuvos?“¹³ – regis, ironiškai klausia istorikas Arūnas Vyšniauskas, nes lietuvių ir estų tūkstantmečius iš tikrųjų skiria tik geras šimtas metų, be to, rimtų abejonių kelia bendrosios „aistiškosios“ tapatybės pasisavinimas.

O štai latviai atsilieka nuo mūsų – pirmąjį Latvijos paminėjimą rašytiniuose šaltiniuose jie sieja su Henriko Latvio 1225/1226 m. kronika, papildyta 1227-aisiais. Joje rašoma, kad augustinų vienuolis Meinhardas 1196 m. kartu su kryžiuočiais ir pirkliais iš Vokietijos nuplaukė iki Dauguvos ir pradėjo krikštyti baltų gentis. Tiesa, kaip skelbia „Eiliuotoji Livonijos kronika“, brolis Meinhardas tais pačiais metais ir mirė, bet ši tema neplėtojama ir nesiejama su pirmuoju Latvijos vardo paminėjimu.¹⁴

Pasirinkimo laisvė, atsieta nuo vertybinės orientacijos, tampa ideologine našta, fikcija, nes etniškumą siekiama sureikšminti bet kokia kaina, atsiri-bojant nuo europietiškų vizijų ir pasirenkant siaurą „istorinę“ apibrėžtį.

Etninis nacionalizmas yra politinė idėja, jo sėkmė arba nesėkmė priklauso nuo to, ką tauta pasirenka.¹⁵ Pasiduodami vien skaičių magijai, taip ir lik-sime jų tarnais. Prieš daugiau kaip trisdešimt metų Algirdas Julius Greimas pranašiška rašė: „Šiandien visi didieji, iškėlę vertybes–švyturius, jau mirę. Tai vertybių krizės metas, visuomenė jau nebemoka formuluoti savo madų...“¹⁶

Alternatyvos ieškojimai:

Pilėnų tragedija ir jos atgarsiai

Pirmieji liudijimai apie Pilėnų tragediją pasirodė XIV a. svetimšalių raštuose. Kryžiuočių ordino heroldas Prūsijoje Vygandas Marburgietis *Naujoje Prūsijos kronikoje* aprašo 1336 m. vasario 25 d. vykusį Pilėnų pilies Trapėnų žemėje antpuolį. Pasak jo, lietuviai, pamatę „kariuomenę, labai išsigando,

nesitikėdami, kad galės išlaikyti pilį, sumetė į ugnį be galo didelius turtus ir patys išsižudė: sako, kad ten viena pagonė senutė kirviu šimtą jų užkapojo, o vėliau ir pati galvą susiskaldė¹⁷.

Remdamasis Vygando Marburgiečio aprašytu įvykiu, Königsbergo universiteto poezijos profesorius Casparas *Schützas* XVI a. išplėtojo Pilėnų pilies įvykio versiją. Jis aprašė, kaip moterys ir vaikai buvo pasmaugti ir sumesti į ugnį, o vyrai žudė vieni kitus. Paminėjo ir seną stambeldę (*eine alte keidinne*), kirviu nukirtusią apie šimtą žmonių, paskui tuo pačiu kirviu susiskaldžiusią sau galvą. Margirio ir jo žmonos žūtį profesorius pavaizdavo taip: „Galiausiai, kada jis jau nebegalėjo laikytis, šoko paskubom į tamsų rūšį ar olą, kur buvo paslėpęs savo žmoną, ją vienu kalavijo smūgiu perkirto, po to pats sau tą patį kalaviją įsmeigė į pilvą, kad pasileido žarnos, ir krito šalia žmonos ir nelaimingai mirė.“¹⁸

Virtualus pasaulis kaip lakmuso popierėlis parodo temų aktualumą ir komplikuotumą. Antai prieš pusantų metų, 2009 m. balandžio 28 d., *lyrtas.lt* paskelbė Tomo Vaisietos pokalbį su istoriku Dariumi Baronu „Lietuvos tūkstantmetis: XIV amžius. Pilėnų gynėjai žudėsi apimti panikos, o Margiris – ne didvyris, tik pralaimėtojas“. Tai sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą, komentarų, replikų ir vertinimų buvo daugiau kaip aštuoni šimtai.

Tikroji Pilėnų vieta nežinoma, iš tradicijos manoma, kad tai buvęs Punios piliakalnis Pietų Lietuvoje, tačiau naujausi tyrinėjimai sieja šią vietovę su Žemaitija. Istoriografinę Pilėnų interpretaciją nemažai autorių irgi vertina skeptiškai, nes Vygando Marburgiečio „lotyniškame kronikos vertime šio pasakojimo nėra, o originalas dingęs. Vadinasi, jis žinomas tik per K. Šiuca“.¹⁹ Nepaisant to, ši legendomis, tikėjimais ir mistika apipinta istorija yra labai populiari ir laikoma tautinio sąmoningumo apoteoze.

Iškeliami arba deklaratyvūs argumentai, kaip antai „Pilėnų gynėjai vietoj vergijos pasirinko mirtį“,²⁰ arba sprendžiamos istorinės dilemos, klausiant „Pilėnai: mūsų protėviai – didvyriai ar savižudžiai?“²¹ Apeliuojama į tautinės savimonės ir savigarbos

svarbą. Legendinis žemaičių kunigaikštis, Pilėnų gynėjas Margiris tapo lietuviškumo forpostu, atsvara katalikybei, „tikrojo lietuviškumo“ propaguotoju. Įrodinėjama, kad „Pilėnų gynėjų žygdarbis toli gražu nebuvo beprasmis“²², kad „Pilėnų gynimas – didžiulė moralinė visos Lietuvos pergalė“.²³ Siekiama gana primityviai apibendrinti mokslines interpretacijas – esą istorikai bando pažeminti Margirį ir Pilėnų gynėjus, net įrodinėjama, kad tai dar vienas propagandinis katalikų žingsnis.²⁴

Istoriniai tyrinėjimai pagrindžia kitokią Pilėnų versiją: pilies gynėjai nesipriešino – pamatę priešą iškart puolė žudyti, o mūšis, jei jis ir buvo, tai nebent tarp norinčiųjų pabėgti ir senutės pagonės, kuri kapojo jiems galvas. Tada kyla klausimas: kodėl Pilėnų gynimas laikomas lietuvių karinės narsos apraiška, jei „garbingos kovos vyras prieš vyrą nebuvo“? Lietuvių „istorinė mitologija“ kupina keistenybių: „švenčiami pralaimėjimai ir nesėkmės arba herojais laikomi pergalėmis nepasižymėję asmenys“, tokie kaip Margiris arba Kęstutis, nepelnęs nė vieno mūšio prieš kryžiuočius, arba Vytautas, nesugebėjęs karūnuotis.²⁵

Virtualioje erdvėje vykusį diskusiją atskleidė ir kitą nuomonę, kuri nepaiso mokslinių argumentų, mieliau remiasi emocijomis ir patetika: „Sunku būtų paaiškinti žmogui, kurio supratimas apie vertybes apsiriboja reklaminiu lozungu „mus vienija alus ir pergalės“, kuo vertingas pasiaukojimas dėl Tėvynės, kuo svarbus siekis pratęsti tai, ko nepavyko padaryti praeities kartoms, kuo vertinga net didžiausių nesėkmių metu nepalūžusi laisvės dvasia“.²⁶ „Lietuva toliau priešinosi, kol pasiekė pergalę ir apgynė savo laisvę. Pilėnų gynėjai žuvo, bet žuvo kaip laisvi žmonės – jie netapo vergais“.²⁷

Tinklalapis *www.sarmatija.lt* sukūrė trijų dalių serialą „Pilėnų reikšmė lietuvių tautai“.²⁸ Parengtas ir šviečiamojo pobūdžio gausiai iliustruotas leidinys (Vydas Astas, Pilėnai: saktė, Vilnius: *Kronta*, 2009, 128 p.) „Tai nuostabi saktė apie legendinius Pilėnus ir jų didvyrius, kurie verčiau pasirinko mirtį, o ne vergovę. Įspūdingos, unikalios iliustracijos su be-

veik tūkstančiu lėlių. Skirta jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams.²⁹

Mirties pasirinkimą traktuojant kaip herojišką, sektingą poelgį, kuriamas lemtingasis mirties koridorius. Ar tai nėra trauminės patirties propagavimas? Ar ritualinių savižudybių atgarsiai neformuoja egzistencinės pasmerktumo nuostatos? Kodėl mirties pasirinkimas yra tokia patraukli tema tautinei didaktikai ir patriotinei moralei? Mirusiųjų pasaulis nepavalduis gyvųjų valiai ir norams, mirtis atveria kitas – lemties, neišvengiamybės, atskirties – duris. Ir ji neįveikiama.

Mirtis, tradicijos ir ritualinės savižudybės

Tikėjimai, ritualai, papročiai – neatsiejama tautinės savimonės dalis. Jie, perduodami iš kartos į kartą, atspindi ir formuoja vertybinius orientyrus, gyvenimo pagrindus, esmines tapatumo nuostatas.

Europos istorijoje ritualinės savižudybės nebuvo paplitusios. Viduramžių kronikose aprašomas baltų polinkis į savižudybę išskiria lietuvius iš slavų ir germanų tautų. Henrikas Latvis *Livonijos kronikoje* rašo: 50 lietuvių moterų 1205 m. pasikorė, sužinojusios, kad nesėkmingame karo žygyje jų vyrai žuvo: „suprantama, jos tikėjosi veikiai gyvensiančios su jais kitame gyvenime“.³⁰

Aprašydamas Vokiečių ordino karų istoriją, Petras Dusburgietis *Prūsijos žemės kronikoje* mini lietuvių dvasios silpnumą: 1311 m. balandžio 8 d. susirėmę su didžiuoju komtūru Henriku de Ploczke, „lietuviai nukovė šešiasdešimt krikščionių, tačiau netrukus, kai jie išvydo iš paskos atžygiuojančius brolius su savo vėliava bei galybe ginkluotų vyrų, juos pagavo tokia baimė ir taip jiems sukropo širdys, kad nebeturėjo jėgų daugiau priešintis; dėl to vienu akies mirksniu metė ginklus ir apsigrėžę šoko bėgti. Tada broliai, leidęsi pavymui su savo žmonėmis, juos tiesiog kapote iškapojo, kurie ne kurie prigirė, kai kurie išmirė dyklose badu ar iš sielvarato pasikorė“.³¹ Pagal Petrą Dusburgietį tai kanonišė lietuvių elgesio formulė.³² Jis rašo, kad ir prūsai,

atsidūrę sunkioje padėtyje, yra linkę nusižudyti. Simono Grunau aprašomame prūsų teisyne yra punktas, kad ligoti, prislėgti žmonės turi teisę susideginti ar sudeginti kenčiančius savo gimines.³³

Lietuvių tautosaka išsaugojo nemažai padavimų apie besivaidenančius savižudžius, esą jie turi vaidintis tol, kol „ateina tikroji mirties valanda“.³⁴ Mirties diena nepasirenkama, nes nevalia trumpinti laiko, kuris skirtas gyvam kentėti.

Lietuvių tradicijos puoselėja pagarbą mirčiam, nedera jos pasirinkti savo noru, nes ji valdo žmogaus laiką.

Pagal savižudybių skaičių pirmaujanti Lietuva išties turėtų apie ką susimąstyti. Kaip žmonių sąmonę veikia „tautinio didvyriškumo“ projekcijos į XIV a. įvykusią Pilėnų tragediją? Ar mokykliniai vadovėliai, apdainuojantys Pilėnų gynėjų narsą, neskatina dvasinės rezignacijos, ar nemistifikuoja patriotizmo kaip aukos?

Pilėnai priklauso pasaulio ritualinių savižudybių dešimtukui.

Tautiniai mitai, didvyriai ir verifikacijos problema

Patriotinės nuostatos, nacionaliniai jausmai, tapatumo paieškos – visa tai skatina tautinių mitų atsiradimą, juos puoselėja ir įtvirtina. Siūlomoms schemoms, nuo mokyklos laikų diegiamos tiesos tampa neatsiejama savimonės dalimi.

Tautinių mitų verifikavimas yra sudėtinga problema. Kaip ir vertinant didvyrius, čia galioja savi dėsniai, reikšmingos ir svarbios tampa mentalinės nuostatos. Palyginkime požiūrį į Pilėnus su kitos istorijos apie didvyriškai pasirinktą mirtį vertinimu.

Artimuosiuose Rytuose legendinė Masados tvirtovė yra žydų pasipriešinimo romėnams simbolis – čia 73 m. po Kristaus 960 žydų bendruomenės narių sikarijų nusižudė, kad romėnai jų neužkariautų ir nepavergtų. Kiekvienas vyras nužudė savo žmoną ir vaikus, tada mesdami burtus žudė vienas kitą, o paskutinis nusižudė pats.¹¹

Masada šiandien yra vienas didžiausių žydų tautos simbolių. Izraelio kareiviai, duodami priesaiką,

sako: „Masada daugiau nepasikartos.“³⁵ Kaip ir dauguma politinių mitų, Masada grindžiama dramatišku istoriniu įvykiu, kuris suteikia laikui ypatingą reikšmę ir praeitis tarsi perkeliama į dabartį.³⁶

Lietuviams būdinga ne tik susitapatinti su praeitimi, bet ir gyventi ja. Tautinė sąmonė yra traumuojama ir negali išsivaduoti iš praeities šmėklų, iš paveldėtų ritualų. Baltų tapatumui tai pražūtinga lemtis. Dramatiškas Pilėnų gynėjų poelgis perdavė dabarčiai viktimologinės mąstysenos pagrindus, praeitis virto suicidiniu tautos prakeiksmu.

„Kultūros istorijoje reikalinga, gausėjant žinioms ir keičiantis analitinio galvojimo kategorijoms, nuolat iš naujo persvarstyti politikos (t. y. galios pratybų) ir kultūros (t. y. tikėjimo apraiškų) santykius“, – yra pabrėžęs Vytautas Kavolis.³⁷

Tautos didvyriai, mitai, jų verifikacijos ir istorinė tiesa tampa ideologinių žaidimų labirintais. Taigi iškyla būtinybė keisti patriotinės retorikos klišes, ieškant naujų aktualių prasminių akcentų dabartyje, vertybinių nuorodų, ženklų, pozityviai pertvarkančių atminties viešpatiją.

Žalgirio mūšis: istorinė tiesa ir manipuliacijos praeitimi

Didžiausio spaudos ir televizijos susidomėjimo šiomet sulaukė istorinis Žalgirio mūšis – XV a. tai buvo ordino karų su Lenkija ir Lietuva kulminacija, o dabar tapo tautinės savivokos apogėjumi.

Ar dabarties vaizduotė sugebės istorinius įvykius susieti „su žmogiškaisiais išgyvenimais, kad praeičiai suteiktų šiuolaikinio jausmingumo“³⁸? Kaip aktualizuoti ir parodyti karinę didybę, narsą ir strategiją šiandienos karų fone? Ar kūrybiškas siužeto pritaikymas „vis naujoms dabarties problemoms“³⁹ skatina tautinį sąmoningumą? Apžvelgdami istorinę tradiciją, pripažindami, kad Žalgirio mūšis neatsiejamas ne tik nuo istorinės savimonės, bet ir nuo lietuvių mentaliteto apskritai, kai kurie istorikai pabrėžia: „Aišku, prie to daugiausiai prisidėjo sportinės pergalės iš vėlesnių laikų...“⁴⁰

Patriotinė retorika, be abejonės, glaudžiai susijusi su kardų žvangesiu, kovos ir pergalės patosu, nugalėtojų optimizmu.

Kai teigiame, esą „Žalgirio mūšio sureikšminimas prasidėjo sovietmečiu“ – taip buvo skatinamas didžiavalstybinis (SSRS) patriotizmas ir (ypač) antivokiškumas⁴¹, ar nevirstame praeities dėl praeities puoselėtojai? O dvejojami dėl sumanaus strateginio manevro, lėmusio Žalgirio mūšio pergalę, ar netampame savo nevisavertiškumo kompleksų įkaitais, pamiršę, kokia didžiulė buvo Žalgirio mūšio kaina – pasak švedų istoriko Sveno Ekdahlis, atskleidusio Jano Długoszo pateiktos informacijos netikslumus ir tendencingumą, ten vyko „tikra kraujo puota.“⁴²

Mes vis dar vaduojamės iš trauminių patirčių. Jørno Rūseno klausimas „Ar vakardiena gali tapti geresnė?“ nuskamba tarsi būtų adresuotas konkrečiam mums, istorijoje ieškantiems stiprių orientyrų – didžiųjų pasakojimų, kurie telktų, įkvėptų ir drąsintų, vadinamųjų „sėkmės istorijų“.⁴³

Žalgirio mūšis, vadinamas tautų mūšiu, lėmęs valstybės ateitį, vainikavęs Europos karų istoriją XV a., vadintinas vienu iš esminių Lietuvos istorijos posūkių.

Viliuosi, kad edukacinės programos Vytauto Didžiojo karo muziejuje „Kelyje į Žalgirį. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė XIV a. vid. – XV a. pr.“ ir „Žalgirio mūšio įamžinimas“, skirtos vyresniųjų klasių moksleiviams ir kėlusios aktualius klausimus apie didžiąją legendą, kuri aukso raidėmis įrašyta į mūsų istoriją, padės rasti naujus prasmes taškus nacionaliniame pavelde.

Svenas Ekdahlis sako: „Įdomu, kad Enėjas Silvijus Pikolominis (Enea Silvio Piccolomini, 1405–1464), tapęs popiežiumi Pijumi II, savo 1458 m. raštuose apie Livoniją ir Prūsiją į Žalgirio mūšio užkulsius pažvelgė remdamasis ne lenkiškais šaltiniais, todėl pateikė nuo J. Dluogošo nepriklausomą Žalgirio mūšio taktikos ir eigos vaizdą.“⁴⁴ Tai nuteikia naujiems tyrinėjimams.

Valdovų rūmai: šiuolaikinės ideologijos padarinys ar naujos retorikos užuomazgos?

Sekant geriausiomis lietuviškomis „įsipaminclinimo“ tradicijomis – paminklų niekada nebūna per daug, – buvo pradėtas grandiozinis patriotinius jausmus gaivinantis ir lietuvių dvasią keliantis projektas „Valdovų rūmai“.

The Washington Post apžvalgininkas Craigas Whitlockas rašo: „Iš pradžių buvo manyta, kad, statydami Valdovų rūmus, lietuviai atgaivins šios mažytės šalies istorinę praeitį. Bet dabar rūmai tapo tautos drama: tarsi didelis baltas dramblys jie stūkso juodo ekonomikos košmaro fone.“⁴⁵

Nors nesu linkusi taip smarkiai dramatizuoti padėties, vis dėlto akivaizdu, kad papuolėme į spąstus, kuriuos patys sau paspendėme, todėl vaduotis iš jų galima nebent ieškant neordinarių sprendimų. Kol kas jų nerasta, išskyrus pareiškimus, kad dabar Lietuva negali rūmų nei atsisakyti, nors ir abejojama to statinio išliekamąja verte, nei baigti jų statybos, nes krizė nualino biudžetą (Ingrida Šimonytė). Tačiau nebūna padėties be išeities. Todėl juokinga manipuluoti neišvengiamybe ir remtis mistifikacijomis. XXI a. utopija? Be abejo, esame didžiosios utopijos realizacijos liudytojai.

Prieš dvi dešimtis metų Lietuvos dailės istorijos patriarchas Vladas Drėma (1910–1995), aptardamas Valdovų rūmų atstatymo galimybes, straipsnyje „Ad Fontes, cives!“ net tris kartus pakartojo ir juodu šriftu išskyrė „vieną ir tą patį teiginį – Valdovų rūmų atstatymas yra utopija“, reikalaudamas „pirmiausia surasti M. Knafuso 1794 m. rūmų revizijos aktą, architekto Rossio 1793 m. pilies piešinius ir istorinius dokumentus iš buvusios Chreptavičių bibliotekos Ščorsuose.“ Aiškino, kad trūksta ir „istorinių dokumentų apie rūmų statybas, rekonstrukcijas, remontus ir naudojimą“⁴⁶.

Nepaisant pagrįstų abejonių ir tvirtų argumentų, kad atstatyti Valdovų rūmai bus tik padirbinys, Disney'aus pasaulis, nes niekas gerai nežino, kaip jie iš tikrųjų atrodė (Artūras Račas), todėl istorinė jų

vertė ginčytina (Nerijus Šepetys), o ypač abejotina, ar pavyks „pastatyti [rūmus] lietuvių širdyse“ (Rimvydas Valatka), statybos tęsiamos, „nes tai yra nacionalinis turtas“ (Kęstutis Glaveckas).

Gana naivu tikėtis, kad Valdovų rūmų iš tikrųjų „laukia puiki ateitis“, kaip sako Krescencijus Stoškus, kurio manymu, „jau dabar jie ne tik simbolizuoja mūsų tautos civilizuotumo istoriją, bet ir stiprina orumo jausmą bei pasitikėjimą savo pačių galimybėmis“⁴⁷.

Ironizuojant galima sakyti, kad išeitis įmanoma nebent prikėlus Liudviko Jakimavičiaus planą, siūlytą *Tūkstantmečio* projektui. Pasinaudoję likimo siūsta dovana, mat Holivudas sukūrė už Frankenšteino Drakulą „nė kiek ne mažiau spalvingą personąžą“ – tai žmogėdra lietuvis Hanibalas Lechteris, galėtume „Valdovų rūmus pervadinti Hanibalo Lechterio pilimi, atitinkamai apipavidalinti vidaus interjerus ir milijonai plaukte plauktų į skylėtą valstybės ir kultūros biudžetą.“⁴⁸

Koks masalas turistams! O čia dar *Eurostatas* kaip tyčia paskelbė, kad Vilnius – žudikų sostinė, esą iš 100 000 žmonių čia kasmet nužudomi net 8,28...

* * *

Kokias alternatyvas galima pasiūlyti šventai istorinei atminčiai? Ar kada nors išaugsimė iš provincialaus susireikšminimo? Ar įveiksime saviniekos sindromą? Ar išmoksime, kaip ir Europa, save „vertinti ne vien pagal nesėkmes, bet ir pagal jos klaidžius idealus“⁴⁹?

Istorinė beprasmybė įtraukia nepastebimai tarsi pelkė. Nekeista, kad istorijos mokytojas, susidūręs su kitokia Pilėnų interpretacija, klausia: „Ką dabar mokytojams daryti? Juk jis vesdavęsis mokinius ant piliakalnio, pasakodavęs šią istoriją. Šis mitas buvęs vienas iš svarbesnių senosios istorijos vaizdinių, vienas iš patriotinio lavinimo elementų. Todėl kyla natūralus klausimas: kuo šią tuštumą pakeisti?“⁵⁰ Ką galėtų į tai atsakyti mūsų istorikai? Juk „sugriauti mitus tikriausiai lengviau nei sukurti ir įdiegti

naujus⁵¹. Tik bendros pastangos suteiks viltį, kad įmanoma prasminga dabartis, kai žvelgiama į ateitį, nepamirštant praeities ir nenuilstamai ieškant naujų idėjų, naujų išeičių.

Ideologiniai žaidimai ar išeičių paieškos: patriotizmas šiandien

Per Latvijos nepriklausomybės 92-ųjų metinių iškilmes prezidentas Valdis Zatleras retoriškai uždavė aktualų klausimą ir pats į jį atsakė: „Kas yra patriotizmas? Patriotizmas – tai mūsų jautimas, kam mes priklausome, atsakomybė ir bendradarbiavimas. Jautimas, kam priklausome – savo šeimai, miestui, tautai ir šaliai – paveldėtas iš mūsų protėvių, iš mūsų tėvynės istorijos.“⁵²

Kokias šiuolaikines patriotizmo formas galime pasiūlyti mes? „Laisvės kelią“, sumūrytą iš vardinių tuštybės plytų, nors visas pasaulis jau trečią dešimtį metų sienas griauja (*Pink Floyd* siena išardyta 1982 m., Berlyno siena – 1989 m. ir t. t.)? „Valdovų rūmus“, kaip vietą, tinkamą mistifikuoti istorijai ir „kurti“ utopijas? O gal pagaliau blaiviai pažvelgsime į Žalgirio mūšio realybę su kraujo upėmis, užuot manę, kad tai tiesiog dar vienas pergalingas „Žalgirio“ komandos finalas? Ką mums reiškė (reiškia?) tūkstantmečio paminėjimas – ar tai buvo asmeninis protekcionistinis projektas, paremtas skaičių magija, ar valstybės vertybinių pamatų sutvirtinimas? Pilėnų istorija apskritai nusipelno psichoterapeutų analizės: kas mes esame – savižudžiai ar herojai, o gal aukos, klausiančios, ką jie su mumis padarė arba ką mes patys su savimi padarėme?

Kas lieka? Vienintelė reali fantazija kilmės tema, teks tikėti bent ja...

Arba pasikliauti tuo, kad patriotizmas nesietinas vien su racionaliais argumentais, nes, pasak Gilberto K. Chestertono, „Greičiausiai mylimą vietą sužlugdys kaip tik tas, kuris myli ją su protu. Ją tobulins tas, kuris myli šią vietą be priežasties.“⁵³ ■

- 1 Balys Sruoga. Gyvenimas. Kūryba. Dievų miškas, <http://www.pakalbekim.lt/4663> [2010-11-22]
- 2 Algis Mickūnas, Erosas ir mitas. Iš rankraščio anglų kalba vertė Alvydas Bausys, Baltos lankos: *tekstai ir interpretacijos*, 7, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 26.
- 3 Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*. Paruošė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: *Mokslas*, 1977, p. 20.
- 4 Ten pat, p. 21.
- 5 Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvos istorija: XIII–XIV amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 72.
- 6 Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija, pirmą ir antrą dalis*. Iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas, Kaunas: *Šviesa*, 1989.
- 7 Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, F 245-98. Cit. iš: Kęstutis Nastopka, Mitų archeologija, In Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*. Sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 745.
- 8 <http://www.akiraciai.lt/Akiraciai/Tema/Tukstantmecio-keliais-ir-klystkeliais>
- 9 Prof. dr. Alfredas Bumblauskas, *Lietuvos Tūkstantmetis*, In Lietuvos tūkstantmečio tinklalapis <http://lietuva1000.lt/lietuvas-istorija/tukstantmetis/fulltext>
- 10 <http://www.akiraciai.lt/Akiraciai/Tema/Tukstantmecio-keliais-ir-klystkeliais>
- 11 Staatspräsident Lennart Meri. Das andere Mittelmeer, Braunschweigen 20. November 1998. URL: <<http://vp1992-2001.vpk.ee/ger/k6ned/K6ne.asp?ID=5445>>. Cit. iš Arūnas Vyšniauskas, Popierinis vadovėlis – istorinės sąmonės formavimo priemonė ir kultūros paminklas, In *Europos istorijos: Rytų ir vakarų patirtis*. Sudarytojai: Carl Henrik Fredriksson, Almantas Samalavičius, Vilnius: *Kultūros barai*, 2010, p. 317–318.
- 12 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/193593/Estonian>; Estonia.eu. Official gateway to Estonia, <http://estonia.eu/about-estonia/culture-a-science/estonian-language.html>
- 13 Arūnas Vyšniauskas, Popierinis vadovėlis – istorinės sąmonės formavimo priemonė ir kultūros paminklas. Ten pat, p. 318.
- 14 Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė, *Livonijos kronikos*. Iš lotynų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Jurginis, Vilnius: *Mokslas*, 1991, p. 146.
- 15 Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999*, New Haven&London: Yale University Press, 2003, p. 29.
- 16 „Pradžioje buvo Greimas“, *Kultūros barai*, 1987, Nr. 2, p. 42.
- 17 Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika, 1394. Vertė Leonas

- Valkūnas, In *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 464.
- ¹⁸ Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika. Vertė Vytautas Balaišis, In *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, p. 465.
- ¹⁹ Ambraziejus Jonynas, *Lietuvių folkloristika: Iki XIX a.* Vilnius: Vaga, 1984, p. 55.
- ²⁰ <http://lietuvos.istorija.net/publicistika/pilenai.htm> [2010-03-13]
- ²¹ <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/pilenai-musu-proteviai-didvyriai-ar-savizudziai-iii-215995>[2010-03-13]
- ²² <http://www.lietuviais.lt/dienorastis.php?data=20090701> [2010-03-14]
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Darius Baronas, Pilėnai: skaudaus pralaimėjimo jubiliejus, *Veidas*, 2006, nr. 8, p. 42–44.
- ²⁶ <http://lietuvos.istorija.net/publicistika/pilenai.htm> [2010-03-13]
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=C7aunq7tIW0>
- ²⁹ <http://www.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=9258E2A176AA11DEBE12746164617373&inLanguage=lt>[2010-03-13]
- ³⁰ Henrikas Latvis. Senoji Livonijos kronika, 1225–1227. Vertė Leonas Valkūnas, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I*, p. 286.
- ³¹ Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, 1326. Vertė Leonas Valkūnas. Ten pat, p. 351.
- ³² Ten pat, p. 349.
- ³³ Simonas Grunau. Prūsijos kronika, 1529, In *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II: XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, p. 93, 115, 120.
- ³⁴ Jonas Balys, Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos, In *Raštai, V*. Vilnius: LLTI, 2004, p. 196–197.
- ³⁵ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/masada.html> [2010-03-24]
- ³⁶ Baila R. Shargel, The Evolution of the Masada Myth, *Judaism*, 1979, Summer, Vol. 28, Issue 3, p. 357–358.
- ³⁷ Vytautas Kavolis, *Epochų signatūros*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1991, p. 15.
- ³⁸ Maggie Fergusson, „Vilko dvaro“ efektas, *Intelligent Life*, 2010, Nr. 3(5), p. 73.
- ³⁹ Rimvydas Petrauskas, Žalgirio mūšis ir lietuvių istorinė tradicija, *Aidai*, 2010, Nr. 7/8, p. 225, www.aidai.lt/db/get_file_nza_article.php?id=1549 [2010-11-19]
- ⁴⁰ Rimvydas Petrauskas, Istorikas: pergalė prieš Ordiną buvo neišvengiama, <http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/zalgirio-musis/istorikas-pergale-pries-ordina-buvo-neisvengiama-251-106954> [2010-11-19]
- ⁴¹ <http://www.lrytas.lt/-12791247361278734205-istorikas-d-staliunas-zalgirio-musio-sureiksminimas-prasidėjo-sovietmečiu.htm>
- ⁴² Istorikams netrūksta darbo, aiškinantis Žalgirio mūšio peripetijas, *Mokslo Lietuva*, 2010 m. lapkričio 4 d., Nr. 19 (441), <http://193.219.47.10/mokslo-lietuva/node/3134> [2010-11-21]
- ⁴³ Jörnās Rūsenas, *Istorika: Istorikos darbų rinktinė*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus. Iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas. Vilnius: *Margi raštai*, 2007, p. 456.
- ⁴⁴ Istorikams netrūksta darbo, aiškinantis Žalgirio mūšio peripetijas, ten pat.
- ⁴⁵ Craigas Whitlockas, *The Washington Post*: Valdovų rūmai – Lietuvos ekonominis košmaras, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/the-washington-post-valdovu-rumai-lietuvos-ekonominis-kosmaras-56-73340> [2010-11-22]
- ⁴⁶ Rimvydas Valatka, Auksiniai Valdovų rūmai ir vimdanti kolektyvinė atsakomybė, <http://www.lrytas.lt/-12849073731283227112-auksiniai-valdovu-rumai-ir-vimdanti-kolektyvine-atsakomybe.htm> [2010-11-22]
- ⁴⁷ Krescencijus Stoškus: Valdovų rūmų laukia puiki ateitis <http://www.balsas.lt/naujiena/511289/krescencijus-stoskus-valdovu-rumu-laukia-puiki-ateitis/1> [2010-11-22]
- ⁴⁸ Liudvikas Jakimavičius, Karnavalas, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-12-31-liudvikas-jakimavicius-karnavalas/37789/comments> [2010-11-22]
- ⁴⁹ Gerard Delanty, Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė. Iš anglų kalbos vertė Almantas Samalavičius. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 212.
- ⁵⁰ Rūstis Kamuntavičius, Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas, http://istorija.vdu.lt/lnik/ii_suvaziavimas/ii_suvaziavimas.htm [2011-11-22]
- ⁵¹ Ten pat.
- ⁵² Patriotizmo negalima išmokti iš vadovėlių, teigia Latvijos prezidentas, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/patriotizmo-negalima-ismokti-is-vadoveliu-teigia-latvijos-prezidentas-57-125086> [2010-11-22]
- ⁵³ Gilbert K. Chesterton, *Ortodoksija*. Iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: *Aidai*, 1998, p. 79–80.

KODĖL RUSIJOS STAČIATIKIŲ CERKVEI PRIREIKĖ BUVUSIŲ RYTŲ PRŪSIJOS PILIŲ IR BAŽNYČIŲ?

Kaimyninėje Kaliningrado srityje šiemet, 2010-aisiais, daugiau kaip 50 buvusių bažnyčių, priklausiusių įvairioms šioje teritorijoje iki karo gyvenusioms konfesijoms, pilių ir net jų griuvusių buvo perduota Rusijos stačiatikių cerkvės nuosavybėn. Oficialus motyvas – Cerkvės inicijuotas, 2009 m. vasarį Rusijos Federacijos ekonomikos plėtros ministerijos parengtas, iki šiol nepriimtas, bet nuo 2011 m. sausio 1 d. esą turėsiantis įsigalioti įstatymas, pagal kurį religinėms konfesijoms anksčiau priklausiusi nuosavybė, Rusijoje nacionalizuota po bolševikų perversmo 1917 m., turi būti grąžinta buvusiesiems jos savininkams. Kai kurių analitikų manymu, šio įstatymo įgyvendinimas Stačiatikių cerkvę pavers didžiausiu nevalstybiniu Rusijos žemvaldžiu. Kaliningrado srityje jau nuo 2009 m. pradėta rengtis vykdyti šį dar nepriimtą įstatymą. Iki 1945 m. absoliuti dauguma religinės paskirties pastatų dabartinėje šios srities teritorijoje priklausė evangelikų liuteronų konfesijai, nedidelė dalis – Romos katalikų bažnyčiai, vietinėms žydų bendruomenėms. Tad visiškai aišku, kad federacijos lygmens įstatymas šio regiono specifikai nebuvo pritaikytas. Ką reikėtų daryti, jei liuteronų, katalikų ar judėjų konfesijos pradėtų reikšti pretenzijas į buvusią savo nuosavybę? Jei nuosavybė joms ir būtų grąžinta, ar šios konfesijos norėtų ir ar pajėgtų ją išlaikyti?

Panašu, kad tokios dvejonės ir paskatino Rusijos stačiatikių cerkvę imtis žygių, kad buvusių bažnyčių pas-

tatai Kaliningrado srityje būtų perduoti jos nuosavybėn. Rusijos stačiatikių cerkvės Kaliningrado eparchija šiemet lapkričio 2 d. oficialiai paaiškino: aktyvius jos veiksmus inicijuoti nuosavybės perėmimą Kaliningrado srityje lėmė tai, kad daugumą gyventojų esą sudaro stačiatikiai, tad jų teisės būtų pažeistos, jei senosios srities bažnyčios būtų sugrąžintos kitoms konfesijoms.

Dar 2009 m. kovo 31 d. Rusijos stačiatikių cerkvės Švenčiausiasis sinodas nutarė iš buvusios Smolensko–Kaliningrado eparchijos išskirti savarankišką Kaliningrado eparchiją, kuriai vadovauti ėmėsi pats Cerkvės patriarchas Kirilas. 2009 m. gegužę patriarchas kreipėsi į Rusijos ministrą pirmininką Vladimirą Putiną, prašydamas perduoti Cerkvės nuosavybėn senąją Karaliaučiaus katedrą. Tuo pat metu srities administracija gavo eparchijos prašymus dėl Alnavos (Porečje), Alnos (Družba), Dumnavos (Domnovo), Apušvangio (Tišino), Taravos (Vladimirovo), Kumėnų (Kumačiovo) ir Šventapilės (Ušakovo) bažnyčių, išlikusių nuo ordino laikų, perdavimo Cerkvės nuosavybėn. 2009 m. liepą eparchijos atstovai kreipėsi į atitinkamas Rusijos instancijas prašydami perduoti Cerkvės nuosavybėn ir kai kurias ordino laikais pastatytas pilis, esančias Kaliningrado srities teritorijoje (Georgenburgo, Žiokų pilys). Tų pat metų rudėnį prašyta, kad vietinė administracija išspręstų kitų objektų perdavimo Cerkvei klausimus. Tarp jų – Kaliningrado srities filharmonijos naudojamą buvusią Šv. Šeimynos Romos katalikų bažnyčią su kunigo

namu ir Karalienės Luizės atminimo bažnyčią (šiuo metu joje įsikūręs Kaliningrado lėlių teatras).

Federacijos lygmens pavaldumo pastatai – Georgenburgo pilis netoli Įsruties, buvusi Kryžiaus bažnyčia Ratshofe (dab. Kaliningradas), Taravos, Alnos, Kvedenavos bažnyčios ir kt. – iš viso apie 40 objektų jau nuo 2010 m. vasario mėn. Rusijos centrinės valdžios sprendimais yra perduodami Stačiatikių cerkvei. Šis procesas tebesitęsia – naujas Vladimiro Putino įsakas pasirodė rugsėjo 16 d. Vietinio pavaldumo pastatų perdavimą Cerkvei Kaliningrado srities Dūma pirmą kartą svarsė spalio mėnesį. Pasiūlyta perleisti Cerkvei 16 pastatų, tarp jų ir buvusią Tolminkiemio bažnyčią (lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio muziejų).

Lietuvos Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininkas Emanuelis Zingeris laiške Kaliningrado srities Dūmos pirmininkui išreiškė dėl to susirūpinimą, atitinkamos iniciatyvos ėmėsi Lietuvos Respublikos generalinis konsulas Kaliningrado srityje Vaclavas Stankevičius. Spalio 28 d. vykusiame Dūmos posėdyje gubernatorius Nikolajus Cukanovas pasiūlė iš pateikto sąrašo išbraukti Tolminkiemio bažnyčią, tačiau jos perdavimo Cerkvei klausimas tebėra „atidėtas neribotam laikui“.* Nuspręsta Cerkvės nuosavybėn atiduoti 15 objektų: 14 bažnyčių ir pilių (tarp jų Šv. Šeimynos katalikų bažnyčią ir buvusį kunigo namą, Karalienės Luizės atminimo bažnyčią Kaliningrade, Neuhauseno, Toplaukio, Labguvos, Įsruties pilis, Kaimės, Ragainės, Girdavos pilių griuvėsius) ir Arnavos bažnyčią, dėl kurios perdavimo buvo priimtas atskiras nutarimas.

Pasvarstykime, kodėl Rusijos stačiatikių cerkvei prireikė buvusių Vokiečių ordino pilių ir Rytų Prūsijos bažnyčių?

Iki šiol kaliningradiečius su „didžiąja žeme“ siejo Kaliningrado srityje ypač išplėtotas „Didžiojo tėvy-

* **Redakcijos prierašas:** Po to, kai dėl Kristijono Donelaičio memorialinio muziejaus Tolminkiemyje (Čistyje Prudy) likimo Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė kreipėsi į Rusijos prezidentą Dmitrijų Medvedevą, o Seimo Pirmininkė – į Rusijos Dūmos pirmininką Borisą Gryzlovą, Dūmos užsienio reikalų komiteto pirmininkas oficialiai pranešė, kad Kristijono Donelaičio muziejus išbrauktas iš sąrašo objektų, kuriuos numatyta atiduoti Stačiatikių cerkvei.

nės karo“ kasmetinis minėjimas. „Didysis tėvynės karas“ buvo ir tebėra pagrindinis visą Rusiją vienijantis siužetas, kurio simboliai dar sovietmečiu (ypač vėlyvojoje Leonido Brežnevo epochoje) buvo įtvirtinami kaip vieni iš pagrindinių vertybinių, sovietinį patriotizmą sutvirtinančių akcentų. Kaliningrado srityje šio karo atminimas, o ypač nuolatinis pergales ir išvadavimo siužetų aktualizavimas, pavertė tuos siužetus dalimi vietinio kilmės mito – sakralizuoto pasakojimo, kuris paaiškina ir įteisina politinę ir socialinę krašto tvarką. Tai įvyko sovietmečiu, o po 1990-ųjų šiuo atžvilgiu niekas nepasikeitė. Tačiau pastaruoju dešimtmečiu ryškėja ir kita tendencija – anklovo gyventojų priklausomybės Rusijai jausmą sutvirtinti pasitelkiant religiją ir Stačiatikių cerkvę. Simbolinėje plotmėje šis pokytis ypač išryškėjo, kai, artėjant Karaliaučiaus įkūrimo 750-mečiui, buvo rekonstruojama viena pagrindinių miesto erdvių – Pergalės aikštė. 46 metus jos dominante buvusią Lenino statulą perkėlė į kitą vietą, o aikštėje atsirado du nauji akcentai: pergalei „Didžiajame tėvynės kare“ skirta triumfo kolona ir Kristaus Išganytojo stačiatikių soboras. Du „iš viršaus“ nuleisti simboliai jau 2005 m. pranašavo, kokie prasminiai akcentai bus stiprinami, siekiant kaliningradiečius glaudžiau susieti su Rusija. Sparčiai didėjantis stačiatikių cerkvių skaičius Kaliningrado srityje liudija tą patį. Vien 2009 m. pabaigoje palyginti nedidelėje teritorijoje buvo statomos aštuonios naujos cerkvės, penkios iš jų – pačiame Kaliningrade.

Stačiatikių cerkvių tinklo plėtra ir pastebimai didėjanti įtaka Kaliningrado srityje pretenduoja pakeisti tam tikras istoriškai susiklosčiusias paveldo objektų reikšmes. Antai iki 2006–2007 m. Kaliningradas turėjo vienintelę katedrą, kuria daugelis kaliningradiečių labai didžiavosi – ne tik kaip vienu iš nedaugelio mieste išlikusių XIV a. gotikinės architektūros pavyzdžių, bet ir dėl sąsajų su Immanueliu Kantu, kurio kapas prigludęs prie katedros šiaurinės sienos. Dabar tuo, kas vadinama „Kaliningrado katedra“ pretenduoja tapti prieš kelerius metus pašventintas Kristaus Išganytojo stačiatikių soboras Pergalės

Tolminkiemio bažnyčia su memorialiniu Kristijono Donelaičio muziejumi

Anna KARPENKO

SOCIALINIAI IR KULTŪRINIAI KONFLIKTO ASPEKTAI

*Kuo gresia simboliškai reikšmingo
Kaliningrado srities kultūros paveldo
perdavimas Rusijos Stačiatikių
cerkvės nuosavybėn*

aikštėje. Nors planų senąją Karaliaučiaus katedrą perduoti Stačiatikių cerkvės nuosavybėn buvo atsisakyta (tam turėjo įtakos Vokietijos kanclerės Angelos Merkel pokalbis su Vladimiru Putinu), „vokiškojo“ paveldo – ne tik senųjų bažnyčių, bet ir pilių – masinis perėmimas Cerkvės globon iš esmės daro įspūdį, kad šia kampanija yra bandoma konvertuoti reikšmes, t. y. Kaliningrade vyraujančias, daugeliui miesto gyventojų tapusias svarbiomis vokiečių paveldo vertybes pakeisti rusų paveldo vertybėmis. Stačiatikių religija, kaip žinome, yra ypač tvirta šio paveldo dalis. Gal tai – prevencinės priemonės prieš nujaučiamą kaliningradiečių partikuliarizmą?

Svarstymus „iš šalies“ lengva apkaltinti subjektyvumu. 2010 m. lapkričio 3 d., reaguodami į minėtą Dūmos sprendimą, 50 Kaliningrado srities kultūros institucijų darbuotojų, visuomenininkų, mokslininkų parašė atvirą laišką Rusijos valstybės ir Stačiatikių cerkvės vadovams. Laiške išreikštas susirūpinimas dėl vykstančio proceso ir prašoma jį stabdyti. Viena iš pasirašiusių – Anna Karpenko, 2008 m. Maskvoje apgynusi daktaro disertaciją, kurioje tyrinėjo Kaliningrado gyventojų tapatybę, po to metus dirbusi Humboldtų universitete Berlyne, šiuo metu dirbanti Kaliningrade kaip nepriklausoma tyrinėtoja. Jos įžvalgas, parašytas iškart po Kaliningrado srities Dūmos spalio 28 d. sprendimo, siūlome kaip nuomonę šiuo klausimu, pateiktą „iš vidaus“.

Viena svarbiausių pamokų iš sovietinės praeities Kaliningrado srityje yra tai, kad žlugo „tapatybės politika“, pagrįsta požiūriu, neva persikėlėlių sąmonė – tai kempinė, be jokios refleksijos sugerianti oficialias istorijos interpretacijas. Valdžia ilgą laiką gyveno iliuzijomis, kurias palaikė vienpusė komunikacija „iš viršaus į apačią“. Domėtis ikikarine praeitimi buvo uždrausta, ją vertinti leista arba išskirtinai negatyviai, arba nutylėti. Manyta, kad „labiausiai į Vakarus nutolusios sovietinės įgulos“ žemutiniai sluoksniai automatiškai arba taikant nesudėtingas ideologines klišes apsikrės įtariu priešišku tiek išoriniam „Vakarų“ pasauliui, tiek ir vokiškajai praeičiai. Vis dėlto monumentalių ideologinių sluoksnių pašonėje – tose tuštumose ir nišose, kurios jautėsi laisvesnės nuo išorinės kontrolės, radosi kažkas ypatinga. Naujieji gyventojai perėmė vietinės kultūrinės tradicijos „mažąsias formas“, įsijautė į architektūrinę aplinką, į buvusios Rytų Prūsijos gamtovaizdį ir ėmė kurti savitą, skirtingą nei oficialioji, gyvenseną, kaupė simbolinį ir kultūrinį kapitalą, kuris padėjo jiems ne tik priprasti prie kitokių gyvenimo sąlygų, bet ir įnešti į jas kai ką individualaus. Kultūrinė ir materialioji aplinka, sukurta čia gyvenusių vokiečių,

kurie buvo deportuoti iš srities 1948 m., atkilėliams pamažu tapo sava.

Žinoma, daug ikikarinio palikimo objektų buvo sugriauta. Tam turėjo įtakos įvairūs veiksniai. Tačiau būtent todėl kaliningradiečių kontaktai su kitų kultūrų tradicijomis arba procesai, lėmę, kad Rytprūsių praeičiai buvo suteikiamos naujos prasmės ir reikšmės, tampa dar svarbesni, jei norime suvokti, kas apskritai yra kaliningradiečiai. Sąmoningas santykis su šios žemės praeitimi, kaip rodo Jurijaus Kostiašovo ir kitų Kaliningrado istorikų tyrimai, ėmė rasti jau pirmaisiais sovietinės srities formavimo metais. Gali būti, kad persikėlėliai buvo kiek drąsesni ir smalsesni, kiek didesni individualistai ir netgi avantiūristai už savo tėvynainius, likusius „didžiojoje žemėje“. Gerokai vėliau, „brandžiuoju“ sovietmečiu, jūrininkų ir žvejų, kurie grįždavo iš užjūrio plaukiojimų, įspūdžiai, „laisvadienių kelionės“ pas „Pabaltijo kaimynus“, tada dar neatsitvėrusius Šengeno siena, kaliningradiečių gyvenimui suteikdavo papildomą koloritą, jų kontaktus su „svetima kultūra“ paversdami dar sudėtingesne mozaika.

Turėjo praeiti gana daug laiko, kol kaliningradiečiai susivokė esantys nuolatiniai, o ne laikini šio krašto gyventojai, todėl turintys priedermę ne šiaip sau domėtis šios žemės praeitimi – ikikarine, karine ar pokarine, bet nuolatos šią praeitį patirti ir aktualizuoti dabartyje. Daug kas pasikeitė XX a. paskutiniuoju ir XXI a. pirmuoju dešimtmečiais, kai sritis atsivėrė išoriniam pasauliui, o kaliningradiečiai galėjo praktiškai, kasdienybės santykių lygmenyje, susipažinti su kitokia gyvenimo sąranga ir pasaulėžiūra, pirmiausia Lenkijoje, Vokietijoje, Lietuvoje, kitose Baltijos jūros regiono šalyse. Taigi per daugiau kaip šešiasdešimt metų, kai egzistuoja Kaliningrado sritis, susikūrė aplinka, kurioje erdvė ir laikas suvokiami savaip, unikaliu, į nieką nepanašiu būdu. Kaliningradiečio neįmanoma apibūdinti, priskiriant jį vienai ar kitai etninei ar religinei grupei. Žmones, gyvenančius šiame Rusijos anklave, vienija pasisavinimo ir kontakto su kitomis kultūromis patirtis. Kaliningradiečiai suvokia esantys savita Rusijos visuomenės dalis, kuri nori būti atvira pasauliui, dėmesinga ir jautri tam, kas vyksta už srities ribų, suge-

banti savitai įsisąmoninti gyvenimo Europos šalių kaimynystėje patirtį. Regioninės sąmonės atvirumas leidžia būti kaliningradiečiais ir tiems, kurie gimė ne čia, tačiau pajuto savo lemties ir šio regiono artumą. Net išvykstantieji iš šio krašto nenustoją būti kaliningradiečiais.

Regiono visuomenė turi didelį Rusijos ir Europos kultūrų integravimo potencialą, tad ji geba išbandyti naujus socialinės ir kultūrinės sąveikos būdus pačiais įvairiausiais lygmenimis, nuo aukštojo iki kasdieniškojo. Kaliningradiečiai turi ką pasiūlyti ir Rusijai, ir Europai ne vien gamtos ar architektūros požiūriu. Vietinė visuomenė jaučia savitą, kaliningradietišką perspektyvą. Specifinė srities atmosfera galėtų tapti išeities tašku, kūrybiškai plėtojant regioną. Naujovės visų pirma pasireiškia socialinių santykių lygmenyje. Jos atsiranda aplinkoje, kurios pagrindinis bruožas yra ne „gyventojų“ konformizmas, bet piliečių individualumas, atvirumas ir smalsumas. Diskusija apie praeitį tokia regione gali tapti dialogo arena, plėtos šaltiniu, o ne antagonizmo ir agresijos terpe.

Ideologinės schemas Šaltojo karo metais įpratino supaprastinti sudėtingas gyvenimo formas abipus geležinės uždangos. Reikėjo dešimtmečių, kupinų politinių ir kultūrinių įvykių, mokslinės veiklos ir intensyvių kontaktų tam, kad susiklostytų kalba, leidžianti kiek įmanoma tiksliau suvokti ir adekvačiau aprašyti socialinę realybę ir procesus, vykstančius šiame Rusijos kampelyje, apsuptame naujosios Europos. Nepaisant esminių pokyčių, senoji leksika tebėra nepaprastai gabi, stereotipų ir klišių rinkiniais ji vis blokuoja protinę veiklą, skatinančią refleksijas. Bandymai neigti kaliningradiečių kaip socialinės grupės unikalumą, traktuojant juos „kaip ir visus“, susiduria su pasipriešinimu, troškimu apginti savo orumą ir išsaugoti dešimtmečiais kurtą gyvenamąją aplinką. Vienas iš naujausių simbolinės politikos konfliktų kilo dėl Kaliningrado srities Dūmos neseniai priimto sprendimo daugelį istorijos ir kultūros „objektų“, turinčių didelę reikšmę vietos visuomenei, perduoti Rusijos stačiatikių cerkvės nuosavybėn.

Debatuose dėl „objektų“ perdavimo valdžia, Rusijos stačiatikių cerkvė ir viešojo informavimo priemonės vėl

atgaivino senąjį pasaulio suvokimo būdą, kuris paremtas įtarumu, nepasitikėjimu ir uždarumu. Pagrindinis argumentas, kurį viešai vartoja sprendimo perduoti bažnyčias ir pilis šalininkai, yra pavojaus tikimybė. Kaliningradiečiai turėtų išsigąsti, kad ateis „revanšistai“, prisidengę liuteronų ir katalikų kaukėmis, ir viską atims. Todėl būtina patiems kuo greičiau visa tai įforminti kaip Rusijos stačiatikių cerkvės nuosavybę, kad būtų dar sykį įtvirtinta srities priklausomybė Rusijai. Panašus paniką keliantis tonas, sudarantis išpūdį, kad gyvename kone apgulties sąlygomis, leidžia suinteresuotiems asmenims skubiai priimti regioninį įstatymą, išvengiant platesnės viešos diskusijos. Be to, paskubomis išspręstas klausimas padeda išvengti ir viešų svarstymų apie tai, kaip gautus „objektus“ ketina eksploatuoti naujasis savininkas. Tuos, kurie kelia klausimą, kokia ateitis laukia įstaigų, įsikūrusių šiuose „pastatuose“, kaip bus rekonstruojami paveldo objektai, valdžia bando įtikinti, kad iš esmės jokių pokyčių nenumatoma. Tuos, kurie ir toliau teiraujasi, kam apskritai reikėjo perduoti nuosavybę, jei jokių pokyčių nebus, apšaukia „vokiečių agentais“. Tiesą sakant, tokiam mąstymo lauke, kuriame išorės pasaulis iš anksto suvokiamas kaip priešiškas, visi abejojantys nė negali tikėtis kitokio įvertinimo. „Didžiavalstybinio patriotizmo“ diskurse jiems lemta būti marginalais, ginančiais esą asmeninius, daugumai neaktualius dalykus.

Tačiau nuosavybės savininko pasikeitimas turi didžiulę socialinę reikšmę ir darys įtaką visai regiono visuomenei, susiformavusiai toli gražu ne vienos etninės ar religinės tapatybės pagrindu. Konfliktas yra susijęs ne vien su pavienių organizacijų, šiuo metu įsikūrusių „objektuose“, likimu. Penkiolika buvusios Rytų Prūsijos bažnyčių ir pilių Kaliningrado srityje, Dūmos perduotų Rusijos stačiatikių cerkvei, yra ne vien nuosavybė. Dar sudėtingiau jas būtų priskirti „religinės reikšmės objektams“. Savininko pasikeitimas reiškia ne tik sienų ar pastatų perdavimą. Kyla pavojus, kad nutrūks daugelis unikalių kultūrinių ir socialinių praktikų, kurios susiformavo atsiradus kaliningradiečių sąveikai su šiais simboliškai reikšmingais objektais. Lėlių teatras Luizės atminimo

bažnyčioje, Filharmonijos koncertų salė su vargonais Šv. Šeimynos bažnyčioje, Įsruities (Insterburgo) pilis, Arnavos bažnyčia – su kiekvienu iš išvardytų objektų yra susijusios asmeninės istorijos, gilūs jausmai, nepakartojama patirtis, ryškūs daugelio srities gyventojų ir svečių prisiminimai. Sprendimas perduoti juos Rusijos stačiatikių cerkvei buvo priimtas paskubomis, vienu sąrašu, neaptarus kiekvieno konkretaus atvejo ir iš anksto viešai to neapsvarsčius. Maža to, sprendimas buvo priimamas visiškai nesiskaitant su tuo, kad šis paveldas turi simbolinę reikšmę ne vien kaliningradiečiams, bet ir mūsų kaimynams Europoje. Į daugybę kaliningradiečiams natūraliai kylančių klausimų, susijusių su kiekvieno konkretaus objekto likimu, lieka neatsakyta, o tai kelia nereikalingą įtampą ir nesuteikia aiškumo bendrajai padėčiai.

Suprantama, masišką paveldo objektų, kurie yra visų piliečių turtas, perdavimą vienintelei religinei organizacijai, kuri su šiais „objektais“ niekaip – nei istoriniu, nei kultūriniu, nei socialiniu požiūriu – nėra susijusi, galima lengvai ir legaliai įforminti, priėmus regioninį įstatymą. Vis dėlto šio sprendimo atveju krinta į akis, kad trūksta teisėtumo, t. y. visuomenės sutikimo, paramos ir suvokimo. Tai, kad buvo atsisakyta suteikti regiono visuomenei galimybę savarankiškai ir viešai apsispręsti, kokią tolesnę šių objektų ateitį ji norėtų regėti, dar kartą skaudžiai užgavo kaliningradiečių orumą. Nesena praeitis rodo: jei valdžios priimamiems sprendimams trūksta visuomenės paramos, gali kilti rimtas socialinis nepasitenkinimas [turimi omenyje pernai žiemą Kaliningrade ir Černiachovske vykę tūkstantiniai mitingai – vertėjo pastaba]. Ir šiuo atveju nereikėtų manyti, kad visuomenė dėl šių objektų likimo laikysis vieningos, konsoliduotos nuomonės. Veikia susidursime su problemos suvokimo skirtumais ir jos sprendimo būdų įvairove. Tačiau turi būti leista šią įvairovę viešai artikuliuoti, nes būtent tai suteikia atviro interesų derinimo galimybę. ■

Iš rusų kalbos vertė Vasilijus SAFRONOVAS

ŽINIA

Pasak žiniasklaidos pranešimų, Vilniuje, priešais Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką, jau gruodžio mėnesį bus pastatyta Juozo Kęstučio Patamsio (1939–2007) skulptūra „Žinia“ iš betono ir skardos. 8 m aukščio paminklas vaizduoja ant nukeltos kolonos stovinčią moterį, kuri šauna į dangų strėlę – esą siunčia žinią apie Lietuvos nepriklausomybę. Skulptūros, skirtos Nepriklausomybės dvidešimtmečio sukakčiai paminėti, statymas suderintas su Nepriklausomybės aikštės renovacijos plano rengėjais architektais Algimantu ir Vytautu Nasvyčiais, taip pat su Vilniaus savivaldybe. Pranešama, kad Vyriausybė paminklui jau skyrė 360, 6 tūkst. litų – dalis tų pinigų atiteks dabartiniam skulptūros savininkui verslininkui Vincui Gustainiui, už kitus bus atnaujintas kūrinys ir sutvarkyta aplinka.

Paminklo statymo iniciatorė – Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, glaudžiai susijusi su LR Seimu (žr. LLKS internetinį puslapį). Į ginčus dėl meninės vertės įsivėlę Lietuvos dailininkų sąjungos ekspertai būsimąjį paminklą apibūdino neigiamai. Skulptūrą kiek anksčiau siūlyta pirkti Lietuvos Sąjūdžiui, kuris ir paprašė, kad profesionalūs skulptoriai pateiktų savo išvadas, o jos buvo negailestingos – paminklas yra moraliai pasenęs, jo ikonografija atspindi gūdų sovietmetį, simbolika tinka nebent kapinėms, o atlikimo technika – „pasibaisėtina“. Skulptoriai piktinosi ir tuo, kad Vyriausybė paramą skyrė be jokio konkurso. Atsakomybės dėl paminklo ar jo (ko)finansavimo Sąjūdis galiausiai neprisiėmė, todėl LLKS liko bene vienintelė projekto propaguotoja.

Nėra reikalo toliau samprotauti apie gerokai pasenusią „Žinios“ estetiką – apie panašius dalykus, nors ir kitomis progomis, daug sykių kalbėjo menininkai, menotyrininkai, dailės istorikai, o argumentai, ginantys šiuolaikiškesnes meno mieste formas, seniai išūžė ausis įvairių diskusijų dalyviams. Čia nesirengiu deklaruoti ir simpatijų kūrybai tų LDS narių skulptorių, kurie išreiškė savo nuomonę apie „Žinią“, neteigiu, kad minimoje vietoje būtinai turėtų atsirasti *kažkieno kito* kūrinys. Nesu iš principo nusistačiusi prieš „nacionalinės svarbos“ paminklus, nors, prisipažįstu, – nepritariu užmojams iškilmingomis progomis centrinėse miesto aikštėse statyti pseudorealistinius kūrinius. Skeptikų argumentai, kad Patamsio skulptūra kadaise buvo siūlyta Sniečkui, Elektrėnams ar Palangai (esą visi šie miestai jos atsisakė), šiuo atveju irgi nėra patys svarbiausi – neketinu įrodinėti, kad tik „specifinei vietai“ sukurtas projektas yra tinkamas būdas įprasminti konkrečią erdvę. „Žinios“ statymo aplinkybes norėčiau aptarti platesniame – kultūros politikos – kontekste.

Tiek „istorinių“ paminklų statymo vėjus, tiek ir lygiagrečiai vykstantys atvirkštiniai procesai rodo, kad viešosios erdvės vis dažniau tampa valdžios arba galios erdve. Šįsyk aptarsiu ne kintančios istorinės atminties diskursus, bet konkretų dalyką – kodėl Vilniuje iš prekybos centro „Justiniškės“ prieigų dingo skulptoriaus Vytauto Šerio (1931–2006) kūrinys „Sveikas, pavasari!“ (suvirinto vario skardos skulptūra sukurta 1986 m., architektas – Arūnas Paslaitis). Tiek Šerio, tiek Patamsio skulptūros sukurtos

Vytautas ŠERYŠ. Sveikas, pavasari! 1986

maždaug tuo pat metu, abu dailininkai yra mirę, todėl autorių teisių, nuosavybės ir atsakomybės klausimai tampa dar dviprasmiškesni, tiesiog „pakimba ore“. Tiek Šerio kūrinio dingimas, tiek Patamsio skulptūros statymas mane domina būtent iš kultūros politikos pusės, todėl faktas, kad Šerys – Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, yra gana svarbus. Kita vertus, kultūros politiką šiandien „daro“ ne vien valstybinės institucijos (taigi ir minėtas faktas ne visiems atrodys vertas dėmesio). Jei apie skulptūrų

miesto savivaldybė. Deja, informaciniuose jos puslapiuose itin šykštu žinių apie miesto skulptūras. Kol kas, pvz., nepaskelbta, koku pagrindu savivaldybė (o galbūt ir kitos „kompetentingos institucijos“?) parūpino leidimus ir skyrė žemės plotą Patamsio skulptūrai priešais M. Mažvydo biblioteką statyti. Pasidomėję greičiausiai išgirstume, kad skubotą (o gal kaip tik gerai apgalvotą) leidimą savivaldybė yra išdavusi ne be Vyriausybės žinios. Trumpai tariant, *tam tikrais* atvejais visų galios institucijų sprendi-

likimą pasiteirautume Kultūros ministerijos, beveik garantuotai gautume atsakymą, kad KM tokio pobūdžio klausimų nesprensdžia, mat ji nėra atsakinga už viešąsias erdves, taigi ir jose esančius meno kūrinius. Šerio atveju greičiausiai ne kažin ką pasakytų ir autorių teises ginančios institucijos – nepaisant to, kad kūrinio nebėliko, autorystė formaliai tarsi nepažeista.

Vis dėlto mėginant išnarplioti atsakomybės klausimus nereikėtų iškart pasiduoti skeptikiems teiginiams apie teisiškai pernelyg sudėtingai susipynusias ribas tarp viešosios ir privačios erdvės (prekybos centro statusas nejučia sufleruoja, kad jo prieigų tvarkymas – privatus reikalas). Viską, kas susiję su miesto erdvėmis, tradiciškai turėtų pagal kompetenciją kuruoti

mai neįtikėtinai darniai sutampa su kai kurių visuomenės grupių interesais. O juk toks sutapimas galiausiai ir lemia ryžtingą kultūros politiką, padeda įgyvendinti užsibrėžtus tikslus! Patamsio skulptūros atveju netgi galėtume sušukti – argi ne puikus susitelkimo ir prioritetų pasirinkimo pavyzdys!? Deja, pernelyg naivu būtų svaičioti apie visiems vienodai priimtinas kultūros formas ar nacionalinę bendruomenę sutelkiančią viešąją (taip pat ir kultūros) politiką. Politinis šalies gyvenimas – tai nenuilstama interesų kova, o prioritetai, kaip įprasta, skandinami tarpusavio konfrontacijos, kurią tik nežymiai pridengia ideologinė retorika, katile.

Reikia pripažinti, kad kai kurie kultūros dalykai nėra pavaldūs vien teisiniams ar netgi „teisingumo“ principams. Kultūrinė vaizduotė paprastai itin jautriai reflektuoja „centro“ ir „periferijos“ sąvokas. Tai, kas pagal urbanistinės antropomorfijos logiką įvardijama kaip miesto širdis ar smegenys, visada kelia kur kas didesnes visuomenės aistras, negu tai, kas vyksta kažkur „pakraščiuose“. Būtent dėl to Šerio skulptūros dingimas visiškai nesudomino žiniasklaidos – semantiniu požiūriu „miegamasis“ mikrorajonas nėra iš tolo neprilygsta aikštei netoli Seimo. Būtent dėl to pernelyg keistai atrodo ir metaforiniame patamsyje glūdinčios, t. y. neviešinamos, Patamsio paminklo statymo aplinkybės. Vieną iš centrinių miesto aikščių netrukus papuošiančią skulptūrą gaubia informacinė migla – statomos „Žinios“, žurnalistų teigimu, neleidžiama net nufotografuoti.

Šerio skulptūros ankstesnėje vietoje nebeišvysime, o Patamsio skulptūrą greičiausiai pamatysime tik tada, kai ji bus galutinai pastatydinta. Šie du pavyzdžiai siunčia nedviprasmišką žinią apie nacionalinę (šalies ir miesto) kultūros politiką. Viena vertus, oficialusis kultūros politikos lygmuo kupinas optimistinių lūkesčių ir strategijų, siūlančių „šiuolaikiškus“ (ir neabejotinai itin plačiai suvokiamus) kultūrinės plėtros modelius. Antra vertus, praktika rodo, kad meno kūrinų „įkurdinimas“ reprezentacinėse aikštėse mažai ką bendro turi tiek su miesto,

tiek ir su atsinaujinti siekiančios ES valstybės kultūrinėmis aspiracijomis.

Kultūros strategai, be abejo, žino, kad su viešosios erdvėmis susiję sprendimai turi būti priimami demokratiškai, todėl juos kone pagal visas „europinės praktikos“ taisykles dažniausiai „palaimina“ pačios bendruomenės (ne vien kokie nors elitinės kultūros ekspertai!). Tačiau neapsirikime dėl sąvokų *bendruomenė* ar *visuomenė* prasmės. Šerio skulptūros likimą visuomenės vardu lėmė pernelyg abstrakti jėga (gal turėtume sakyti „nauji istorijos vėjai“?), bet tai jėgai atstovavo ne Justiniškių gyventojai, o didžiojo verslo subjektas. Savo ruožtu, kaip rodo Patamsio skulptūros atvejis (ir kiti pavyzdžiai Vilniaus centre), kompetencijos ir atsakomybės perdavimas „žmonėms“ galimas nebent tada, kai „sutvarkyti“ viešąją erdvę siekiančios grupės gauna nedviprasmišką politikų paramą. Deja, politikai ryžtasi „globoti“ tik tas skulptūras, kurios yra iliustratyvios, dažniausiai – realinės savo forma ir nacionalinės pagal savo misiją. Visais kitais atvejais valdininkija tampa neįtikėtinai tvirtu stabdžiu, nepramušamu anonimino nuosprendžio skydu, sukaltu iš daugybės (neretai sunkiai gaunamų) leidimų, iš (tariamų) pinigų stygiaus, iš nuolatinių pažadų ir kitų retorinių vingrybių.

Ateityje minėsime dar ne vieną jubiliejų, istorija nuolat pažers naujų reikšmingų įvykių ar pavardžių. Atsiras ir ne vienas entuziastas, norintis šiuos dalykus „tinkamai“ įamžinti „tinkamoje“ vietoje. Gaila, kad klausimai, kuriuos pilietinė visuomenė paprastai sprendžia viešose diskusijose, Vilniuje dažniausiai priklauso nuo politinės galios (ją įgauti ir viešąsias erdves privatizavę stambieji verslininkai). Siūlyčiau pilkąją galios zoną aiškiai atskirti nuo oficialiai skelbiamų kultūrinės demokratijos siekių. Tai privalu padaryti bent jau tam, kad nemaža kultūrai dar neabejingos visuomenės dalis (ta, kuri pasigenda šiuolaikiškesnių meno mieste formų) nepuoselėtų tuščių iliuzijų, – esant šiokiam tokiam aiškumui nekiltų ir nereikalingų klausimų. ■

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ

KULTŪROS PAVELDAS AR TAUTOS PASIRINKIMAS?

Diskusija dėl Žaliojo tilto skulptūrų¹

Diskusija, kurią norėčiau pakomentuoti, prasidėjo nuo Linos Žigelytės straipsnio „Kultūros atminties politika ir Žaliojo tilto balvonai“. Autorė kritiškai vertina „pastarųjų metų“ „kultūros atminties politiką“ Lietuvoje. Jos teigimu, kultūros paveldą pradėta cenzūruoti, t. y. bandoma išskelti vienus šalies istorijos bruožus ir pamiršti kitus. Kad pateiktų tokios cenzūros pavyzdį, ji priešpriešina Vilniaus centre neseniai pastatytą paminklą Vincui Kudirkai su Žaliojo tilto skulptūromis, į kurias esą nepalankiai šnairuojama. Šis ir kiti Žigelytės minimi pavyzdžiai, jos teigimu, atskleidžia „nebūtinai šviesiausių protų“ vykdomą „Lietuvos praeities monumentalizavimo praktiką“, kuri „turėtų būti laikoma spjūviu į brandų santykį su kultūros atmintimi“. Anot straipsnio autorės, „Kultūros atmintis – tai ne vien memorialinės lentos ar lazeriais apšviestas himnas. Kultūros atmintis – tai ir apeinami naratyvai...“ Be to, autorė teigia, kad Žaliojo tilto skulptūros „kelia žymiai įdomesnius ir svarbesnius klausimus apie lietuviškumą nūdienos kontekste“ nei tokia „anachronistinė tautiškumo simbolika“ kaip monumentalus paminklas Vincui Kudirkai.

Manychiau, problema slypi kur kas giliau ir yra susijusi ne vien su konkrečiais sprendimais statyti ar griauti vieną ar kitą paminklą. Jos esmė ta, kad visuomenė nėra susitarusi dėl *pačių principų*, kuriais remdamasi ji atmetų arba priimtų tokio pobūdžio sprendimus. Kokie principai turėtų lemti savivaldos pasirinkimus, kaip derėtų puošti savo miestą? Estetiniai, politiniai ar bendrakultūriniai? Pirmuoju atveju reikėtų atrinkti tokius objektus, kurie yra

išskirtinai gražūs, įdomūs ir turi ekspertų pripažintą meninę vertę. Pavyzdžiui, jei Lietuva už paskutinius pinigus įsigytų Michelangelo *Dovydą* ir pastatytų šią skulptūrą stikliniam kupole Vilniaus centre, tai būtų idealiausias estetiniais principais paremtas sprendimas. Tačiau akivaizdu – estetiniai ar meniniai principai, kad ir kokie svarbūs jie būtų, vis dėlto niekur nėra svarbiausi. Kiekviena šalis ar miestas ieško pirmiausia tokių akcentų, kurie svarbūs jų praeičiai ar atspindi jų kultūrą. Žigelytės pateiktos alternatyvos lyg ir rodytų, kad mums reikia pasirinkti vieną iš dviejų principų – politizuotą arba nepolitizuotą požiūrį į kultūrą. Politizuoti kultūriniai sprendimai būtų tokie, kurie vykdo atranką, skirstydami praeitį į pageidaujamus ir nepageidaujamus elementus, aukštindami pageidaujamus (tautines) vertybes ir atmesdami nepageidaujamus, nors irgi neatsiejamas nuo Lietuvos istorinės patirties. Žigelytė agituoja už nepolitizuotą ir „brandų“ santykį su kultūra – tada niekas nėra atmetama, nemalonūs dalykai „neapeinami“, tikriausiai nesiimama rūšiuoti ir vertybių. Jeigu remsimės tokiu principu, viskas, ką Lietuva patyrė, ką lietuvių tauta išgyveno ir ką jos piliečiai išreiškė savo kūriniais, turėtų būti mums brangios kultūros dalis, todėl čia nevalia daryti „kratos“. Tai skamba maloniai ir tolerantiškai. Vienintelė problema būtų ta, kad tokiu atveju tektų pripažinti – nuvertę Lenino paminklą Lukiškių aikštėje pasielgėme labai „nebrandžiai“.

Vis dėlto Žigelytės pozicija yra kiek sudėtingesnė, negalima jos priskirti tiesiog depolitizuotam kultūrininkų

požiūriui. Juk ji teigia, esą Žaliojo tilto skulptūros „kelia žymiai įdomesnius ir svarbesnius klausimus apie lietuviškumą nūdienos kontekste“ negu paminklas Vincui Kudirkai. Taigi straipsnio autorė nėra absoliučiai nusiteikusi prieš akcentų dėliojimą. Jai tik atrodo, kad akcentai turėtų būti dėliojami pagal objektų gebėjimą iškelti „įdomius“ klausimus apie lietuviškumą, o ne byloti apie tokį „vienaplanį“ dalyką kaip Lietuvos atgimimo skatinimas. Išties sutikčiau su Žigelyte, kad Kudirkos monumentas kelia mažiau klausimų apie lietuviškumą nei Žaliojo tilto skulptūros. Žvelgdamas į Žaliojo tilto skulptūras (ir apmąstydamas tą faktą, kad jos ten vis dar stovi) imi, žmogus, ir susimąstai apie fantastišką lietuvių gebėjimą prisitaikyti prie visokiausių gyvenimo aplinkybių. Juk be tokio gebėjimo kažin ar taip sėkmingai jaustumės ir emigracijoje?

Mintis išties skvarbi ir svarbi. Žinoma, tai būtų įdomi alternatyva – puošti miestus ne objektais, kurie primena tokias vertybes kaip tautinis atgimimas, bet objektais, kurie yra multidimensionalūs kultūriniai požiūriu arba keliantys „įdomius“ klausimus apie tai, kas mes esame. Problema tik ta, kad jeigu, tarkime, vokiečiai puoštų savo miestus remdamiesi tokiu kultūrinės atrankos principu, tai *fiurerį* matytume turbūt ties kiekvienos gatvės kampu, nes doriems vokiečiams šiandien niekas nesukelia tiek daug vidinių savirefleksijų kaip faktas, kad didžioji dauguma jų senelių prijautė nacionalsocialistams. Į šią diskusiją įsitraukęs Laisvosios Europos radijo žurnalistas Valentinas Mitė žvelgia plačiau ir sako: „Lietuvai tarybinė okupacija padarė ne mažesnę žalą nei fašizmas. Todėl verta pažvelgti, kaip multikultūrinė Vakarų Europa saugo nacių simbolius. Atsakymas paprastas – nesaugo, o viską, kas turi kokį nors ryšį su nacistine Vokietija, rauna iš pašaknų. Fašistinę Vokietiją primena tik memorialai teroro aukoms bei buvę konclageriai, primenantys, jog fašizmas reiškia milijonus aukų, kurių atminimas negali būti užmirštas. Nežinau Europoje nei vienos vietos, kur stovėtų paminklas II Pasaulinio karo *vermachto* ar SS kariams bei nacistinės Vokietijos vadovams.“⁴²

Vladimiras Laučius, polemizuodamas su Žigelyte, primena, kad „Žaliojo tilto skulptūros tarnavo išskirtinai kaip okupantų primestos ideologijos vaizdinė priemonė“ ir kad

ideologija, kurios įrankis buvo tos vaizdinės priemonės, yra atsakinga „už milijonų žmonių mirtis ir kančias bei Lietuvos valstybingumo ir dalies tautos fizinį sunaikinimą“. Laučius piktinasi, kad „budelių pastatytą ir, deja, užsilikusią bjaurastį“ Žigelytė priskiria mūsų tautos kultūros paveldui. Jis primena, kad tos skulptūros buvo „sovietų indoktrinacijos įrankiai“, tad pagarba joms demonstruoja tam tikrą „politinės pasaulėžiūros idealą“ – toleranciją buvusiems vergvaldžiams. Laučius kandžiai siūlo Žigelytei, „kaip kadais Salomėjai Nėriai“ važiuoti į Maskvą „saulės“ parvežti. Kritišką požiūrį į lietuvių toleranciją okupacijos padariniais straipsnio autorius pateikia platesniame kontekste, kritikuodamas ir Europos toleranciją nenorintiems integruotis atvykėliams – „čigonams“, turkams ir t. t. Laučiaus samprotavimai apie Europos imigrantus skamba kaip neadekvatus kriminalizavimas, todėl sulaukė nemažai teisingos kritikos. Tačiau šio straipsnio tema visai kita, todėl svarstymų apie Europos imigracijos ir integracijos politiką plačiau nekomentuosiu. Šįkart svarbesnis toks Laučiaus straipsnyje keliamas klausimas: kokiais principais turėtų būti grindžiama Lietuvos miestų kultūrinė reprezentacija? Arba pagal ką sudėlioti akcentus? Dėlioti juos ar ne? Be to, ar apskritai įmanoma jų nedėlioti? Juk ar paliksim skulptūras ant Žaliojo tilto, ar jas nugriausim, akcentai vis tiek bus sudėlioti. Jeigu paliksim, rodysim savo toleranciją (arba abejingumą) okupacijai. Jei nugriausim, rodysim savo nepakantumą okupacijai. Kad ir kaip apsispręstume, tai vis tiek bus vienoks ar kitoks istorijos *vertinimas*. Tačiau tai nereiškia, kad istorijos nepriimame tokios, kokia ji yra.

Tokie svarstymai kreipia diskusiją nauja linkme. Pirmausia, Laučius atkreipia dėmesį, kad kultūrinė tautos atmintis, apie kurią kalba Žigelytė, iš esmės yra ne mūsų kultūros, bet mums *primestos* kultūros dalis. Žinoma, primestoji kultūra irgi *tapo* mūsų istorijos dalimi, o kai kurie lietuviai jautėsi net gana jaukiai naujomis sąlygomis. Bet vis dėlto reikėtų įžvelgti skirtumą tarp kultūros, kuri atsiranda iš laisvos kūrybinės žmonių valios, ir tos raiškos, kurią tarsi kalinio uniformą tenka apsivilkti prieš savo valią. Jeigu žmogus yra neteisėtai verčiamas ką nors daryti, tai tie veiksmai, nors ir tampa neatsiejama jo biografijos dalimi, vis tiek netampa jo asmenybės išraiška. Panašiai

atsitinka ir su tautos kultūra. Gyvenimo formos, kuriose tautas brutaliai įkalina raumeningi jų kaimynai, nors ir tampa neatsiejama jų istorijos dalimi, vis tiek nėra autentiška dvasinių jų vertybių išraiška.

Kitas itin svarbus dalykas, į kurį Laučius atkreipia dėmesį, yra tai, kad kurdamos savo kultūrinės reprezentacijos ir dėliodamos memorialinius akcentus tautos demonstruoja savo *pasirinkimą*. Kitaip tariant, jeigu toleruojame „sovietų indoktrinacijos įrankius“, tai tikriausiai ir to, kas mums nutiko, nebesuvokiame kaip blogio. O jeigu Sovietų Sąjungos okupacijos nelaikome blogiu, tai gal ir savęs nebesuvokiame kaip suverenios tautos? Jeigu nesuvokiame savęs kaip suverenios valstybės, tai kas tada esame? Laučius pabrėžia, kad dėliodamos akcentus, reprezentuodamos savo istoriją ir kultūrą (svarbus vaidmuo čia tenka paminklams ir memorialiniams simboliams) tautos atsirenka savo vertybes, savo idealus, su kuriais jos nori tapatintis. Pasitelkia kultūrinę atmintį, kad sukurtų savo ateities viziją. Butuose juk irgi kabiname tuos paveikslus ir nuotraukas, kurie mums yra brangūs ir vertingi, kurie parodo, kas mes esame, kas mums svarbu, apie ką svajojame. Nekabiname ant sienos, pvz., svetimos valstybės prezidento portreto ar šalies, kuri buvo mus okupavusi, vėliavos teigdami neva tai irgi yra mūsų istorinės atminties dalis ir manydami, kad demonstruojame „brandų“ santykį su savo praeitimi.

Žigelytės pusėn stojusi Violeta Davoliūtė-Opgenorth teigia, kad Vakarų „tyrinėtojai“ seniai nebebando skausmingų faktų išmesti iš istorijos. Ji kaltina Laučių moksliniu atsilikimu, nebrandžiu bandymu iškirpti „bjaurastį“ iš kultūrinės atminties, paliekant jos saugyklose vien tai, ką norima matyti. Priekaištuoja, esą šis nenori girdėti Vinco Kudirkos ksenofobinių intonacijų, pabrėžia tik jo reikšmę Lietuvos atgimimui ir reprezentuoja kaip absoliučiai tobulą asmenį. Pasak Davoliūtės-Opgenorth, Kudirkos pavyzdys rodo, kad „ideologinės ikonos“ neprivalo būti „sterilios“. Ši autorė kritikuoja Laučių dėl sveiko moralinio reliatyvizmo stokos („jam apskritai nepriimtinas perspektyvų daugialypiškumas“), dėl mąstymo dichotomijomis („jis mieliau viską grupuoja į dvinarę opozicijas: gėris–blogis, teršalai–švara, tamsuma–šviesuma, bjaurastis–grožis ir t. t.“).

Tokiems priekaištams būtų galima pritarti, bet juk reikia matyti skirtumą tarp mokslinės perspektyvos ir reprezentacinės miestodailos krypties. Tie Vakarų „tyrinėtojai“, kurie pasinėrė į tamsius Vakarų istorijos puslapius, gal ir neleidžia praeities gražinti. Bet nė vienam iš jų nešauna į galvą siūlyti, kad gal reikėtų tiems tamsiems puslapiams kokį paminklą pastatyti. Memorialinės lentos prikalamos atminti aukoms, o ne budeliams. Jos išreiškia atgailą. Vakarų „brandžiam“ (nepagražintam) istorijos suvokimui yra svarbu, kad jame atsispindėtų vertybės, *moralinis* tų tamsių dėmių *įvertinimas*. Taigi Vakarų (tiek „tyrinėtojų“, tiek kultūros reprezentantų) santykis su tamsiais istorijos užkaboriais yra kiek subtilesnis, negu mano Žigelytė su Davoliūte-Opgenorth. Jis jokiu būdu nėra išsemiamas paviršutinišku konstatavimu, kad štai Vakarų tyrinėtojai nebando „apeiti ar ištrinti tų faktų ir ženklų, kurie primena skausmingus ar ne tokius šlovingus šalies istorijos momentus“. Vienas dalykas yra kalbėti apie blygybes, bet visai kitas – įtraukti jas į tautos vertybių katalogą, branginti, puoselėti ir naudoti reprezentacijai.

Be to, derėtų prisiminti, kad blygybė blygybei nelygu. Štai vokiečiai po karo atstatė visą sugriautą Berlyną, bet paliko neatstatytą vieną bažnyčią miesto centre (*Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche*), kad ji primintų karo baismus, destruktiją ir vokiečių atsakomybę. Tai nebuvo šiaip sau priėmimas blygybės tokios, kokia ji yra. Tai buvo tautos pasirinkimas, tuo sprendimu ji pasakė: taip, mes suvokiame, ką padarėme, gailimės ir stengsimės niekada nepamiršti, koks siaubas yra karas. Vis dėlto kiekvienos blygybės ir jos paliktų artefaktų kontekstas yra vis kitoks. *Primestos* kultūros artefaktų kontekstas irgi specifinis. Iš principo gal ir įmanoma, kad Žaliojo tilto „bjaurastis“ būtų perfigūruota į tautos moralinį pasirinkimą, kuris nukreiptas į ateitį. Bet filosofiniai „perfigūravimai“ kartais būna tokie sudėtingi ir mažai kam suvokiami, kad geriausia išeitis, jei norime išvengti dviprasmybių, yra seną artefaktą pakeisti nauju.

Moralinio reliatyvizmo argumentai (turiu omeny moralinio reliatyvizmo pamėgtas klišes, tokias kaip „nėskirstykime visko į juoda ir balta“), reikia pripažinti, dar neįstengė visiškai išklubinti moralinių normų, ypač tų, kurios apibrėžia nusikaltimo ir nekaltumo sampratą, jos yra

išlikusios stabilios ir šiandien. Žmogžudystė, okupacija, agresija yra teisės institucijų visuotinai pripažintos nusikaltimais, balink juos nebalinęs. Galima kalbėti apie didesnius ar mažesnius nusikaltimus, galima smarkiau arba ne taip smarkiai smerkti juos padariusius asmenis, galima į visa tai pažvelgti iš paties nusikaltėlio pozicijų, o kartais jį netgi užjausti, bet negalima reliatyvinti pačios nusikaltimo sampratos, atmesti kitų esminių moralės kategorijų, argumentuojant egzistencijos reliatyvumu.

Į diskusiją įsitraukusi Nida Vasiliauskaitė be ceremonijų pareiškė nusivylusi, kad Laučius sugrįžo į „ultratautinių talibų“ gretas, o jo prisirišimą prie moralinių normų pavadino stačiai infantilizmu (atseit, jeigu nėra grynojo gėrio ir grynojo blogio, tad kam dar apskritai tą gėrį skirti nuo blogio?). Anot jos, lietuvių tautiniai „talibai“, visur prisistatę Gedimino ir Mindaugo paminklų, nė nenučiuokia, kad „Gediminas ar Mindaugas niekaip nėra susiję su tautiškumu ir lietuvybe“ (*sic!*). Vasiliauskaitė cituoja antisemitinius Vinco Kudirkos pasisakymus³ ir rašo, kad Kudirkos paminklas ją kur kas labiau „žeidžia“. Įsikirščiausi teigia, esą Kudirkai, Gediminui ir Mindaugui paminklus statantys lietuvių ultranacionalistiniai „talibai“ „laisvo mąstymo nekenčia ne ką mažiau, nei represijų simbolio Stalino (o gal net labiau)“ ir kad tautinė jų „ideologija“ prilygsta sovietinei stalinistinei. Vasiliauskaitė mato miestą kaip „ideologijų susidūrimo vietą“, aiškina, kad labai gerai, kai ideologijoms leidžiama koegzistuoti ir nebandoma jų pakeisti „vienintele ideologija“, ypač jeigu ji ultranacionalistinė.

Kalbant apie Kudirkos antisemitinius pasisakymus reikėtų pabrėžti, kad, jeigu antisemitiniai pasisakymai yra kriterijus atmesti žmogaus nuopelnus kultūrai, tada, ilgai negalvojant, reikėtų atmesti ir didesnę dalį Vakarų kultūros. Bet, pavyzdžiui, vokiečiams, kurie šiaip jau antisemitizmo temai yra ypač jautrūs, nė į galvą nešauna išbraukti Friedricho Nietzsche's iš studijų programų, jau nekalbant apie anglus, kurie niekada neatsisakys savo empiristų veikalo. O jeigu atmesime knygas, kuriose esama antisemitizmo užuominų, tai nebūsim nuoseklūs, neatmesdami ir tų knygų, kuriose kyšo kitokie *-izmai*, bet tada visai neliks ką skaityti. Senovės graikų argumentai, pateisinantys vergovę, tikrai nedaro jų geresnių už Vakarų Europos klasi-

kus. Liktų, žinoma, pluoštelis feministinės literatūros, kurioje tų *-izmų* kur kas mažiau. Bet ir moterų pasisakymai ir poelgiai ne visada tobuli. Štai imkim kad ir Emmeline Pankhurst – garsiąją anglų politinę veikėją ir kovotoją už moterų balso teisę, daug kartų kalintą ir net maitintą per prievartą. Kai jos duktė atsisakė tekėti už savo kūdikio tėvo, argumentuodama tuo, kad santuokos institucija yra priešiška moterų teisėms, motina visiems laikams jos išsižadėjo. Nors Pankhurst pasielgė visiškai antifeministiškai, paminklas Vestminsteryje už nuopelnus ginant moterų teises jai vis tiek pastatytas, o britų feministės visai neketina jo nuversti. Ir suprantama kodėl – todėl, kad mūsų mąstymas negali peržengti visų laikmečio ribų. Moralinio reliatyvizmo apologetėms tai turėtų būti ypač aišku, juk jos teigia, kad nereikia gražinti istorijos faktų.

Tada kyla klausimas, kodėl gi Kudirkos antisemitizmas (realus ar tariamas) Vasiliauskaitę „žeidžia labiau“? Atsakymas paprastas – ją žeidžia ne Kudirkos ksenofobija, o pats Kudirka, ypač jo vaidmuo tautiniame lietuvių atgimime. Žmogui, kuris tautinę „ideologiją“ prilygina sovietinei stalinistinei, tautos šauklis, savaime suprantama, yra atgrasus.

Iš to aiškėja, kad tikroji Žaliojo tilto skulptūrų problema yra ne konfliktas tarp infantilus ir brandaus kultūros suvokimo, tarp skirtingų istorinio ir reprezentacinio miestų puoselėjimo principų, bet tarp skirtingai suvokiamų ir pasirenkamų vertybių. ■

¹ Lina Žigelytė, *Kultūros atminties politika ir Žaliojo tilto balvonai* (2010-11-12, www.delfi.lt), Vladimiras Laučius, *Žaliojo tilto skulptūros – Maskvos, čigonų ir gėjų labui?* (2010-11-15, www.delfi.lt), Violeta Davoliūtė-Opgenorth, *Apie istorinės atminties teršalus ir sterilias tautines ikonas* (2010-11-18, www.delfi.lt), Nida Vasiliauskaitė, *Apie Žaliajį tiltą, „rakštis“ įvairiose vietose ir propagandines klišes* (atsakymas V. Laučiui) (2010-11-22, www.delfi.lt). Vanda Zaborskaitė, *Nepagrįstas supriešinimas* (2010-11-22, bernardinai.lt); Valentinas Mitė, *Žaliojo tilto skulptūros – išplautos istorinės atminties simbolis* (2010-11-22, www.delfi.lt).

² Šį argumentą nuodugniau išplėtojo Valentinas Mitė, žr. *Žaliojo tilto skulptūros...* (2010-11-22, www.delfi.lt).

³ Vinco Kudirkos kaip ksenofobo interpretaciją atmeta Vanda Zaborskaitė, žr. *Nepagrįstas supriešinimas* (2010-11-22, bernardinai.lt).

EXEGI MONUMENTUM

Vidinės erdvės neišvengiamai susijusios su laiku. Įsidėmėtas atminties vietas visada galime susirasti, paspaudę reikiamą klavišą laiko klaviatūroje. Stabtelėję prie pilių arba piramidžių, prie akvedukų, vienkiemių arba vilų taip pat išgirstame laiko muziką. Tačiau ji jau nebe vidinio, o išorinio, viešo ir visiems bendro laiko...

Gyvenom Gaudžiočių kaime, erdviuose stambaus ūkininko namuose, kuriuos supo dar erdvesni ūkiniai pastatai. Daržinė buvo suręsta taip, kad šieno vežimai galėtų užvažiuoti tiesiai ant lubų ir būtų lengva juos iškrauti. Nuo lubų žiemą galima mesti šieną apačion, kur už pertvarų laikydavo karves. Nuožulnus užvažiavimas ir pamatai buvo sukrauti iš kone megalitinių riedulių. Sodą ir daržus šiaurės pusėje supo juodos eglės. Sodyba vis dar dvelkė ramybe ir solidumu, nors šeimininkai tikriausiai jau seniai ilsėjosi nuo darbų kur nors Sibire. Kitur namų vietoje dunksojo vien pamatai ar jų liekanos. Rudenį mes, vaikai, siausdavome po apleistus sodus.

Prie to paties žvyrkelio, iš Akmenės bėgančio pro Klykolių bažnyčią link Vadaksties, už kurios jau driekėsi Latvija, prilipę ir Alsiai. Pakelėje kiūtojo medinis namelis – buvusio pradžios mokykla, kurios kieme stovėjo postamentas su kunigaikščio Kęstučio biustu, o abipus staugė du geležiniai vilkai. Užrašas priminė, kad paminklą didžiam žemaičių valdovui pastatė kaimo mokiniai ir mokytojai.

Į kitą pusę nuo Gaudžiočių dulkių debesimis dūmijo Naujosios Akmenės, kurią vietiniai vadino Karpėnais, kaminai. Ką tik buvo pastatyti stalininio ampyro stiliaus kultūros rūmai, greit prie jų atsirado ir socrealistinė cementininko statula.

Ilgokai teko vaikščioti į mokyklą senesniajam kvartale, bet ji darėsi per maža, daug didesnę naująją statė kaliniai, kuriuos joje ir laikė. Tad paskui turėjau progą lankyt mokyklą–kalėjimą.

Šitie du atminty lig šiol stūksantys paminklai ir dvi to-

kios skirtingos mokyklos yra tarsi tam tikri ženklai, rodantys ne tik tas mokyklas įsteigusias visuomenes, ne tik dvi atkarpas laiko juostoje, bet gal (dingojas man) išreiškiantys kone hėgelišką tezę ir antitezę, o tai jau leistų kalbėti ir apie galimą sintezę. Literatūron linkstanti atmintis prie kunigaikščio Kęstučio gretintų iš romantizmo kilusius poetus – Brazdžionį, Aistį, o cementininkas prisišaukia nebent kalvį Ignotą iš Puodžiūnkiemio. Sintezuojant rastųsi gal tokia skulptūra: žmogus, užrakinęs duris ir užsidangstęs langus, palinkęs prie radijo, klausosi, kaip reikiamame diapazone irzliai švokščia, parpia, stūgauja, o protarpiais laibai pypčioja velnio vargonai, ir kantriai ieško trokštamo Amerikos balso...

Czesławas Miłoszas, prisimindamas vaikystės knygas, mini Thomą Mayne'ą Reidą, Jamesą Fenimore'ą Cooperį. Tuos pačius autorius vaikystėje skaičiau ir aš. Tačiau jis kalba apie XX a. pirmuosius dešimtmečius, o aš – apie 6-ąjį. Visuomenė (tiksliau, ją valdžiusi struktūra), įsteigusi mokyklą–kalėjimą ir bandžiusi ištrinti visus pėdsakus tos visuomenės, kuri pastatė paminklą kunigaikščiui Kęstučiui, pati buvo priversta grįžti į amžiaus pradžią ir kartoti anuomet leistą vaikų klasiką. Juk jos parašyti vaikų skaitiniai tiesiog vėlėsi burnoje. Daug kartų galėjai minėti nepaprastas įgimtas arba įgytąsias Volodios savybes, Pavliko Morozovo žygdarbį, bet visa tai niekaip nelipo prie vaikų, pastangos kvailinti buvo tokios aiškios ir bejėgiškos, kad beveik kėlė gailėstį. Alsių vaikai knygų apie Kęstutį gal nė neskaitė, bet buvo dar gyva žodinė tradicija, aplink miškais pasišiaušus Žemaitija alsavo amžių energija, ir jie paliko mums paprastutį, tačiau įtaigų paminklėlį. O ir mokytojai tada dar neprivalėjo meluoti, paistydami, kaip „galingi Stalino pečiai laužia vartus į saulę“.

Tačiau Imperija, perėmusi bizantišką klastą ir Oriento žiaurumą, buvo jau šiapus vartų. Įtvirtinusi save statiniais. Apčiuopiama ir neperprantama. Jai visai netiko mums mokyklose į galvas kalamas principas – kuo daugiau sužinosi

apie praeitį, tuo geriau suprasi dabartį, nes naujoji civilizacija tarsi viską iškreipiančiu veidrodžiu dangstės melu.

Tiesus žvilgsnis atsimušdavo nuo kreivų jo paviršių, skaidydavos ir lūžinėdavo. Čia reikėjo kitokios matų sistemos. Bet kad pačiam iškart teko taikytis prie keleto sistemu. Paminklą Kęstučiui mačiau stovintį tuo pat metu kaip ir įsirežusį cementininką. Tačiau čia, prieš akis, buvo tik erdviniai matmenys, paminklo kunigaikščiui turis, o prasminis turinys (ir laikas) priklausė jau nugrimzdusiai Atlantidai.

Pas žmones Gaudžiočiuose rasdavau knygų gražiais auksuotais viršeliais, bet negalėjau jų perskaityti, nes buvo atspausdintos gotišku šriftu. Pavyko gauti lentelę, perve-dančią į lotyniškąjį, bet ir tai nelabai pagelbėjo, nes knygos buvo dar ir kita kalba – vokiškai – parašytos. Vis dėlto tai buvo tos pačios civilizacijos (kaip ir Kęstučio paminklas) kūriniai, skirtingai nuo cementininko, stūksančio už miško internacionalistiškai marmaliuojančiuose Karpėnuose. Abi civilizacijos buvo jau atsidalijusios ir atsitvėrusios. Atskirtose erdvėse laikas tekėjo irgi skirtingai, atplukdydamas skirtingus įvykius. Tuo metu, kai „saldaininis dėdė Džonis“ iš padangių barstė šokoladukus užblokuoto Vakarų Berlyno vaikams, mes rasdavome laukuose pabertų „sidabrinų“ juostelių – retų blizgučių taisyklais laikais. Tik gerokai paaugęs sužinojau, kad tokiomis priemonėmis nuo radarų dangstėsi pagalbą partizanams mėtantys lėktuvai. Medžiaginiai ir intelektualiniai apribojimai teikė betgi tam tikrą pranašumą, žvilgsnį aštrinančią skurdo karūną. Tokios užsidėti juk negalėtų madinga ano meto Paryžiaus mandarinė, kuri sakė: jeigu Sovietų Sąjungoje esama lagerių, ji sutinkanti gyventi viename iš jų. Tuo ši intelektualė primena nukirsdintą Prancūzijos karalienę, kuri, išgirdusi, kad žmonės skundžiasi neturintys duonos, nusistebėjo, kodėl jie nevalgo pyragaičių. Abiejų gaila, bet čia galima apčiuopti ir tam tikros deformacijos užuomazgas. Erdvės ir laiko iškreivinimas nepraeina šiaip sau, be pėdsakų, nes iškreivinama ir sąmonė. Šalia autentiškų tekstų formuojami paratekstai. Antai sovietų šalies rašytojai, kitų sričių menininkai, kaip ir darbininkai su valstiečiais, turėjo vieningai pasmerkti Boriso Pasternako „Daktarą Živago“, nors niekas ne tik nebuvo jo skaitęs, bet net rankose turėjęs. Lygiai taip pat Čekoslovakijoje, kai buvo paskelbta

Charta'77, iškart atsirado ir Anticharta, kurią pasirašė kur kas daugiau asmenų, nors daugelis iš jų nė akys nebuvo regėję *Chartos'77*. Taip paratekstai pradeda stelbti pirminius autentiškus tekstus. Panašiai triukšmas tarsi sunki antklodė užkloja muziką ir uždusina ją. Taip pat ir laiko muziką...

Savo laikus Aleksandras Solženycinas pavadino Miuncheno šimtmečiu, nors gal dar groteskiškiau amžininkams turėjo atrodyti Niurnbergo procesas, kai tarp Vakarų atstovų sėdėjo Stalino prokuroras Romanas Rudenko.

Pagal iškreivinto laiko logiką vieni masinių žudynių organizatoriai teisė kitus, tokius pat. Žinant sovietijos nusikaltimų mastą, išties „velniškas vodevilis“. Nesunku patikėti, kad jį režisavo pats Šio Pasaulio Kunigaikštis.

Be sifizinės paniekos jam dar galėtume priešpriešinti blaivų mąstymą ar bent jau sveiką protą. Tačiau ir šis nuolat įnirtingai kreivinamas. Jau gerokai arčiau mūsų dienų Michailas Gorbačiovas buvo apdovanotas Nobelio taikos premija – ir tai įvyko po (vakariečiams gal tik butaforinių?) skerdynių Baku, kastuvėlių baliaus Tbilisyje, tankų pasivažinėjimo Vilniuje, pašaudymo Rygoje. Argi tai ką nors reiškia, palyginti su taikiu Vokietijos susivienijimu! Na nebent dvejopus standartus, sujauktas sąvokas ir iškreivintą sąmonę. Štai, pavyzdžiui, nekorektiškasis Jorge Luisas Borgesas taip ir negavo Nobelio premijos, nors ir suvienijo Argentiną su pasauline literatūra. O kaip nešizofreniškam protui suderinti tą politinį korektiškumą su minties ir žodžio laisve? Kuo paverčia kultūrą multikultūriškumas? Gal vėl ji turės būti „nacionalinė savo forma, internacionalinė savo turiniu“? Tokie klausimai kyla šiandieniniame pasaulyje, kuris vis dažniau primena užveidrodžio karalystę. Malonu paminėti, kad ir Lietuva čia yra įnešusi savo kuklų indėlį – gal pirmą kartą istorijoje nekilnojamas turtas buvo paverstas lengvai perkeliamu. Kai koks nors komunistų nuskriaustas tautietis norėdavo atsiimti jo tėvams ar seneliams priklausiusius hektarus, buvusius, tarkime, derlingose Vidurio Lietuvos lygumose, jam kartais tekdavo pasitenkinti kad ir erdvesniais, bet skurdžiais, bangų skalaujama smėlynais kur nors prie Girulių arba Karklės...

Išties gal Algis Uždavinys buvo teisingas, sakydamas, kad „šiam pasauliui nepatinka proto sankcijos, todėl intelektą jis paskelbia dogmatiniu prievartos bei mažumų priespau-

dos įrankiu, neleidžiančiu skleisti beprotybės gėlėms“?

Gal ir juokinga, kai koks nors kairuoliškas paaugėlis užsimauna marškinėlius su Che Guevaros barzda ar dabina si jo paveikslėliais. Atseit, madinga, be to, gal jam patinka Che plaukuotumas, ir visai nesvarbu, kad jo ikona po Fidelio pergalės tapo kalėjimo viršininku Havanoje ir „likvidavo“ ten tūkstančius kubiečių, ne ką mažiau žmonių nužudė Konge ir Bolivijoje. Gal profilaktiškai sveika, kai karštagalviai chunveibiniškai pasiskeryčioja spaudos puslapiuose ar internete, patys nieko savo nesugebėdami pasakyti, nebent primindami, kad revoliucija yra intelektualų opijus... Bet kad dar esama marksizmą laikančių mokslu, kad Lietuvoje pasirodo naujas „Kapitalo“ leidimas, nors visose bibliotekose pilna tiesiogine to žodžio prasme neatskleistų tiek Marxo, tiek Lenino, o kai kur dar ir Stalino tomų, – tai liudija ne tik leidyklos idealizmą, nepelningą pasiaukojimą, bet kai ką sako ir apie intelekto galias. Antra vertus, ar nuo buvusių marksizmo-leninizmo institutų daug kuo skiriasi, pavyzdžiui, vis pasiskardenantis Laisvosios rinkos institutas, o stebuklinga rinkos ranka – nuo išmintingų vienintelės Partijos direktyvų?

Gęsta ir tolsta laiko muzika, iš skulptūrinių formų ryškėja kažkas panašaus į perskeltą paminklo kunigaikščiui postamentą, – tai nuo kamieno atskilęs vadinamasis elitas, partijomis pasivadinusios UAB ar tiesiog pusiau (?) nusikalstamos gaujos, pakaitomis perimančios valdžių (demokratijoje vartotina daugiskaita) vadžias, jungtiniai milijonierių, pedofilų ir pašlemėkų juokdarių klubai. Nebaudžiami ir už nieką neatsakingi. Prisimenant Bertolto Brechto frazę, *tokiai valdžiai reikėtų išsirinkti kitą tautą*. Tad nenuostabu, kad senoji, pirminė, pamažu nyksta, traukiasi, netrukus, valdžioms dar labiau pasistengus, atsiras kokia nors *paratauta*.

Kyla tačiau ir linksmesnių paminklų. Štai Tolerantiškojo jaunimo asociacija (visas kitas jaunimas, matyt, netolerantiškas) užsakė atlikti istorijos vadovėlių tyrimą. Ir aptiko, kad vieno iš jų autorius yra netinkamai aprašęs tarpukarį, kai mūsų miestai sulietuvėjo. Esą, to „autorius požiūriu, „mūsų tautai“ trūko „gyvybinės erdvės“ (nors autorius šios frazės ir nevartoja), kurią kitataučiai buvo iš jos atėmę“. Žodžiai skliaustuose yra iš ataskaitos teksto. Vadinasi, tyrinėtojai suranda netgi tokių „įkalčių“, kurių „nusikaltimo

vietoje“ nė nebuvo, t. y. tokių frazių, kurių autorius nevartoja, bet recenzentas vis tiek žino, ką šis turėjęs galvoje... Senas, patikrintas metodas, kaip ir pomėgis kontroliuoti, ar kitų mintys yra „teisingos“... Žodžiai „mūsų tauta“ parašyti su kabutėmis, o tai turbūt reiškia, kad tolerantiški ataskaitos autoriai gėdijasi jų kaip nepakankamai tolerantiškų. Vertintojų išvada tokia: minėtas vadovėlio autorius „mėgaujasi etniniais rasiniais stereotipais, etninius lietuvius atvirai laiko vieninteliais „teisėtais“ Lietuvos Respublikos gyventojais...“ Vadovėlių žiuri konstatuoja, kad juose apstu seksizmo, etninės ir religinės diskriminacijos, „o homoseksualumas ir negalia iš viso neaptariamai“.

Ne veltui Vladimiras Bukovskis, kalbėdamas apie politikorektiškumą, priminė Herberto Marcuse's „represyviąją toleranciją“, kai mažumos ir patologija paskelbiamos norma, o tai, kas lig šiol buvo norma, siūloma laikyti patologija. Tad paskaičius tokią ataskaitą vaizduotėj galėtų iškilti toksai paminklas: laimėję Žalgirio mūšį kariai grįžta į Lietuvą. Priešaky – žinoma, ne Vytautas, despotas netolerantas, o aktyvistas homoseksualas su vaivorykštės spalvų vėliava. Netoliese vežimaičiuos darda galingi neįgalieji, taip ir neužleidę kryžiuočiams įtvirtintų savo pozicijų...

Šiuo sarkazmu nesiekiu „represuoti“ mažumų, o juo labiau pasityčioti iš invalidų, tiesiog noriu atkreipti dėmesį, kaip iš jų tyčiojasi minėtos ataskaitos ir panašių tekstų autoriai, galbūt tik iš „švento įkarščio“ primetantys mums represyviąją toleranciją. Tačiau Bukovskis ten pat nurodo, kad tasai įkarštis anaipol nėra šventas. Tai tiesiog karštas noras spausti visuomenę, manipuliuoti ja ir ją kontroliuoti.

Post scriptum: 1840 m. Prancūzijos vyskupai surašė tezes, o 1870 m. Vatikano I suvažiavimas paskelbė dogmą, kad Dievas gali būti pažintas proto įstanga. Tiesą sakant, tai nebuvo jokia naujiena, nes tą patį Paulius teigė Laiške romiečiams, parašytame apie 55 m. po Kr. Tiesiog triumfuojančio racionalumo ir spartėjančios techninės pažangos laikais buvo paradoksaliai suabejota proto galiomis, o tikėjimas atsietas nuo mąstymo. Gal tad ir mūsų „chaotiškų aistrų“ Lietuvai, kuri daugelyje sričių jaučia minties sekumas, o valstybinio proto stygius tiesiog rėžia akį, reikėtų daugiau tokių įstangų. ■

Helmutas ŠABASEVIČIUS

NUO KOPELIJOS IKI OLIMPIJOS

Leo Delibes'o baletas „Kopelija“ – ypatingas Lietuvos kultūros istorijai. Juo 1925 m. gruodžio 4 d. savo profesinę veiklą pradėjo tuomet dar menkai patyrusi Valstybės teatro baletų trupė, vadovaujama baletmeisterio Pavelo Petrovo, kuris atvyko iš Petrogrado ką tik pavadinto Leningradu... Per 85-erius Lietuvos baletų veiklos metus šis spektaklis statytas gana dažnai, laikytasi Arthuro Saint-Leono libreto, kuris šturpų Ernsto Theodoro Amadeus

Hoffmanno pasakojimą apie Smėlio žmogų pavertė nuotaikinga, komiška istorija su laiminga pabaiga. Po keletą metų vaidintos Petrovo „Kopelijos“ baletą iš esmės atnaujino Nikolajus Zverevs. Šis spektaklis buvo įtrauktas į Valstybės teatro baletų trupės gastroles Monte Karle ir Londone, vykusias 1935 m. Zverevs redakcija išsilaikė gana ilgai – iš pradžių Lietuvos operos ir baletų teatre, o vėliau Genovaitė Sabaliauskaitė jį pastatė su M. K. Čiurlio-

Valstybės teatro baletų artistai po „Kopelijos“ spektaklio Monte Karle. 1935 m.

nio meno mokyklos Choreografijos skyriaus moksleiviais (pagrindinius vaidmenis atliko Antanina Bezborodova, Jonas Katakinas ir Voldemaras Chlebinkas).

Beveik dvidešimt metų Lietuvos operos ir baleto teatro repertuare išsilaikė Vytauto Brazdylio „Kopelijos“ (1983) redakcija – choreografas keitė libretą, išryškindamas lėlės Kopelijos – Franco svajonių idealo – paveikslą, sukūrė originalią baleto choreografiją.

2010-aisiais, įpusėjus 85-ajam Lietuvos baleto sezonui, „Kopeliją“ pastatė Rusijos menininkai – dailininkas Michailas Šemiakinas ir choreografas Kirilas Simonovas. Šis baletmeisteris Lietuvoje žinomas nuo 2005-ųjų, kai pastatė Anatolijaus Šenderovo „Dezdemoną“ – ko gero, tai pastutinis Lietuvos kompozitoriaus sukurtas ir sceną išvydęs baletas. Choreografas, gerai pažįstantis Lietuvos baleto trupę, „Kopeliją“ sukūrė būtent jai. Pastarųjų metų baleto repertuare, kuriame dominuoja klasikinio paveldo spektaklių rekonstrukcijos (Piotro Čaikovskio „Gulbių ežeras“ ir „Miegančioji gražuolė“, Ludwigo Minkaus „Bajaderė“, Hermanno Lovenskjooldo „Silfidė“) ar šiuolaikinių spektaklių perkėlimai iš kitų teatrų (Moriso Eifmano „Raudonoji Žizel“, „Rusiškasis Hamletas“ pagal įvairių kompozitorių muziką, Rodiono Ščedrino „Ana Karenina“, pastatyta Aleksejaus Ratmanskio), tai visiškai originalus kūrinys, kurio negalima pamatyti jokiam kitame teatre.

Naujosios „Kopelijos“ originalumą lėmė ne tik choreografo, bet ir (ko gero, pirmiausia) dailininko vaizduotė. Šemiakinas – žinomas Rusijos dailininkas, iš Sovietų Sąjungos emigravęs XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje ir sugrįžęs po poros dešimtmečių, ne vieną Rusijos miestą apdovanojęs patriotinio turinio, groteskiškų formų skulptūromis. Hoffmanno kūryba jam artima ne vien todėl, kad ir vieno, ir kito vaikystė (nesvarbu, kad su pusantru šimto metų tarpu) prabėgo Karaliaučiuje – jau pirmuosiuose dailininko darbuose ryškėjo ekscentriškas, keistas, vengiantis sentimentų pasaulis su ryškiais, hiperbolizuotais, bauginančiais vaizdiniais. Tai būdinga ir prieš dešimtmetį sukurtam pirmajam Simonovo ir Šemiakino spektakliui (taip pat pagal Hoffmanną) – Piotro Čaikovskio „Spragtukas“, sukėlęs šurmulį tarp Sankt Peterburgo Marijos teatro kūrėjų ir gerbėjų, buvo apdovanotas Rusijos teatralų ypač vertinama „Auksine kauke“.

Kino studijoje „Sojuzmultfilm“ Šemiakinas jau keletą metų kuria animacinį lėlių filmą „Hofmaniada“, nenuostabu, kad Delibes'o baleto libretą jis nusprendė perkurti iš esmės, atsigręždamas į Hoffmanno pasakos siužetą ir veikėjus. Iš Saint-Leono libreto pažįstamus Svanildą ir Francą spektaklyje pakeitė Klara ir Natanaelis, o Kopeliją – Olimpija, taigi Kopelija liko tik spektaklio afišoje. Kaip ir Hoffmanno „Smėlio žmogus“, Šemiakino „Kopelija“ mėgina pro psichoanalizės akinius pažvelgti į pasaulį ir į vaikystės prisiminimus. Spektaklio prasmei atskleisti svarbi mažosios Klaros figūra: prologe Smėlio žmogaus išgąsdintam Natanaeliui grąžinusi jo pamestą raudoną kamuolį, finale ji pasirodo su mirties kauke. Tokio Klaros sureikšminimo Hoffmanno pasakoje nėra, tai spektaklio kūrėjų sprendimas – arba banalus, arba neįkandamai daugiaprasmis. Spektaklyje svarbus regėjimo / neregėjimo motyvas, juo spektaklis ir pradedamas, ir baigiamas. Baleto pradžioje Natanaelį išgąsdina grėsminga neregijų eisena, o finale jis pats gauna neregio lazda. Tokius režisūrinius ir prasminius spektaklio rėmus užpildo maniakiško Natanaelio susižavėjimo lėle Olimpija istorija. Giedrą ir šventišką pirmojo veiksmo nuotaiką drumsčia groteskiškas spektaklio scenovaizdis: spalvingą miesto peizažą vainikuoja kaukolę primenantys siluetai ir bauginančios akinių girliandos. Į energingus Klaros, Natanaelio ir jų draugų šokius įsiterpia Kopelijus su Olimpija – tai tikrosios spektaklio intrigos užuomazga. Antras veiksmas vyksta Natanaelio kambaryje. Čia irgi apstu detalių, pabrėžiančių tikro ir iškreipto, sufantazuoto vaizdo kontrastą – tai ir scenografijos elementai, ir akiniai, kuriuos užsidėjęs Natanaelis mato užburiančius įvairiaspalvių šviesų srautus. Pirmajame veiksmo Olimpija primena mechanišką, nuolat gendančią lėlę, rūpestingai prižiūrimą Kopelijaus, o antrajame ji virsta pavojinga gundytoja, iš kurios pinklių išsivaduoti Natanaeliui nėra jokios vilties. Pabrėžtinai išryškinamas Olimpijos seksualumas – tarp Kopelijaus bio-robotų kordebaletu ji išsiskiria aistringai banguojančiais, gosliai kūniškais judesiais. Į ritmiškus šokius įpinti Mopsų ir Jaučio – kaukėtų, apvilktų kimštais kostiumais – pasirodymai, taip pat Dagių trio. Šiam divertisementui nereikia logiško paaiškinimo – tai fantasmagoriško pasaulio fragmentai, išnyrantys iš Natanaelio pašamonės.

Léo Delibes. *Kopelija*. Spektaklio scena. Choreografas Kirilas Simonovas, kostimų dailininkas Michailas Šemiakinas. LNOBT. Martyno Aleksos nuotr.

Olimpija – Olga Konošenko
Olimpija – Eglė Špokaitė

*Olimpija – Olga Konošenko
Natanaelis – Eligijus Butkus*

*Olimpija – Olga Konošenko
Natanaelis – Eligijus Butkus
Kopelijus – Voldemaras
Chlebinkas*

Trečiajame veiksmo vyksta Natanaelio ir Olimpijos vestuvės, jose dalyvauja studentai ir visas batalionas lėlių, kurios išsirikiuoja ant ilgo stalo: Kopelijaus akiniais aprūpinti studentai pasineria į makabrišką šokio su lėlėmis sūkurį.

Delibes'as, pamatęs šią „Kopeliją“, nebeatpažintų savo kūrinio – spektaklio autoriai sukūrė beveik naują partitūrą, panaudodami ir kitų kompozitoriaus kūrinių, daugiausia – baletu „Silvija“ epizodus. Tai suprantama – siekdami hofmaniško rezultato, jie negalėjo pasitenkinti skaidria, optimistine „Kopelijos“ muzika, ieškojo niuresnių, grėsmingesnių muzikinių akcentų. Bet spektaklio choreografija ganėtinai abstrakti, plastiniame baletu audinyje nedaug pantomimos scenų (tarp jų – Natanaelio ir Kopelijaus epizodas antrajame veiksmo) – istorija pasakojama šokiu, kuris muzikalus ir dinamiškas, ypač pirmajame veiksmo. Intensyvioje šokio tėkmėje organiškai skleidžiasi duetai, solo epizodai ir bendros scenos, o choreografiniai formai būdinga laisvai perfrazuojama klasikinio šokio leksika su paradoksaliais akcentais, kaip antai bėgimas riste, sukamieji galvos, kaklo, liemens, rankų, kojų judesiai. Pagrindinių herojų duetai taip pat muzikalūs, kartais – su efektingais akrobatiniais pasażais, reikalaujantys šokėjų susiklausymo, judesiu darnos.

Dirbti su choreografu, kuriančiu spektaklį pagal šokėjų individualybes ir galinčiu čia pat redaguoti, keisti, taisyti savo sprendimus, buvo naudinga visiems šokėjams – ne tik solistams, bet ir kordebaletui. Ypatinga šokio energetika patraukia keturios Klaros ir Natanaelio draugų poros – šie epizodai labiausiai išryškina pozityvios, sveikosios gyvenimo pusės optimizmą. Gana sudėtinga, sinchroniškų judesių reikalaujanti choreografija įtraukia į vidinį spektaklio veiksmą kaip ir visi kiti pirmojo paveikslo masiniai epizodai. Kopelijaus dirbtuvėje pasirodančių biorobotų automatiški šokiai reikalauja ypatingo susiklausymo, kuris kol kas ne visada pasiekiamas – norėtusi griežtesnių, tikslesnių brėžinių, kurių fone scenos su organiška, minkšta, individualizuota plastika atrodytų kontrastingiau ir įtaigiau. Būtent tokia yra pirmojo veiksmo pabaiga – muzikai jau nutilus, uždangai beužsiskleidžiant šokėjos vis dar ritmiškai ir vienodai juda, akompanuodamos sau dusliais į grindis kaukšinių batių garsais.

Premjeriniuose „Kopelijos“ spektakliuose pasirodė dvi solistų sudėtos. Natanaelio vaidmenį atliko Eligijus Butkus ir Martynas Rimeikis, Olimpijos – Olga Konošenko ir Eglė Špokaitė, Klaros – Anastasija Čumakova ir Inga Cibulskytė, Kopelijaus – Smėlio žmogaus – Voldemaras Chlebinskas ir Aleksandras Molodovas. Kiekvienam iš šių artistų tai svarbus kūrybos etapas, prasmingai atskleidžiantis sukauptą patirtį ir brėžiantis būsimos kūrybinės biografijos perspektyvas. Chlebinskas, Kopelijaus vaidmenį kūręs net keturiuose pastatymuose (Sabaliauskaitės pagal Zverevą, dviejuose Brazdylio – 1980 ir 1983 metų, o dabar šiame), kaskart sulaukdamas komplimentų dėl organiško artistiško, naujajame spektaklyje ypač stebina muzikalumu ir prasminių detalių gausa, kilstelintia jo vaidmenį į metafizinį lygmenį. Eglė Špokaitė, pačioje kūrybinės karjeros pradžioje debiutavusi Svanildos vaidmeniu antroje Brazdylio „Kopelijoje“, šokdama Olimpijos partiją sutelkia ir išspinduliuoja unikalią artistinę energiją, kurios išlydžiai, savitai artikuliuojami šokio plastikos, prikausto ne tik Natanaelio, bet ir žiūrovų dėmesį. Konošenko, per pastaruosius keletą metų sukūrusi daug pagrindinių vaidmenų, naujausiu darbu taip pat priartėja prie įkvepiančios vaidybinės kokybės. Rimeikiui Natanaelis – bene pirmasis didelis, pagrindinis vaidmuo, tačiau šokėjas išmintingai paskirsto šokio technikos ir įtaigios, jaudinančios vaidybos išteklius. Butkui (po Džeimso „Silfidėje“) Natanaelis – logiškas meninės raidos etapas, įdomu, kad panašios dramaturginės prigimties personažams sukurti šokėjas pasitelkia skirtingas, tačiau vienodai rezultatyvias stilistines ir artistines priemones. Čumakovos Klara atitinka tą įvaizdį, kurį per keletą darbo Vilniuje metų šokėja susikūrė, o Cibulskytė šiuo vaidmeniu praplečia šokio technikos ir sklandžios, organiškos vaidybos galimybes.

Simonovo ir Šemiakino „Kopelija“ tarytum užbaigia, apibendrina pusdevinto dešimtmečio trunkantį Lietuvos baletu raidos etapą, patikrina dabartinę šios meno šakos būklę, leidžia įvertinti visos trupės technines ir artistines galimybes. Originalus spektaklio sprendimas, nors ir su tam tikrais nelygumais, Lietuvos baletui turėtų tapti nauju impulsu ieškoti savito veido, savitų temų ir savitų raiškos priemonių, kurios leistų išsiskirti iš Europos šokio kultūros suvienodėjusio peizažo. ■

SUTRIKUSIOS PAŽIŪROS*

Net trijuose šio sezono rudens spektakliuose atsi-
gręžta į Lietuvos istoriją: nuo scenos padvelkė Sibi-
ro šalčiu. Tačiau tik vienas iš jų – Jono Jurašo „Antigonė
Sibire“ (Kauno dramos teatras, Aušros Marijos Sluckaitės
draminė kompozicija) – daugiasluoksne scenos kalba są-
moningai byloja apie neužgijusias tautos žaizdas. Praeitis
čia siejama su dabartimi, faktai – su mitologija, doku-
mentika – su poezija. Šiandien mūsų padangėje *atvirai
pilietiškas* spektaklis – tai kažkas neįtikėtina! Popso, šou
ir skandalų apnuodyta apolitiška, ekonominės krizės
prislėgta visuomenė yra akla ir kurčia, o Lietuvos teatras,
užhipnotizuotas keleto garsių vardų, nualintas postmo-
dernių virazų, pustomas globalizmo vėju, visai prarado
ryšį su gyvenimu. Todėl kaip ir senais sovietiniais laikais
prireikė disidentų drąsos, kad būtų išdrįsta eiti prieš sro-
vę. Taip atsirado spektaklis „Antigonė Sibire“. Kiti du vei-
kalai praeities tematika – tai „Mistras“, režisieriaus Rimo
Tumino su dramaturgu Mariūm Ivaškevičium pastatytas
Vilniaus Mažajame teatre, ir „Unė“, aktorės, dramatur-
gės, režisierės Birutės Mar monospektaklis Nacionalinio
dramos teatro Mažojoje scenoje. Nors šių abiejų veikalų
siužeto gijos nusidriekia (visiškai atsitiktinai) iki tremties
ir prievartos žemės – Sibiro, jų statytojams rūpi visai kiti
dalykai, iš kurių galima spręsti ir apie dabartinio lietuvių
teatro kultūrinę, estetinę savivoką, istorinę savimonę, ir
apie jo prioritetus.

* Pavadinimą pasiskolinau iš dailininkės Eglės Kuckaitės, kuri taip pavadino
savo parodą, neseniai vykusią galerijoje „Meno niša“.

Savo prioritetus turi ir žiūrovai: jie yra pasaulyje iš-
garsėjusių Lietuvos scenos „grandų“ karšti gerbėjai, šio
ar ano režisieriaus, aktoriaus, kolektyvo „fanai“, „Sire-
nų“ festivalio propaguojamų teatrinių madų garbinto-
jai. Žiūrovus praprusino gausiai besilankantys užsie-
nio svečiai, teatrinių madų etalonais laikomi asmenys,
kviečiami į scenos genijų tėvynę Lietuvą, kad pasidalytų
savo tikėjimo tiesomis. Būriai jaunimo plūsta į *works-
hopus*, seminarus, susitikimus, eksperimentinių teatrų
sales. Ko jie čia ieško, ką randa? Sociologinių apklausų
niekas nerengia, bet internetinėje erdvėje vyksta aršūs
žiūrovų mūšiai *už* ir *prieš* garbinamus ar nemėgstamus
režisierius, už sezono *vinis* ir sezono *varžtus*, skelbiami
nuosprendžiai, į skutus taršomi neįtikę kritikai... Taigi
teatrinis gyvenimas Lietuvoje virte verda, teatrinė min-
tis kunkuliuoja.

Tačiau šį „teatrinį romaną“ paverčia niekais tų neva
išprusintų žiūrovų nekritiškumas, pasitikėjimas rekla-
mos keliamu triukšmu, tolerancija bet kokiam nieka-
lui ir žemiausio lygio teatriniam „eksperimentams“,
kai baltas nebeskiriamas nuo juodo. Lietuvos žiūrovai
garsėja dar ir neregėtu, tiesiog pašėlusiu entuziazmu,
nes bet kurį, net visiškai neprofesionalų ar provokuo-
jamai įžeidų spektaklį, kai publika apmėtoma iš scenos
butaforiniais š..., sveikina audringais aplodismentais, o
ploja būtinai atsistoję!

Kaip vertinti šituos prieštarigus reiškinius, kur jų
šaknys? Kokioje dirvoje auga naujoji karta? Normalu-
mo ribos išsitrynė, logika, protas, saikas, santūrumas

šiandien atrodo tikra atgyvena. Būti „apsirūkusiam“, neblaiviam, apsikuitusiam ir apsivėlusiam, ypač jei esi menininkas ar pretenduoji į kūrėjo statusą, – madinga ir normalu. Taip atrodo dauguma įvairiausių „meno inkubatorių“ ir meno mokyklų lankytojų. Būsimieji artistai neišmoksta nei gražios kalbos, nei raiškios diktijos, nei sceninės laikysenos – šiandien jų profesijai tai nereikalinga. Pakanka ir gatvės žargonu. Gal iš tikrųjų to gana?

Jau seniai nužengėme į klasikinių ir kitokių estetikos normų neigimo stadiją, į vis radikalesnę „formos deformaciją“ (koks iškalbingas žodžių žaismas). Kalbu ne vien apie teatrą. Visa mus supanti aplinka – tai sąmoningai ar iš primityviausio neišmanymo bjaurojama buitis, tuo tikslu pasitelkiamos ir „meninės priemonės“. Iškreiptų proporcijų, karikatūriški vaizdai, skirti provokuoti ir erzinti, veikia žmonių savijautą, tarpusavio santykius, bendravimą, jausmus ir pačią meninę kūrybą. Postmoderni filosofinė ekvilibristika buities objektus prilygina menui, o meną – civilizacijos šiukšlėms (garsusis kanalizacijos vamzdis prie Neries ar „sodas“ iš pūvančių vištų kojų). Kiekvienoje vitrinoje vaiposi šleikščiai žalsvos spalvos storulis, kažkoks Šreku vadinamas pabaisa. (Pinigų turėtojai stengiasi ir gyvenime mėgdžioti jo išvaizdą.) Individo pastangos bet kokiomis, net piktavališkomis ar beprotiškomis „saviraiškos“ priemonėmis išsiskirti iš aplinkos, atkreipti į save dėmesį laikomos normaliu reiškiniu, yra pateisinamos. O juk piktybiškas aplinkos bjaurojimas, netgi naikinimas ir vadinamoji postmoderni kūryba dažnai yra tos pačios prigimties, tos pačios psichinės būsenos išraiška: individas, įtikėjęs savo pranašumu ar liguistai to pranašumo siekiantis, tariasi turįs teisę, įgytą su „kūrėjo statusu“, lieti tulžį ant visų ir visko. Be to, apsirūpina ir nuosavu teoretiku – „meno“ aiškintoju.

Iš praeities nedaug turime meno ir kultūros paminklų – to, kuo grožėtusi ištisos kartos, kas ir šiandien žavėtų, džiugintų, keltų žmogaus sielą Dangopi. Neturime puošnių kaip Versalis rūmų, renesanso parkų, prancūziškų ar anglišių sodų, barokinių fontanų, oranžerijų, neturime senų, tapybiškų ar technologiniu tobulumu stulbinančių naujojo amžiaus tiltų, neturi-

me nei senovinių, nei modernių išskirtinio meninio lygio skulptūrų... Kur prapuolė sovietmečiu garsėjusi „lietuviškoji architektūros mokykla“? Net vienas kitas pavykęs pastatas, kai jis aplipdomas įvairiais priestatais arba išteplojamas, išmarginamas „grafitinkų“, virsta Bruklino lūšna. Mūsų dangoraižiai – ne tobulų formų „naujojo amžiaus katedros“, o kažin kokios išsiklaidiusios pamėklės, ne vietoje išdygę dantys.

Vilniuje nėra nė vienos gražiai sutvarkytos, harmoniją skleidžiančios žaliosios zonos, matome tik želdinių, kuriuos sparčiai naikina gobšūs statybos rykliai, likučius. Didžiausiomis pasiaukojusių darbuotojų pastangomis daug metų stengiamasi atkurti Kairėnų botanikos sodą ir buvusio dvaro aplinką (architektė Dainora Juknevičiūtė-Vaivadienė). Parko teritorijoje kuriamas ir trapus japoniškas sodas. Tačiau šią žydinčią oazę, nelaimėi, aptiko jaunieji sostinės menininkai avangardistai. Kiek čia erdvės jų saviraiškai! Gražiai žaliuojančiose pievelėse jie stato fanerinius standus su šleivomis keverzonėmis (*graffiti!*), priverčia rąstų, krauna piramides iš plastikinių atliekų (protestas prieš gamtos teršėjus), idiliškoje salelėje susmeigia baslius ir ant virvių iškabina oranžines sportkelnes (?). Prie savo „kūrinių“ įsiamžina su vardais ir pavardėmis, nes tai ne kokie nors barbarai, o Vilniaus dailės akademijos auklėtiniai! Tik ar būtina brautis į retus ramybės ir grožio kampelius su tomis instaliacijomis ir provokacijomis iš pigiausios „kūrybinės medžiagos“ – buitinių atliekų?

Prie Neries, priešais Nacionalinį muziejų, plyti didžiausi „nehumanizuoti“ plotai. ŠMC turėjo tvarkingai aptvertą, parodoms po atviru dangum skirtą erdvę pačioje senamiesčio širdyje. Daugelį metų stovėjęs tuščias, šis kiemelis dabar paverstas nelegalia mašinų stovėjimo aikštele, nuniokotas, aplaistytas degalais. „Humanizуйте“ šitas dykras, papuoškite Nacionalinio muziejaus ir ŠMC prieigas savo menais, bet nelieskite, „nehumanizуйте“ sakurų kalnelio...

Štai ant troleibuso stotelių stiklinių sienų reklamuojamos knygos. Ačiū Dievui, ne įklotai, ne pažastų skutimo kremas... Ką matome? Nagi šleivakojis tipelis, išsproginęs akis, iškišęs ilgą liežuvį, laiko iškėlęs stirtą

knygų... Groteskas, karikatūra! Kas galėtų paaiškinti, kam visa tai? Kad pirkėjai užplūstų knygynus? Ar dirginant, žeidžiant žmonių jausmus tikimasi parduoti daugiau knygų?

Tik jau neaiškinkite apie avangardą, *fluxus*, instaliacijas, provokacijas, conceptualiuosius menus ir kitokias madingas kryptis bei teorijas! Nejautrumas aplinkai, beribis ir betikslis sarkazmas, tyčiojimasis iš natūros ir iš kultūros, vis galingesnėmis bangomis išsiliejanti agresija – kuo visa tai skiriasi nuo chunveibinių veiksmų?

Šitoks pasaulis, jau įsigalėjęs TV ekranuose, veržiasi, smelkiasi ir į teatro sceną, o iš teatro – į gyvenimą. Ratas užsidaro. Kur prisiglausti tiesai? (Žinau, žinau, kad tiesos nebėra, yra daugybė tiesų ir t. t.)

Adomo Mickevičiaus biografijos faktais paremto spektaklio „Mistras“ režisierius sakosi ieškojęs „*medžiagos, kuri išlaisvintų, leistų rasti naujai teatro kalbai*“. Veikalo mintį, tinkamą visiems gyvenimo atvejams, režisierius formuluoja aptakiai: „*namų, tėvynės, laisvės, grožio ilgesys*“. Pjesės personažai yra garsūs, literatūros istorijoje įamžinti asmenys, todėl „*reikia nebijoti grubiai nukratyti nuo tų žmonių už-*

maršties žemes“. Tokie yra svarbiausi režisieriaus formuluojami spektaklio postulatai.

Veikalo autoriui Mariui Ivaškevičiui imponuoja kiti dalykai. Jis nori papasakoti apie „*1840-ųjų gruodį, kai pačiame Paryžiaus centre, Napoleono Bonaparto perlaidojimo iškilmėse, pasirodė tas keistas vyras iš Lietuvos, pasivadinęs Mistru. Paryžius pasidalijo į dvi stovyklas ir dvi nuomones...*“ Dramaturgas, vienoje iš gausybės biografinių knygų, matyt, perskaitęs skyrių apie poeto santykius su mistiku Andrzejum Towiańskiu šį „neįtikėtiną“, pasak jo, „fantaziją pranokstantį realybės faktą“ paverčia pjesės ašimi. (Beje, per pastaruosius šimtmečius autoriai, rašiusieji apie Adomą Mickevičių, šią „sensaciją“ jau yra išnarstę po siūlelę.) Nepalyginamai svarbiau, ką Ivaškevičius nori mums, t. y. savo amžininkams, šiuo „neįtikėtinu“ faktu pasakyti, kokią tiesą atskleisti?

Teatrologė Ramunė Balevičiūtė, aiškindama spektaklio koncepciją, stengiasi ją pagrįsti literatūrinėmis, filosofinėmis analogijomis: „*Tumino spektaklyje Mickevičius iškyla kaip faustiška asmenybė, metanti iššūkį Dievui, o Mistras įkūnija amžiną ir daugybę pavidalų turintį piktąjį genijų*“. Spektaklis „Mistras“, pasak jos, – tai „*didinga misterija ir kartu requiem nuostabiai ir šurpiausiai romantizmo epochai, kai žmogaus dvasiai buvo priskiriama magiškų galių ir tikima, jog jos gali pakeisti pasaulį*“. Be to, tai „*pojūčių puota*“ žiūrovams.¹

Gražiai parinktas apibūdinimas – *pojūčių puota*. Būtų gerai, jei daugeliui teatrinių ir parateatrinių reginių, kurie reklamuojami kaip „netradiciniai“, suprask, jau vien todėl vertingi, labiau tiktų žodis „puota“, o ne „įvaizdžių turgus“ ar „kičo paradas“. Teatrologė Rasa Vasinauskaitė rašo apie šių dienų teatro kalbos „*teatrišką paviršiaus regimybę, trapų apgavyčių rezginį*“. Rimo Tumino spektaklyje, pasak jos, tai pasireiškia

Marius Ivaškevičius. „Mistras“. Režisierius Rimas TUMINAS. Spektaklio scena

kaip „postmoderni pilnatvės ir tuštybės žaismė, nerimtas rimtumas, sureikšmintą beprasmybę, kuriama kaip romantizmo pastišas“.² Teatras įsitikinęs, kad žiūrovai ieško, laukia ir tikisi būtent šito – teatriškos paviršiaus regimybės, pojūčių, vaizdų ir įvaizdžių puotos. Todėl jo kūrėjai lenktniauja, kuris pateiks kuo keistesnį, kuo efektingesnį, kuo gausiau ir vis aštresniais prieskoniais (pavyzdžiui, necenzūriniais žodžiais) pagardintą scenos vyksmą akims paganyti ir julsėms padirginti. Nors visuotinai žinoma, kad aštriausi pojūčiai atrandami, deja, jau proto užribiuose....

Menkai susipažinusiems su Adomo Mickevičiaus biografija (o tokių žiūrovų dauguma), jo gyvenimas – tarsi baltas lapas. Ne kažin kiek yra žinančių, kad poetas, atkentėjęs kalėjimą ir tardymus Vilniuje, gelbėjosi nuo rusų valdžios represijų, nuo Sibiro ir kalėjimo, nuo bendražygius ištikusio likimo, todėl atsidūrė egzilyje Paryžiuje, kur telkėsi sukilėlių likučiai. Tada, XIX a. viduryje, žvelgdamas nuo Monmartro kalvos į paliktą (ar išduotą) Tėvynę, poetas rašė:

Žiūrėkite – keliu

Vežimų virtinės, kiek užmatyt galiu –

Visi, visi į vieną šalį.

Tai mūs vaikai, o Visagali!

Į šiaurę tremiami visi.

Už ką tokia lemtis baisi?

Nejaugi leisi juos kankinti

Ir visą kartą išnaikinti?³

Su dešimteriopa jėga šie vaizdai pasikartos Lietuvoje žemėje po šimto metų, tarsi poeto žodžiai būtų užkeikę mūsų istoriją.

Pagal spektaklio „Mistras“ siužetą Adomas Mickevičius smagiai leidžia emigranto dienas Paryžiuje su išprotėjusia žmona, „tusinasi“ su bohema, o dar pusprotis „pranašas“ Towiańskis atsibeldžia iš Lietuvos, galvą poetui visai susuka, meilužę senstančiam naba-gui pakiša... Vienu momentu atgavęs

žadą poetas-patriotas-tribūnas išrėžia neartikuluotą prakalbą apie ateitį ir Lenkijos misiją tarp Europos tautų, bet paskui vėl subliūkšta. Sceną užvaldo kiti. Galbūt žiūrovai įsidėmės groteskiškus personažus (grėsmin-gus arba komiškus, nes talentingų ir populiarių aktorių Mažajame teatre netrūksta), hiperbolizuoti, „socialinių kaukių“ principu kuriami vaidmenys, įrodinėjantys vienašones savo tiesas, gal daugelį palinksmins... Bet kas iš tų „postmodernaus“ žmogaus juokų, žaidimų ir šmaikštavimų, jei jis nėra apmąstęs ir permąstęs esmi-nių savo istorijos, savo krašto (taigi ir savo paties) liki-mo klausimų? Jei jis juokiasi, nežinodamas, iš ko juo-kiasi? Išnaikinus, pasak poeto, „visą kartą“, netgi kelias kartas, nedaug turėjome laiko apmąstymams, stigo ir „žmogiškųjų resursų“... Tokia galimybė atsirado prieš dvi dešimtis metų. Ar tinkamai pasinaudojome ja, ar toli per tą laiką pažengėme?

Keistas sutapimas, kad ir trečiasis spektaklis – „Unė“, nors visiškai kitos rūšies ir kitus uždavinius sau išsikė-lęs, sukasi apie tą pačią ašį: Paryžius – Lietuva – Sibiras. Grakščiai suvaidintas, su skoniu ir saiku sukurtas Bi-rutės Mar spektaklis atveria žavios lietuviškos, Paryžiaus salonų viliokės, bet kartu giliai tikinčios moters artis-tės Unės Babickaitės-Graičiūnienės komplikuo-tą vidinį pasaulį (remiamasi jos dienoraščiais). Unės gyvenime

„Unė“. Režisierė ir atlikėja Birutė MAR. Monospektaklio scena

atsitinka tai, kas ją, vakarietę, atsidūrusią okupuotoje Lietuvoje, paverčia beteise Stalino represijų auka. Vėdami gimtinės ilgesio, Graičiūnai prieš pat Antrąjį pasaulinį karą iš paryžietiško „saldaus gyvenimo“ grįžo į Lietuvą. Kagėbistai juos suėmė, represavo ir ištrėmė į Sibirą, nepaisydami nei Amerikos pilietybės, kurią Graičiūnai turėjo, nei tarptautinių žmogaus teisių. Skarmaluota, išbadėjusi „grožio vergė“ taigoje, spaudžiant speigui, kerta mišką... Ji negali palaidoti savo mylimo vyro, nužudyto kažin kur Šiaurės platybėse. Šis fatališkas herojės gyvenimo lūžis, šurpi jos biografijos ir istorijos grimasa spektaklyje praslysta tarsi nereikšmingas epizodas. Argi mums tai nebesvarbu?

Ne vienam įpratusiam (ar įpratintam) prie „pojūčių puotos“ žiūrovui ar kritikui reikia vis naujų dirgiklių, net tokių infantilumo pasireiškimų, kaip meškomis, mikimauzais, žiurkėmis, triušiais persirengę aktoriai. Klasikos (!) pastatymuose ši žaislų mada plinta tarsi liga. Tokios pat užkrečiamos ir kitos ligos: ar galime įsivaizduoti šiuolaikišku save laikantį spektaklį be perversijų, be šoką keliančių (bet jau, regis, nebesukeliančių) atviro sekso, kraujomaišos, sadizmo, mazochizmo, nekrofilijos temų, be tariamų pašamonės baubų? Nar-

kotinės vizijos (ir netgi akivaizdžios kvaišalų vartojimo pamokos) atstoja herojų svajones, paranojiški kliedesiai – poetinius apmąstymus.

Todėl visai kitokio sukirpimo spektaklis – Jono Jurašo „Antigonė Sibire“, – nepiktinaudžiaujantis perversiškais efektais, darniai sustyguotas režisieriaus meistro ranka, pagrįstas menine logika ir santūria jausmų tiesa, kalbantis apie žmogaus sielą ir egzistencijos prasmę, pilietiškai atviras, svarstantis apie mūsų pralaimėjimų ir pergalių priežastis, kai kam atrodo nuobodus, nepriimtinas. **N e p o s t m o d e r n u s.**

Perkurdamas graikų mitą, Jeanas Anouilh's perteikė prancūzų rezistencijos bekompromisiškumą karo metais, o „Antigonės Sibire“ kūrėjai išreiškė lietuvių rezistencijos dvasią pokariu. Buvo metas, kai visa Lietuva jautėsi kaip Antigonė... Tiksliai parinkti žodžiai, įvaizdžiai, gestai ir garsai padeda pro visus kultūrinius sluoksnius prasimušti mūsų žemės balsui. Spektaklis byloja tuo balsu. Aktualizuotas mito herojės mintis, dienoraščius tų šiuolaikinių jaunų žmonių, kurie jau keletą metų važiuoja į Sibirą ir tvarko tremtinių kapus, archajiškai moderniškus rašytojos Birutės Pūkelevičiūtės tekstus, dainuojamus pagal Giedriaus Kuprevičiaus muziką, dramaturgė Aušra Marija Sluckaitė susieja

„Antigonė Sibire“. Režisierius Jonas JURAŠAS. Spektaklio scenos

taip išmintingai ir kūrybingai, kad atsiranda giliapras-
mės jungtys. Asketiška scenografija (dailininkės Agnė
Kupštytė, Lauryna Liepaitė) iš grubios faktūros detalių
(siena su kvadratinėmis langų kiaurymėmis) pertei-
kia iškart kelias tikroves – senuosius Tebus, pokario
Lietuvą, Sibirą. Praeitį su dabartimi, sceną su žiūrovų
sale vienija aukšta tragiškai komplikuo-
tų santykių tarp
žmonių temperatūra – talentingi aktoriai tiesiog įelek-
trina spektaklio atmosferą. Trapai, bet liepsninga Eglės
Mikulionytės Antigonė stoja į žūtibūtinį mūšį su slidžiu
ir daugiaveidžiu, atrodytu, neįveikiamu tarsi akmeni-
nė tvirtovės siena Kreontu (Liubomiras Laucevičius).
Spektaklio kontekste atsiranda daugybė psichologi-
nių niuansų, paklūstančių režisūros idėjai ir tikslams.
Veiksmai, žodžiai, garsai, mizanscenos – visas daugias-
luoksnis audinys nuaustas iš spektaklio kūrėjų (ir ben-
dros mūsų visų) patirties, idėjų, minčių, prisiminimų,
emocijų... Kas galėtų būti aiškiau ir prasmingiau?

Tačiau „šiuolaikiniam“ žiūrovui, koku tikriausiai lai-
ko save spektaklio „Antigonė Sibire“ recenzentas An-
drius Jevsejevas, atrodo, kad „moralinis imperatyvas – se-
niausiai visiems atsibodęs“, o režisierius neišmano savo
amato, esą „mizanscenos dažniausiai jungiamos pavir-
šutinišku žodinės sąsajos principu“. Jaunasis recenzentas
moko Joną Jurašą režisūros abėcėlės, aiškindamas, kad
„viena pagrindinių režisieriaus užduočių: itin atsakingai
rinktis meninius įvaizdžius, atsikratyti prasminių perte-
klius ir klaidingų interpretacijų. O prasmės perteklius
dažniausiai reiškia aiškios prasmės stoką.“⁴

(Kas čia kalba apie „aiškias prasmes“? Juk vienu di-
džiausių šiuolaikiško spektaklio privalumų visuotinai
laikomas nevaldomas reikšmių mirguliavimas, „su-
reikšmintas beprasmybė“, kuri neleidžia kelti „kompro-
mituojančių“ klausimų – „kodėl“ ir „ką tai reiškia“.)

Visiškai beprasmiška būtų polemizuoti su teatri-
nės klausos neturinčiu (ar netekusiu), pelų nuo grūdų
neskiriančiu, ne tik moralinių, bet ir aktorinio meno
vertybių nesuvokiančiu tendencingo rašinio autorium,
bet Jevsejevo požiūris vaizdingai atskleidžia tos mūsų
visuomenės dalies, kuri gyvenime ir teatre ieško vien
aštrių prieskonių ar „greito“ maisto, vertybinę poziciją.
Pats Antigonės mitas, kuris žmonijos istorijoje kartoja-

si įvairiais pavidalais ir variantais, kalba apie *moralinį
imperatyvą*, net jeigu, jaunojo recenzento nuomone,
jis jau „*seniausiai visiems atsibodęs*“. (Ar tikrai **atsibo-
dęs** ir ar **visiems**?) Pasak režisieriaus, Antigonės mitas
„*brėžia takoskyros liniją tarp tų, kurie visais gyvenimo
atvejais sako TAIP sistemai, vidutinybei, saugiai, pato-
giai egzistencijai, ir tų, kurie drįsta pasakyti NE, kai pa-
žeidžiami jų principai*“.

Čia minimi Rimo Tumino, Jono Jurašo ir Birutės Mar
spektakliai iliustruoja, kaip istorinė atmintis aktualizuo-
jama šiuolaikinio teatro scenoje. Keistas sutapimas, kad
visi jie pasirodė beveik vienu metu ir visų jų siužetuose
kartojasi panašios aplinkybės: herojų gyvenimai susiję ir
su Prancūzija, ir su Lietuva, ir su šiaurės rytuose šalčiu al-
suojančiu Sibiru, kuris ištisus šimtmečius buvo grėsmin-
gas tremties, nelaisvės, prievartos, mirties simbolis.

Taigi, koks bus Lietuvos teatro žiūrovų atsakymas į re-
žisieriaus Jono Jurašo klausimą: „...*ar šiandien teatras dar
pajėgus sužadinti kolektyvinę atmintį, surasti joje tai, kas
esminga žmogaus savimonei? Ar teatrui istorinė atmintis
gali būti įkvėpimo šaltinis, ar teatras tebėra pajėgus pavers-
ti istorinę kultūrinę atmintį esamuoju laiku?*“⁵

Ar koku nors būdu įmanoma tą atsakymą išgirsti? ■

¹ Rimo Tumino, Mariaus Ivaškevičiaus, Ramunės Balevičiūtės citatos iš Vil-
niaus valstybinio mažojo teatro spektaklio „Mistras“ programos, 2010.

² Rasa Vasinauskaitė, Dvidešimtieji teatro metai, 7 meno dienos, 2010-03-26.

³ Adomas Mickevičius, Eilėraščiai. Poemos, Vilnius, 1987, p. 322.

⁴ Andrius Jevsejevas, „Antigonė Sibire“: kai skausmas tampa pareiga, *Menų
faktūra*, 2010-10-25.

⁵ Jono Jurašo citata iš Kauno valstybinio dramos teatro spektaklio „Antigonė
Sibire“ programos, 2010.

Klaidos atitaisymas: *Kultūros barų* nr. 11, straipsnyje „Ar istorinė atmin-
tis gali būti įkvėpimo šaltinis“, p. 23, padaryta absurdiška redagavimo
klaida – Jonas Jurašas LNOBT pastatė ne Claudio Monteverdi'o „Orfėją“, o
Christopho Willibaldo Glucko „Orfėją ir Euridikę“. Atsiprašome teksto auto-
rės prof. Irenos Aleksaitės ir skaitytojų.

Redakcija

ARKANGELO GATVĖ

Ji yra istorinė, toji Arkangelo gatvė, kaip ją vadinu. Nors jos grindinį, mintą vienuolių ir didikų, seniai dengia asfaltas, o buvusiose aklinoose sienose iškirsti dideli langai ir vartai, bet vakarais vis dar taip pat spindi bažnyčių kryžiai, stogų karnizus nutupia Napoleono laikus menančių juodų varnų pulkai, pavartėse šlama grėsmingi ir atleidimo maldaujantys istorijos šešėliai. Gatvė jau kuris laikas sparčiai keičiasi, modernėja, bet kažkas joje ir nesikeičia, atkakliai tūno senų namų rūsiuose, laikosi įsismelkęs į pamatus, plinta kartu su neišnaikinamais sienų pelėšiais. Naujieji gyventojai dedasi to nepastebintys, o gal ir nepastebi – jie atsinešė savąjį gyvenimo būdą, drąsiai pakeitė interjerus, o kai kur ir eksterjerus, diktuodami naujovišką tvarką. Bet tas kažkas vis tiek nenori pasiduoti...

Kai antrą kartą atsikėliau čia gyventi, supratau, kad senasis namas nenori manęs priimti. Atmeta tarsi svetimkūnį. Sovietmečiu butuose, suskaidytuose pagal komunalinį principą, gyveno skurdi ir pilkoka „vietinė fauna“, kaip pasakytų buvęs mano kurso draugas Z. Niekam nerūpėjo kaimynų biografijos ir profesijos. Dabar kiekvienas namo aukštas turi reikšmingą, savo svarbą jautriai jaučiantį gyventoją, tarkim, kokį buvusį diplomata, užsienio šalies karo atašė ar bent verslininką, kaip paaiškėjo, irgi neeilinį. Nors tų aukštų tik trys ar keturi, nelygu kaip skaičiuosi, socialinis jų svoris prilygsta daugiabučiui. Namų kertes, vaizdingai tariant, laikė – kol nepabodo – dvi tvirtos moterys, nelyginant dvi Atlantės. Jos didžiavosi seną-

jį namą prikėlusios iš griuvėsių luomo prestižiškam gyvenimui ir iš aukšto žiūrėjo į kitus gyventojus, apimtus neveiklumo stingulio ar prislėgtus finansinės negalios. Viena iš jų, per pirmas vedybas įgijusi penicilino išradėjo pavardę, buvo ištyrusi nekilnojamojo turto rinką ir statybinių konstrukcijų naujoves nuo Kanados iki Afrikos, gal net dar toliau, ir dabar savo du butus pelningai nuomoja užsieniečiams. Antroji Atlantė garsinosi praeityje tėvynainių labai atlikusi daug labdaringų žygių; ji, regis, priklausė Rotari klubui ir, spėju, samariečių ordinui, atsidėjusiam artimųjų ligonių slaugymui. Čia taip pat yra įsikūręs buvęs diplomatas, atstovavęs kraštui, kuriame nei gimė, nei gyveno. Jis ir dabar ignoruoja šį kraštą, nes beveik neišeina iš buto, kuriame, jei kyla buitinių problemų, sakosi irgi negyvenantis. Gretimą butą nuomoja svetimos šalies karo atašė, mažą savo valstybės vėliavą išsikėlęs balkone, kur retomis saulėtomis dienomis mėgsta sėdėti su šviesiaplauke, o kitu metų laiku – su rusvaplauke dama. Aukštu žemiau gyvena dvi viena kitą globojančios moterys su gyvulių ūkiu: dviem kilmingos veislės šunimis ir plebėjiškai rainu katinu. Jos taip pat retai, kaip ir buvęs diplomatas, iškelia koją iš savosios namų tvirtovės, išeina tik pavedžioti po parką savo augintinių. Vienas butas – viso namo gėdai ir širdperšai – vis dar tuščias, išgriautas ir nesuremontuotas. Sako, jį įsigijęs stambus, bet gal jau bankrutavęs, verslininkas. Virš to buto vis dar tvyro tamsi įtarimų migla, nes anais laikais jame gyveno moteris, pravardžiuojama Nuodytoja, atkelta į šį, tada buvu-

sį „manevrinį“, plotą iš gyvsidabriu apnuodyto buto Žvėryne. Ėjo kalbos, kad tyčia ar netyčia išsipylęs gyvsidabris padėjo atsisveikinti su šiuo pasauliu pasiigojusiam ir jai įgrisusiam vyrui. Ji irgi retai kada išeidavo iš „manevrinio“ buto, nei virė, nei kepė (neturėjo net virtuvės), bet retsykiais primindavo apie save valsais, kuriuos skambindavo išsiderinusi pianinu. „Nuodytojos“ valsai seniai nutilo, dabar jos bute per langus, vis keičiamus ir niekaip nepakeičiamus, švilpauja vėjai, o kartą per metus jame pasirodo rūstus ir reiklus verslininkas.

Pirmas aukštas taip pat turi savo verslininkus. Jaukios, keturis vaikus auginančios šeimos galva nuolat keičia šakoto verslo pobūdį, keliauja į artimesnį ir tolimesnį užsienį, bet turtais nesišvaisto. Jaunėlis jo sūnus Lukas, vos sulaukęs šešerių metų, nustebino sumanumu ir fantazija – sugalvojo prekiauti varnų plunksnomis. Žinoma, slapčiomis nuo tėvų. Varnos nuo seno mėgsta Arkangelo gatvę ir čia numeta ne vieną plunksną. Lukas ėmė už keletą centų pardavinėti jas gausiems senamiesčio turistams, kurie būriuojasi aplink mūsų namą. Bet geriausiai jam sekėsi botanikos sodelyje, kur lenkų piligrimų grupės su literatūriškai iškalinga gide nuolat stoviniuodavo prie namo su Juliuszo Słowackio biustu ir užrašu, kad čia poeto gyventa. (Kadaise šitame name buvo mano sūnaus pirmasis vaikų darželis.) Kita pelninga Luko plunksnų prekybos vieta buvo visai netoliese, tik išnėrus pro vartus į gretimą gatvelę, prie namo Nr. 5 su užrašu „Tu mieszkał Adam Mickiewicz“. Nežinia, ar svečiams iš Lenkijos, pagarbiai žvelgiantiems į šio istorinio namo vartus, plunksna, nors ir ne žąsies, o varnos, primindavo popieriuje besiliejančias poezijos eilutes, ar juos sužavėdavo spindinčios mažojo verslininko akys, bet visi noriai pirkto plunksnas, tad pardavėjui per dieną pavykdavo užsidirbti ledų porcijai. Kai gandas apie plunksnų verslą pasiekė tėvų ausis, Lukui buvo paskirtas trumpas namų areštas, o prekybą liepta nutraukti.

Kita pirmojo aukšto savininkė, nešiojanti dvi buvusių vyrų pavardes, nuomoja savo butą mažai prancūzų firmai, prekiaujančiai žirgų sporto aksesuarais,

gal ir balnais ar kitokiais odos dirbiniais. Namų gyventojai nesidžiaugė, kai čia įsikūrė verslo biuras, bet ilgainiui su tuo apsirato. Pro antro aukšto langą nuolat matydavau, kaip prie namo vartelių privažiuoja baltas furgonas ir du vyrai neša iš jo, persimetę per petį, ilgas rusvas odas, susuktas į didelius rulonus nelyginant persiškus kilimus. Laiptų aikštelėje ar tarpdury dažnai prasilenkdavau su jaunu šviesiaplaukiu akiniuotu vyru, kuris mandagiai linktelėdavo galva, ir tiek. Nežinojau, nei kas jis, nei kaip ta firma vadinas (ant durų nebuvo jokio užrašo). Nelabai tuo ir domėjausi, kol vieną gražią šio rudens dieną netikėtai paaikškėjo, kad firmos savininkas yra dviejų garsių poetų ketvirtos ar penktos eilės palikuonis, į Vilnių persikėlęs iš Paryžiaus. Ir kad su juo susijusi ne tik viena beveik detektyvinė literatūrinio palikimo istorija, bet ir keistokų sutapimų virtinė.

Poeto lova ir pomirtinė kaukė

Šiltą popietę rudenėjančios saulės atokaitoje sėdėjau su savo bičiule Karolina Masiulyte-Paliulis *Saint Germain* restorano terasoje, už keliasdešimties žingsnių nuo namo su užrašu „Tu mieszkał Adam Mickiewicz“. Karolina neseniai buvo grįžusi iš Paryžiaus, kur gimė ir užaugo. Kalbėjomės apie jos paryžietiškus laikus, apie bendrus pažįstamus. Papasakojau jai apie Adomo Mickevičiaus proanūkią J. Goreckio laiškus, 1959 m. rašytus iš Paryžiaus Lietuvos SSR rašytojų sąjungai, dėl „Ad. Mickevičiaus palikimo perdavimo“.¹ Jis norėjo atiduoti Lietuvai savo didžiojo prosenelio kolekciją – laiškus, knygas, asmeninius poeto daiktus ir t. t. Po ilgos tylos jam buvo atsainiai atsakyta, kad šis reikalas perduotas spręsti atitinkamoms sovietinėms instancijoms. Tuo susirašinėjimas baigėsi, ir vertinga kolekcija išsprūdo Lietuvai iš rankų. Kur nukeliavo visas didžiojo poeto palikimas, tikslesnių žinių nėra. Šią istoriją aprašė Gražina Mareckaitė, atsitiktinai radusi minėtus laiškus Literatūros ir meno archyve. Ar neteko Karolinai girdėti apie Goreckius Paryžiuje?

¹ Gražina Mareckaitė, Kur dingio deimantinė lyra?, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 10.

– Goreckis? – perklausė Karolina. – Pažįstu Romaną Goreckį-Mickevičių. Jis mano draugas ir tavo kaimynas čia, Vilniuje. Nežinotai? Taip, taip, tos žirgų sporto aksesuarų firmos savininkas iš pirmo aukšto. Jo vizitinėje kortelėje parašyta *De Facto System. Roman Gorecki-Mickiewicz*.

– Tikrai parašyta Gorecki-Mickiewicz? – negalėjau patikėti.

– Taip, tikrai taip. Jis čia persikėlė iš Paryžiaus gal prieš aštuonerius metus. Jo žmona Jovita – lietuvė. O dukrytė Aleksija. Baltaplaukė kaip angeliukas. Virš jos lovelės kabo Aušros Vartų Madonos paveikslas. Senovinė tapyba.

– Aušros Vartų Madona?

– Romanas sako, kad tas senas paveikslas esąs iš jo prosenelių Goreckių namų. Kažkuo labai svarbus jų giminei. Turėsiu supažindinti tave su savo bičiuliu, – pridūrė Karolina.

Pažintis su Romanu prasidėjo elektroniniais laiškais. Paaikšėjo, kad mano kaimynas iš tikrųjų yra Jerzy'ò (*pranc.* Georges) Goreckio anūkas. To paties J. Goreckio, kuris rašė laiškus į Lietuvą, siūlydamas perduoti Adomo Mickevičiaus palikimą. Jerzy'ò močiutė, didžiojo poeto vyriausioji duktė Marija, ištekėjo už Tadeuszo Goreckio, tapytojo portretisto, kilusio iš žymios vilniečių bajorų šeimos. Tai šeimai priklausė dideli žemės plotai netoli Vilniaus ir gražus namas, tebestovintis Dominikonų gatvės pradžioje. Tadeuszo tėvas Antonijus Goreckis, gimęs Vilniuje, buvo gana žinomas (dabar nepelnytai primirštas) lenkų poetas, artimas Adomo Mickevičiaus bičiulis, turėjęs įtakos jo kūrybai. Kariavęs Napoleono karuose prancūzų pusėje. Sukilėlis, vėliau emigravęs į Paryžių. Ten drauge su Mickevičium buvo mistro Andrzejiaus Toviańskio kulto pasekėjas, vienas iš trijų „šventojo reikalo ministrų“ (vėliau tapo toviańskininkų priešu).

Taigi paaikšėjo, kad mano kaimynas Romanas – dviejų lenkų poetų, dviejų ryškių istorinių asmenybių palikuonis. Ką jis žino apie Lietuvai siūlytą palikimą? Nemažą dalį privačios kolekcijos Adomo Mickevičiaus anūkas Vladislovas padovanojo memorialiniam muziejui Paryžiuje. Koks kitų didžiojo poeto ar su juo susijusių daiktų likimas?

Romanas sako žinantis, kad jo senelis ketino perduoti Lietuvai Adomo Mickevičiaus asmeninius daiktus, relikvijas, laiškus. Kartu norėjo atgauti nusavintą nekilnojamąjį šeimos turtą. Tuo reikalu rašęs ne tik į Vilnių, bet ir į Maskvą. Jerzy'ò Goreckio pastangos nedavė jokių rezultatų. Pavargęs galva daužyti sieną, jis „pardavė didžiąją dalį kolekcijos už 100 000 dolerių Giereko Lenkijai. Ji eksponuota Varšuvos ir Poznanės muziejuose“ (iš Romano Goreckio el. laiškų šio teksto autorei).

Kiek supratau, tai įvyko 1978-aisiais, kai iš Romano (tada dešimtmečio berniuko) atėmė lovą, kurioje jis miegodavęs. Didelė medinė Adomo Mickevičiaus lova, matyt, priklausė tai privačiai poeto kolekcijai, kuri parduota Lenkijai. „...Aš labai supykau ant senelio, kai lenkai atėjo lovos pasiimti“, – rašo laiške Romanas. Jo teigimu, ne visa kolekcija buvo parduota Varšuvos literatūros ar kitiems Lenkijos muziejams: „1990-aisiais mano tėvelis ir dėdė dar turėjo apie 40 poeto šeimos paveikslų, knygų ir daiktų. Jie siūlė tą likusią kolekciją padovanoti Lietuvai mainais už nusavintas šeimos žemes. Ponas Czesławas Okinczycas, Mickevičiaus fondo prezidentas, prašė, kad mano šeima asmeniškai jam atsiųstų kolekciją be dokumentų, žadėdamas, kad po to jis pakalbės su Algirdu Brazausku. Šeima atsisakė siųsti jam kolekciją. Nuo to laiko mano prašymas suteikti Lietuvos pilietybę buvo du kartus atmestas Valdo Adamkaus prezidentavimo laikais, kai, beje, prezidento patarėjas lenkų klausimais buvo tas pats Okinczycas.“

Kokiu pagrindu buvo atmetami Goreckio pilietybės prašymai, neišsiaiškinau, nors pats faktas gerokai nustebino. Palikau tą narplioti įstatymus ir teisinius bei politinius reikalus geriau išmanantiems žurnalistams. Mane, prisipažinsiu, labiau domino Mickevičiaus ir Goreckio šeimų kultūrinis palikimas.

Prieš išvykdamą ilgesniam laikui iš Lietuvos, apsilankiau Romano Goreckio namuose Bokšto gatvėje. Jo butas, įrengtas namo palėpėje, man priminė paryžietišką mansardą. Pro jo langus matyti įspūdinga parudavusių, parūdijusių skardos ir čerpių stogų mozaika. Kambarėje su išdėliotomis protėvių relikvijomis, ant

stalo, greta storo aplanko su dokumentų ir susirašinėjimo pilietybės reikalais kopijomis, gulėjo pomirtinė Adomo Mickevičiaus kaukė. Baltame gipse prieš pusantro šimto metų suaušę poeto bruožai, pažįstami iš vadovėlių, portretų, paminklų, čia darė autentiško prisilietimo įspūdį. Kaukė atrodė mažumėlę aptrupėjusi, patamsėjusi nuo laiko.

– Nosies galiuką turėjome kiek pataisyti, buvo pa juodęs nuo pirštų. Dažnas mėgsta vis nosį paliesti, – paaiškino Romano žmona Jovita.

– O štai čia tasai jus sudominęs Aušros Vartų Madonos paveikslas. Jis visą laiką kabojų virš poeto lovos, kol ją išvežė į muziejų, – parodė Romanas tamsaus kolorito paveikslą, nukabintą iš Aleksijos kambario.

Tai buvo senas tapybos darbas su lenkišku užrašu kitoje pusėje: *MB [Matka Boska – aut.] Ostrobramska, Wilno, 1903 m., Wincenty „Slendzin“ski*. Kaip jis atsidūrė pas Goreckius Paryžiuje, nėra žinoma. Vincentas Slendzinskis – nuo Jonavos kilęs tapytojas, 1863 m. sukilimo dalyvis, išgyvenęs ilgą tremtį Rusijos gilumoje, palaidotas Vilniuje, Bernardinų kapinėse. Beje, jo sūnus dailininkas Liudomiras Slendzinskis 1930 m. nupiešė Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Lenkijos karaliaus Aleksandro ir Barbaros Radvilaitės palaikus, surastus Vilniuje, – prisiminiau, apžiūrinėdama greta Aušros Vartų paveikslą priglaustą nedidelio formato litografiją pagal Józefo Simmlerio tapybos paveikslą „Barbaros Radvilaitės mirtis“ (1860). Žygimantas Augustas sėdi palinkęs prie mirštančios Barbaros guolio. Dingtelėjo mintis, kad Aušros Vartų Madonos ir Barbaros Radvilaitės įvaizdžiai kaip likimo ženklai nuolat pasikartoja mano kelyje. Net ir čia, ir dabar.

– Įdomu, kodėl Madonos paveikslas daug metų kabojų virš Adomo Mickevičiaus lovos, kai poeto jau seniai nebebuvo? – paklausiau, stebėdama, kaip mažoji Aleksija, palindusi po stalu, piešia didelius spalvotus skaičius.

– Jūs, be abejo, žinote, kokia svarbi Adomui Mickevičiui buvo Aušros Vartų Madona, – pasakė Jovita lietuviškai, o gal Romanas angliškai ar lenkiškai (kalbėjomės trimis kalbomis iš karto). – Būsimojo poeto

Vincentas SLENDZINSKIS. Aušros Vartų Dievo Motina. 1903. Iš Romano Goreckio privačios kolekcijos

Adomo Mickevičiaus pomirtinė kaukė

Roman Gorecki-Mickiewicz

motina patikėjo savo sūnų Aušros Vartų Dievo Motinos globai, kai, būdamas kūdikis, jis sunkiai susirgo, iškritęs per langą.

Išties juk turėjau prisiminti „Pono Tado“ eilutę, kur kreipiamasi į Aušros Vartų Dievo Motiną: „Išgydė ir mane šventa globa Tavoji.“ Turėjau prisiminti ir keletą poeto biografijos faktų: atvykęs studijuoti į Vilnių, Mickevičius, motinos prisakytas, pirmiausia nuėjo nusilenkti Aušros Vartų Madonai, o visiems laikams išvykdamas iš Vilniaus 1824-aisiais, irgi pasimeldė Aušros Vartuose. Su šiuo paveikslu susijęs ir mistinis Adomo Mickevičiaus laikotarpis Paryžiuje. Poeto bičiulio Valentino Vankavičiaus (Wankowicz) laisvai nutapyta Aušros Vartų paveikslo kopija su Lietuvos ir Lenkijos herbais viršuje ir lenkišku užrašu apačioje: „O PANI! KU RATUNKOWI POSPIESZ SIĘ“ („O Ponia, mus gelbėti paskubėki“) 1841 m. buvo pakabinta Šv. Severino bažnyčioje, kurioje mistikas Towiańskis savo pasekėjams, tarp jų Mickevičiui ir Goreckiui, skelbė pranašystes apie tautų misiją.

Tądien žiūrėdama į Slendzinskio nutapytą Madoną, nustebusi pagalvojau: kokią magišką reikšmę šis paveikslas ir jo variantai turi įvairiais tautos ir žmogaus gyvenimo – lūžių, sąjūdžių, sukilimų, pasipriešinimų, emigracijų – laikotarpiais, kaip jis pa-

veikė dažno vilniečio, o ir ne tik vilniečio, asmeninę biografiją...

– Aušros Vartų paveikslas lemtingai pakreipė ir mudviejų su Jurašu gyvenimą. Todėl taip norėjau pamatyti dar vieną jo variantą, – prasitariau Romanui, nors ir neketinau pasakoti asmeninių prisiminimų. – Kai cenzūra uždraudė šio paveikslo kopiją rodyti „Barboros Radvilaitės“ spektaklyje, dėl to kilęs režisieriaus konfliktas su sovietų valdžia baigėsi mūsų emigravimu. Atsisveikinome su Vilniumi irgi Aušros Vartuose. Perfrazuodama Adomo Mickevičiaus žodžius, galėčiau pasakyti: *Išgelbėjo ir mus šventa globa Tavoji.*

Romanas man parodė sąrašą tų Mickevičiaus ir Goreckio relikvijų, asmeninių daiktų, kuriuos tebeturi šeima. Surašytas angliškai, matyt, prancūzo, ne itin gerai mokėjusio anglų kalbą, jis gana ilgas – 36 pozicijos: ne tik poeto pomirtinė kaukė, bet ir du jo portretai (vienas iš jų – Valentino Vankavičiaus litografija), įvairūs medaliai iš bronzos, „Konrado Valenrodo“ pirmojo leidimo prancūzų kalba korektūra, Mickevičiaus žmonos Celinos ir dukters Marijos portretai (tapyba), Marijos skėtis su dramblio kaulo rankena, didelis medalionas, Napoleono Bonaparto apdovanojimo raštai ir medaliai, skirti Antonijui Goreckiui, ir kt. Nejaugi ir šis, dar niekam neperduotas Adomo Mickevičiaus šeimos palikimo likutis atiteks ne Lietuvai? Nejaugi didžiojo poeto palikuonis, trokštantis įgyti Lietuvos pilietybę ir gyventi protėvių žemėje, negalės tapti jos piliečiu? Negera nuojauta man sakė, kad korupcijos žydėjimo laikais šie retoriniai klausimai taip ir liks retoriniais, atsimušę į tvirtą biurokratijos ir abejingumo sieną.

Galvojau apie tai, grįždama į savo istorinę gatvę, kuria vaikščiojo ir Adomas Mickevičius, kai studijavo Vilniaus universitete. Namo, kuriame gyvenu, tada dar nebuvo (jis pastatytas XIX ir XX amžių sandūroje), bet žalia veja priešais jį gal ir tada žaliavo, o trimituojančio arkangelo vėtrungė tarp Šv. Mykolo bažnyčios bokštų, pasisukusi į šiaurę, saulėlydžio nutvieksa, turbūt spindėjo taip pat, kaip ir dabar...

Bildukas ir vaikų poeto motina

Sunkiai pastumiamas, senas laukujes namo duris man atidarė išstypęs paauglys. Tai kaimynų sūnus Lukas, buvęs paukščių plunksnų pardavėjas, jau tikriausiai užmiršęs savo vaikystės verslą. Kada tai buvo? Prieš devynerius, dešimt metų? Laikas nenumaldomai skuba, palikdamas pėdsakus veiduose, siluetuose, daiktuose, knygoje, grindyse, namo kėrėse.

Laiko pėdsakų apstu ir mano bute, padalytame į dvi – šiaurės ir pietų – puses, į ankstesnę ir dabartinę mano gyvenimą jame. Šis butas yra tarsi dvigubas veidrodis, kuris, pasuktas į vieną pusę, atspindi antrąją. Čia šmėžuoja ir su literatūra susijusių žmonių, jų giminių šešėliai. Kadais, sovietmečiu, šiaurinę šio buto pusę valdžia atidavė Rašytojų sąjungai. Kai man gimė sūnus, buvo pasiūlyta iš mažesnės „komunalkos“ Garelio (dabar Dominikonų) gatvėje persikelti į didesnę. Šiame komunaliniame bute tada gyveno poetas Eugenijus Matuzevičius su žmona Gene. Užsukau pas juos pasidairyti. Senas, smarkiai apleistas namas atrodė niūrus, šaltas kaip ir pilkšvos šiaurės šviesos semiamas butas. Bet poetas, atrodė, jautėsi čia jaukiai. Jis buvo malonus, šiltas žmogus, mėgęs socialiai pavalgyti, tą liudijo apvalus jo stotas. Būdamas plataus, „prieškarinio“ išsilavinimo inteligentas, poetas ir poezijos vertėjas, sovietinės literatūros vandenyse jis stengėsi plaukioti itin atsargiai, kad neužkliudytų kokio povandeninio rifo, tarkim, karo metais išleisto savo eilių rinkinio. Atsargus, apsukrus jis buvo ir gyvenime. Pavaišinęs savo gamybos trauktine, pasakojo, kaip smagu čia, didelėje virtuvėje, maudytis kubile. Kodėl kubile ir dar virtuvėje? – nusistebėjau. Matai, – atsakė, – vonia, esanti anoje buto pusėje, priklauso kitiems gyventojams, o tualetas, esantis šioje, yra bendro naudojimo. Bet kaip jauku, kai kūrenasi senoviška koklinė krosnis kambaryje! – džiaugėsi poetas, jau pakėlęs sparnus įsikurti modernesniame bute su centriniu šildymu. Jis kiek nusivylė mano skoniu, kai atsisakiau perpirkti aukštus langus dengiančias drobines užuolai-

das su tautiniais raštais, bet, gudriai šypsodamasis, prisimerkęs po žvilgančiais akinių stiklais, vis tiek palinkėjo laimės šiame bute. Kaip tik jos, o kartu ir šilumos, čia man ypač pristigo.

Gyvenau šiaurinėje buto pusėje neilgai, vos ke-lerius metus. Palikau jį savo tėvui, kuris atsikėlė iš Kauno globoti anūkų, ir seseriai Gražinai, kuri tada jau augino Agnę, nepaprastai į ją panašią tapybiškų bruožų dukrytę, tarsi nežinomo dailininko nutapytą jos kopiją. Agnės tėvas, nenuilstantis Vilniaus drobių tapytojas Aloyzas, stengėsi likti anonimas, lankydavo ją slapta ir retsykais, tiesa, kai paaugo, pasirodydavo dažniau. Bet tai jau pernelyg asmeniškai šeimos istorija. Išvykau iš čia, sparnuotai sakant, vingiuotais egzilio keliais, grįžau beveik po dviejų dešimtmečių, o grįžusi apsistočiau jau kitoje – pietinėje – šio buto pusėje.

– Turiu jus perspėti, – pasakė man buvusių šios pusės gyventojų duktė Audra. – Mes išsikėlėm, bet čia liko vienas šio buto senbuvis – bildukas. Gal pas jus jis neužsibus, matau, krosnį perstatote. Bet mums pridarydavo eibių, nuversdavo gėlių vazonus, sudaužydavo puodukus, kartą net šviestuvą nuo lubų nutraukė, – rimtai kalbėjo ši rami inteligentiška dailininkė animatorė anksti žilstelėjusiais plaukais. Dar pridūrė, kad bildukas ypač mėgdavęs siausti, kai namie likdavo viena močiutė. Ji ir pabar-davo jį, ir pasikalbėdavo su juo.

Taigi močiutė. Ji buvo poeto Kosto Kubilinsko motina. Žemo ūgio, kresna, didelė galva kaip ir vaikų poetas. Atsikėlė į šitą butą su dukros šeima, kai dar gyvenau kaimynystėje. Prieš tai tame bute gyvenęs kaimynas, pavarde Paukštė, kartą pasakė: čia jums, rašto žmonėms, tiks į kompaniją – atsikelia kažkokio poeto, gal Baltakio ar Keturakio, sesuo. Tai buvo Genė Kubilinskaitė-Kabrazinskienė su vyru, su dviem dukrytėm Audra ir Rasa. Močiutė atsikėlė su jais.

Ne tada (daugelio dalykų tada nežinojom), o dabar mane persekioja mintis: ar Kosto Kubilinsko motina ką nors numanė apie savo sūnaus tragiš-

kas išdavystes ir jo mirtį neaiškiais aplinkybėmis Malejevkoje, rašytojų kūrybos ir poilsio namuose už Maskvos? Kai ji apsigyveno šiame name, Kosto nebebuvo jau gal dešimt metų. Padūšaudavo, kad sūnui kažkas atsitiko ten, tolybėje, paaimanuodavo, kad nelengva buvo su juo gyventi, nes reikėdavo nuolatos valgydinti jo draugus, kurie susirinkdavo pagerti, o gerdavę smarkiai. Tiek tos kalbos apie sūnų ir buvo. Nežinau, ar motiną pasiekdavo tais laikais sklandę įvairūs gandai, kad Kostas buvęs kagėbistų nužudytas, o gal pats nusižudęs, girdi, sąžinė užgraužusi, kad parsidavė saugumui. Parsidavė esą todėl, kad labai norėjo rašyti ir spausdintis. Kokie to parsidavimo padariniai, sužinojome daug vėliau. Ir šiandien šiurpas nukrečia, kai pagalvoju, kad 1949-aisiais tada dvidešimt šešerių metų poetas, saugumo užverbuotas ir infiltruotas į partizanų būrį, nušovė miegantį Šarūno rinktinės vadą – kitą poetą Benediktą Labėną (slapyvardžiu Kariūnas) ir išdavė jam žinomas partizanų slaptavietes. Jei tokia kaina jis „atsipirko“ už nacių okupacijos metais spausdintus antibolševikinius eilėraščius, tai iš šėtoniško sandėrio su KGB poetas laimėjo tik trylika gyvenimo metų.

Regis, ir šiandien nėra aišku, kodėl ankstyva mirtis jį ištiko būtent Malejevkoje. Galvodama apie poeto motiną, kalbėjau si apie tai su Jonu Juškaičiu, kuris pažinojo Kubilinską, kai dirbo *Literatūroje ir mene*. („Tu man primeni Benį Labėną. Toks rimtas ir liūdnas. Ar niekad negirdėjai apie Benį Labėną?“ – klausdavęs jo Kostas, kurį partizanai vadino pravarde Kapsas.) Juškaitis nemano, kad Kubilinsko mirtis buvo smurtinė. Kam jį reikėtų žudyti, jis ir pats save alkoholiu buvo pribaikęs, kepenis sunaikinęs, – sakė mano bičiulis. Į trumpo gyvenimo pabaigą Kubilinskui reikėdavo tik taurelę išgerti, ir viskas. Valia buvo jau palaužta. Jeigu tuose kūrybos namuose prisikabino koks kagėbistas ar rašeiva, tai ir išgėrė paskutinę savo taurelę vaikų poetas...

Kai mintimis grįžtu į buvusį komunalinį butą, mano vaizduotėje jis pasisuka kaip dvigubas veidrodis. Manęs ten jau nėra. Mano sesuo grįžta iš darbo.

Stabteli bendrame koridoriuje, kaimynų durys paviros ir ji girdi: močiutė Kubilinskienė garsiai skaito pasaką sutūpusioms prie jos mergaitėms – Rasai ir Agnei. Ne, neskaito – ji seka pasaką, tokia gražia kalba, taip sklandžiai, vaizdingai lyg skaitytų iš rašto. Vaikų poeto motina.

– Tikriausiai ne kas kitas, o senoji Kubilinskienė ir apgyvendino bilduką pietinėje buto pusėje. Šiaurinėje jo nebuvo, – sako mano sesuo. Ji nėra visiškai tikra, kad bildukas – tai pramanas. Antai iškviestas santechnikas kartą niekaip nerado priežasties, kodėl vonioje telkšo vandens bala, ir paklausė: gal pas jus bildukas gyvena? O juk santechnikai yra realistai, fantazijoms nepasiduoda. Nors ką gali žinoti...

Man nepatinka jo vardas. Bilduku dabar pavadinamas vienas kitas vaikų darželis, kokia nors smulkių įrankių ar suvenyrų krautuvėlė, o anais laikais taip sulietuviniai buvo vadinami „stukačiai“. Todėl Bilduką vadinu Bildenbruku arba Bildenfonsu. Kodėl? Tai irgi beveik detektyvinė istorija: kai viršutinio aukšto kaimynė, nepaisydama paminklosaugos reikalavimų, iškėlė savo pusėje stogą, kad įsirengtų prašmatnią palėpę, po istorinių dulkių sluoksniu ant aukšto buvo rasta keletas senų artilerijos sviedinių ar kitokių šaudmenų, užsilikusių nuo kažkurio karo. Teko kviesti išminuotojus. Iš tų laikų, spėju, galėjo šiame name užsilikti ir Bildenbrukas ar Bildenfonsas. O kad apsigyveno pas vaikų poeto motiną, matyt, turėjo savų priežasčių ar giminystės ryšių su jos kaukais. Ko gero, jis ir dabar čia tebegyvena. Man jo buvimą liudija naktimis staiga be priežasties pradedantis girgždėti parketas, ne vietoj atsirandantis buto raktai, kažkur pradingstantis mobilusis telefonas, saulės akiniai arba nudanginti seni adresai...

Bet ne dėl Bildenbruko arba Bildenfonso kaltės anais laikais nežinia iš kur pas mus atsirasdavo svetimų daiktų, dingdavo adresų ar užrašų knygelės, tuščiame bute už sienos pasigirdavo sunkūs žingsniai.

– Tai kaip ten buvo su tom saugumiečių paliktom replikėm, kurias radai ant lentynos? – klausiu sėdėdamas, prisiminusi kadaise pasakotą mikrofono įtaisų

mo istoriją. – Regis, kaimynas pasakė, kad močiutė Kubilinskienė girdėjusi kažką jūsų bute vaikstant, kai nieko namie nebuvo?

– Atsuktuvą radau ant lentynos. At-suk-tu-va! – atsiliepia po kurio laiko sesuo, įsižeidusi, kad gerai neįsidėmėjau šeimą sukrėtusio įvykio detalių. Ir griežtu tonu primena, kaip viskas vyko:

– Trumpai: mane privertė, kad tėvelį iškviesčiau iš Kauno, kur jis svečiavosi. Ryte sulaikė jį gatvės pradžioje, įsodino į juodą „Volgą“, nuvežė į KGB, pralaikė visą dieną, nešiojo skaityti tavo straipsnius ir abiejų (su Jonu) pasisakymus Vakarų spaudoje. Mane darbe užtrukdė iki vėlumos. Grįžusi radau ATSUKTUVĄ, padėtą ant lentynos, o linoleume – skylę į pirmą aukštą. Po metų, vasarą, vienas mano pažįstamas nukirpo tą jų laidelį pirmo aukšto koridoriuje. Mudvi su Agne išvažiavome į kaimą, o pas tėvelį į darbą dailės mokykloje prisistatė pareigūnai ir ėmė klausinėti, kaip jam sekasi, kaip jis gyvena. Šis jų irgi paklausė: „Kam tą pasiklausymo aparatūrą pas mus pastatėte, atsuktuvą palikote?“ Tie subruzdė: „Kas, kur? Važiuojam!“ Atvažiavo, apžiūrėjo savo atsuktuvą, tuo atsuktuvu išdraskė sienoje gipsą, ištraukė kažkokį daikčiuką, pasakė, kad jis nuo telefono, ir skubiai įsikišo į kišenę.

Mano sesuo mėgsta tikslumą.

O man atmintyje iškyla vaizdas iš ankstesnio jos pasakojimo: tėvas grįžta iš Kauno su krepšiu (ar portfeliu) lauktuvių, veža ir didelę lėlę anūkei Agnei. Guli ta lėlė, užmesta ant krepšio viršaus, žiūri stiklinėm akim į pilką dangų. Prie namų tėvą pasitinka „vyrukai“, nuveža su „Volga“ į saugumą, pasodina kabinete ir ilgam išeina. Sėdi jis su ta lėle ir laukia, verčiamas nerimauti, spėlioti, kas atsitiko, kas čia bus, gaišti laiką, kol pagaliau pasirodo saugumietis su popieriais... Kad ir ko klaustų, tėvas tyli. Jis mokėjo tylėti... Vėliau, kai KGB pasiklausymų planas jau buvo žlugęs, juokaudavo: „Kad ne tie tipeliai, niekad juoda „Volga“ nebūčiau pasivažinėjęs...“

Sesuo su kartėliu balse primena, kokie sunkūs tai būvę laikai jiems visiems trims, o aš net atsuktuvą su replikėm supainiojau...

Dar norėčiau sesers paklausti apie didžiulę juodą pelėsių dėmę ant vakarinės sienos, kuri remiasi į kitą, dar senesnę Arkangelo gatvės namą. Ar kada nors anksčiau ji pastebėjusi tą juodulį – milžinišką, prie sienos prisiplojusią gličią medūzą ar giliai įsispaudusį bilduko – manojų Bildenbruko – šešėlį? Bet nebeklausiu. Kai pirmą kartą atėjau į pietinę buto pusę, toji dėmė smigte smigo į akis, ji buvo drėgna, dvelkė seno rūšio kvapu. Atrodė, nori mane atgrasinti, kad negrįžčiau gyventi čia. Ir kėlė keistą nerimą. Meistrai ją užtinkavo, dėmė jau daug metų nebeprasisunkia. Bet žiūrėdama į tą sieną dažnai pagalvoju, kad ten, po storu tinku ir keletu dažų sluoksnių, tebetūno seni pelėšiai. Jie dauginasi, nematomi plinta po visą namą, visą gatvę, gal visą miestą. Seni aitrūs praeities pelėšiai.

Kai grįžtu į senovinį savo butą, saugantį skirtingą daugybės gyventojų patirtį, praradimus, prisilietimus, dėmes ir nenugrandomus tinko sluoksnius, į namą su skilinėjančiomis sienomis ir laiko ardoma atmintimi, žinau viena – čia viešpatauja nerimastinga praeities dvasia. Ji valdo visus, net ir tuos, kurie norėtų ją paneigti, jos atsikratyti. Įsigrauzia į jų mintis, jų santykius ir jų sapnus, pritraukia įsikurti poetų palikuonius. Ji reiškiasi įvairiais pavidalais, skleidžia garsus ir kvapus... Tiesą pasakius, gal kaip tik ji ir verčia mane sugrįžti, kad skaudžiai, karčiai ir kartu svaiginamai saldžiai, artimai tarsi antrą odą pajusčiau savo miesto istoriją. Kad patikėčiau tuo, kuo tiki vaikai, poetų motinos, svajotojai, o kartais ir santechnikai.

Žinau, vieną naktį vėl išgirsiu, kaip be regimos priežasties sugirgžda senas parketas. Šūktelsiu: „Ar čia tu, Bildenbrukai ar Bildenfonsai?“ Tikriausiai niekas neatsilieps, tik nukris nuo komodos sutuoktinių nuotrauka, kadaise, sovietmečiu, daryta prie Aušros Vartų. Kai vidurnaktį atsikelsiu, gal vėl rasiu ant grindų gulinčią atverstą knygą, kaip aną pilnates naktį iškritusios iš lentynos gulėjo Adomo Mickevičiaus „Vėlinės“, o per puslapius bėgo lauke, už sienos, vėjo siūbuojamo žagrenio šešėliai... ■

APIE DIENOS SAPNUS, TRADICIJŲ INERCIJĄ IR LOKALUMO AURĄ

Menininkai turi ypatingą nuojautą ir įžvalgų galią, todėl visuomenėje bręstančius pokyčius dažnai diagnozuoja anksčiau nei kas nors kitas. Tačiau svarbu patyrinėti, kaip keičiasi pačios kūrybinės bendruomenės savivoka ir savijauta. Naujojo amžiaus dvasią kiekvienas interpretuoja savaip, bet esama ir bendrų dominančių. Noras jas išryškinti paskatino surengti šį neakivaizdinį apskritąjį stalą. Prie jo „susėsti“ pakviečiau vidurinėsios ir vyresniųjų kartų kompozitorius.

Rūta Gaidamavičiūtė: Kokių reiškinių pasigendate iš praėjusio laiko?

Feliksas Bajoras: Informacijos amžiuje pasigendu būtent informacijos, muzikinių Lietuvos įvykių ir reiškinių profesionalaus vertinimo spaudoje.

Osvaldas Balakauskas: Viešo kalbėjimo, kritikos, polemikos.

Vytautas Barkauskas: Nieko nepasigendu.

Vidmantas Bartulis: Praėjęs laikas todėl ir yra praėjęs, kad daugiau negrįžtu... Reikia džiaugtis, jei sugebame pasimokyti iš praeities klaidų...

Zita Bružaitė: Kiekvienas laikas žavus savais reiškiniais – pabandykime perkelti juos į kitas laiko erdves ir įsitikinsime, kad jie nebeteko žavesio, nes nebeaktualūs, nebereikalingi. Todėl teigčiau, kad nepasigendu nieko – nebent... Norėčiau, kad Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro scenoje bent kartais nuskambėtų lietuviška premjera.

Vytautas Germanavičius: Nepasigendu nieko. Sovietinės tvarkos? Juk ji dar taip ir neišnyko.

Tomas Juzeliūnas: Pasigendu kasdienybės. Kitaip tariant, ne festivalinių, o darbinių, kasdieninių – tiek klasikos, tiek šiuolaikinės muzikos – koncertų. Kultūros kaip kasdieninio darbo.

Ričardas Kabelis: Nepasigendu nieko.

Dalia Kairaitytė: Nepasigendu jokių reiškinių, tik žmonių.

Antanas Kučinskas: Kurį laiką trūko „Muzikinio veiksmo“ festivalio, bet šią nišą užpildė kiti renginiai, tradiciniai LKS festivaliai (o iš sovietmečio nepasigendu nieko, nes jame beveik „nebuvo“).

Giedrius Kuprevičius: Praėjęs laikas yra miręs. Reiškiniai miršta kartu.

Teisutis Makačinas: Nieko nepasigendu, išskyrus Muzikos fondą, kuris aktyviai rėmė kūrinių parengimą perklausoms. Trūksta ir Lietuvos radijo kūrėjų meninės atsakomybės rengiant popmuzikos programas, festivalius (čia tik atskirais atvejais).

Arvydas Malcys: Stinga žmogiškumo, garbės, padarumo...

Remigijus Merkelys: Naujos muzikinės kalbos paieškų – čia dar labai trūksta drąsos. Iš dalies ir profesionalumo, kai dirbama su garsu, su akustika, su technologijomis. Bet padėtis jau keičiasi į gera.

Šarūnas Nakas: Ypač pasigendu kad ir fragmentiškos, dažnai ne itin motyvuotos, bet prieš keletą dešimtmečių vis dėlto egzistavusios lietuvių muzikos kritikos.

R. Gaidamavičiūtė: Ką iš naujų tendencijų vertinate su pliuso, o ką – su minuso ženklu?

F. Bajoras: Apie plusus reikėtų ilgai galvoti ir svarstyti. Gal įrodinėti, kad nėra to blogo, kas neišeitų į gerą? O štai minusų labai daug. Vienas jų – nėra aiškios valstybinės kultūros politikos. Kultūros reikšmė visiškai nuvertinta. Todėl nėra nuoširdžios pagarbos menui ir kūrėjams. Net aukščiausi vadai pareigas vykdo formaliai, nedega meile kultūrai, nors tai būtina, jei Lietuva nori būti kultūringa šalis. Išsikerojusi korupcija ir pinigų plovimas smaugia kultūrą.

O. Balakauskas: Avangardo nuopuolis yra dėsningas ir pozityvus. Jo vieton ateina (tiesą sakant, niekada neišėjęs) neoklasicizmas.

V. Barkauskas: Kas yra naujos tendencijos? Neigatyviai vertinu korupciją, užsakinėjant kūrinius, Naujosios operos akciją, „Muziką į gatves!“, per didelę įvairių festivalių ir konkursų gausą – tai menkina jų reikšmę, devalvuoja laureatų vardus. Man nepriimtini įvairūs „miksavimai“ ir autorystės niveliacija. Nepatinka, kai kuriami ne kūriniai, bet daromi projektai. Pozityviai vertinu kokybę, bet tai nėra nauja tendencija.

V. Bartulis: Labai sunku ką nors vertinti, nemanau turįs tam teisę...

Z. Bružaitė: Kūrėjų mobilumas (+). Kūrinio vienkartinis atlikimas (-).

R. Kabelis: Teigiama vertinu garsinės struktūros, kuri yra pagrindinis kūrinio elementas, vaidmens didėjimą. Neigiamai – dažnai pasitaikantį paviršutinišką to supratimą.

D. Kairaitytė: Dedu plusą prie stilistinės ir žanrinės muzikos įvairovės, bet minusas kritikams, bandantiems vertinti kūrinius lyg „daiktus savyje“, nematantiems, kokios yra jų galimybės komunikuoti su atlikėjais ir klausytojais. Minusas ir tai, kad daugelis autorių pavadina kūrinius visokiausiomis kalbomis (kuo „blatniau“), tik ne lietuviškai. Nevisavertiškumo kompleksas! Tačiau visų didžiausias minusas – kultūros centralizacija.

A. Kučinskas: Minusas yra tai, kad vadyba ir „promocija“ turi viršenybę prieš kūrinio kokybę (visuose meno žanruose), viešieji ryšiai švenčia pergalę prieš

kritiką, autoriai stengiasi įtaikyti į *mainstreamą* (arba europinį, arba lietuvišką), galbūt tikėdamiesi, kad atrodys reikalingesni. Plusas yra tai, kad šiek tiek pajudėjo (bet dėl krizės vėl sustojo) kultūros demonopolizacija (finansavimo, renginių ir pan.).

G. Kuprevičius: Skonio dalykas. Žinoma, pokyčiai milžiniški iš abiejų (gerosios ir blogosios) pusių – tapome atviri naujovėms, patys lakstome po pasaulį su savo kūriniais, jie įsiterpia į ryškiausius forumus, tampa įvykiais, mūsų muzika girdima ir vertinama. Net vyresnės kartos kompozitoriai, prie kurių priiskiriu ir save, nuolat gauna žinių, kad susidomėta naujais ar senesniais jų kūriniais. Štai visai neseniai gavau keletą prašymų iš Prancūzijos ir Italijos atsiųsti natas, CD ar nuorodas, kur galima jų nusipirkti. Gal ne visada apie tai žinoma Lietuvoje, nes, kai nėra kas klausia, nėra kam ir atsakyti. Žiniasklaida rimtąją kūryba nesidomi, jai rūpi nebent kūrėjų gyvenimas, ypač jei jis skandalingas. Tendencijos? Jos lygiai tokios pat kaip ir visur Vakaruose – infantilus požiūris į pasaulį, tariamas socialinių grėsmių vaizdavimas kūrinuose sureikšmintais pavadinimais (tokių turiu ir aš, tarkim, „Elegija Tėvynę palikusiems“ ar muziklas „Veronika“ – čia kitaip suskamba emigracijos ir nutolimo temos...). Labai gajus kosmopolitizmas ir muzikinės kalbos formalizavimas, iš popklijų perimtas besaikis muzikos vizualizavimas, dažnai nustelbiantis jos skambesį. Pabodo ir išsemtas folkloro eksploatavimas, dabar pereinantis į semiotinį (ne semantinį) lygmenį – lietuviškas skiemuo kaip garsas, bet ne kaip prasmė. Semiotikas Algirdas Julius Greimas mokė mus, kad tuos dalykus reikia nagrinėti ar eksponuoti kartu, bet mene to daryti dar nemokame. Tad pusė tikslų prarandama... Stabdau save, nes kompozitorių filosofijos dažnai yra, anot Nietzsche's, tik „dienos sapnai“...

A. Malcys: Viską reikia išbandyti, bet negalima lipti per kitų galvas ir eksperimentuoti kitų sąskaita...

R. Merkelys: Pliuso ženklas – jaunesnės kartos kompozitorių bandymams ieškoti naujos muzikinės raiškos, siekiant profesinių įgūdžių, tobulinant kompozicinę techniką. Puiku, kai kompozitoriams svarbios

ne tik naujos idėjos, bet ir gerokai profesionalėnis tų idėjų įgyvendinimas kompozicinės technikos požiūriu (Raminta Šerkšnytė, Vytautas Jurgutis, Justė Janulytė, Marius Baranauskas, Egidija Medekšaitė). Minuso ženklas – gausėja kūrybos tiražavimo atvejų, kompozitoriai (ypač vyresniosios kartos) savo kūrinuose nebesiekia naujų iššūkių, dažniausiai kartoja ankstesnių savo kūrinių idėjas, muzikinę kalbą, kompozicinę techniką. Matyt, tikisi, kad kūrinių „ištempės“, „ištrauks“ idėja ar patikrintos muzikinės struktūros...

Š. Nakas: Blogiausiai vertinu muzikos gyvenimo biurokratizaciją (paraiškas, komisijas, ekspertus, limitus, sąmatas, ataskaitas, *dead-line'us*), geriausiai – kad ši nelaimė dar nepalaužė kai kurių žmonių sugebėjimo parašyti ką nors originalaus.

R. Gaidamavičiūtė: Kokius šio laikotarpio reiškinius jau dabar vertinate kaip trumpalaikius?

F. Bajoras: Reiškinius, kurie yra priklausomi nuo vyriausybės vykdomos kultūros politikos.

O. Balakauskas: Labai menka spektralizmo perspektyva. Ultraminimalizmas, kokį kultivuoja Rytis Mažulis, bendros panoramos nekeičia.

V. Barkauskas: Manau, atslūgs struktūralizmo ir spektralizmo fetišizacija.

V. Bartulis: Niekas negali pasakyti, kokie reiškiniai išliks, o kurie sunyks... Per lengva būtų ką nors „nurašyti“.

Z. Bružaitė: Akcijos. Nesvarbu, ar jos susijusios su technologijomis, ar su senųjų žanrų restauravimu. Jų šiandieninę sėkmę užtikrina vadyba.

V. Germanavičius: Įvairius vienkartinis muzikinius projektus (su nemažais biudžetais), tarp jų ir daugybę VEKS renginių.

T. Juzeliūnas: Įtariai žiūriu į postmodernizmą, man jis kažkaip asocijuojasi su manierizmu. Bet toks tarpinis etapas nuteikia ir optimistiškai – vadinasi, turi ateiti kažkas išties naujo (kaip po manierizmo atėjo klasicizmas).

R. Kabelis: Norėčiau, kad kuo trumpiau gyvuotų nelanksti festivalių užsakymų politika, apribojanti naujų (tikrąją prasme) kūrinių atsiradimą.

A. Kučinskas: 20 metų kontekste viskas dar gali pasirodyti trumpalaikiška.

G. Kuprevičius: Visi reiškiniai trumpalaikiai, išskyrus Dievo kūrinius, jei jų nesunaikins Jo sukurtas žmogus.

A. Malcys: Elektroninė lietuvių muzika provincialiai primityvi (aišku, sprendžiu iš keleto koncertų...). Instaliacijos, kuriamos siekiant pasidalyti projektui skirtus pinigus, yra vienadienės, reikalingos tik švenčių, festivalių atidarymams...

R. Merkelys: Blogai, jei kompozitoriai lenda ne į savo daržą, t. y. dirba jiems svetimuose kūrybos žanruose, manydami, kad visus žanrus yra sėkmingai įvaldę. Tokie „žaidimai“ dažniausiai ir būna trumpalaikiai reiškiniai.

Š. Nakas: Uolus vesternizavimasis pagal aplankytų vasaros kursų metodikas, stropus sakralizavimasis pagal parapines rekomendacijas, spartus technologizavimasis pagal *software-update* reikalavimus.

R. Gaidamavičiūtė: Kokius praeities gyvenimo įvykius, tendencijas pradėjote vertinti kitaip?

F. Bajoras: Nėra reiškinų, kuriuos vertinčiau kitaip.

O. Balakauskas: Fundamentalią pažiūrą, kad menas neprogresuoja, įtvirtino tokie filosofai kaip Gadameris, Heideggeris, Stojanova, Šliogeris... Mane tai visiškai įtikina.

V. Barkauskas: Mano požiūris nepasikeitė.

V. Bartulis: Bėgant metams, tampa tolerantiškesnis, todėl daugelis dalykų, „smerktų“ jaunystėje, rado vietą gyvenime kaip visumos dalis.

Z. Bružaitė: Svarbiausi vertinimo kriterijai nepakito: kūryba kaip buvo, taip ir liko sakraliausia erdvė (nors autorius gali siausti joje tarsi uraganas).

T. Juzeliūnas: Esu susijęs su chorų gyvenimu, todėl kitaip vertinu tai, ką pats geriau pažįstu, – chorinę kultūrą, ne tik Vilniaus, bet ir provincijos (gerąją to žodžio prasme).

R. Kabelis: Daugelį reiškinų, kurie daugiau ar mažiau svarbūs.

D. Kairaitytė: Kitaip (kritiškai) pradėjau vertinti bandymus, naudojantis politine konjunkture, kopti

„kūrybinės“ karjeros laiptais. Deja, tai tęsiasi ir dabar.

A. Kučinskas: Dar nieko nepradėjau vertinti kitaip.

R. Merkelys: Skeptiškai žiūriu į ankstesnę lietuvių šiuolaikinės muzikos aukštinimą, kai kurių figūrų mitologizavimą. Laikas daug ką sudėliojo į savo vietas.

Š. Nakas: Atrandu daug įdomaus lietuvių socrealistinėje muzikoje 1930–2010 m. (datas būtų galima patikslinti, termino – joku būdu), kuri padarė bene didžiausią įtaką lietuvių muzikiniam identitetui.

R. Gaidamavičiūtė: Kokios muzikos pasigendate?

F. Bajoras: Originalios. Eiti į koncertą, kai žinai, kad nieko nauja neišgirsi – laiko gaišimas. Anksčiau laikais taip pat būdavo panašių koncertų, bet eidavome, nes mūsų nuomonė buvo reikalinga jauniems autoriams, kuriuos dažnai reikėdavo apginti. Dėl Lietuvos kultūros kalbėdavome apie geras ir blogas muzikos raidos tendencijas. Dabar tokios tribūnos nebėra. Matyt, turi kažkas įvykti, kad pasikeistų kultūros politika iš esmės.

O. Balakauskas: Pasigendu, pavyzdžiui, senosios gruzinų muzikos, Hildegardos von Bingen kūrybų...

V. Barkauskas: Pasigendu geros, ryškios, prasmingos, įdomios muzikos.

V. Bartulis: Muzikos nepasigendu apskritai. Jos skamba aplink tiek ir tokios, kad stygių pajusti sunku. Greičiau atvirksčiai – stinga gražiai skambančios tylos...

Z. Bružaitė: Ne kokios nors „muzikos“ pasigendu, bet dažniausiai (ir tikrai ne visada!) konceptualiai, skoningai, motyvuotai sudarytos jos programos, visumos, profesionaliai ir kilniadvasiškai įprasmino kompozitoriaus žodyno.

V. Germanavičius: Trūksta įdomių šiuolaikinės muzikos koncertų.

R. Kabelis: Įdomios, paprastos, įtaigios muzikos, atveriančios naujas garso raiškos galimybes.

D. Kairaitytė: Nepasigendu, nes muzikos tiesiog per daug, neišsemiami „vandenynai“.

A. Kučinskas: Ilgiuosi lietuviškos operos (profesionalios, aišku), baletu ir apskritai sceninio muzikos žanro.

T. Makačinas: Stinga lietuviškos pagal simfoninio modelį sukurtos pramoginės muzikos – gelbsti užsienio produkcija.

A. Malcys: Geros muzikos, kuriai nereikia dirbtinai išpūstos reklamos.

Š. Nakas: Pasigendu politinės muzikos. Jos nereikėtų painioti su ankstesniais laikais rašyta patarnavimams skirta muzika, kurioje daug deklaratyvumo, bet nėra jokio realaus politinio turinio. Dabar politinė muzika beveik nerašoma, galbūt vis dar jaučiama alergija ano meto prievartai, nors manau, kad toks ignoravimas yra klaidingas požiūris.

Lietuvoje nėra ne tik politinės muzikos – nėra ir politinio kino, vizualiojo meno, gal tik vos vienas kitas literatūros ir teatro kūrinys. Tokiai krypciai priskirčiau dalį Herkaus Kunčiaus romanų ir pjesių, su išlygomis – Bartulio operą „Pamoka“. Bet panašu, kad mūsų muzikos kultūra tokiam politiniam iššūkiui dar nepribrendo. Jei nėra politinės kūrybos artefaktų, neužmezgamas ir kontaktas su realiu pasauliu, – tik su koncertine ir kažkokia magine „tarptautinio konteksto“ terpe. Plūduriuojama mitinėse ir dekoratyviose struktūrose – tai būdinga tiek kūrybai, tiek ir jos aptarimams.

R. Gaidamavičiūtė: Kaip pasikeitė aukštojo ir žemojo meno santykis?

F. Bajoras: Gera tema tarptautinei muzikologų konferencijai! Gal ir pas mus atsiras nauja mokslo šaka – futurologija, ir nustosime knaisiotis tik po seniai praėjusį klasikinį laikotarpį.

O. Balakauskas: Aš neniekinu popso iš principo, bet jo dominavimas nėra adekvatus jo kokybei.

V. Barkauskas: Deja, skirtis tarp šių dviejų polių su mažėjo.

V. Bartulis: Santykis pasikeitė, aišku, „aukštojo“ meno nenaudai, bet į tai galima žiūrėti dialektiškai.

Z. Bružaitė: Galima tik pakartoti postmodernistų mintis, kad šiandien aukštasis ir žemasis menas susily-

dė – tarp jų nėra griežtos ribos. Susilydymo tendencijos būdingos ir smulkesniems dalykams – stiliams, žanrams (pavyzdžiui, atėjęs į džiazą fetivalį išgirsti šiuolaikinės muzikos kūrinius ir atvirkščiai).

V. Germanavičius: Lietuvoje teikiamas prioritetas komercinei popkultūrai, kuri neturi nieko bendra su Vakarų populiariąja kultūra, ji daugiau susijusi su Rusijos žemo lygio popsu. Aukštasis menas perima „žemojo“ meno pozicijas.

T. Juzeliūnas: Kai „pasisukioji“ po įvairias Lietuvos vietas – bažnyčias, mokyklas, kultūros namus ir t. t., viską pradedi matyti plačiau. Pripažinkime, kompozitoriai yra gerokai „užrietę nosis“, o būtų visai neblogai, jei su policininko uniforma ir policininkų chorą „Sakalas“ nuvažiuotų kur nors į Šiluvą ar pan. Puikybės smarkiai apmažėtų. Arba dalyvautų Dainų šventėje kaip eiliniai choristai. Kartu ir gyvenimo „pauostytų“...

R. Kabelis: Manau, santykis nepasikeitė.

D. Kairaitytė: Kartais tos skirties tiesiog nebelineka, nes tai, kas aukštai, dažnai smenga žemyn, tik nenori to pripažinti.

A. Kučinskas: Kaip ir visada tokio sąlyčio atveju – aukštasis pažemėja, o žemasis kiek ūgteli.

G. Kuprevičius: Skirties tarp jų seniai nebėra.

T. Makačinas: Aukštasis menas tapo rafinuotesnis, jei autoriui pakanka profesinės kompetencijos, o taikomoji sritis pasidarė įvairesnė, bet kažin ar profesionalesnė?

R. Merkelys: Žinoma, santykis pasikeitė ne aukštojo meno naudai. Bet tai per plati tema šiam klausimynui.

Š. Nakas: Skirstymas į aukštojo ir žemojo meno kastas kiek rizikingas, nes absoliuti dauguma šiuolaikinių menininkų yra gana eklektiškos būtybės ir griežtai jų priskirti aukštojo ar žemojo meno kategorijoms beveik neįmanoma. Kita vertus, tokia „aukšto ir žemo“ opozicija labai skiriasi, kai apie ją kalba muzikologijos profesorius, simfoninio orkestro dirigentas, eksperimentinės muzikos kompozitorius, operos solistas, džiazas muzikantas ir laikraščio žurnalistas. Jų vartojamos sąvokos nesutampa, todėl vargu ar prasminga operuoti tokia skirtimi, labiau apibrėžiančia paties kalbėtojo skonius ir norus, negu kokią nors akivaizdesnę tikrovę.

R. Gaidamavičiūtė: Pasak Algio Mickūno, „pagrindinė motyvacija turi būti asmeninė, vidinė. Kodėl aš to noriu?“ Ar pasikeitė ir kaip pasikeitė jūsų kūrybos motyvacija?

F. Bajoras: Dirbau norėdamas išplėsti lietuvių muzikinės kultūros ribas. Dabar dirbu dėl to, kad tobulinčiau save.

O. Balakauskas: Menininko motyvacija yra pašaukimas.

V. Barkauskas: Vidinė motyvacija sustiprėjo.

V. Bartulis: Metams bėgant, vis labiau jaučiu motyvacijos trūkumą.

Z. Bružaitė: Motyvacija išliko ta pati – kurti tai, kas yra tikra (nesakau – amžina, aktualu, šokiruojama, nauja ar t. t., nes niekada tų siekių neturėjau ir tikriausiai jau neturėsiu).

V. Germanavičius: Motyvacija dirbti nepasikeitė, tačiau pasikeitė požiūris į valstybę, kurioje gyvename, nes pas mus ką nors pakeisti į pozityvią pusę yra labai sunku, ar net neįmanoma, visi teigiami pokyčiai vyksta labai lėtai.

T. Juzeliūnas: Motyvų daug, bet, ko gero, bazinis, anot kompozitoriaus Juliaus Andrejevo, – noras ką nors nauja savo rankomis sulipdyti.

D. Kairaitytė: Niekad negalvojau apie motyvaciją. Rašiau ir rašau, kiek noriu ir ką noriu.

A. Kučinskas: Man asmeniškai kol kas tik didėja ta motyvacija (bet ne finansinė).

G. Kuprevičius: Nepasikeitė ir jau nepasikeis. Keičiasi tik vertinimų motyvacija, kuri labai paklusni laikui ir madoms.

T. Makačinas: Pritariu Algii Mickūnui – pirmiausia turi būti asmeninis noras ką nors daryti. Kūrybą suvokiu kaip gyvenimo būdą, kitaip ji neįsivertė.

A. Malcys: Man nepasikeitė – ir anksčiau, ir dabar darau tai, kas man patinka ir įdomu...

R. Merkelys: Motyvacija kurti nepasikeitė, bet daugybė kitos veiklos neleidžia visavertiškai „gyventi“ kūryba.

Š. Nakas: Ko gero, nepasikeitė, jei klausiamo, ar politinės pervartos pakeitė mano požiūrį į profesiją.

R. Gaidamavičiūtė: Ar Jums aktuali nacionalinio tapatumo kaita?

F. Bajoras: Ar dabar tapatumas kam nors iš tikrųjų aktualus? Ši aktualumą įrodant veiksmais, o ne žodžiais? Ar kas nors laukia muzikos pokyčių? Organizacijos, kurios turėtų rūpintis nacionalinio tapatumo puoselėjimu, tyli. Todėl savo nuomonę pasiliksiu sau.

V. Barkauskas: Man toji kaita neaktuali.

V. Bartulis: Visada buvo aktuali, bet rūpi ne plakatiškasis, o vidinis tapatumas.

Z. Bružaitė: Nors įvairiausiais kampais mano kūryba pasvyra į skirtingas puses – tai nutoldama nuo nacionalinių ženklų, tai vėl arčiau sugrįždama – man aktuali tapatumo kaita ir jo išraiška (beje, ne plakatinė) kūryboje. Gal mokykla dėl to kalta? Juozas Gruodis – Julius Juzeliūnas – Zita Bružaitė...

V. Germanavičius: Kas yra nacionalinis tapatumas? Kartą vienas žymus kompozitorius, pasiklausęs mano kūrybinių, pasakė, kad mano muzikos estetika verčia spėti, kad esu iš Šiaurės – iš Skandinavijos arba iš Baltijos šalių.

T. Juzeliūnas: Viena vertus, norisi tikėti, kad dar ateis nacionalumo renesansas, antra vertus, kirba ir skeptiška mintis, kad jau įvykę negrįžtami pokyčiai.

R. Kabelis: Ne, neaktuali. Abejočiau, ar jis šiuo metu apskritai kinta.

D. Kairaitytė: Taip, aktuali, nors greitai to tapatumo nerasime nė su žiburiu. Deja...

A. Kučinskas: Įdomi, bet nemanau, kad tai šiuolaikinės muzikos aktualijų smaigaly.

G. Kuprevičius: Toji kaita yra didžiausia tautos tragedija.

T. Makačinas: Seku tapatumo kaitą, bet pastebiu, kad lietuviškojo prado apraiškos mažai kinta, net sonorikoje...

A. Malcys: Kai mes, kaip akli kačiukai, mėgdžiojame Vakarų tendencijas ir madas, esame niekam neįdomūs, nebent patys sau...

R. Merkelys: Visų pirma, reikėtų susitarti, kas šiandien yra nacionalinis tapatumas. Šiaip mano kūrybai jo kaita nėra aktuali, nes tiesiogiai negali daryti įtakos.

Š. Nakas: Man atrodo, kad realiai didesnė tapatumo kaita Lietuvoje pastaruoju metu nevyko, bent jau savi-

vokos ir mąstymo požiūriu, tik galbūt kaskart naujai buvo nusakomi tie patys dalykai, kurie rūpėjo ir prieš 100, 70, 50 ar 30 metų. Tą akivaizdžiai patvirtina Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Juozo Gruodžio, Juliaus Juzeliūno, Broniaus Kutavičiaus tekstai ir jų kūryba, tiksliau sakant, sutampantys pagrindiniai akcentai. Daugelį dalykų vėliau noriai atkartoto ir kiti kompozitoriai. Žinoma, kiekvienas laikas renkasi savas formas: vienu metu buvo harmonizuojamos dainos, kitu – rašomos patriotinės uvertiūros, ieškoma „tautinio grūdo“, dabar stengiamasi kalbėti kuo individualesniu balsu.

Nors nacionalumo samprata nebūtinai aktuali kiekvienam kompozitoriui, juolab kiekviename kūrinyje, tačiau esama ir tam tikros tradicijų inercijos, lokalumo auros, kuri neišvengiamai persekioja toje vietoje gyvenančius menininkus ir palieka ryškesnių ar blankesnių įspaudų jų kūrybose. Kompozitoriams net nereikia apie tai sąmoningai mąstyti – juos neša platesnė už jų individualią kūrybą upė.

R. Gaidamavičiūtė: Ar medijų meno laikais dar svarbi estetinė pozicija, individualumas?

F. Bajoras: Autorius gali turėti estetinę poziciją, bet neturėti individualumo. Ar mūsų kultūrai reikalingi tokie autoriai? Ar atradimus muzikoje nepriklausomybės 20-mečio proga pradėsime vertinti tik po to, kai šioje anketoje už tai pasisakys dauguma?

O. Balakauskas: Medijos yra tik fundamentaliojo meno paribys.

V. Barkauskas: Estetinė pozicija ir individualumas turėtų būti svarbūs, jei medijų menas nori vadintis menu.

V. Bartulis: Visais laikais nebuvo įmanoma ilgai „slėptis“ už kokios nors technikos ar technologijos.

Z. Bružaitė: Individualumas šių dienų kūrėjui – svarbi vizitinė pripažinimo kortelė, tačiau svarbesnė (man taip atrodo) ištikimybė ne kieno nors diktuojamai ar laukiamai, o savai estetinei pozicijai, kad ir kokia ji būtų nepatogi, atrodytų neaktuali vieno ar kito projekto sumanytojui.

V. Germanavičius: Man estetinė pozicija ir individualumas yra svarbūs, tačiau, naudojantis šių dienų

technologijomis, galima kopijuoti jau esamus darbus, tai ir vyksta.

R. Kabelis: Visa tai svarbu kaip niekada anksčiau.

D. Kairaitytė: Estetinė pozicija ir individualumas įgauna ypatingą svarbą.

A. Kučinskas: Sklaidos instrumentai (TV, radijas ar tradicinis koncertas) tiesiogiai nelemia individualumo ar estetinių pokyčių.

G. Kuprevičius: Tikras menas neįmanomas, jei šie dalykai nuo jo atsiejami.

T. Makačinas: Viskas priklauso nuo kūrėjui suteiktos Dievo dovanos – ar ji leis pakilti virš masės ir daryti patirtį apibendrinančius sprendimus.

Š. Nakas: Jei nėra estetiškos pozicijos, apskritai nieko nelieka.

R. Gaidamavičiūtė: Anksčiau bene stipriausia buvo kamerinė muzika. Kur svorio centras persikėlė dabar?

F. Bajoras: Svorio centras persikėlė į popšą. Ir LKS, suprasdama jo reikšmę, kadaise buvo labai susirūpinusi lengvosios muzikos plėtojimu. Laisvoji rinka šią sporto šaką jau iškėlė į aukštumas. Akademinei muzikai skirtas elgetos vaidmuo. CK šiandien nėra, taigi nėra kam „duoti nurodymų“, kaip pakoreguoti svorio centrą. Darosi neaišku, ar įvairios menininkų sąjungos po nepriklausomybės atgavimo laikosi susibūrusios tik iš inercijos?

O. Balakauskas: Muzikos (kaip ir kitų menų) „svoris“ negali būti objektyviai pamatuojamas.

V. Barkauskas: Neturiu statistinės informacijos. Man vienodai svarbi ir kamerinė, ir simfoninė muzika.

V. Bartulis: Svorio centrai yra ne tiek aktualūs, svarbesnė „teisinga“ orientacija neaprepiamame informacijos sraute.

Z. Bružaitė: Manau, svorio centras išliko tas pats – kamerinė muzika, o greta jos – sustiprėjusi teatrui rašoma muzika.

V. Germanavičius: Nemanau, kad svorio centras kažkur persikėlė. Tiesiog prioritetas atiduotas stambiems projektams, kuriuos užtenka vieną kartą pamatyti ir išgirsti. Įdomaus, naujo, gero kūrinio orkestrui ar

kameriniam ansamblui neparašysi per kelis mėnesius ar pusę metų.

A. Kučinskas: Svorio centras liko kur buvęs, bet tai, matyt, yra nulemta šiuolaikinės muzikos specifikos.

D. Kairaitytė: Mano galva, kamerinė muzika iki šiol yra stipriausia.

G. Kuprevičius: Kamerinė muzika užima lyderės pozicijas. O svorio centras yra Vilniuje.

T. Makačinas: Manau, kad dominuojančia taps simfoninė muzika, jei bus tinkamai remiama, bet tam pirmiausia reikia tuo gyvenančio orkestro (kol kas utopija – Radijo simfoninis orkestras). Deja, pajėgių kūrėjų kol kas stinga.

A. Malcys: Manau, ir dabar daugiausia sukuriama kamerinės muzikos. Daug esama vienadienės – didelę dalį sudaro elektroninė, video-, medijų, instaliacijų ir t. t. muzika.

R. Merkelys: Svorio centrų tiesiog atsirado daug daugiau.

Š. Nakas: Sakyčiau, lietuvių kamerinės muzikos mitą suformavo ne tiek reali jos kokybė ir originalumas, kiek bendra 1975–1990 m. situacija: nacionalinio solidarumo pojūtis, artimi atlikėjų kontaktai su kai kuriais kompozitoriais, šiokia tokia spausdinama muzikos kritika ir prasidėję įvairesnio pobūdžio renginiai, gerokai nutolę nuo primityvios kareivinių tvarkos. Vis dėlto dabar rasti tikrai gerų ir konceptualių to meto kamerinių kūrinių nėra lengva. Uždara aplinka lėmė idėjų hermetiškumą, smulkmenišką lokalumą. Atsirado gana familiari, provincijos jaukumo sklidina terpė, kurią tada daug kas pamilo ir iki šiol jos ilgisi, bet dabar ją vis sunkiau suprasti ir priimti. Manau, ano meto orkestrinei lietuvių muzikai būdinga ne mažesnė idėjų įvairovė, joje kartais esama netgi daugiau laiko ir aplinkos liudijimų, gilių aspiracijų. Tiesa, ji ne tokia populiari ir skamba rečiau negu kai kurie kameriniai kūriniai. Kalbu apie Vytauto Bacevičiaus, Juliaus Gaidelio, Stasio Vainiūno, Juliaus Juzeliūno, Eduardo Balsio, Vytauto Barkausko, Osvaldo Balakausko, Broniaus Kutavičiaus, Onutės Narbutaitės simfoninius kūrinius, parašytus iki 1990-ųjų.

Dabar padėtis visai kitokia. Lietuvių muzika neturi jokio aiškaus žanrinio centro, ji labai įvairialypė. Anais laikais apie tokius dalykus buvo galima tik pasvajoti. Tačiau tai nėra savaiminis procesas, nulemtas kompozitorių pasirenkamų prioritetų. Tokią padėtį didžiaja dalimi lemia festivalių repertuarinė strategija, kai pasirenkamos konkrečios autorių grupės ir jos tarsi įdarbinamos vienoje ar kitoje srityje.

Santykiai su atlikėjų kolektyvais tapo institucionalizuoti ir nebe tokie familiarūs, išnyko šiuolaikinės muzikos ansambliai. Bet dar daugiau reikšmės turėjo elektronikos ir multimedijos, taip pat su jomis susijusių eksperimentinių teatro formų, kurios patrauklios daugumai jaunų kompozitorių, atsiradimas ir suklestėjimas.

Kad ir kaip būtų, visose srityse dirba gana nedidelės kompozitorių grupės, be to, kompozitoriai dažniausiai priklauso iškart kelioms grupėms, todėl negalima teigti, kad kuri nors iš jų yra svarbiausia arba laikytina svorio centru.

R. Gaidamavičiūtė: Kokį poveikį jums daro informacijos gausa?

F. Bajoras: Jei klausiate apie informaciją mene, tai muzikos įvykiai yra aptakiai ir neobjektyviai reklamuojami, kaip paprasta prekė, kurią reikia kuo pelningiau parduoti. Po to – tylą. Tokia informacija visiškai neveikia.

O. Balakauskas: Ji verčia stropiai atskirti grūdus nuo pelų...

V. Barkauskas: Mokausi atsirinkti.

V. Bartulis: Informacija mane veikia atvirksčiai porcingai.

Z. Bružaitė: Informacija papildo žinojimą, stimuluoja kūrybinius impulsus, tačiau, kad rastum tai, kas reikalinga, kas tikra, reikia perrūšiuoti daug informacinių šiukšlių.

V. Germanavičius: Verčia atsirinkti tai, kas naudinga ir aktualu.

R. Kabelis: Sugebančius atsirinkti veikia teigiamai.

D. Kairaitytė: Neigiamai. Bandau atsiriboti, kad neapčiau eiline informacijos manipuliacijų auka.

A. Kučinskas: Veikia taip, kaip ir prekių gausa prekybos centre: jei žinai, ko nori, greitai rasi kokybišką produktą, jei nesiorientuoji – prisipirksi visokio šlamšto.

G. Kuprevičius: Jos reikia ieškoti. Ne gausos, o informacijos. Mūsų padangėje ji labai skurdi.

A. Malcys: Viena vertus, tai puiki galimybė tobulėti, patenkinti smalsumą, kita vertus, ta informacija trukdo... Pasaulyje juk yra tiek daug visko, ko visai nebūtina žinoti...

R. Merkelys: Informacijos poveikis ir teigiamas, ir neigiamas.

Š. Nakas: Informacijos gausa visuomet geriau už jos badą. Bet, man regis, muzikos kūrybai tai turi dažniausiai tik antraeilę reikšmę, nes daugelis kompozitorių labiau rūpinasi asmenine muzikos kalba ir estetika, negu bandymais ją kaip nors adaptuoti ir priartinti prie svetimų standartų. Keletas „vijimosi“ laikotarpių lietuvių muzikoje buvo – apie 1930-uosius ir apie 1965 metus. Užsienio informacija ir patirtis tada buvo tikrai reikšminga, bet dabar tai jau tolima praeitis. Po 1990-ųjų lietuvių kūryba kito labai nežymiai, ją šiek tiek paveikė nauji festivaliniai vėjai ir atsivėrusios sienos, tačiau tie pokyčiai nebuvo kokio nors informacinio bumo padarinys.

R. Gaidamavičiūtė: Ar tai, kad pakito kūrėjo vieta visuomenėje, daro įtaką jūsų santykiui su kūryba?

F. Bajoras: Žinoma. Nebėra nuoširdžios pagarbos menui ir kūrėjams.

O. Balakauskas: Aš nejaučiu „vietos visuomenėje“, aš jaučiuosi laisvas ir kaip pilietis, ir kaip muzikas.

V. Barkauskas: Mano kūrybai įtakos nedaro, bet keičiasi mano požiūris į Kultūros ministeriją ir kultūros politiką, kuri lemia, kad naujas simfoninis mano kūrinys, įtrauktas į Filharmonijos koncertinę programą, buvo įvertintas 0 centų.

V. Bartulis: Visiškai ne, nors dėmesys kaip ir kiekvienam normaliam žmogui yra svarbus.

V. Germanavičius: Mano asmeninio santykio su kūryba tai nekeičia, bet jei keistų, tai galėtų atsispindėti tik kūryboje.

T. Juzeliūnas: Tai, kad esame išgyvenę Sąjūdį, kad priklausėme idealistinei tų (sovietinių) laikų menininkų bendruomenei, daro mus ir laimingus, ir nelaimingus. Juk dabartinėms kartoms yra gerokai lengviau, nes joms paprasčiausiai niekada neteko svajoti apie tai, kad gyvenimas galėtų būti geras, prasmingas, ir dėl to nesuka sau galvos.

R. Kabelis: Nemanau, kad kūrėjo vieta keitėsi ar keičiasi, o juo labiau kad tai daro kokią nors įtaką kūrybai, kuri turi išliekamąją vertę.

A. Kučinskas: Aš asmeniškai nepajutau to pokyčio, nes savarankišką veiklą pradėjau tada, kai kūrėjai jau nebebuvo nei ideologiniai (bent finansavimo atžvilgiu) darbuotojai, nei asmenys, kažkodėl esantys aukščiau už kitų profesijų žmones.

G. Kuprevičius: Kūrėjo vieta visuomenėje nesikeičia per amžius. Keičiasi visuomenės požiūris į kūrėją. Kadangi tai – ne kūrėjo problema, todėl kūrybai toji kaita įtakos nedaro.

T. Makačinas: Problema sudėtinga, įvairialypė, nes sovietinis palikimas nevertinti intelektualinio darbo vis dar lemia menininko poziciją visuomenėje – jis, būdamas visuomenės veidas, yra paverstas apgailėtinu prašinėtoju ar linksminoju. Kita vertus, kūrybinės mano erdvės tai neveikia.

A. Malcys: Ne. Mano santykio tai nekeičia.

R. Merkelys: Man įtakos nedaro, tačiau dabartinė (pastarųjų 1–2 metų) padėtis, susidariusi kultūros srityje, dėl neišmanymo (o gal dėl specialaus kenkimo) visiems kūrėjams neabejotinai daro didelę žalą, kokią – pamatysime labai greitai.

Š. Nakas: Kaip keičiasi kūrėjo vieta visuomenėje, pas mus, Lietuvoje, priklauso išimtinai nuo valdininkijos užgaidų ir sprendimų. Menininkų kūryba, estetika ir ideologija nedaro tam nė mažiausios įtakos ir neturi jokios reikšmės. Kultūros visuomenė stumiami į aktyvaus gyvenimo užribį, varžoma jos veikimo laisvė ir erdvė. Tai daroma užneriant juridinius ir ekonominius apynasrius, iš kurių beveik neįmanoma ištrūkti, nes menininkai nėra įpratę imtis aktyvesnių socialinių ir politinių veiksmų. Lietuvos politikai laiko menininkus balastu ir simulantais.

R. Gaidamavičiūtė: Ar pervertinate tuos savo darbus, kuriuos sukūrėte iki nepriklausomybės?

F. Bajoras: Man jie neegzistuoja.

O. Balakauskas: Kai kuriuos kūrinius peržiūriu, taisau, bet nepriklausomybė čia nieko dėta.

V. Barkauskas: Mano požiūris į mano kūrinius nepasikeitė. Jaučiu atsakomybę už juos visus.

V. Bartulis: Nemanau, kad reikėtų ką nors slėpti. Visada stengiausi būti sąžiningas.

Z. Bružaitė: Kūrinių esu sukūrusi ir iki 1989 ujų, tačiau kūryba jau pagal šių dienų suvokimą, prasideda nuo 1989-ųjų, tad, galima sakyti, su nepriklausomybės atkūrimu. Paskleistos kūrybos pervertinimas yra susijęs ne tik su autoriumi, bet ir su ją atliekančiais (kaip dažnai?) ir jos klausančiais žmonėmis.

V. Germanavičius: Dauguma mano kūrinių sukurti nepriklausomybės laikotarpiu, tik keletas „perestroikos“ laikais.

T. Juzeliūnas: Į ankstyvuosius kūrinius žiūriu kaip į studentiškus pratimus, bet kartais pasiklausyti, pagroti juos būna labai smagu – idėjų laukas tada buvo labai stiprus, iki šiol likęs prisiminimas, kad kurti yra labai „karšta“...

R. Kabelis: Peržiūriu ne tik juos, bet ir vėlesnius.

D. Kairaitytė: Niekada apie tai negalvojau. Viską įvertins laikas.

A. Kučinskas: Iki nepriklausomybės studijavau, jei kas pervertino, tai nebent pedagogai.

G. Kuprevičius: Kokia nepriklausomybė? Mes visą laiką gyvename kolonijoje. Tokia ir kūryba. Kolonijinė.

T. Makačinas: Nekūriau atviros propagandos, apie leninus nerašiau, tad nėra ko gėdytis, kelis instrumentinius kūrinius perkomponavau.

A. Malcys: Ne. Nedarau to.

R. Merkelys: Tai kad nedaug tų darbų buvo...

Š. Nakas: „Iki nepriklausomybės“ sukūriau labai nedaug darbų, ir jie beveik nesiskiria nuo to, ką dariau vėliau. ■

ESKIZAS APIE ŽYDINČIAS GRUZIJOS VYNUOGES

1

Pirmą kartą Gruzijoje apsilankiau 1989-aisiais. Atsimenu, Vilniaus–Tbilisio reisą vis atkėlinėjo dėl blogų oro sąlygų, skridome per Zaporožę.

Apie Gruziją jau buvau šiek tiek girdėjęs. Sovietinėje armijoje teko drauge tarnauti su gruziniais, tad išmokau ne tik „ara, ara, ara...“, bet ir „kamor džoba“, „čačepuri“, „chvančchara“, „saperavi“ ir pan. Be to, mačiau Avsentijaus Cagarelis muzikinę komediją „Chanuma“, Bertolto Brechto „Kaukazo kreidos ratą“, buvau ši tą girdėjęs apie karalienę Tamarą ir apie sovietinės Gruzijos rašytoją Nadarą Dumbadžę (1928–1984), o Konstantino Gamsachurdijos (1893–1975) romaną „Vynuogės žydi“ netgi buvau skaitęs. Ši tą žinojau ir apie gruzinų savamokslį dailininką Niko Pirosmasvilį (1862–1918), mat sovietų kariuomenės dalinio knygynėlyje nusipirkta romantinė monografija apie jį „Elnio pasivaikščiojimas“ (su blausiomis iliustracijomis) ištikus metus buvo mano „stalinė“ knyga. Ir tai suprantama, mat be Fiodoro Dostojevskio „Nusikaltimo ir bausmės“, „SSRS Konstitucijos“ ir „Karinio statuto“, 1984–1986 m. tarnaudamas sovietų kariuomenėje, neturėjau daugiau ką skaityti. Beje, šiek tiek vėliau, prieš 1989-uosius, nusipirkau ir perskaičiau Šota Rustavelio „Karžygi tigro kailyje“, išverstą į lietuvių kalbą, nors šis literatūros paminklas su 1989-ųjų Gruzija turėjo nedaug ką bendra, bent man tada taip atrodė.

Taigi, tą ankstyvą pavasarį atvykau į Gruziją šiek tiek pasikaustęs. Žinojau ne tik šūsnį anekdotų apie gruzinus,

bet išmaniau ir sovietinio Kaukazo papročius. Dar Lietuvoje mane perspėjo, kad parduotuvėse tuščias reikalas laukti gražos, o rūkymo laisvė (net autobusuose ir metro) ten neribojama. Įsitikinau, kad tuose žodžiuose būta tiesos. Todėl gražos nelaukdavau ir įžūliai nereikalavau, tačiau su pasimėgavimu rūkydavau ne tik parduotuvėse ar visuomeninėse vietose, bet ir viešajame transporte.

Anuo metu ne tik Lietuvoje, Latvijoje ar Estijoje, bet ir Gruzijoje tvyrojo revoliucinės permainų nuotaikos. Gruziniai, itin atidūs savo raštui, kalbai, kultūriniam tapatumui, didžiuodamiesi aprodė kalnuose pasislėpusį VIII a. krikščionių vienuolyną. Jis, tariamai gera valia išsinešdinus sovietų kariniam daliniui, tapo visiems „prieinamas“. Tad Gruzijoje pirmą kartą gyvenime pamaciau kalnuose iškaltą miestą-šventyklą su labirintais, kurie jungia kriptas, celes ir kitos paskirties erdves. Tai buvo šiek tiek netikėta, mat iki tol pasipūtėliškai įsivaizdavau, neva mes, lietuviai, esame uoliausi krikščionys Sovietų Sąjungoje.

1989 m. į Gruziją mane atvedė estetiniai reikalai – kaip Lietuvos SSR atstovas dalyvavau Sąjunginėje studentų estetikos olimpiadoje (vykdavo ir tokia). Tačiau, užtrukęs vos valandėlę ir parašęs rusų kalba provokatyvų darbą imanentinių estetikos „modelių“ tema, į finalą Tbilisio teatro ir kino institute nepatekau (to ir reikėjo tikėtis). Tad, antraip nei kiti jaunieji estetikai marksistai, turėjau apščiai laiko sau.

Į džinsinės striukės atlapą įsisėgęs savadarbį ženklelį su Lietuvos trispalve, be rūpesčių vaikštinečiau po mies-

Tbilisio senamiestis

ta. Iš pradžių Šota Rustavelio prospektu, vėliau ir nušalesnėmis gatvelėmis. Atsimenu, kai nusileidau į pirmą pasitaikiusį barą pusrūsyje, gruzinai sužiuro į mane ir akimirksniu reikliai įvertino. Netrukus buvau pripažintas savu, todėl man be ceremonijų įdavė alaus bokalą, už kurį, žinoma, neturėjau pats susimokėti.

Greičiausiai tada pirmąkart patyriau nacionalinio ir politinio solidarumo jausmą. 1989-ųjų Tbilisyje, skirtingai nei Leningrade, Minske ar Maskvoje, gruzinams nereikėjo nieko aiškinti nei apie Lietuvą, nei apie okupaciją ar rezistenciją. Viskas buvo savaime aišku – priežastys, nuoskaudos, tikslai. Nebepamenu dabar to žmogaus, vaišinusio mane alumi. Neatsimenu ir apie ką konkrečiai kalbėjomės. Svarbiausia – susikalbėjome. Ir nevaržė baimė leptelėti ką nors ne taip, nors iki šiol ją jaučiu lankydamasis politiškai korektiškoje Vakarų Europoje ar nebeuspėjamoje Azijoje.

Tęsdamas daugiadienę odisėją po „viešąsias“ Tbilisio vietas, kartą vos nenusvilau. Užsukęs į anuomet atrodžiusią prašmatnią suklestėjusio kooperatininko kavinę, buvau nesaugioje prietemoje pasodintas tarp šviečiančių akvariumų ir sunkiai įvardijamų dirbtinių gėlių, o priėjęs šeimininkas paklausė, ką aš – Tbilisio svečias – manau

apie Kalnų Karabachą. O ką aš manau?.. Nedaug mąstydamas atsakiau, kad šiame kariniame konflikte mano simpatijos yra armėnų pusėje.

Vos baigiau šią ištartį, nedelsiant buvau apdovanotas sklidina taure konjako, nes šeimininkas, pasirodo, esąs Gruzijos armėnas. Kaip mano likimas būtų susiklostęs, jei būčiau burbtelėjęs priešingai, nesunku atspėti. Tai buvo pamoka, kurią iki šiol prisimenu, – kur du nepažįstami pešasi, trečiam verčiau patylėti.

Slankiodamas po Tbilisį, kad ir kaip valdžiausi, negalėjau atitraukti akių nuo gruzinių. Skirtingai nei anuomet mūsų platumose, čia moterys vaikščiojo ne puošnios, bet išpuoštos. Ant juodų apdarų žėrėjo brangakmeniai, auksai ir sidabrai, merginas paverčiantys princesėmis, o mo-

teris – karalienėmis Tamaromis. Antras dalykas, kritęs į akis, – visos buvo labai išdidžios, neprieinamos, šiukštu tokią net užkalbinti. Jos labiau priminė judančias ikonas negu gyvus, jausmais apdovanotus žmones. Tik vėliau supratau, kad jos išties buvo ne tiek moterys, kiek investicijos, bylojančios apie investuotojų sėkmę, ar talismanai, kuriais, kaip ir automobiliais, mėgsta pasipuikuoti Kaukazo vyrai.

Tačiau anuomet dairinėjausi ne tik į draudžiamus pašalius. Savo kailiu pažinęs gruzinų būdą ir legendinį jų svetingumą, Nacionaliniame dailės muziejuje susipažinau su Gruzijos genijaus Niko Pirosmansvilio paveikslų ekspozicija. Lankytojų muziejuje nebuvo, po sales išdidžiai vaikščiojau vienas, palaimingai patirdamas iš paveikslų sklindantį džiugesį. Jaučiausi tarsi pats dalyvaučiau nesibaigiančioje gyvenimo puotoje tarp Kaukazo kalnų, po saugaus dangaus stogu, kur už stalų susėdę vyrai netrukus tau pakiš ragą, kurį turėsi – pasaulio santarvės dėlei – iki dugno ištuštinti.

Tačiau anuomet Tbilisį, panašiai kaip ir Vilnius, bet skirtingai negu Niko Pirosmansvilio paveikslų miestas, buvo stipriai nervingas. Šota Rustavelio prospekte, priešais sovietinės valdžios rūmą, „įžūliai“ plauktėsi menš-

vikinės (1918–1921) vėliavos, tamsiai bordinės, su juodai apvedžiotu baltu stačiakampiu kairėje. Nuo pat ryto aikštėje vis gausiau rinkdavosi žmonės. Tačiau, skirtingai nei pas mus, niekas čia nedainavo, daugiabalse negiedojo religinių giesmių, iš tribūnos nesakė audringų kalbų. Žmonės tiesiog sėdėjo ant grindinio nebylūs, o kas kiek laiko sutartinai pašokdavo ir kažką garsiai skanduodavo. Tada vėl atsisėdavo. Neatsispyręs pagundai – solidarumo įkvėptas – prisėdau ir aš. Gėda prisipažinti, tačiau ištvėriau neilgai, mėšlungis tąkart pasirodė stipresnis už valią.

Pavakary, toldamas nuo įsiskandavusios minios, įkopiau į kalną. Sėdėjau sau vienas, žiūrėjau į miesto panoramą ir negalėjau nė įsivaizduoti, kad Šota Rustavelio prospekte besibūriuojančius žmones, nepraėjus ir mėnesiui – 1989 m. balandžio 9 dieną, puls sovietų kariuomenė. Nuo desantininkų kastuvėlių žus 20 žmonių, bus tūkstančiai sužeistų, apnuodytų „čeriomucha“, suluošintų visam gyvenimui. Į naujosios Gruzijos istoriją tai bus įrašyta kaip „kas-tu-vėlių“ naktis.

2

Naujaisiais laikais Gruzijoje apsilankiau 2005-ųjų pavasarį. Per tą laiką šalyje būta ir perversmų, ir revoliucijų, ir ginkluotos priešpriešos. 1993-iais žuvo buvęs disidentas, Gruzijos prezidentas Zviadas Gamsachurdija (1939–1993), rašytojo Kanstantino Gamsachurdijos sūnus. Į valdžią vėl sugrįžęs SSKP nomenklatūrininkas ir kagėbistas Eduardas Ševarnadzė (g. 1928) valdė 10 metų. Po „Rožių“ revoliucijos 2003 m. jį pakeitė provakarietiškas Michailas Saakašvilis (g. 1967)...

Tokiame politiniame fone kelionė į Garikulos kūrybos namus Kaukaze atrodė kažkaip keistai. Šią būseną pagilino ir kalnuose atsitiktinai sutiktas azerų piemu, prasi-taręs, kad vos metai, kai šiose apylinkėse nebešaudoma, todėl dabar jam ramiau ganyti savo šimto avių bandą.

Garikulos kūrybos namuose, įkurtuose lenkų inžinieriaus viloje, pastatytoje 1865 m., elektrą gamino benziniškas generatorius. Tad šviesa būdavo ne visada.

Pirmą naktį tamsoje klaidžiodamas po Garikulos vilą, menėje, atstojančioje valgyklą ir pobūvių salę, išvydau svirduliuojantį tipą. Senyvas pilko veido žmogus kažką

Sovietinės valdžios rūmai Šota Rustavelio prospekte

mekeno, nerišliai murmėjo. Šalia sukinėjosi kelios moterys, matyt, pasirengusios ir po vidurnakčio vykdyti bet kokį jo įgeidį. Supratau, kad tai labai svarbus šiose apylinkėse asmuo. Neapsirikau – tai buvo „bato“ Karamanas, tapytojas ir šių namų direktorius.

Garikulos vilą, nors kalnuose jau ir nebešaudoma, saugojo geras tuzinas jaunuolių. Durų čia nėra, todėl vieni kiaurą parą akmeniniais veidais, nebylūs trypčiodavo tarpduriuose, o į kitus, esant reikalui, galėjome kreiptis techninės pagalbos. Su trečiais netgi pasikalbėdavome angliškai. Ketvirtus „bato“ Karamanas kartais kviesdavo atsėsti prie stalo, kai vakarais viloje vykdavo puota. Akivaizdu, kad vieni užėmė aukštesnį, kiti – žemesnį hierarchijos laiptelį. Vėliau sužinojau, kad visi jie – „bato“ Karamano mokiniai, tapybos studentai.

Tada Garikuloje, kai su lietuvių, gruzinų ir olandų menininkais tarsi kokie tituluoti nabobai sėdėdavome

prie nesaikingai gausaus pusryčių, pietų ir vakarienių stalo, keistai jaučiausi, matydamas, kaip kantriai mums patarnauja suvargusios kaimo moterys. Buvo nesmagu, nors paryčiais, besibaigiant užsėtęsusiai puotai, gruzinai nepamiršdavo pakelti tosto ir joms padėkoti.

2005-aisiais gruzinams buvo sunkūs laikai. Nebe pamenu, kiek dolerių vidutiniškai jie uždirbdavo per mėnesį, tačiau žinau, kad labai nedaug. Todėl kartais pritrūkdavo vyno. Gruzinams tai net ne pažemini-mas, o nacionalinė katastrofa! Svečiams neturi nieko trūkti!

Vieną vakarą teko ilgai įkalbinėti „bato“ Karamaną, kad nuvežtų mus į kitą kaimą, ten mes – balsingi lietuviai – patys nupirktume sau ir kitiems pritrūkusio vynuoginio „gyvybės vandens“. „Bato“ per kalnus vairavo stipriai įkaušęs ir gerokai supykęs. Automobilis, kuriame susigrūdę sėdėjome, priminė veikia ne pikapą, o įstiklinto balkono ir žoliapjovės hibridą.

Sutemus prie tvoros mus pasitiko raišas vienaakis – namų ir vynuogyno savininkas. Naktį kalnuose jis atrodė panašus į siaubo filmų personažą. Aprodeš tamsoje vos išžiūrimą vynuogyną, pakvietė į paslaptingą raganos trobelę, kur pasodino visus už stalo, papjaustė sūrio, atvilko keletą litrų čiačios ir vyno.

Prasidėjo tostai: „Už tautų draugystę“, „Už kaimynystę“, „Už Lietuvą“, „Už Gruziją“, „Už vaikus“, „Už motinas“, „Už profsąjungų solidarumą“... Tostams vis liejantis, norimą įsigyti produkciją „degustavome“ ne mažiau kaip trejetą valandų. Ir tik po to buvome įleisti į rūšį – žemėn įkastuose ašochuose ten laikoma ne mažiau kaip tūkstantis litrų vyno.

Toks buvo šio „apsipirkimo“ ritualas – nebesuvokiant, kur dangus, kur Kaukazo kalnai, o kur Lietuvos žemė.

Kitą dieną, susodinti į sunkvežimio kėbulą, vykome apžiūrėti senųjų Gruzijos vienuolynų ir cerkvių. „Bato“ Karamanas pažadėjo, kad „ant štai to kalno“ parodys „Giotto lygio freską“, bet išlipęs iš sunkvežimio stačia galva nusirito šlaitu žemyn, o atsigavęs prarado ūpą ieškoti to stebuklo...

Tada, kai mes nerūpestingai bastėmės po Kaukazo kalnus, Tbilisyje vyko svarbūs dalykai. 2005 m. gegužės 10 d į Gruziją atvykęs Jungtinių Amerikos Valstijų

prezidentas Georgas Bushas (jaunesnysis) sostinėje, Laisvės aikštėje, sakė kalbą, o kažkoks V. Aratiunianas metė jo pusėn į skarą suvyniotą granatą. Laimė, ši nesprogo, ir kraujo praliejimo tąkart Tbilisyje išvengta.

Kai viskas laimingai baigėsi, JAV prezidentas, pasak Laisvės aikštėje žiopsosusių draugų gruzinų, apimtas pašėlusio džiaugsmo, kartu su gruzinų šokėjais trypė jų nacionalinį šokį...

Deja, tąkart Gruzijoje būta ne tik laimingų pabaigų. Kai sugrįžome į Tbilisį ir rengėmės dramų teatro scenoje parodyti Garikuloje sugalvotą performansą pagal Šota Rustavelio „Karžygi tigro kailyje“, netikėtai tiesiog gatvėje mirė tapytojas Arūnas Vaitkūnas – šios kelionės draugas, vos prieš keletą dienų Kaukazo kalnuose laidęs ten pat sukurtą gigantišką aitvarą, kurį vadino „skraidančia tapyba“.

Tai buvo šokas visiems. Ne tik performansų, bet ir absoliučiai nieko nebeįstengėme daryti. Šių eilučių autorius lemtingai pamiršo, kad turėtų bent jau grąžinti Šota Rustavelio knygą, trumpam pasiskolintą iš vienos moters Garikulos kaime...

Šio tragiško įvykio fone pirmąkart susidūriau su Gruzijos policija. Į Arūno mirties vietą ji, kaip ir dera Rytuose, atvyko demonstratyviai neskubėdama. Jau ni iki dantų ginkluoti vyrai buvo nešnekūs. Lijo lietus. Visi buvo peršlapę ir suglumo, kad vienam iš jų teks rašyti protokolą. Permirkusiame lape pusvalandį kažką keverzojo, kol šalia stovinti gruzinų rašytojo Nadaro Dumbadzės dukra išplėšė lapą pareigūnui iš rankų ir pati ėmė rašyti, kad tą protokolą skaitysiantys suprastų, kas vis dėlto čia įvyko: ŽMOGUS MIRĖ. Vėliau ji mums paaiškino, kad policininkai yra iš kaimų, visiškai beraščiai...

2005-ųjų gegužės 15-ąją išvykdamas iš Gruzijos abejo-jau, ar dar kada nors norėsiu čia sugrįžti.

3

2008-ųjų rugpjūčio 14-ąją tarp Rusijos ir Gruzijos kilo trumpas karas su ilgalaikiais padariniais: Gruzija neteko Pietų Osetijos ir Abchazijos, t. y. dešimtadalio šalies teritorijos.

Tą dieną, kai per radiją ir TV buvo pranešta, kad Rusijos kariuomenė, peržengusi suverenios Gruzijos sieną, artinasi prie Tbilisio, buvau Vilniuje. Bandžiau įtikinti kolegas rašytojus, kad turėtume „oficialiai“ reaguoti į šiuos įvykius, bet palaikymo nesulaukiau. Neryžtingai gūžčiodami pečiais, jie stebėjosi, kam daryti tai, kas vis tiek nieko nepakeis... Nusprendžiau eiti prie Rusijos ambasados Vilniuje, kur dar buvo galima – kaip Lietuvos Respublikos piliečiui – pademonstruoti kuklų savo nepritarimą šios valstybės vykdomai agresijai prieš kitą šalį.

Žvėryne į skelbtą mitingą, palaikančią karo apimtą Gruziją, susirinko daugiausia jaunimas. Žmonės stovėjo pagarbiu atstumu atskirti nuo Rusijos ambasados tvoros. Tačiau kalbėjo ne jie, o, kaip visada tokiais atvejais nutinka, jau gerokai pabodę vietiniai politikai. Posėdžiuose išlavintais balsais žėrė banalybes, seniai žinomas tiesas, net apėmė jausmas, kad jiems svarbu ne protestas prieš karą, prieš grėsmę Gruzijos nepriklausomybei, o būti parodytiems per televiziją.

Nors žmonių į mitingą susirinko nelabai daug, tačiau filmavimo kamerų buvo apščiai. Vieni „beveidžiai“ operatoriai filmavo, užsikėlę kameras ant pečių, kiti – nuo juosmens, nuo klubo ar iš po skverno. Atrodė, kad jų net daugiau negu mitingo dalyvių.

Atidžiau apsidairęs susivokiau, kad didžiausia dalis iš jų – ne Lietuvos, ne Europos Sąjungos ar Gruzijos televizijų žurnalistai, kuriems pagal pareigas derėtų domėtis kalbomis „nuo statinės“. Šie buvo susitelkę ne į kalbėtojus, o į klausytojus. Kuo arčiau priėję, įžūliai filmavo kiekvieną mitingo dalyvį – norėjo turėti kiekvieno, atėjusio palaikyti Gruzijos, „portretą“.

Persmelkė keista nuojauta, tarsi visa tai vyktų ne Lietuvos Respublikoje, o Lietuvos SSR kokiais 1987 m., tarkim, rugpjūčio 23 dieną prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje.

Staiga suvokiau, kad gausūs čia susigrūdę filmuotojai anaip tol nėra mūsų sąjungininkai, atvirkščiai – tai svetimos šalies pareigūnai, vykdančys specialiųjų tarnybų užduotis.

Tą akimirką, stovėdamas Vilniuje prie Rusijos ambasados, įsitikinau: tai, kas paraleliai vyko ir vyksta Gruzijoje, vieną dieną Lietuvoje gali būti pakartota taip pat.

2010 m. spalio pabaigoje Tbilisyje buvo ne mažiau kaip 25 laipsniai šilumos. Todėl pasitaikiusi proga dar kartą apsilankyti Gruzijoje ir sugrįžti į Lietuvą jau pasibaigusią vasarą man atrodė tarsi nepelnyta likimo dovana.

Gilią naktį atvykęs į Tbilisį, nuo ankstauro ryto patraukiau į miestą. Nesunkiai atpažinau Šota Rustavelio prospektą, mačiau, kaip atsidarinėja pirmosios parduotuvės, kaip gatvės prekeiviai dėlioja ant šaligatvių parduoti ketinamą „turtą“: avikailius, kalstyto metalo dirbinius, kepurės, suvenyrinius durklus, bižuteriją, kitokius niekniekius.

Vaikštinėdamas po atbundantį miestą, kiek nustebau, kad šalutinių gatvių pavadinimai iki šiol užrašyti dviem kalbomis – gruzinų ir rusų. Pasijutau tarsi sugrįžęs į primirštą sovietinę – privalomai dvikalbę – praeitį.

Sovietinės valdžios rūmas, prie kurio anuomet, 1989-aisiais, Tbilisyje vyko mitingai ir kur taikius žmones

Tbilisio senamiesčio kiemas

Vaistinė, kurioje 1903–1905 m. dirbo Antanas Vienuolis-Žukauskas

užgriuvo kraupi „kastuvėlių“ naktis, dabar stūksojo tuščias, simboliškai aptvertas dekoratyvinėmis tvorelėmis. Galbūt todėl, kad buvo ankstus rytas ir dulkė pilkas lietus, namas priminė milžinišką trumpam užsnūdusį vaiduoklį...

Šalutinėse Tbilisio gatvelėse, kurių labirintu ėjau Laisvės aikštės link, viskas atrodė sukrypę, sutręšę.

Bespalviame Nacionaliniame muziejuje, kur buvau ankstyviausias, vienintelis ir ne itin lauktas lankytojas, mane pasitiko ne Gruzijos dailės kolekcija, ne Niko Pirosmansvilio tapyba, bet tuščios, apleistos salės. Vienoje iš jų kaboją kažkokio beviltiško šiuolaikinio primityvistų parodėlė, o kitose dviejose – apgailėtinais pajuodę Gruzijos tapytojų „Persijos laikotarpio“ paveikslai ir dulkinis, čiaudulį keliantys kilimai.

Šiuos turtus apžiūrėjęs per penkiolika minučių, nuėjau į Vaizduojamojo meno muziejų, bet teko nusivilti, nes jis jau kuris laikas uždarytas remontui. Neliko nieko kito, kaip susirasti šalia Laisvės aikštės buvusią Oteno vaistinę. Joje 1903–1905 m. vaistinininko padėjėju dirbo mūsų literatūros klasikas, „Kaukazo legendų“ autorius Antanas Vienuolis-Žukauskas (1882–1957).

Neseniai suremontuota, viduje steriliai išbalinta, ši vaistinė yra pažymėta memorialine lenta, kurioje gruzinų ir lietuvių kalbomis iškalta, kad čia ištisą kurį laiką dirbo rašytojas Antanas Vienuolis.

Įėjęs vidun į vaistinę, iki šiol veikiančią Leonidzės g. 8, išvydau, kad be pagarbiai sudėliotų sauskelnų krūvų, šiuolaikinių stelažų su šampūnais, naujagimių vežimėlių ir įvairiausių higienos reikmenų tebestovi ir senieji vaistinės baldai, turbūt menantys Antaną Vienuolį. Apsaugininkui sutikus, juos nufotografavau, kad galėčiau ne tik prisiminti, bet ir kitiems parodyti, koks „raudonmedžio rojus“ supo mūsų klasiką Tbilisyje.

Nesusigundęs nei teatrais, nei dendrologijos, lėlių, kino istorijos ar sporto muziejais ir nelauktai greitai išsėmęs kul-

tūros piligrimo programą, likusią dienos dalį be tikslo klaidžiojau po Tbilisį. Žmonės gatvėse šįkart man atrodė labai susirūpinę, net sostinės moterys, deja, nebe tokios puošnios kaip anuomet, kai pirmą kartą lankiausi Tbilisyje.

Tačiau tai buvo klaidingas įspūdis. Vakarėjant viskas staiga pasikeitė. Miestas atgijo, pražydo, nesaikingai sužaižaravo šviesomis ir atrodė pavydėtinais nerūpestingas. Skverus, gatves ir gatveles užliejo žmonių minios. Visi ėjo linksmintis, klegėjo, godžiai bendravo, lyg norėtų patvirtinti, kad Tbilisis – ne dienos, o išskirtinai nakties miestas.

Dažnoje kavinėje, kur rinkosi nė kiek ne agresyvus, greičiau lyriškai ar melancholiškai nusiteikęs jaunimas, tyliai grojo gyva muzika. Visur stovėjo jei ne „Petroff“ fortepijonai, tai antikvariniai ir, beje, suderinti pianinai. Muzikos čia, skirtingai nei pas mus, Vilniuje, buvo pilna visur, ir niekas nereikalavo nei bilieta, nei papildomo mokesčio už šią pramogą ausims ir sielai.

Vienoje itin šaunioje Tbilisio vietelėje, apspista šešių ar septynių gerbėjų, prie fortepijono liejo meilės ilgesį nuostabaus grožio dainininkė. Vėl ir vėl įsiteikiančiųjų prašoma, aksominio balso tamsiaakė dainavo gruzinų

romansus, užburdama ne tik prisiekusius gerbėjus, bet ir atsitiktinius kavinės svečius.

Buvo jau gerokai po vidurnakčio, kai mane užvaldė mintis važiuoti ir nedeliant susirasti Sergejaus Paradžanovo (1924–1990) gimtąjį namą. Tam paskatino ne paikas įgeidis ar snobiškas smalsumas, bet poreikis būtent šiąnakt pasinerti į Tbilisio praeitį, atsidurti ten, kur prasidėjo nepranokstamos „Granato spalvos“ (1969), „Suramo tvirtovės legendos“ (1984), „Arabeskų Pirosmanio tema“ (1986) ir nebaigtos „Išpažinties“ (1990) autoriaus kelias.

Nustebau, kad keistai nekalbus Tbilisio taksistas puikiai žinojo gatvę, kurioje užaugo armėnų kilmės kino režisierius Sergejus Paradžanovas. Privežė prie pat namo, pažymėto memorialine lenta.

Išlipęs iš automobilio, leidausi tamsoje klaidžioti po itin varganos gatvelės kiemus, landžiojau po pamėkliškus užkaborius, apšnerkštas laiptines (prisiminiau neprilygstamą laiptinių „istoriką“ Arūną Vaitkūną, savo drobėse pavaizdavusį ne tik jas, jų praeities šešėlius, bet ir jų kvapus). Jaučiau ir čia puvėsių, degėsių, kačių šlapimo ir dar velniai žino ko tvaiką. Kaip tik tą akimirką, kai atsidūriau veik kosmoso juodosios skylės tyloje, Tbilisis atsiskleidė toks, koks visada liks mano vaizduotėje – pavojingai nelygių kampų, išdaužyto grindinio, trupantis ir nesupainiojamas su jokių kitu daugiataučiu pasaulio miestu.

Rytą Tbilisis įsisiūbavo. Prisipildė nevaržomo šėlsmo. Pastvėręs ir mane, stačia galva panardino į miesto šventę. Ant specialiai sukaltos pakyls, avėdami privalomais purvabridžiais, slidinėdami, beveik valandą mynėme vynuoges. O vėliau išdidžiai paskelbėme, kad nuo šiol, be garsiųjų „kindzmarauli“ ir „saperavi“, Gruzija turės Vilniaus ir Kauno vynu rūšis... Niekas tuo nesistebėjo, mat jau visą savaitę nuo spalio 18-osios Gruzijoje vyko Lietuvos dienos, todėl „lietuviškasis pėdsakas“ buvo ypač ryškus...

Laisvės aikštė

Autoriaus nuotraukos

Ir tada, šventės įkarštyje, pasidingojo, kad nebūta nei Rusijos–Gruzijos karo, kad nėra čia nei pabėgėlių, nei skurdo, nebūta aukų ir tragiškų netekčių... O pilkuma, tvyrojusi Tbilisyje tą rytmetį, kai be tikslo vaikščiojau Šota Rustavelio prospektu, visiems laikams atsitraukė iš šito miesto ir dabar jis žėrės ryškiausiomis Pirosmanio drobių spalvomis, bylosiančiomis ne liūdesį dėl to, kas prarasta, o džiaugsmą, kokį galima patirti tik po Gruzijos dangumi.

P. S. Gruzijoje tąkart atlikau ir tai, ką seniai turėjau atlikti – atvežiau gražinti prieš penketą metų pasiskolintą Šota Rustavelio „Karžygi tigro kailyje“. Ir nors iki Gariulos nenusigavau, draugai mane patikino, kad būtinai knygą gražins, nes savininkės vardas ir pavardė užrašyti pirmajame gražintinos knygos puslapyje.

Noriu tikėti, todėl spjaunu triskart per petį, kad kalnų kaimelio moteriškei, kurią prisimenu ryšingą juoda skara, per tą laiką nieko blogo nenutiko, skirtingai negu Gruzijai, o gal – kaip ir Gruzijai, juk ši šalis vis dėlto nėra paklupdyta ant kelių, jeigu moka taip giedrai džiaugtis? ■

„MATÈME PER TELEVIZORIŲ, KAIP ARTINASI MŪSŲ MIRTIS“

Įspūdžiai iš Tbilisio tarptautinio teatro festivalio

Tbilisio tarptautinis teatro festivalis jau antrą kartą pristatė šiuolaikinį Gruzijos teatrą. Kai gavau kvietimą atvykti ir peržvelgiau atsiųstą programą, ap-

„Makbetas“. Režisierius Davidas Dojašvilis. Spektaklio scena

stulbino spektaklių gausa – net 28 per keturias dienas. Visų jų nepajėgė aprėpti nė vienas į festivalį atvykęs užsienio svečias. Ko gero, programos rengėjams ne tik rūpėjo parodyti kuo platesnę gruzinų teatro panoramą, bet ir suteikti galimybę dalyvauti patiems teatro mėninkams, suvažiavusiems į Tbilisį iš visos Gruzijos. Ir tai buvo ryški ypatybė, išskyrusi gruzinų festivalio vadinamąjį *showcase* iš panašaus pobūdžio renginių kitose šalyse, kur remiamasi griežta atranka ir rodomi tik geriausi sezono spektakliai. Išsiskyrė jis ir nuoširdžiu rengėjų dėmesingumu, neapsakomu vaišingumu, noru plėsti teatrinis mainus ir bendrauti. Iš tos neaprepiamos gausos į atmintį įstrigo du man nauji vardai – vidurinio-osios kartos režisierius Davidas Dojašvilis, kurio efektingas, jaunų gražių aktorių suvaidintas „Makbetas“ iš kitų matytų spektaklių išsiskyrė šiuolaikinės teatro kalbos ir gruzinų teatro tradicijų meistriška jungtimi, ir palyginti dar jaunas *Royal district theatre*, kurį 1997 m. Tbilisio senamiestyje įsteigė garsios Gruzijos aktorių dinastijos nariai, o dabar jam vadovauja jauniausias jos atstovas – režisierius Data Tavadzė.

Pirmas įspūdis, kai lėktuvas naktį nusileido ryškiai apšviestame Tbilisyje, buvo stulbinantis – atrodė, kad atsidūrėme klestinčioje Vakarų Europos sostinėje. Kitą dieną jaunai festivalio komandos narei pasakiau, kad Vilnius, palyginti su Tbilisiu, skendi tamsoje, ir mane pribloškė jos reakcija: „O ar žinote, kad šitoje gatvėje vyko karas? Mes ilgai gyvenome be elektros, be vandens.“ Supratau, kad neturėdama vedlio net nepriartėsiu

prie šiuolaikinės Gruzijos paslapties. Tokiu vedliu man tapo Laša Bugadzė – populiarus Gruzijos rašytojas, Tbilisio Mardžanišvilio dramos teatro dramaturgas. Jo apsakymas „Pirmasis rusas“ sukėlė vos ne tarptautinį skandalą – autorius buvo pasmerktas Gruzijos cerkvės patriarchų, apsvarstytas Gruzijos parlamento, kuris reikalavo net įvesti cenzūrą. Jaunas rašytojas, išstudijavęs istorijos metraščius, drąsiai interpretavo karalienės Tamaros ir jos pirmojo vyro Jurijaus Bogoliubskio dvejus metus trukusių vedybų istoriją. Pasipiktinimą sukėlė ne tiek išryškinti Bogoliubskio seksualiniai iškrypimai (zoo-filija), kiek, anot autoriaus, pasikėsinimas į Tamaros įvaizdį, „kuris yra šventas, neliečiamas, kaip ir didžioji Gruzijos istorijos dalis“. Laša Bugadzė, vadinamas absurdo dramos tęsėju, kuria trumpas pjeses (skečius), juokingas ir paradoksalias šiuolaikinę kasdienybę atspindinčias istorijas. Festivalyje rodytas spektaklis, pastatytas M. Tumanišvilio Kino aktorių studijos teatre, taip ir vadinasi „7 trumpos pjesės“.

Pradėjęs dirbti Mardžanišvilio teatro dramaturgu, organizavote naujų pjesių apie karą skaitymus. Festivalio programoje ši tema taip pat dominuoja tuose spektakliuose, kurie sukurti pagal šiuolaikinių gruzinų autorių tekstus. 2008-ųjų rugpjūtis dar taip arti, o teatras jau interpretuoja to meto įvykius!

Laisvos Gruzijos, t. y. Gruzijos po 1991-ųjų, istorija, deja, yra karų istorija. Mes, gyvenantys Gruzijoje, savo akimis nematėme tų karų, kurie vyko praėjusio amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje – Abchazijos, Osetijos karo. Atsimenu Tbilisio karą, kai buvo sukilta prieš prezidentą Zviadą Gamsachurdiją, tai vadinama pilietiniu karu, bet manau, kad istorikai turėtų rasti tikslesnius terminus tiems įvykiams įvardyti. O karas, vykęs 2008-aisiais, sukėlė visuotinį šoką, nes jame dalyvavo visi, gyvenantys Gruzijoje. Tai buvo baisus sukrėtimas ir jo sukeltas refleksas tūno visur – galbūt iš šalies to nematyti arba sunku tą suprasti, bet mes visi esame šoko paveikti. Reikėjo kaip nors tas emocijas išlieti, pirmiausia teatre, dramaturgijoje, literatūroje. Apie šitą karą jau parašyta keletas romanų. Manau, tai labai svarbu, nes atsiveria tikroji žmogaus istorija karo fone. Keletas jaunų dramaturgų

parašė pjesių šia tema ir mes surengėme jų skaitymus, nes visi norėjo apie tai kalbėti: ir dramaturgai, ir režisieriai, ir žiūrovai. Labai daug žmonių atėjo tų pjesių pažiūrėti, nors skaitymai – gana specifinis dalykas, paprastai juose lankosi daugiausia teatralai. Ir tada sugalvojome, kad reikia sudėti viską į vientisą spektaklį, tokį *non stop*, kuris vyktų ištisą dieną, nes pjesių daug, ir žiūrovai galėtų visą dieną praleisti teatre, mąstydami, kas su mumis visais atsitiko. Atsirado daug režisierių, norinčių tas pjeses statyti. Būtų puiku įtraukti ir abchazų autorius. Turiu ryšių su abchazų rašytojais, bet jiems sunku dėl politinių priežasčių (mes su jais galime kontaktuoti, o jie su mumis – ne). Taip pat norėtume įtraukti rusų ir kitų tautų dramaturgus.

Michailas Ugarovas, puikus rusų dramaturgas ir režisierius, pagal mano pjeses pastatė spektaklį „Sukrėsta Tatjana“ – tai trumpos pjesės, skečiai, jų parašiau daugiau kaip trisdešimt, o jis pastatė tik septynias. Ugarovas ir dar keletas rusų autorių taip pat norėjo dalyvauti *non stop* projekte, nes tai ne tik pjesių skaitymas, bet ir savotiška akcija. Manau, būtų puiku, jei scenoje susitiktų gruzinų ir rusų aktoriai ir autoriai. Pažiūrėsime, kas iš to išeis. Svarbiausia, kad jau yra keletas įdomių tekstų apie šį karą – be patoso, be gruzinams įprastų tostų. Pastaraisiais metais parašyta kūrinių ir apie Abchazijos karą, ir apie vadinamąjį pilietinį karą Tbilisyje, bet sąžiningai vertinant, visi jie yra pseudopatriotinė chaltūra. O pastarasis karas sukėlė tokį psychosocialinį šoką, kad visi pradėjo nuoširdžiai kalbėti apie tai, ką matė, ką išgyveno – be politinio anturažo, be dirbtinumo.

Sukrėtė teatro iš Gori miesto kuklus spektaklis „Karštas rugpjūtis“, o ypač – žiūrovų reakcija. Salėje sėdėjo šeimos su mažais vaikais, o tvyrojo rūsti tyla, sakytum, gedulas. Žiūrovų susikaupimas, jų – karą išgyvenusių žmonių – nebylus dalyvavimas tapo pagrindiniu spektaklio sandu. Tai reta patirtis šiuolaikiniame teatre. Beje, Lietuvos rašytojai ir dramaturgai laikosi nuostatos, kad vertinti aktualius šiuolaikinės istorijos įvykius galima tik atsiradus tam tikrai laiko distancijai. Gruzijos menininkai elgiasi visiškai priešingai – reaguoja žaibiškai...

Gruzijoje visada buvo politinio teatro tradicija, scenos menas visada daugiau ar mažiau operatyviai reaguodavo į aktualijas. Taip buvo ir sovietmečiu – turiu galvoje dvidešimties metų senumo įvykius, akcijas, manifestacijas. Negalėčiau pasakyti, kad visada pavyksta, bet visada rašomos „karštos“ pjesės ir statomi spektakliai pagal jas. Dramaturgai ir režisieriai reaguoja į laiko iššūkius. Ir 9-ojo dešimtmečio geriausi spektakliai (dabar šis laikotarpis gruzinų teatre vadinamas auksiniu) – tai politinis teatras. Taip, tai buvo metaforinis, alegorinis, ezopinės kalbos teatras, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje. Vėliau iš jo atsirado kita, mano manymu, bloga tendencija – teatras atrato mąstyti ir kalbėti ne perkeltine, o tiesiogine prasme. Socialinis teatras mirė, o juk norisi kartais išgirsti ir pamatyti, kaip viskas išreiškiama tiesiai šviesiai. Po to prasidėjo kitas etapas,

kurį irgi lėmė, manyčiau, psichologinis refleksas. Niekas nebenorėjo nei kalbėti, nei galvoti apie politiką. Teatras tapo sala, kur politiką reikia pamiršti ir pasijusti atsidūrus tarsi pasakoje. Toji pasaka vėliau virto nesąmone, nes tokių „salų“ atsirado tiek daug, kad visa tai irgi tapo tam tikra tendencija. O dabar vėl grįžo poreikis teatrui ir žiūrovams kalbėtis viena kalba. Teatras Gruzijoje dabar tapo daug socialnesnis. Tai nereiškia, kad jis klesti, greičiau jau išgyvena krizę, ir tai akivaizdu, tačiau tam tikros optimistinės gaidos jau pasigirsta kritikų straipsniuose, keletas šiomet pastatytų spektaklių yra tikrai įdomūs, bet šiaip jau gruzinų teatras vis dar yra tarsi kitoje planetoje.

Kokiu atžvilgiu?

Intelektualiniu. Be to, jis vis dar nesurado šiuolaikiškos kalbos ir inertiškai bando tęsti gero gruzinų teatro (praėjusio amžiaus 9-ojo dešimtmečio, tokių klasikų kaip Robertas Sturua, Michailas Tumanišvilis) tradicijas. Yra ir jaunasis teatras, kuris ieško, ieško, ieško. Jau dvidešimt metų ieško, taigi darosi ne toks ir jaunas.

Manyčiau, teatras gauna impulsus iš literatūros. Man taip atrodo, kiti turbūt mano kitaip. Jeigu Gruzijos kultūros sferoje atsiranda šis tas įdomaus, tai pirmiausia literatūros tekstuose. Kova, vykusi tarp režisierių ir dramaturgų (tam tikru metu režisieriai statė tik klasiką, o šiuolaikines pjeses ignoravo), rodos, jau baigėsi, be to, ir žiūrovai mieliau lanko spektaklius, kurie kalba apie šandienines aktualijas. Žinoma, tos šiuolaikinės pjesės ne visada labai kokybiškos, bet ir ne beviltiškos, teatrui vaidina jas mėnesį ar du ir ieško naujų.

Jūsų „7 trumpos pjesės“ tarsi iškrinta iš šiuolaikinės gruzinų dra-

Prie įėjimo į teatrą – režisieriaus Michailo Tumanišvilio paminklas

maturgijos teminio konteksto. Tačiau po tariamai lengva jų forma taip pat slypi aktualioji kasdienybė. Kas išprovokavo rašyti trumpas pjeses?

Režisierius Robertas Sturua kartą pasiūlė parašyti keletą pjesių socialinio arba politinio kabareto stiliumi. Ne iš karto supratau, ką jis nori tuo pasakyti, bet ėmiau galvoti apie Daniilą Charmsą ir trumpas jo pjeses, apie Eugène'ą Ionesco ir absurdo teatrą. Kai kurie kritikai mano pjeses priskyrė gruziniškam absurdui. Bet aš taip nemanau, turbūt ir didieji absurdo autoriai taip nemane: jie visada sakė, kad jų pjesės yra visiškai realistinės, o terminą *absurdas* prikabino kritikai. Mažosios mano pjesės yra paimtos iš mūsų gyvenimo. Pradėjęs rašyti, nebegalėjau sustoti, o mano draugas, taip pat rašytojas, paaiškino kodėl: „Jis negali miegoti, nes jam baisu [aš tada gyvenau prie kapinių], todėl ir rašo.“

Pjesėje „Batuotas katinas“ tarsi demaskuojate šiuolaikinius Gruzijos vyrus. Sunku patikėti, kad gruzinų vyrai nusilpo!

Tai faktas. 10-ajame dešimtmetyje Gruzijos vyrai dingo. Arba neatlaikė įvykių griūties ir viską prarado, arba pasislėpė namuose, arba atgulė į ligos patalą, arba pasidavė depresijai, arba mirė, arba tapo morfinistais. Moterys labai greitai emancipavosi. Man tai patinka, bet viskas vyko pernelyg greitai, pernelyg isteriškai, ir, bent jau toje pjesėje taip yra, kad moteris užmuša vyro vyriškumą.

Ar tik moterys dėl to kaltos? O gal juos pakirto naujoji realybė? Pavyzdžiui, daugelį Lietuvos vyrų sugniuždė beatodairiška būtinybė „kalti“ pinigais, užimti svarbią poziciją.

Tiesiog įvyko tragedija – visa karta vyrų (mūsų tėvai) sugniužo. O moterys pasirodė stipresnės. Neseniai buvau Atėnuose, ten gyvena didelė gruzinų diaspora. Vyko mano kolegų ir mano kūrybos vakaras, kalbėjome apie literatūrą, tačiau pokalbis, žinoma, pakrypo politikos ir kasdienybės link. Sužinojome, kad labai daug gruzinų dirba, o jų vyrai, kuriuos tos moterys atsivežė, sėdi namuose, žaidžia nardais, kiauras dienas vaikšto su pažamomis ar sportine apranga, žodžiu, –

nieko neveikia. Mano kolega paklausė: kodėl jūs dirbate dvidešimt tris valandas per parą, o jie dinderį muša? Jie negali dirbti, – atsakė moterys, – nebeturi tam jėgų.

Ar Jūsų pjesės populiarios?

Jas jau pastatė keletas Gruzijos teatrų, jos rodomos Maskvoje ir keliuose kituose Rusijos miestuose, nes dalyvavau tarptautiniuose naujosios dramaturgijos festivaliuose. Turiu puikią vertėją, gyvenančią Maskvoje, ji labai gerai pjeses išvertė ir padėjo dirbti režisieriams, nes jiems ne iškart pasidarė aišku, kas jose vyksta. Tai problema – gruzinų, o ir apskritai mažų tautų, literatūros temos lokaliai, mąstymo „geografija“ siauroka. Turime kompleksą: to, kas suprantama mums, kiti nesupras. Kaip parašyti tokį universalų tekstą, kad visi jame pamatytų save?

Dabar yra toks laikotarpis, kai gruzinų teatras nežino, kaip vaidinti šiuolaikines pjeses. Toks žinojimas pamažu atsiranda, kaip ir daugelis kitų dalykų. Sakoma, kad Gruzija – labai sena šalis. Taip, šalis sena, turinti ilgą istoriją, tačiau iš tikrųjų tai šaliai vos devyniolika metų, tai šalis paauglė.

O kaipgi Tengizo Abuladzės „Atgailos“ Gruzija?

Tai Gruzija, kurios nebėra. Sovietų Sąjunga galutinai subyrėjo 1991 m., bet tas byrėjimas matyti jau ir Abuladzės filmuose, ir Sturua, ir Eimunto Nekrošiaus, ir kitų spektakliuose – tos metastazės, pranašaujančios agoniją. Bet dabartinė Gruzija jau kitokia. Į ką ši paauglė išaugs, sunku prognozuoti. Ji buvo sunkus vaikas, 10-ajame dešimtmetyje susidūrė su gausybe problemų, nes jos tėvai buvo labai blogi.

Gal tai ir yra raktas į Jūsų trumpąsias pjeses? Tėvai ir vaikai, regis, pagrindiniai jų personažai.

Vienas mano kolega sako, kad tai ne tėvų ir vaikų, o senelių ir anūkų konfliktas. Turbūt taip ir yra, nes mūsų tėvai – tai prarastoji karta. Mano mama klausia: kur dingo pastarieji dvidešimt metų, ką aš per juos nuveikiau? Žiūrėjau į Gruziją per televizorių, vaikščiojau į mitingus – ir viskas? O seneliai, priešingai, buvo labai aktyvūs žmonės. Ir neadekva-

tūs, galėčiau pasakyti. Nenoriu visos kaltės suversti jiems, tačiau didelė dalis tų įvykių, tragiškų, nepataisomų dramų įvyko dėl jų klaidų. Mes nesitapatiname su tais konfliktais, kalbu visiškai sąžiningai. Mano karta nesupranta, kodėl jaunas abchazas negalėtų susikalbėti su jaunu gruzinu. Mums tai nesuvokiama, neturime dėl ko su jais nesutarti. Ar su kitais, pavyzdžiui, su rusais. Mes užaugome tarp žmonių, kurie mokė, kokie turi būti gruzinai. Bet pasirodė, kad visas tas mokymas – gryna nesąmonė, štai kur problema.

Vienoje spektaklio „7 trumpos pjesės“ istorijoje veikia anūkas ir senelė, kurios gražus emociingas monologas virsta isteriška baime, kaip šiuolaikiniame pasaulyje gyvena jos mylimas berniukas.

Gruzijos, kaip ir viso pasaulio, močiutes apima isterija, vos vaikui kas nors atsitinka, kad ir visai menkas dalykas. Mudu su močiute sėdėjome prie televizoriaus, o televizorius Gruzijoje – šventas dalykas! Nors dabar gal jau ne taip, kaip anksčiau, bet vis tiek: mūsų istorija – tai televizoriaus istorija. Aš ėmiau ir nusičiaudėjau, o mano močiutė poetiškai, visiškai rimtai, su įkarščiu pradėjo ilgą prakalbą nuo „būk sveikas“ iki to, kad aš privalau turėti daug pinigų, kad man reikės geros žmonos, – viską pasakė. Na, ji kalbėjo ne tiek laiko, kaip pjesėje, bet tikrai ilgai, dėstė lyg maldą kokią. O finale tai jau ne mano, bet viso 10-ojo dešimtmečio močiutė. Ir kalbėjo ji to dešimtmečio anūkams, kurie buvo tarsį vilkai, slankiojantys gatvėmis. Tai jau ne prarastoji karta, o karta, ieškanti, kur išlieti agresiją. Bandžiau atskleisti viso to parodiją, tiksliau, komentarą: nereikia stebėtis, kodėl jis, mano anūkas, toks, nes jis iš ten.

Nenorėčiau, kad mano pjesės būtų statomos didaktiškai, tačiau tas bausis agresijos akcentas turi išlikti, nes šiuose tekstuose (nors kai kada jie iš tikrųjų juokingi) girdimas isteriškas 10-ojo dešimtmečio balsas. Ir ne tik mano, o visos mano kartos tekstuose. Prieš septynerius ar aštuonerius metus viename festivalyje, kur buvo rodomos mano ir keleto kitų autorių pjesės, vienas kritikas pasakė: tai pjesės apie karą, girdžiu jose karo aidą. Bet jose nekalbama apie karą, mes tiesiog ne-

apkenčiame tų karų! Kam gi patinka karas? Juk tai liga, kurios kamuojami gyvename.

O kasdieniniame gyvenime, ar jaučiate karą šalia?

Žinoma, ir tai lengva pamatyti, nes gruzinai – labai paprasti, atviri, viskas atsispindi paviršiuje. Bet turbūt reikia čia gyventi, kad tai pajustum. Mes esame žmonės, matė, kaip atvažiuoja rusų tankai, vyksta kraupūs dalykai, kuriems neturime jokios įtakos, negalime jų sustabdyti – per televizorių matėme, kaip artinasi mūsų mirtis. Norime tai užmiršti, bet užmiršti negalima, nes tada taip ir nesuvoksime, kas su mumis atsitiko, neišsiaiškinsime savo klaidų. Dabar, po 2008-ųjų karo, jau pradėjome gilintis į visa tai. Pradėjome rašyti, mąstyti, kalbėti apie savo klaidas. Anksčiau tai buvo tabu. Ne oficiozinis, o psichologinis tabu – turiu galvoje 10-ojo dešimtmečio įvykius. Buvo tylima arba sakomi skambūs tostai apie didžiąją Gruziją ir panašiai. Dvidešimt metų negalėjome artikuliuotai papasakoti, kas su mumis atsitiko. Buvo daug emocijų, bet nebuvo istorijos. O po rugpjūčio įvykių visi prabilo apie tai, ką matė ir išgyveno. Ir apie savo klaidas, o tai svarbiausia. Dabar jau pradėta pasakoti ir tų dvidešimties metų istorija. Bet ne istorikai tą daro, o rašytojai.

Tokia retrospektyva, psichologinių, ne tik išorinių įvykių kronika yra Akos Morčiladzės proza. Tai puikus, gerai žinomas ir mums labai svarbus rašytojas. Dabar jam truputį daugiau negu keturiasdešimt, rašyti pradėjo 10-ajame dešimtmetyje. Gruzijos istoriją nuo 1990-ųjų iki šių dienų galėčiau pasakoti pagal jo knygas. Zaza Burčuladzė, kurio romanas „Abibas“ išleistas lygiai prieš metus, taip pat pasakoja apie rugpjūčio karą tarp rusų ir gruzinų. Tai psichologinis to karo pjūvis. Kartą turguje Zaza Burčuladzė rado drabužį su užrašu „abibas“ vietoj „adidas“. Ar tai buvo klaida, ar simuliacija, ar idiotizmas, nežinau. Konceptualiai jo romanas irgi yra simuliacija: karo, istorijos, tapatybės, tradicijos ir taip toliau. Manau, šis tekstas būtų įdomus ir lietuvių skaitytojams, ne tik gruzinams. O tai didelis jo privalumas.

Dėkoju už pokalbį ir tikiuosi, kad kultūriniai mainai tarp Lietuvos ir Gruzijos taps intensyvesni. ■

SANTŪRUS JAPONŲ KULTŪROS SPINDESYS*

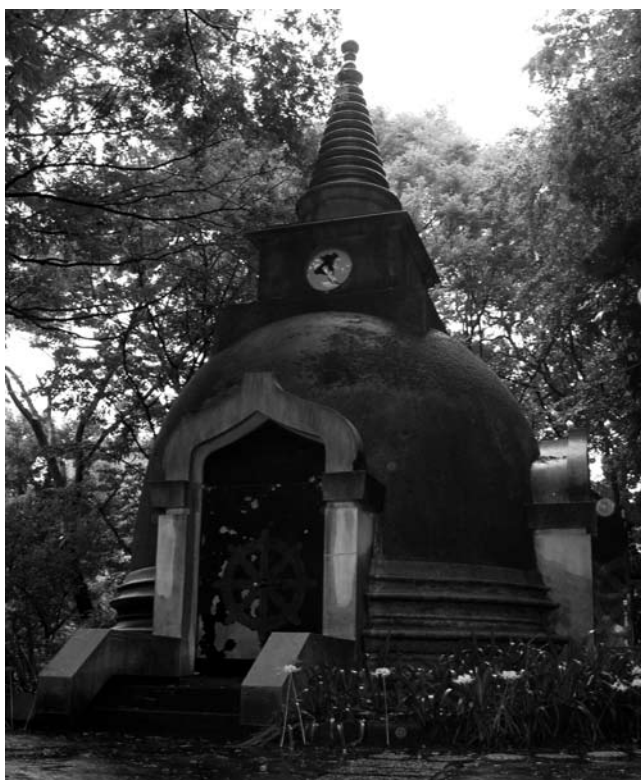
Pastabos 76-ojo Tarptautinio PEN klubo kongreso parašėse

Ralphas Adamsas Cramas, XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje garsėjęs kaip gotikos atgimimo šauklys, buvo bene pirmasis Jungtinių Valstijų architektas, tyrinęs tradicinę Japonijos architektūrą. 1898-aisiais jis aplankė daugybę budizmo ir šintoizmo šventyklų su pieštuku ir bloknotu rankose, kruopščiai fiksuodamas įvairių epochų vizualinius ženklus. Vėliau parašė knygą, kurioje, būdamas tikras savojo amžiaus žmogus, tvirtino, kad vakariečiams nelemta perprasti Rytų metafizikos – nei esminių budizmo ypatybių, nei juo labiau „Dievų kelio“. Nors toks požiūris primena garsiąją anglų literatūros klasiko Rudyardo Kiplingo ištarmę, esą Rytai su Vakaraus „niekada nesusitiks“, Cramo įžvalgos apie japonų religijos ir architektūros sąveiką net ir šiaudien atrodo pavydėtinais tiksliais. Aprašydamas japonų šventyklas ir šventas vietas jis teigė: „Japonija yra dviejų religijų – šintoizmo ir budizmo lopšys. Šintoizmas yra iš tų gentinių ar etninių religijos formų, kurios pagrįstos gamtos ir protėvių garbinimu, o budizmas yra labiausiai egzaltuota dvasinės filosofijos atmaina, galbūt aukščiausia iš visų, kurias žmogui pavyko pasiekti. Dominuojant šintoizmui, Japonijos archipelago gyventojai pasiekė nedaug, bet jis parengė juos gyvybingos budizmo ugnies suplazdėjimui, pamatai buvo padėti, sėkla subrandinta.“

Šiuos amerikiečių architekto žodžius veikiai patvirtino realūs vaizdai. Tiek Tokijyje (kadaiise vadintame Edo), tiek kituose senuosiuose Japonijos miestuose – Kiote ir Naroje – nemažai šintoistinių šventovių glaudžiasi budistinių maldos namų pašonėje. Šintoistines

šventoves galima atpažinti iš *torii* – tradicinių vartų, kurie simboliškai atskiria šventąjį pasaulį nuo pasaulietinio. Manoma, kad Japonijoje pirmieji *torii*, išskalti iš akmens, atsirado XII a., o mediniai *ryobu torii* gerokai vėliau – XVI a. Naujai pastatytų šventovių vartai būna iš vario, metalo, net iš betono. Beje, jie visada statomi atgręžti į pietų pusę.

Dažnai yra net keletas vartų, nudažytų ryškiai raudona ar kokia kita spalva. Manoma, kad įtaką tam padarė

Stupa Ueno parke. Tokijas

* Tęsinys iš nr. 11. Pabaiga.

Aukso paviljonas. Kiotas

korėjietišku dzenbudizmo vartų – *hongsalmun* struktūra ir spalvos, juk budizmas į Japoniją sklido ne tik iš Kinijos, bet ir iš Korėjos. Gyvuoja ir kita versija – galbūt tai Kinijos ir Tailando religinės architektūros atgarsiai. Mačiau nemažai budistinių Tailando šventyklų, ir man ši versija neatrodo labai pagrįsta. Juo labiau kad nesama jokios priešpriešos tarp šių dviejų religijų – tuo pat metu galima praktikuoti ir šintoizmą, ir budizmą. Šintoizmas yra seniausia Japonijos salų religija, atspindinti žemdirbių pasaulėjautą ir itin glaudų ryšį su gamta. Stulbina garbinamų dievų arba dvasių (japoniškai *kami*) gausa – jų yra beveik aštuoni milijonai. Šintoizmo tradicija nesirėmė jokių šventraščių, ji buvo glaudžiai susijusi su patriarchalinės šeimos kultu, su politinėmis vertybėmis ir su senąja labai griežta ir nelanksčia socialine struktūra. Didžiulė reikšmė buvo teikiama *on* arba palaiminimui, kurį suteikdavo tiek antgamtinės jėgos, tiek vyresnieji. *Ho on* reikalavo atsidėkoti už suteiktą palaiminimą. Japonų *kami* nereiškia Aukščiausiojo ar Visagalio, kaip dievybę suvokia daugelis kitų religijų, pavyzdžiui, krikščionybė. Tai dievai, veikiantys savo sferose, tačiau pavaldūs saviems vyresniesiems. XV a. šintoizmas, iki tol buvęs paprasčiausia žemdirbių religija, įgavo filosofinį pagrindą. Pagal vadinamąsias „Penkias šintoizmo knygas“ (*shinto go busho*), sukurtas ankstesniame amžiuje, mąstytojas Ichijo Kaneyoshi bandė suteikti šintoizmui

sinkretinį pamatą, pasitelkęs budizmą ir konfucianizmą. O filosofas ezoterikas Urabe Kanetomo kūrė teorijas, pagrindžiančias, kad apreiškimas žmonėms buvo tiesiogiai perteiktas dievų.

Maldininkų šiose gamtos šventovėse nė kiek ne mažiau negu budistinėse šventyklose, nes, aplankę vieną, pamaldūs japonai dažniausiai neaplenkia ir kitos. Tai pavydėtina religinė santarvė šiandieniniame pasaulyje, besiblaškančiame tarp religinio fundamentalizmo ir priverstinės demokratizacijos... Plačiai paplitusi nuomonė, kad ši šalis yra tarsi gyva religijų ir tikėjimų saugykla, kurioje užtenka vietos ir šamanizmui, ir šintoizmui, ir religiniam taoizmui, ir budizmui, ir dzenui, ir įvairiausioms sinkretizmo atmainoms. Ką jau kalbėti apie šaknis įleidusią krikščionybę, nors kadaise net keletą šimtmečių Japonijoje ji buvo draudžiama. Vakariečiui, net ir pajutusiam šios kultūros religinę toleranciją, nelengva suprasti, kaip čia gali būti, kad 90 procentų japonų teigia esantys budistai, o 80 procentų – šintoistai...

Aplankęs dar kelias Asakusos rajono šventyklas Sumidos upės pakrantėje, ties sankryža išvydau miniatiūrinę šventyklėlę, skirtą... eismo dievui. Klaidžiodamas mažesnėmis Asakusos gatvelėmis, kur gausu įdomios ir originalios šiuolaikinės architektūros, pastebėjau praverčius vartelius į nedidelę lauko erdvę, tankiai apstatytą nedideliais akmeniniais objektais. Stabteliu. Matau keletą triūsiančių senyvų japonių, užuodžiu salsvą smilkalų kvapą, nors akivaizdu, kad ši vieta – ne šventykla. Pasirodo, tai miniatiūrinės kapinaitės pačiame gyvenamųjų namų kvartalo centre, jose vienas šalia kito glaudžiasi maži akmeniniai paminklėliai su urnomis. Prabangūs dviaukščiai namai – gyvųjų pasaulis, regis, nė kiek nedrumsčia mirusiųjų ramybės.

Antras taškas mano „mentaliname žemėlapyje“ – Ueno rajonas. Nuo pat ryto pliaupia lietus, sunkiai sekasi rasti pasirinktą vietą, bet klaidžiojimas atsiperka – netikėtai aptinku nedidelę šintoistinę šventovę, pasislėpusią tarp namų. Ueno parke prieš akis atsiveria didžiulis tvenkinys, jo krantas tankiai apaugęs didžiuliais poros metrų aukščio augalais, primenančiais varnalėšas. Iš jų tankmės išnyra mažytė budistinė Bentendo šventykla. Parke ant kalno gausu budistinių šventyklų. Į vieną iš

jų vedantis grįstas kelias yra nužymėtas žmogaus ūgio akmeniniais švyturiais. Šis Budos mokymo šviesą simbolizuojantis atributas čia, kaip ir Pietų Korėjoje, neatšiejamas nuo architektūrinės šventyklų sąrangos.

Budizmas Japoniją pasiekė VI a., kai Shotoku Taishi pavertė ją centralizuota valstybe. Gilus, išminties kupinas tikėjimas, įveikęs vandenį, kurie skiria salas nuo kontinento, taikiai įsikūrė šintoizmo garbintojų pašonėje ir plačiai atvėrė jiems savo glėbį. Vadinamuoju Hejano laikotarpiu (794–1185) budizmas persmelkė visus socialinius sluoksnius ir tapo svarbiausia šalies religija. Šventieji vyrai (*hirii*) mokė savo gentainius budizmo išminties pagrindų. Kurį laiką vyravo viena iš budizmo atmainų ar mokyklų – *mahayana*, o dzenbudizmas pasiekė salas gerokai vėliau. Susikūrė keletas šio naujesnio religinio mokymo sektų: *rinzai* ir *soto*, atsirado Nichereno pasekėjai, o netrukus susiformavo ir reformatoriška *jodo* sekta – kai kurie budizmo istorijos tyrinėtojai lygina ją su Martino Lutherio reformacija krikščionybės tradicijoje. Tokugawos šogūnato laikotarpiu (1603–1867) visas budizmo šventyklas ir vienuolynus griežtai kontroliavo dinastinis režimas, iš imperatoriaus perėmęs politinę ir karinę galią.

Trapaus paveldo didybė

Tarptautinio PEN klubo kongresui pasibaigus, kartu su grupele rašytojų išvykau į Kiotą. Traukinys skriejo kulkos greičiu, patogiai įsitaisęs krėsle užsnūdau. Netikėtai pažadino triukšmas – vagono keleiviai klegėjo, žavėdamiesi horizonte atsivėrusiu reginiu. Pažvelgęs pro langą, pamačiau kerinčią didybę spinduliuojantį Fudzi kalną, iki pusės padengtą akinamai baltu sniegu.

Kiote, senojoje šalies sostinėje (ja šis miestas tapo 784–794 m., „atėmęs“ titulą iš Naros ir pradėdamas vadinamąją Hejano erą), esama bene daugiausia tradicinės japonų kultūros paveldo. *Kinkaku-ji* šventyklą, dar vadinamą Aukso paviljonu, nors jis sudaro tik dalį viso komplekso (tikrasis šių maldos namų pavadinimas – *Rokuojn-ji*) pastatė Ašikagos dinastijai arba klanui (1338–1573) priklausęs šogūnas Yoshimitsu, 1394 m. atsikąęs valdžios ir nusprendęs ši nuostabų ir ramų gamtos prieglobstį paversti meno šedevru. Šogūnui mirus, vykdant paskutinę jo valią, pastatų kompleksas buvo atiduotas budistų vienuolynui. Deja, nė vienas originalus pastatas, išskyrus Aukso paviljoną (*Kinkaku*), iki šių dienų neišliko. Vis dėlto pavyko išsaugoti nė kiek nepakitusių

Ninomaru rūmai. Kiotas

įspūdingą sodą. Tai, kad prieš akis – tas pats gamtos originalas, kuriuo buvo žavimasi ir prieš 500 metų, sunkiai suvokiama europiečiui, įpratusiam prie nuolatinio drastiško aplinkos keitimo.

Kinkaku-ji šventyklos architektūra unikali trijų skirtingų stilių deriniu – apatinė pastato dalis yra aristokratiškų rūmų, aukštesnioji – samurajų gyvenamojo namo, o aukščiausioji – dzenbudizmo šventyklos formų... Aplink tyvuliuojantis tvenkinio vanduo tarsi veidrodis atspindi ir dar labiau išryškina Aukso paviljono grožį. Matyt, todėl tvenkinys ir vadinamas Veidrodiu. Sakoma, kad kvapą gniaužia ir šventyklos interjero grožis, deja, ji atveriamą ypač retai ir tik aukščiausiems užsienio valstybių vadovams. Nesu vienas iš jų.

Lankantis senojoje šalies sostinėje nevalia aplenkti *Nijo* arba Antrosios gatvės pilies, kurioje, Ashigawos klanui perėmus valdžią iš imperatoriaus, įsikūrė šogūnai. Tvenkinio ir įspūdingos sienos apjuosta pilis išsyk primena klasikinius japonų filmus – pasirodo, paauglystėje regėtų filmų apie samurajus vaizdai įsirežę į pasąmonę giliau negu galima tikėtis. Vos įžengi pro vartus, atsiveria puikios, nors ir asketiškos, architektūros *Ninomaru* rūmai – garsioji šogūnato rezidencija. Po rūmus lankytojai vaikšto basi. Statydamas pėdą ant medinių grindų išgirstu vos girdimą, tačiau nemaloniai, it ultragaras perveriantį ausis cyptelėjimą. Kadaiše tai buvo galinga signalizacija, kurią įsirengė šogūnai, bijodami, kad nakčia bus užklupti ir nužudyti. Gailus grindų cypčiojimas neleido nė gyvai dvasiai prasmukti į rūmus nepastebėtai. Dieną, kai šogūnas savo menėje priimdavo interesantus, už plonų ir lengvai atsiveriančių durų budėjo būrys ginkluotų samurajų. Lankytojus susodindavo ant grindų taip, kad nė vienas nespėtų priartėti prie valdovo anksčiau už sargybinius ir nekeltų grėsmės jo gyvybei. Naktimis šogūno ramybę sergėdavo gerai treniruotos moterys, kurios nakvodavo jo miegamajame, po ranka pasidėjusios kardą... Fizinis artumas, matyt, kaitino valdovų kraują, tad kai kurios iš jų tapo šogūnų sugulovėmis. Niekados, regis, nežinojau šių faktų, o čia jie atrodė lyg ir žinomi, lyg ir girdėti. Kiek vėliau besišnekučiuodamas su keletu bendrakeivių pasakiau, kad visi mitai, kuriuos kada nors esame

girdėję apie šią paslaptimis dvelkiančią šalį, yra gryniausia tiesa. Egzilyje gyvenantis vietnamietis rašytojas nušvitusiu veidu šuktelėjo: būtinai įpinsiu šią frazę į savo būsimą knygą!

Už *Ninomaru* rūmų driekiasi išpuoselėtas sodas, po jį ir pasklidome, grožėdamiesi iki smulkmenų apgalvotomis detalėmis. Prisiminiau, kokį neišdildomą įspūdį padarė pirmąsyk natūroje pamatytas japoniškas sodas, nors tai įvyko kadaise lankantis Monrealyje. Įdomu, kad tos dienos vakarą, pasaulio rašytojams surengtame priėmime, kuriame dalyvavo ir Kioto prefektūros vadovai, buvau supažindintas su garsiausios Japonijoje sodininkų dinastijos atstovu. Santūrumu, taupiais judesiais, ramia ir giedra veido išraiška neaukštas pusamžis sodininkas ir pats priminė japonišką sodą – atrodė, visoje jo povyzoje atsispindi taurus amatas, kuriuo vertėsi keliolika šios dinastijos kartų...

Kiote japonų PEN klubas surengė diskusiją „Azija ekrane“, joje dalyvavo keletas gerai žinomų kūrėjų: japonų kino režisierius Masahiro Shinoda, sukūręs trisdešimt keturias kino juostas, 1991 m. pelnęs Japonijos kino akademijos premiją, garsiausia Indonezijos kino aktorė Christine Hakim, pripažinta geriausia Azijos Ramiojo vandenyno kino festivalyje, indų rašytojas ir diplomatas Vikas Swarupas, ypač pagarsėjęs, kai pagal jo romaną buvo sukurtas daugybę Oskarų pelnęs filmas „Lūšnynų milijonierius“ (netikslus angliško pavadinimo *Slumdog millionaire* vertimas). Diskusiją moderavo šiemetinis Japonų fondo laureatas kino kritikas ir žurnalistas Tadao Sato. Buvo kalbama apie įvairius dalykus: apie aplinkosaugą (beje, naujausiuose Shinodos filmuose ryškus apokaliptinis aspektas – vaizduojamas žemės sunaikinimas), apie pilietinę žmonių ir kūrėjų atsakomybę, apie Azijos kultūrinio tapatumo (ypač kuriamo ekrane) kaitą...

Šalia kitų dalykų į atmintį įsirežė įdomūs Viko Swarupo svarstymai apie jo kūrinių adaptaciją kine. Kas matė šį filmą, tikriausiai prisimena, kad pagrindinis jo motyvas – paradoksali žmogaus lemtis, tačiau romane jo nebuvo – rašytojas kalbėjo apie sėkmę ir atsitiktinumą. Paklaustas, kaip vertina filmą, rašytojas, pagal kurio romaną jis sukurtas, pašmaikštavo: „Rašytojo

santykis su filmu toks pat, kaip su tolimu giminaičiu. Jei filmas prastas, gali apsimesti, kad jo nė nepažįsti, jei nusisekės – gali drąsiai visus laurus prisiskirti sau.“ Japonijoje šis filmas turėjo didelį pasisekimą, todėl, diskusijai pasibaigus, būrelis žurnalistų dar ilgai nepaleido Swarupo. O aš išskubėjau tęsti pažinties su tradicine sakraline japonų architektūra, kuri vis labiau hipnotizavo mano sąmonę...

Tūkstantis ir vienas stebuklas

Esu nemažai keliavęs po Rytų šalis, bet Kioto medinė architektūra nepaliaujamai stebina. Štai *Sanjusangendo* – vos įžengus pro vartus atsiveria masyvių gabaritų (150 m ilgio) tamsiai dažytas statinys. Santūri budistinės šventyklos išorė slepia neįkainojamą lobyną – tūkstantį ir vieną Bodhisatvos statulą. Jos, išdrožtos iš medžio ir padengtos auksu, rikiuojasi ant altoriaus 33 tarpų menėje (tiek tarpų yra tarp lubas remiančių pilorių). Skaičius 33 yra simbolinis – manoma, kad Kannon Bodhisatva gelbsti žmoniją, persikūnijusi į 33 skirtingus asmenis. Kita vertus, šis skaičius budizme ir šiaip reikšmingas, nes yra žinomos 33 Budos formos, susijusios su visomis gyvomis būtybėmis. Tūkstantis – taip pat simbolinis skaičius, reiškiantis amžinybę. Pagrindinė statula – Kannon su vienuolika mažyčių veidų, aplipusių galvą, su keturiasdešimčia rankų, kurios simbolizuoja visą jų tūkstantį, nes tikima, kad kiekviena ranka gelbsti dvidešimt penkis pasaulius. Statulą išdrožė vienas garsiausių Kamakuros periodo skulptorių – Tankei, jau būdamas garbaus aštuoniasdešimt dvejų metų amžiaus, kitaip tariant, jį galima sugretinti su Michelangelu, kuris, būdamas panašaus amžiaus, sukūrė Siksto kopyčią. Be paties mokytojo skulptūras drožė daugiau nei septyniasdešimt meistrų, o darbas truko penkiolika metų. Stulbina begalinis kruopščiai modeliuotų skulptūrų panašumas. Priešais Bodhisatvas ritmingai surikiuotos įvairių dievybių figūros, tarp jų esama nemažai nuožmių ir piktų tipažų. Kiekviena skulptūra personifikuoja konkrečiomis savybėmis pasižymintį dievą, bet ne kiekvienas iš jų yra taikus, ramus ir gailėstingas. Veikiau atvirksčiai – daugelio jų

Sanjusangendo

povyzyos kelia nerimą ar net siaubą. Tačiau ir kai kurios iš pažiūros nuožmios dievybės gina tikinčiuosius nuo blogio jėgų. Aukščiau, ant altoriaus pakylas, išrikiuoti šimtai gailėstingumo statulų, spinduliuojančių taiką ir ramybę. Šis būsenų kontrastas daro neišdildomą įspūdį, suprantama, jei nesi tingus, visko persisotinęs, dvasiniams dalykams abejingas turistat...

Kadaise mane sužavėjo anglų skulptoriaus Antony'o Gormley'o molinių skulptūrėlių armija – autoriui, spėju, padarė įtaką Rytų šventyklose matyta gausybė vienodų Budos pavidalų. Tačiau apsilankęs *Sanjusangendo* supranti, ką menui reiškia sakralinė dimensija, tikėjimas, begalinis atsidavimas darbui ir meistriškumas. Ne veltui anglų meno istorikas Herbertas Readas sakė, kad meninis jautrumas vargu ar įmanomas be gilaus religinio jausmo. Imi suvokti ir ketvirtajame amžiuje prieš Kristaus gimimą Chuang Tzu papasakotos istorijos prasmę. Tai istorija apie meistrą, padariusį kinų imperatoriui baldą, kuriuo šis be galo žavėjosi. Imperatoriaus paklaustas, kokia jo meno paslaptis, meistras paaiškino, kad neturi jokių paslapčių, tiesiog imdamasis darbo jis viską išmeta iš galvos – jam nerūpi nei atlygis, nei šlovė, o tada, kai protą apleidžia bet kokios pašalinės mintys, visi įgūdžiai susitelkia į vieną tikslą ir sąmonėje nušvin-ta būsimąjo kūrinio forma... Deja, paviršutiniškiems, neretai ciniškiems „šiuolaikinio“ meno adeptams ši se-

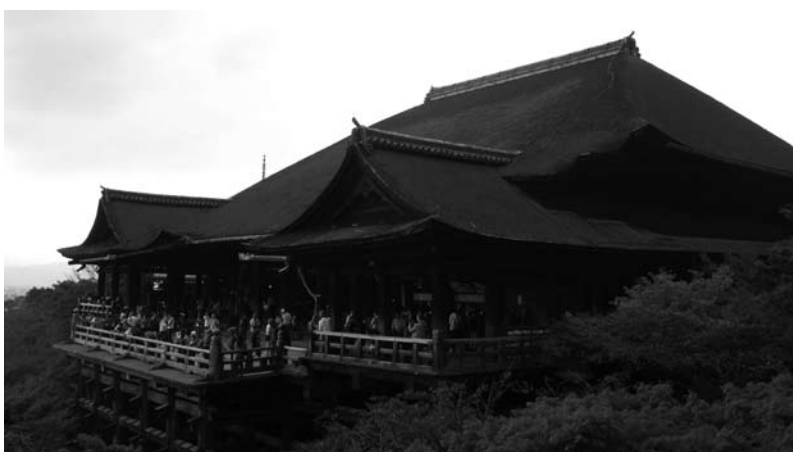

Kiyomizu dera. Vartai ir pagoda

novinė išmintis jau seniai, atrodo, yra neįkandama...

Šventyklų ir gamtos trauka

Kiyomizu Dera – Tyro vandens šventyklą pastatė Tokugawos klanas trečiasis šogūnas Yeomitsu XVII a. viduryje, bet ir gerokai anksčiau, jau 775 m., čia būta budizmo šventyklos. Lipdamas į viršų stačia gatvele su daugybe suvenyrų ir arbatos parduotuvėlių, matau, kad ant kalno, šalia didingos šventyklos, knibždėte knibžda žmonių (Kiota kasmet aplanko apie 50 milijonų turistų). Žvilgsnis stabteli ties grakščiu pagodos siluetu ir išpūdingų gabaritų raudonos spalvos vartais. *Kiyomizu Dera*, kaip ir visos japonų

Kiyomizu dera. Pagrindinė menė

šventovės, yra medinė, o kai kurie stogo siluetai kelia keistas asociacijas su lietuvių tradicine architektūra. Kadaisė toks atradimas būtų mane šokiravęs. Dabar nebestebina. Ir, regis, jau suprantu, kodėl būrelis žinomų japonų architektų, tarp jų tokios iškilios asmenybės kaip Fumihiko Makī, Chiaki Arai, Tetsuo Furuitchi, kai prieš dešimt metų lankėsi Lietuvoje, labiausiai susižavėjo ne gotikos ar baroko paminklais, bet senąja liaudies architektūra... Kad ir kaip būtų liūdna, mūsų krašte ji, nepaisant pakilių deklaracijų, nėra nei tinkamai saugoma, nei rūpestingai globojama.

Šventyklos akmeninė stupa labai skiriasi nuo matytų Birmoje ar Korėjoje. Apžvelgęs visą šventyklos kompleksą, didingai stūksantį ant kalvos, įsitikinu, kad japonai buvo puikiai įvaldę geomantijos žinias (šio pobūdžio praktiką kinai vadina *feng shui*, korėjiečiai – *pung su*), kai ieškoma dermės, atitikmens tarp gamtos ir architektūros formų, erdvių, siluetų, vertikalinių ir horizontalių. Šiuo atžvilgiu senovės kultūra gerokai pranoksta šiuolaikinę – tokią drąsią, įžūlią ir tokią beatodairišką, kad ji nepaiso nieko, išskyrus pačią save...

Prie *Kiyomizu* glaudžiasi ir šintoistiniai maldos namai – *Jishu*, pastatyti meilės ir vedybų dievui, garbinamam jau daugiau nei tūkstantį tris šimtus metų. Šią puikios architektūros šventovę, kaip ir budistų šventyklą, pastatė tas pats asmuo – Tokugawa Yeomitsu.

„Yra tik viena, žmonių, rasė, nors tautų – begalė. Kukliai pasimelskime šiam dievui, jei trokštame meilės. *Jishu* šventovės dievas, Japonijos Kupidonas, gali suteikti žmonėms beribę meilę, išmintį ir laimę“, – sakoma atvykstantiems į šią vietą, kur daugiausia mačiau jaunų veidų...

Japonai turi be galo turtingą paveldą ir galias tradicijas, bet modernybė visur nuožmi ir negailestinga praeičiai. Tiesa, Kiote dedamos rimtos pastangos, kad kultūros paveldas būtų išsaugotas. Senojoje šalies

Nazenji vartai

Japoniškas sodas.

Autoriaus nuotraukos

sostinėje draudžiama statyti aukštesnius nei 38 m pastatus, kad būtų išsaugotos tradiciškai architektūroje ir reljefe dominavusios horizontalės. Vienas XVI a. kinų imperatorius, kai jam buvo parodyti aukštyn besistiebiančios Europos miestai, labai nustebė ir padarė išvadą: matyt, skurdžiai gyvena tie europiečiai, jeigu jiems reikia statyti tokius aukštus trobesius...

Kiote apstu literatūros renginių, nors čia atvyko tik nedidelė dalis PEN klubo kongrese dalyvavusių rašytojų – vieni iškart po kongreso išvyko namo, kiti pasirinko maršrutus į Hirošimą ir Nagasakį, tretieji pasklido po įvairius šalies universitetus skaityti paskaitų ar savo kūrybos. Programa patraukli ir labai įvairi, bet neatsispiriu senovės traukai ir anksti rytą iškeliauju į *Nazenji* – milžinišką šventyklos kompleksą, kurį XIII a. imperatorius pastatė savo motinai. Įžengiu į šventyklos teritoriją pro didžiulius dviejų aukštų vartus, pastatytus 1628 m. ir skirtus pagerbti japonams, žuvusiems pilietiniame kare...

Prieš išvykdamas iš senosios sostinės, apsilankau *Hei An Jin Gu* – taikai ir ramybei skirtoje šintoistinėje šventovėje. Prieš įžengdami į jos teritoriją, lankytojai

apsiplauna rankas, išsiskalauja burną, kad apsivalytų nuo pasaulietinio purvo, kuriuo susitepame kasdienybėje. Tik tada galima įžengti į sakralią erdvę. Raudonos spalvos šventykla buvo pastatyta Kioto tūkstantmečiui paminėti. Už šventyklos driekiasi nepaprastai vaizdingas, o kartu asketiškas sodas, – tokiais garsėja visos senosios japonų šventyklos. Architektas Ralphas Adamsas Cramas apie šiuos unikalius gamtos ir žmogaus rankų kūrinius kadaise rašė: „Japonų sodininkas gali kurti iš visko arba beveik iš nieko. Girdėjau legendą apie karališkąjį sodą, kurį prieš daugybę metų sukūrė žmogus, tam atidavęs dešimt gyvenimo metų ir pusę didžiulio savo turto. Taip radosi sodas, atliepiantis kiekvieną kintančią sielos emociją, ir suskambėjo kaip didinga simfonija, nors čia buvo panaudota tik tai, ką davė ši žemė, – tai buvo tik uola, tik ji.“

Gėrėdamasis vaizdingais, kvapą gniaužiančiais šventyklų ir rūmų sodais, pagalvojau – gal sodų estetikoje ir slypi tikroji japonų pasaulėjautos, jų kultūros paslaptis?

Kita vertus, gal tai tik mano iliuzija. ■

MARIO VARGAS LLOSA – RAŠYTOJAS IR POLITIKAS

Visi Lotynų Amerikos rašytojai, kurie tapo Nobelio premijos laureatais, yra pasižymėję kuo nors ypatingu, visi verti pagarbos ir amžinybės. To negalėčiau pasakyti apie kai kuriuos kitų kraštų nobelistus, kurių pavardės ir kūryba gana greitai ima ir nugrimzta į užmarštį. Mario Vargas Llosa iš Peru yra šeštas Lotynų Amerikos rašytojas, gavęs Nobelio premiją. Pirmoji buvo apdovanota nepaprastai talentinga poetė Gabriela Mistral iš Čilės (1945), vėliau – majų poetinės prozos virtuožas Miguelis Ángelis Asturias iš Gvatemalos (1967), nepamirštamasis Pablo Neruda iš Čilės (1971), fantastiškasis pasakotojas Gabrielis García Márquezas iš Kolumbijos (1982) ir poetinės erotikos meistras Octavio Pazas iš Meksikos (1990). Aišku, daug kam (ir man) sunku suprasti, kodėl Nobelio premijos negavo Jorge Luisas Borgesas, Carlosas Fuentesas ar Alejo Carpentieras, bet tai jau kita tema.

Mario Vargasą Llosą pažįstu daug metų, bet, prisipažinsiu, nemaniau, o ir jis pats, ko gero, nesitikėjo, kad premijos skirstytojai ras jį vertą Nobelio, ypač kai šis rašytojas iš politinės kairės ryžtingai pasuko į dešinę. Kaip žinome, žiuri, išrenkanti kandidatą, yra daugiausia švedų liberalų rankose, o jų liberalumas ganėtinai netolerantiškas – jie ištisis dešimtmečius blokavo Borgeso kandidatūrą, Ingmaras Bergmanas irgi negavo šios premijos, nors buvo pristatytas. Kita vertus, Nobelis garantuoja vietą enciklopedijose, bet negali jos užtikrinti skaitytojų širdyse. Su malonumu skaitome Marcelį Proustą, Jamesą Joyce'ą, Borgesą, Césarą Vallejo, Julio Cortázarą, daugybę kitų puikių, bet nepremijuotų rašytojų, o kai kuriuos Nobelio laureatus jau pamiršome. Pavyzdžiui, mažai kas prisimena prancūzų Frédéricą Mistralį (1904), ispaną José Echegaray'ų y Eizaguirre'ą (1904) ar net lenką Henryką Sienkiewiczį (1905), kurio tėvas esą buvo Lietuvos totorius. Jie geri,

bet ne išskirtinai geri rašytojai, nes jų (kaip ir daugybės kitų) kūrybos laikas nepagailejo...

Gal ir gerai, kad Nobelio premija skiriama tik gyviems rašytojams, išskyrus vos keletą išimčių, antai švedų poetas Erikas Axelis Karlfeldtas (1931) buvo premijuotas jau po mirties...

Šių metų laureatas Mario Vargas Llosa studijų Limos San Marco universitete laikais buvo komunistų partijos narys (1953), bet vėliau, kai jau tapo rimtas rašytojas, stoji prieš bet kokią totalitarinę diktatūrą, nesvarbu, kokios ji spalvos, ir visą gyvenimą kovoja už laisvę. Iš pradžių buvęs Fidelio Castro rėmėjas, netrukus tapo didžiausiu karinių diktatūrų ir diktatorių, kaip antai Dominikos Respublikos tirono Rafaelio L. Trujillo, priešu. Po daugelio metų jis pavaizdavo Trujillo kandžiame savo romane *La fiesta del chivo* (2000 m. lietuviškai išvertus – „Ožio šventė“), o rašytojo pusbrolis Luisas Llosa šią knygą sėkmingai ekranizavo. Nenustebčiau, jeigu kada nors Mario parašytų – gal jau rašo – knygą apie Venesuelos pajacą Hugo Chavezą.

Vargas Llosa drąsiai kritikavo Sovietų Sąjungą, gynė nuo persekiojimų intelektualus ir rašytojus. Ne kartą asmeniškai, ypač kai buvo Tarptautinio PEN klubo prezidentas, savo autoritetu užtarė ir lietuvių disidentus, ištremtus sovietų valdžios. Pavyzdžiui, 1979 m. PEN klubo kongrese Rio de Žaneire jis parašė ir išsiuntė daugybę telegramų, palaikančių Viktorą Petkų, kitus persekiojamus rašytojus ir žurnalistus. PEN klubo vardu siuntė telegramas Gustavui Husakui reikalaujamas išlaisvinti Václavą Havelą ir jo draugus.

Tame PEN kongrese buvo pristatyta Tomo Venclovos parašyta, į anglų ir portugalų kalbas išversta (*Tautos Fondo* finansuota, 400 egz. tiražu išleista) 16 puslapių brošiūra apie lietuvių literatūrą. Joje išspausdintas ir režisieriaus Jono Jurašo 1972 m. rugpjūčio 16 d. parašytas protesto laiškas prieš cenzūros savivalę Sovietų Sąjungoje, ir Tomo

Venclovos 1975 m. gegužės 9 d. atviras laiškas Lietuvos komunistų partijos centro komitetui – poetas prašė leidimo emigruoti į Vakarų. Kaip žinome, po to abiejų menininkų veikla okupuotoje Lietuvoje buvo uždrausta, abu turėjo emigruoti be teisės kada nors grįžti. Tomas Venclova turėjo pats dalyvauti tame PEN klubo kongrese, dabar jau nė neatsimenu, kodėl tąsyk jis paprašė mane, kad pristatytčiau puikų jo tekstą.

Prieš septynerius metus, kai PEN klubo kongresas vyko Meksikoje, jame dalyvavo beveik visų Lotynų Amerikos kraštų atstovai ir vienbalsiai pažadėjo remti Tomo Venclovos kandidatūrą Nobelio premijai gauti. Tai rodo, kiek daug gerų draugų turime ispaniškai kalbančiame pasaulyje.

Vargas Llosa neprasilenkia su Lotynų Amerikos tradicija, kuri literatūrą laiko neatsiejama politikos dalimi. Lotynų kraštų rašytojai ir intelektualai dažnai tampa ambasadoriais ir ministrais, kandidatuoja net į prezidentus. Vargas Llosa nėra išimtis. Juokaudamas, kad jam, buvusiam PEN klubo prezidentui, bus nesunku valdyti ir Peru, 1990 m. varžėsi su Albertu Fujimori ir Vladimiru Montesina šalies prezidento rinkimuose, deja, o gal ačiū Dievui, pralaimėjo. 1980–1985 m. jis rėmė konservatorių prezidentą Fernando Belaúnde Terry, bet nesutiko būti ministru pirmininku.

Vargas Llosa yra vienas iš keturių žymiausių naujojo romano kūrėjų Lotynų Amerikoje ir antras iš jų įvertintas Nobelio premija (pirmas 1982 m. ją gavo buvęs jo draugas Gabrielis García Márquezas). Tai primena, kokia svarbi ši rašytojų karta ispaniškai kalbančiam pasauliui, koks **nuostabus** buvo 6-asis dešimtmetis, kai staiga iškilo Lotynų Amerikos romanas ir dar su tokia jėga, kad nustebino visą pasaulį. Ypač lemtingas sutapimas, kad prancūzai kaip tik tada įsivažiavo trimituoti apie romano mirtį!

Buvo parašyti tokie monumentalūs veikalai kaip Alejo Carpentiero *El siglo de las luces* (1962 m., liet. „Švietimo amžius“, 1969), Carloso Fuentesio *La muerte de Artemio Cruz* (1962 m., liet. „Artemijo Kruso mirtis“, 1969), Julio Cortázarso *Rayuela* (1963 m., liet. „Žaidžiame klases“, 1978 ir 1993), Lezamos Limos *Paradiso* (1966 m., liet. būtų „Rojus“), Gabrielio García Márquezo *Cien años de soledad* (1967 m., liet. „Šimtas metų vienatvės“, 1972), Cabrerros Infante *Tres tristes tigres* (1967 m., liet. būtų „Trys liūdni

tigrai“), Manuelio Puigo *La traición de Rita Hayworth* (1968 m., liet. būtų „Ritos Heivort išdavystė“), na ir, aišku, Mario Vargaso Llosos *La ciudad y los perros* (1963 m., liet. „Miestas ir šunys“, 1969), *La casa verde* (1965 m., liet. „Žali namai“, 1973).

Vien dėl nepaprasto tų romanų kiekio kritikai šį reiškinį praminė anglišku sunkiai išverčiamu žodžiu *boom* (proveržis, griaudėjimas, sensacija). Jis neliko nepastebėtas ir okupuotoje Lietuvoje – pasipylė vertimai, gaila, iš rusų kalbos, bet jie vis tiek davė šviežio oro sustingusiai mūsų literatūrai. Aišku, yra ir truputį ankstesnių leidinių, kurie atvedė prie to *boom* – tai Borgeso *Ficciones* (1944 m., liet. „Fikcijos“, 2000), Asturiaso *El señor Presidente* (1946 m., liet. būtų „Ponas Prezidentas“), Leopoldo Marechalio *Adán Buenos-Aires* (1948 m., liet. būtų „Adanas Buenos Airės“). Nobelio žiuri šiemet dar kartą patvirtino Lotynų Amerikos romano gyvastingumą pasirinkdama Mario Vargaso Llosos kandidatūrą.

Literatūros istorikai sako, kad pirmieji rašytojų romanai dažniausiai būna autobiografiniai. Vargas Llosa tai patvirtino mažiausiai du kartus – kai rašė „Miestą ir šunis“ (1963) ir vieną geriausių savo romanų *La tía Julia y el escribidor* (1977), neseniai išverstą ir į lietuvių kalbą. Einantis 14 metų, jis buvo atiduotas į kadetų mokyklą Limoje, kur gavo pirmąsias literatūros pamokas, pradėjo rašyti į laikraščius. Nebaigęs karo mokyklos, persikėlė į civilių gimnaziją Piueros mieste, kartu dirbo dienraštyje *La industria*. Tuo atžvilgiu jis yra panašus į kitus to meto rašytojus – jie visi pradėjo savo karjerą nuo žurnalistikos ir jos niekada neapleido. Prisiminkime Pablo Nerudą arba García Márquezą. Laikraštyje *El Espectador*, kur ir man teko pradėti rašyti ispaniškai apie literatūrą ir meną, García Márquezas rašė apie filmus. Vargaso Llosos „Miestas ir šunys“ turėjo nepaprastai didelį pasisekimą, o aprašė jis savo asmeninę patirtį kadetų mokykloje, kurioje pirmokai pravardžiuojami „šunimis“. Iš to ir kilo romano pavadinimas. Autorius taip puikiai atskleidė žiaurią karo mokyklos savivalę, kad šiai mokymo įstaigai teko užsidaryti, tiesa, prieš tai ji pasistengė, kad būtų sudeginta didelė knygos tiražo dalis. Tai dar kartą patvirtina, kad literatūra turi šokią tokią galią.

Kitas biografinis romanas *La tía Julia y el escribidor* (1977 m., liet. „Tetulė Chulija ir rašeiva“, 2007, *Alma littera*,

iš ispanų k. vertė Laura Liubinavičiūtė). Tai pirmosios jo meilės istorijos parodija, persmelkta nepaprastu humoro jausmu. Būdamas devyniolikos, Vargas Llosa vedė savo politinę tetą Julią Urquidį Illanes, 13 metų už save vyresnę. Romane aštuoniolikmetis studentas irgi atsiduria 32 metų tetos glėbyje. Sutapimas? Ne, Llosa pasitelkia savo atsiminimus, kad sukurtų įvairiaspalvį pasaulį, perteikdamas tai muilo operos (ispanai jas vadina telenovela) stiliumi. Tarp kitko, *escribidor* nėra rašėja, tai komentarų, radijo programų tekstų, scenarijų autorius...

Iškart po skyrybų Vargas Llosa vedė (1965) savo pusseserę Patriciją Llosą, su kuria susilaukė trijų vaikų – Alvaras Vargas Llosa (1966) yra rašytojas ir redaktorius; Gonzalas (1967) – verslininkas, Morgana (1974) – fotografė. Pirmojo sūnaus krikšto tėvas buvo García Márquezas, deja, šių didžiųjų rašytojų draugystė išblėso 1976 m., kai Vargas Llosa politiškai pasuko į centrą, netgi, sakyčiau, į dešinę. O galutinai susipyko su savo geriausiu draugu, kai trenkė jam per veidą, tiesa, ne dėl politikos, kaip visi manė, o gindamas moters garbę, kaip įprasta ispanams. Tai įvyko Meksikoje, kur abu rašytojai dalyvavo filmo *Don Pantaleón y las visitadoras* („Ponas Pantaleonas ir jo lankytojos“) premjeroje – 1973 m. išleisto Vargaso Llosos romano ekranizacijoje. Beje, šiam Peru rašytojui daug geriau sekasi bendradarbiauti su kino kūrėjais negu kolumbiečiui García Márquezui, kuris niekada neslėpė ambicijų rašyti filmų scenarijus ir režisuoti.

Antras Vargaso Llosos romanas, irgi išverstas į lietuvių kalbą, buvo *La casa verde* (1965 m., liet. „Žali namai“, 1973, iš rusų k. vertė J. Žemaitis). Romane pasakojama apie jauno rašytojo patirtį Piura mieste, kur jis baigė gimnaziją po to, kai išėjo iš karo mokyklos. Tame mieste žaliais namais buvo vadinamas perkamos ir parduodamos meilės rajonas, daręs didelę įtaką visam miestui. Svarbiausias personažas, jeigu taip galima pasakyti, yra Bonifacija, kuri iš kandidatės į vienuolės pasidarė garsiausia meilės pardavėja. Viskas

sukasi aplink tą atogrąžų „laukinę“ Bonifaciją iš Amazonijos, iš žaliųjų namų.

Ketvirtas romanas, neseniai pasirodęs lietuviškai, yra *Travesuras de la niña mala* (2006 m., liet. „Bjaurios mergiotės išdaigos“, 2008, *Alma littera*, iš ispanų k. vertė Zigmantas Ardickas). Deja, nesu jo skaitęs, todėl negaliu komentuoti.

Ką tik išėjo naujusias šio rašytojo romanas *El sueño del celta* (2010), lietuviškai išvertus „Keltų svajonė“, kuriame pasakojama konsulo Roger Casement'o istorija, smerkiamas kolonializmas, vergija ir išnaudojimas.

Tarptautinio PEN klubo prezidentas Mario Vargas Llosa (dešinėje) varto Stasio Goštauto įteiktus dviejų jo knygų vertimus į lietuvių kalbą. Rio de Žaneiras. 1979

Be romanų, novelių ir dramų, Vargas Llosa yra parašęs daugiau kaip dvidešimt esė, politikos, žurnalistikos ir literatūros kritikos knygų. Žymiausia iš jų – *García Márquez. Historia de un deicidio* (1971), lietuviškai būtų „García Márquezas. Dievažudžio istorija“. Tai fantastiška studija, parašyta praėjus ketveriems metams po to, kai išėjo romanas „Šimtas metų vienvėsis“ ir jo autorių užgriuvo šlovė. Tai buvo literatūros profesoriaus paskaitos studentams, rodos, Puerto Riko universitete ir Londono karališkojoje kolegijoje. Įtariu, kad Vargasui Llosai ši knyga sukėlė problemų – išleisti išleido, bet pats niekur apie ją nekalbėjo.

Nežinau, kodėl sąrašė, kuriame nurodytos kalbos, į kurias išversti Mario Vargaso Llosos romanai, paminėti ir latviai, ir estai, bet nėra lietuvių. Pirmus rašytojo romanus, išleistus lietuviškai, pats įteikiau jam PEN kongrese Rio de Žaneire 1979 m. (žr. nuotrauką). Jis nustebo pamatęs savo knygas, išleistas lietuviškai, nes nieko apie tai nežinojo. Tą patį man sakė Carlosas Fuentesas ir Julio Cortazaras, mat Sovietų Lietuvoje užsienio rašytojų knygas dažniausiai tekdavo versti iš rusų kalbos, ir, žinoma, niekas neprašydavo autoriaus leidimo. Nemanyčiau, kad estams su latviais sovietmečiu būtų sekęsi elgtis labiau civilizuotai... Dabar, ačiū Dievui, padėtis visai kitokia, jau turime vertimų iš originalo, taigi lauksim naujojo Nobelio premijos laureato naujų dar neišverstų (arba verstų ne iš originalo) ir, žinoma, autoriaus dar parašysimų romanų pasirodymo lietuviškai. ■

VLADAS DRĖMA – LDK RANKRAŠTINIŲ IR SPAUSDINTŲ KNYGŲ MENO TYRINĖTOJAS

Šiomet gruodį sukanka 100 metų, kai gimė Vladas Drėma (1910–1995) – dailininkas, muziejininkas, pedagogas, dailės istorikas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros paveldo tyrėjas, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, pirmasis Vilniaus garbės pilietis. Tai buvo asmenybė, suderinusi menininko polėkį su mokslininko tikslumu ir pagarba archyviniais šaltiniais.

2001 m. žurnalas *Lietuvos archyvai* išspausdino Janinos Žiemytės straipsnį¹ apie Vlado Drėmos asmeninį fondą, 1992–1997 m. sukomplektuotą Lietuvos literatūros ir meno archyve.² Apžvelgdama archyvinę medžiagą, autorė pirmą kartą paminėjo Antrojo pasaulinio karo metais menotyrininko surinktą įvairialypę medžiagą, susijusią su LDK knygos istorija. Lietuvos knygotyros istoriografija Vlado Drėmos pavardės iki tol nebuvo minėjusi. Tai ir paskatino išsiaiškinti, kokį knygos istorijai skirtą rankraštį paliko menotyrininkas.

1941–1944 m. Vladas Drėma dirbo fondų saugotoju Ivano Luckevičiaus Gudų muziejuje Vilniuje. Atsiradus laisvai muziejininko vietai, dirbti jį pakvietė muziejaus direktorius Janka Šutovičius. Menotyrininkas tvarkė fondus, juos inventorizavo, rengė ekspozicijas. „Naujos pareigos leido dirbti

mėgiamajame mokslinio tyrimo ir muziejiniame darbe, kur galėjau atnaujinti savo darbą ir Lietuvos dailės istorijos srityse“³. Drėma rūpinosi dokumentais ir biblioteka. Kai vokiečių valdžia įsakė „evakuoti“ rinkinius į Vokietijos gilumą, jis įtikino muziejaus direktorių, kad rankraščius reikia paslėpti Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje. Tai padaryti padėjo kunigas Adomas Stankevičius.⁴ Frontui artėjant prie Vilniaus, Drėma saugojo, kad muziejaus rinkiniai nebūtų sunaikinti ar išgrobstyti. Šie faktai paskatino atidžiau pažvelgti ir į Gudų muziejaus dokumentus Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.⁵

Tarp asmeninių Vlado Drėmos dokumentų yra du prašymai, kurie tiksliau paaikškina, kaip atsirado rankraštis apie knygos istoriją. 1944 m. rugpjūčio 20 d. Drėma prašė priimti jį dirbti Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių arba Senosios knygos skyriuje, nes rašo „didesnį mokslinį darbą apie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos rankraštines ir spausdintas knygos meną pradedant esminiai 16 amžiumi, bet kiek turima medžiaga leidžia ir ankstyvesniais laikais“⁶. Po pusmečio vėl prašė padėti įsidarbinti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje arba Vilniaus dailės muziejuje moksliniu

darbuotoju, kad turėtų sąlygas rašyti pradėtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės ir spausdintos knygos istoriją: „Šis mano užsimotas mokslinis darbas būtų labai įdomus ir aktualus jį išleisti 1947 m., kuomet sueina lygiai 400 metų nuo pirmos lietuviškos knygos išleidimo.“⁷ Tad ką pavyko nuveikti Vladui Drėmai, tyrinėjant rankraštinės ir senosios spausdintos knygos istoriją?

Asmeniniame archyve saugomi du stori dokumentų aplankai, kuriems fondo apyraše suteikti sąlyginiai pavadinimai: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės ir senosios spausdintos knygos istorija“⁸ ir „Vienos sumanytos studijos fragmentas“.⁹ Tai išrašai, piešiniai, eskizai, fotografijos ir tekstai. Beveik visi išlikę Drėmos piešiniai ir išrašai datuoti, todėl nesunku nustatyti chronologines tyrinėjimo ribas. Pirmas žinomas likęs šio knygos istorijos tyrimo rezultatas – tai rankraštinis senųjų spausdintų knygų, saugomų Gudų muziejuje, vandenženklų katalogas, šiuo metu esantis Vrublevskių bibliotekoje¹⁰. Drėma sudarė jį 1943 m. pabaigoje. Dviejuose dideliuose sąsiuvinuose užregistruota 411 knygų, spausdintų tiek LDK teritorijoje, tiek užsienyje, nuo XV a. pabaigos iki XVIII a. Katalogas pradedamas „Pentekasterionu“ („Триодь цветная“), publikuotu 1493 m. Krokuvoje. Be įprastų bibliografinių aprašų kataloge yra 857 vandenženkliai, perpiešti iš knygų, trumpai aprašytas egzempliorių įrišimas, jų apkaustai, knygos lankų skaičius ir jų numeravimo būdas, popieriaus kokybė, naudoti rašmenys. Pastebėjęs vandenženklį ar šrifto sutapimus, panašumus, juos būtinai pažymėdavo. Šio katalogo sudarymas buvo tarsi praktika, postūmis dirbti toliau.

Per vienus metus (nuo 1944 m. pavasario iki 1945 m. pavasario) Drėma, galima sakyti, įveikė visus mokslinio darbo etapus: išstudijavo teoriją, surinko empirinę medžiagą ir pradėjo rašyti studijos tekstą. Išlikę išrašai rodo, kad teorinė darbo dalis skirta visuotinei knygos ir knygos meno istorijai, knygų leidybos, ypač Bizantijoje ir Rusioje, ir knygų spausdinimo studijoms. Drėma rinko informa-

ciją iš knygų ir straipsnių apie katalikų ir stačiatikių bažnyčių, vienuolynų istoriją, apie dailininkus, mecenatus, knygų įrišimo būdus. Skaitė literatūrą lietuvių, rusų, lenkų, ukrainiečių, baltarusių, vokiečių ir prancūzų kalbomis, t. y. viską, kas buvo išleista ir tuo metu prieinama Vilniuje. Pagrindinį dėmesį sutelkė į rašto ir šriftų (spaudmenų) istoriją, knygos gamybos procesą, pirmuosius LDK spaustuvininkus ir spaustuves. Drėma kruopščiai lygino skirtinguose šaltiniuose rastą informaciją, žymėjo kylančius klausimus, rašė pastabas ir sudarinėjo reikiamos literatūros sąrašą. Tuo pat metu jis studijavo Eufemijaus Karskio knygą apie slaviškąją kirilinę paleografiją.¹¹ Informacijos atranka ir studijuotoji literatūra leidžia manyti, kad Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Drėma suprato kaip valstybę su XVI a. teritorija, o chronologinėmis tyrimo ribomis laikė laikotarpį nuo X a. iki XVIII a. pabaigos.

Empirinis darbo etapas buvo kur kas sudėtingesnis. Didžiausia surinktos informacijos dalis – tai knygų aprašai su perpieštais inicialais, rašto, įrišimo, knygų puošybos pavyzdžiais. Vertėtų priminti, kad karo metais buvo ypač sunku peržiūrėti senųjų knygų egzempliorius *de visu*, juolab kad tuo metu Lietuvoje buvo likusios vos kelios LDK rankraštinės knygos.¹² Trūkstamą informaciją Drėma rinko iš turimų spausdintų katalogų, albumų su litografijomis, monografijų ir straipsnių. Remdamasis Valcovo Lastauskio knyga¹³ sudarė preliminarų anksnyviausių LDK rankraščių sąrašą (tai X a. Supraslio rankraštis, kunigaikščių Gedimino ir Kęstučio laišakai, Laurušavo Evangelija). Iš Flavijano Dobrianskio,¹⁴ Ilariono Svencickio,¹⁵ G. Bugoslavskio,¹⁶ kitų autorių sudarytų katalogų Drėma išrašinėjo knygų su meniškais elementais aprašus. Iš albumų „Памятники русской старины“¹⁷ ir „Сборник палеографических снимков с древних грамот и актов, хранящихся в Виленском центральном архиве и Виленской публичной библиотеке“¹⁸ išrinko ne tik rankraštinių ir senųjų knygų aprašus, bet ir perpiešė inicialines litografijų raides, titulinis puslapius, jais papildė F. Dobrianskio suda-

Šv. Jono Evangelijos
 pradžios atvartas
 su miniatiūra iš
 Žuchovičų Evangelijos
 Vlado Drėmos piešta
 kopija

Šv. Mato evangelijos
 pradžios atvartas
 su miniatiūra iš
 Melišavo Evangelijos
 Vlado Drėmos piešta
 kopija

Vladas DRĖMA. Dailininkas (fragmentas). 1930. Iš Vlado Drėmos kūrinių parodos Vilniaus paveikslų galerijoje

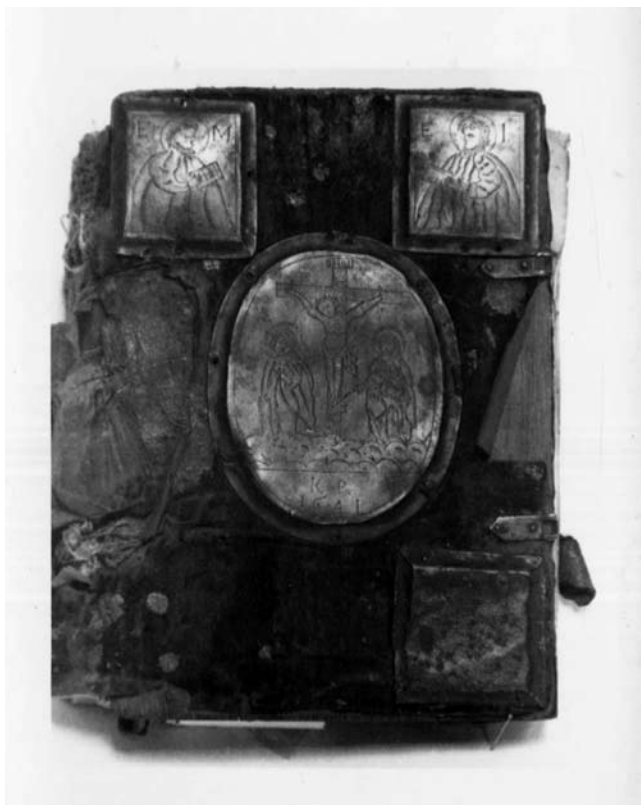

Melišavo Evangelijos įrišimas
Vlado Drėmos piešta kopija

rytus knygų aprašus. Pirmųjų spaustuvių ir spaustuvinių tyrimo pagrindinis šaltinis – Ludwiko Abramowicziaus *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie* (1925) ir Piotro Vladimirovo *Доктор Франциск Скорина, его переводы, издания и язык* (1888).

Gudų muziejuje tuo metu buvo saugoma daugiau kaip 14 000 tomų biblioteka su didžiausiu rankraštinųjų knygų rinkiniu. Trumpame to meto inventoriuje¹⁹ nurodoma, kad 1944 m. muziejuje saugoti 62 rankraščiai, rašyti nuo XV iki XIX a. Tarp jų ir dienoraščiai, vadinamieji štambuchai – prisiminimų knygelės. Drėma *de visu* spėjo peržiūrėti 14 rankraštinųjų knygų: 11 seniausių egzempliorių iki XVI a. ir kai kurias meniškai apipavidalintas XVII–XVIII a. knygas.

Kiekvieną rankraštį Drėma studijavo pirmiausia kaip dailininkas: darė viršelių eskizus, kopijavo inicialines raides, kai kada net visą teksto eilutę, kolumnas, vandenženklus. Jei tekstas puslapyje pradamas atsklanda, nukopijuodavo visą puslapį. Greta piešinių dažnai rašydavo komentarus apie spalvas, formas, įrišimo odos spalvą ir kokybę. 1944 m. liepos 17 d. fotografas Z. Zdanauskas visas rankraštines knygas nufotografavo. Rankraščių skyriuje radome 148 fotografijas iš mikrofilmų,²⁰ o evangelistus vaizduojančių miniatiūrų ir kai kurių įrišimų fotokopijos saugomos Drėmos asmeniniame archyve. (Beje, ten pat saugomos ir kopijos, kuriomis naudojosi V. Lastauskis.) Tyrėją ypač sudomino 2 rankraštines knygos: Evangelijos iš Žuchovičų²¹ ir Melišavo²² (XV a. pab.–XVI a. pr.). Jos abi puoštos šv. evangelistų miniatiūromis, turtingomis atsklandomis, spalvingais inicialais. Melišavo Evangelijos įrišimas papuoštas sidabriniais apkaustais su Nukryžiovimo scena ir 4 evangelistais. Matyt, dailininko prigimtis paskatino Drėmą padaryti tikslias knygų atvartų su miniatiūromis kopijas. Šiuo metu bibliotekoje saugomi 9 tokie piešiniai, autoriaus datuoti nuo 1943 m. lapkričio 9 d. iki 1944 m. sausio 27 d.²³ Visas dailininko aprašytas knygas pavyko identifikuoti – šiuo metu jos saugomos bibliotekos rankraštyne.

Melišavo Evangelijos įrišimas 1944 m. Fotografavo Z. Zdanauskas

De visu Drėma aprašė 55 senųjų leidinių egzempliorius. Visi jie spausdinti XVI a., beveik visi – Vilniuje, bet skirtingose spaustuose. Tarp atrinktų ir aprašytų knygų nėra nė vienos lotynų kalba. Galbūt todėl, kad tuo metu labai trūko informacijos apie išlikusius egzempliorius. Tačiau lemiamas kriterijus Drėmai buvo knygos meniškumas. Patyrinęs senųjų spaudinių katalogus, akivaizdu, kad visos knygos, kurias peržiūrėjo Drėma, buvo saugomos Gudų muziejuje arba Vilniaus universiteto bibliotekoje (kita versija – ten jos pateko po karo). Deja, kol kas nepavyko identifikuoti visų menotyrininko tyrinėtų egzempliorių.

Surinkti spaudinių aprašai liudija spartų Drėmos, kaip knygų kultūros tyrinėtojo, tobulėjimą. Tai rodo aprašų struktūra, aprėpianti svarbiausius meninio knygų apipavidalinimo elementus – tai trumpas bibliografinis aprašas, titulinio lapo, „raidžių“

(taip Drėma vadino šriftą), puslapio kompozicijos, inicialų, vinječių, atsklandų, užsklandų, spaudos, graviūrų, lankų ir vandenženklių detalus apibūdinimas, dekoratyvinių detalių perpiešimas. Aprašydamas šriftą, Drėma kreipė dėmesį į visą raidės spaudmenį, pavyzdžiui, nurodydavo, net kiek nusidėvėjusi raidės akelė. Pažymėdavo popieriaus storį, spalvą ir tvirtumą. Lapo kompoziciją vertino pagal teksto ir laukų santykį, eilutės ritmiškumą, gilinosi, keliais ir kokiais stulpeliais surinktas tekstas (ypač jei tai poema). Kartais teksto kompoziciją Drėma schematiškai perpiešdavo. Aprašydamas graviūras tyrėjas pažymėdavo, kiek jų esama leidinyje, atpasakodavo siužetą, apibūdindavo piešinio formą ir linijas. Pažymėdavo atsklandos arba inicialo dėmenis ir matmenis. Kreipė dėmesį į spaudos ryškumą, spalvingumą. Kartais nurodydavo išskirtinius knygos požymius: pvz., punktuaciją (skyrybą): „vietojo taško – raudonas graikiškas kryžius“ ir pan. Ypač kruopščiai Drėma tyrinėjo 1588 m. Lietuvos Statutą, išspausdintą Mamoničių spaustuvėje, Brastos Bibliją (1563 m.) ir Ostrogo Bibliją, kurią 1581 m. išspausdino Ivanas Fiodorovas.

Šalia meninių charakteristikų pateikdavo ir savo įvertinimą: „puiki kompozicija“, „spauda – prasta“ ir pan. Knygotyrinė terminija tekstuose dar nenusistovėjusi, įvairuojanti. Įdomu, kad remdamasis spaudos, dekoratyvinių elementų panašumu Drėma bandė nustatyti knygos spausdinimo laiką ir vietą, jeigu jie nebuvo nurodyti tituliniam lapo. Jo spėjimus palyginę su šiuo metu jau turimais katalogais, įsitikinsime, kad Drėma gana tiksliai nustatydavo spaustuvę ir su vos kelerių metų paklaida nurodydavo knygos išleidimo datą.

Paskutinis mokslinio darbo etapas – apibendrinamasis tyrimo tekstas. Deja, tarp tyrėjo dokumentų, rastų išrašų ir piešinių pavyko rasti tik atskirus teksto fragmentus, surašytus smulkiu raštu. Šie lapai išsiskiria numeravimu: jie pažymėti ne skaičiais, bet raidėmis (kaip ir senosiose LDK knygoje). Matyt, tai pirminis teksto variantas, nes jame gausu pataisymų, papildymų, vietomis pažymėtos citatos.

Vientisiasias teksto gabalas pavadintas „Vilniaus knygos menas“.²⁴ Tai 25 nedideli puslapiai. Teksto pradžioje autorius aptaria knygos vietą mene. Jo manymu, knygos menas klestėjo nuo IX a. iki XV a., t. y. iki visuotinai ėmusios plisti spaudos. Knygos meniškumas priklauso nuo trijų tarpusavyje glaudžiai susijusių dalykų: pirmasis yra materialus (pergamentas, popierius, dažai); antrasis – techninis (knygos spausdinimo būdas ir įrengimai); trečiasis – meninis (šriftas, apipavidalinimas). Po to autorius trumpai aptaria visuotinę Europos knygos formos ir gamybos istoriją nuo Romos laikų iki XVI a. pabaigos, akcentuodamas puslapio kompoziciją, teksto ir iliustracijų vienovę, technikos tobulėjimo įtaką knygų apipavidalinimui. Toliau numatė analizuoti „vieningus knygų ansamblio elementus“: popierių, dažus, šriftą, inicialus, puslapio kompoziciją, įrišimą. Pabrėžė, kad gaminant popierių iliustracijoms labai svarbus tinkamas medžiagos parinkimas ir gamyba, aiškinosi iliustracijoms naudotų dažų cheminę sudėtį ir patvarumą. Tačiau, Drėmos nuomone, svarbiausias meniškos knygos elementas yra šriftas, tiek grafiškai, tiek emociškai perteikiantis knygos turinį. Prie jo turėtų būti derinami visi kiti knygos elementai.

Vinjetėms ir atsklandoms skirtų skyrelių užrašyti tik pavadinimai, tačiau pavienių žinių apie šiuos elementus galima rasti tose teksto dalyse, kur aptariamos knygų iliustracijos²⁵ ir įrišimas.²⁶ Ypač išsamiai Drėma aptarė miniatiūras nuo pat Bizantijos laikų, daug dėmesio skyrė knygų puošybai Rusijoje, pabrėžė antikos ir Rytų kultūros įtaką. Jo nuomone, Bizantijos menas didelę įtaką padarė ir Vakarų Europos knygos menui. Jau tuo metu Drėma rašė apie sakralią miniatiūros reikšmę, vadindamas ją „sutrumpinta grafine teksto stenograma“.

Tyrinėdamas įrišimus, ypač domėjosi jų puošyba: atlikimo technika, ornamentais, apkaustais. Analizuodamas Vilniaus universiteto bibliotekoje saugotų XVI a. LDK teritorijoje surašytų inventorių viršelius, Drėma padarė išvadą, kad tos knygos galėjo priklausyti Žygimanto Augusto bibliotekai.

Paskutinė rankraščio dalis (5 lapeliai) skirta Pranciškui Skorinai ir pirmosioms LDK spaustu-
vėms.²⁷ Autorius pateikė 7 knygų, atspausdintų
Pranciškaus Skorinos, menotyrinius aprašus, ypač
išskirdamas 1517–1519 m. Prahoje išleistą „Rusų
Bibliją“, ir 1522 m. Vilniuje išleistą „Mažąją kelio-
nių knygelę“. Tyrėjas analizavo lotyniško šrifto po-
veikį kirilikai, pabrėžė, kokią įtaką Skorinos „Rusų
Biblija“ padarė vėlesniems spaudiniams Nesvyžiuje,
Zabludove, Vilniuje ir Vievyje.

Išnagrinėjus visą Vlodo Drėmos surinktą medžia-
gą, aprašus, piešinius, išlikusius tekstus, galima da-
ryti prielaidą, kad menotyrininkas ketino parengti
studiją–albumą. Pirmą dalis būtų buvusi bendra,
istorinė, toliau būtų pateiktas knygų bibliografinių
įrašų katalogas, o paskutinę dalį būtų sudaręs ilius-
tracijų albumas (inicialų, rašto, miniatiūrų ir pan.).
Tokį pradėtą, bet, deja, nebaigtą darbą, galime drą-
siai vadinti *pirmuoju* lietuviškoje knygos istorijos
bibliografijoje dėl dviejų priežasčių:

a) Drėma pirmasis iš Lietuvos knygų istorikų tyrė
ne tik lietuviškas, bet ir kitomis kalbomis parašytas
LDK knygas (tiek rankraštines, tiek spausdintas);

b) išlikęs rankraštis bene pirmas Lietuvoje, skir-
tas LDK rankraštinių ir spausdintų knygų menui.

Išsamios tokio pobūdžio studijos Lietuvoje iki
šiol niekas, deja, neparengė. Tai dar viena balta
dėmė LDK kultūros istorijoje, kuri kantriai laukia
jaunosios kartos tyrėjų. ■

¹ Janina Žiemytė, Vlodo Drėmos fondas ir kelios pastabos jo autobiogra-
fijos parašėse, In *Lietuvos archyvai*, 2001, t. 14, p. 184–187.

² Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), F541.

³ V. Drėmos *autobiografija*. 1955-01-15. Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F221-
37, lap. 78–79:

⁴ Ten pat.

⁵ Medžiaga saugoma LMAVB RS *Vilniaus baltarusių fonde* (F21), *Lietuvos
dailininkų piešinių ir eskizų kolekcijoje* (F320).

⁶ LLMA, F541, apyr. 1, b. 252, lap. 10–11.

⁷ Ten pat.

⁸ LLMA, F541, apyr. 1, b. 26, 267 lap.

⁹ LLMA, F541, apyr. 1, b. 25, 203 lap.

¹⁰ *Каталог старых изданий библиотеки Белорусского музея*, LMAVB
RS F21-2309. Pirmas sąsiuvinis datuotas 1943 m. rugpjūčio mėn. 06 d.,
o antras – tą pat metų spalio 11 d.

¹¹ Е.Ф. Карский, *Славянская кирилловская палеография*. Ленинград,
1928, 494 с.

¹² Daugybė knygų iš Vilniaus viešosios bibliotekos buvo išgabenta į Rusi-
jos gilumą dar 1915 m.

¹³ В. Ластаўскі, *Гісторыя Беларускай (крыўскай) кнігі: спроба
паясьніцельнай кнігонісі ад канца X да пачатку XIX стагодзьдзя =
Gudų knygos istorija: aiškinamosios bibliografijos bandymas nuo X šim-
tmečio galo ligi XIX šimtmečio pradžios*. Коўна, 1926, 766 с.

¹⁴ *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно –
славянских и русских / сост. Ф. Добрянский*. Вильна, 1882, LV, 533 с.

¹⁵ И. Свенцицкий, *Початки книгопечатанья на землях Украины*.
Жоквіа, 1924.

¹⁶ Г. К. Бугославский, *Волинские рукописные евангелия и апостолы*,
In: *Труды IX археол. съезда в Вильне 1893 г.* Москва, 1897. Т. 2, с. 299–
302.

¹⁷ *Памятники русской старины в западных губерниях империи /
сост. П.Н. Батюшков*. Санкт-Петербург, вып. 6. 1874.

¹⁸ *Сборник палеографических снимков с древних грамот и актов,
хранящихся в Виленском центральном архиве и Виленской публичной
библиотеке / издание Виленской Археографической Комиссии*.
Вильна. Вып. 1 (1432–1548 г.г.), 1884, VIII, 45 с., XXX факс. с.

¹⁹ *Spisok inventarny archivu staradaunych hramat*, LMAVB RS F21–2163.

²⁰ LMAVB RS F27-127.

²¹ LMAVB RS F21–805.

²² LMAVB RS F21–809.

²³ LMAVB RS F320, s. vnt. 1275–1283.

²⁴ LLMA, F541, apyr. 1, b. 24. lap. 1–15.

²⁵ LLMA, F541, apyr. 1, b. 26. lap. 144–154.

²⁶ LLMA, F541, apyr. 1, b. 26. lap. 170–173.

²⁷ LLMA, F541, apyr. 1, b. 26. lap. 183–186.

APIE POSTMIESTĄ

Zombių miestas

Filme „Aš esu legenda“ (2007) karo srities mokslininkas Robertas Nevilis yra paskutinis gyvasis apleistame Manhatane. Jis ieško vaisto nuo pasaulinės zombių pandemijos ir jau kone trejus metus nematė kito žmogaus. Važinėja su šunimi, iš medžioklinio šautuvo pliekia elnius, nuo rūdijančio *SR-71 Blackbird* sparno žaidžia golfą. Kartais šnekasi su manekenais vietiniame vaizdo įrašų nuomos punkte. Vakarais į grotuvą *iPod* įsikelia naujų dainų.

Įprastas būdas interpretuoti siaubo filmus – fantastinius elementus išversti į realius. Galbūt zombiai nėra neegzistuoja, gal jie – tai susvetimėję žmonės, gyvenantys uždara gyvenimą? Technologijos tarsi išmaniosios bombos taikosi į esaties siaubą. „Aš esu legenda“ praranda dėmenį „esu“ (kaip anglų k. veiksmažodis *to befriend* virto *to friend*) ir tampa *iLegend* – kaip *iMac*.*

Kai kurios istorijos kartojasi iki yra nušauamos į galvą.** *iLegend* šaltinis – Richardo Mathesono

* Čia žaidžiama žodžio *befriend* dėmeniu [to] be – būti. Iš filmo pavadinimo pašalinus „buvimo“ dėmenį *Am* (esu), lieka *I Legend*, kuris sutraukiamas pagal šiuolaikinių technologijų pavadinimų madą – „*iLegend*“ (pažodžiui būtų „*ašLegend*“). (Čia ir toliau pastabos – vertėjos.)

** Čia žaidžiama anglų k. veiksmažodžio *to shoot* polisemija – jis gali reikšti tiek *šauti*, tiek *filmuoti*.

1954 m. romanas, jau anksčiau dasyk adaptuotas kine. Literatūros tekste Robertas Nevilis grumiasi su protiniais vampyrais, kol galiausiai pripažįsta, kad jį nugalėjo naujai gimusi rasė. Holivudo adaptacijoje „Omega žmogus“ (1971) Čarltonas Hestonas stoji prieš mensonišką kultą, kurį pergalėjo mirtimi. Tiek 1971 m. filme, tiek knygoje genetinę mutaciją sukelia mįslingas užkratas, atkeliaujantis iš išorės – kaip dievų bausmė. Naujajame, gana faustiškame, filme pandemiją sukelia nenumatytas šalutinis naujų vaistų nuo vėžio poveikis.

Žmonių civilizaciją sužlugdo mokslinės ir technologinės ambicijos. Radikalios klimato kaitos laikais ekologinė potekstė ypač aiški. Tai ne vien pramoninės taršos padariniai. Klimato pokyčiai apima ir *medijovaizdžio* (*mediascape*) pokyčius: per pastaruosius 30 metų peizažas labai pakito. Iki atsirandant internetui, žmonės skleidė kultūrą tarpusavyje, susitelkę į kertinius fizinius taškus, – tai buvo įrašų parduotuvės, barai ir kavinės, knygynai ir socialiniai centrai. Visos šios zonos dabar nyksta – jas graužia nematerialiojo pasaulio ekonomika.

Rezultatas: viešosios erdvės – tiek mentalinės, tiek tikrosios – nykimas. „Spektaklio visuomenės komentaruose“ Guy Debord’as apgailestavo: „Agora, kaip bendruomenę vienijanti vieta, nebeegzistuoja [...] žmonės neturi kur aptarti jiems rūpimų realijų, nes jie niekaip negali ilgesniam laikui išsivaduoti iš gniuždančios medijų diskurso esamybės.“²

Kai pasaulis įsikūnija vaizdinyje, kai transliuojama vien „didžioji Išorė“, individai tampa iš vidaus užantspauduotomis segreguotomis realybėmis, mainamomis informacija, kuri griežtai tikrinama ir skleidžiama laidais. Kiekvienas yra virtualios savo paties visatos centras. Kiekvienas pavainikis – karalius.

Operacinė sistema yra tapatumo modelis arba ideologinis išpaudas. Vis atsinaujinanti Debord'o antipatija situacionizmo šmėklos išpaudui reiškia bandymą pabėgti iš šio kalėjimo. Bet kur tik *du ar trys situacionistai susirinkę šiuo vardu, ten ir situacionizmas yra tarp jų**. Ši savastis, ši gentis ir šis išsipareigojimų rinkinys...

Retorinės sutartys – šiboletai – užtvindė pasaulį, pritaikydamos jį ženklų sistemai, tarsi pati būtis murmėtų reikšmes, inertiškai šnabždėdama žodžius. Hansas Magnusas Enzensbergeris 2005 m. paskelbtame straipsnyje „Kraštutinis nevykėlis“ komentuoja: „Kiekvienam apie tai susimąstančiam arabui jau patys objektai, nuo kurių priklauso kasdieninis Magribo ar Viduriniųjų Rytų gyvenimas, reiškia neapsakomą pažeminimą – kiekvienas šaldytuvas, telefonas, elektros lizdas, atsuktuvai, jau nekalbant apie aukštąsias technologijas.“³

Šios pretenzijos, labiau psichokultūrinės negu rasinės, grąžina prie dirbtinai didinamo susvetimėjimo idėjos – „civilizacijų“ susidūrimas vyksta vidiniame teatre su sparčiai besikeičiančiomis dekoracijomis.

Iš Maskvos kilęs medijų teoretikas Levas Manovičius ateitį įsivaizduoja taip: „Kiekvienas objektas galės tapti ekranu, kuris sujungtas su Tinklu, o visa sukurtoji erdvė bus tik eksponuojamų paviršių rinkinys.“⁴ Kiekvienas reginys skleis dirbtinių asmenybių libidinės pareigos krūvį. Pažeminimas patvirtina ankstesnę spėjimą – *internalizuota* (šiuo atveju arabo) tapatybė kategoriškai neigia ir šitaip išstumia (išorinę) tikrovę.

Pažeminimas + tapatybė = kraštutinis nevykėlis. Nežinome, kur yra šio proceso valdymo pultas. Bet

* Citata iš Naujojo Testamento.

aišku viena: sąsajų dažnio kreivė šovė į viršų. Prie tinklo prijungti informacijos prietaisai (kaip *iPod* ir *iPhone*) yra tik pasaulinės medijos ledkalnio viršūnė. Sulig kiekviena naujovė kompleksas žengia pirmyn, iki bus visiškai artikuliuotas. Vis sunkiau aiškiai atskirti signalus ir kūnus, nes kiekvienas tampa itin sąlygiškos pareigos nešėju. Per jūras marias vaizdas kalba vaizdui, signalas – signalui, stotis – stočiai...

Nevykėlis, pasak Enzensbergerio, yra „izoliuotas individas“. Pasaulyje, kur visas gyvenimas prasideda viešai (o baigiasi tokia painiava, kurios nesutvarkysi), izoliacija yra sintetinė būklė. Izoliacija ištatuojama. O už operaciją reikia mokėti. Filme „Aš esu legenda“ veikia greitai judantys zombiai, paskutinįsyk matyti 2004 m. Zacko Snyderio „Numirėlių aušroje“ (tai George'o A. Romero filmo perdirbinys) ir Danny'o Boyle'o pateiktose Britanijos socialinės realybės vizijose – filmuose „28 dienos po...“ Padarai įkūnija išvirksčių totalią aplinką, primenančią ne tiek tikrą miestą, kiek virtualybę, atrodančią urbanistiškai. Miestas – tai susitikimų, intymų revoliucijų, staigių atsivėrimų erdvė. O virtualybė – tai užšaldytas statikos pasaulis. Vartotoją pavidalą į amniotinį komunikacijos technologijų glėbį, žadant galimybę amžinai naršyti po savo interesų lankas, galima aprėpti visą psichinių jo poreikių skalę.

Poreikių hierarchijos kulminacija – troškimas, kurio vardas Kristus: filmo „Aš esu legenda“ pabaigoje Nevilis lyg apsėstas aukoja savo kraują – iš jo bus sintetinamas vaistas žmonijai išgydyti ir išganyti. Tarp saugių asmeninio svajonių pasaulio sienų kiti vartotojai tampa kliūtimi, įgauna skandalonų pavidalą – šis graikiškas žodis reiškia kliuvinius, iš jo kilęs ir šėtono vardas.⁵ Blogis ima kalbėtis su blogiu, o geismas nukrypsta į žudymo įrankio paieškas arba į moteriškąją šio žodžio formą *skandali* (graičių kalba tai reiškia ginklo gaiduką).

Prancūzas Bernard'as Stiegler, technologijų filosofas, kadaise buvęs (bet jau persiauklėjęs) ginkluotas plėšikas, 2003 m. straipsnyje „Mylėti, mylėti mane, mylėti mus“ pateikė techniškesnę psichologinio ciklo apibūdinimą. Komentuodamas 2002 m. žudy-

nes Nantero rotušėje, kai vietinis veikėjas Richard'as Durnas nužudė aštuonis žmones, Stiegler apibūdino žudiką kaip kenčiantį nuo „pirminio narcisizmo“ stokos. Savivaldybės tarybą žmogžudys įsivaizdavo kaip „realybę, kurios kitoniškumas vertė jį kankintis, nes ji buvo visiškai nesusijusi su juo pačiu, – todėl ją ir sunaikino“.⁶

Stiegler teigimu, planeta yra Durnisingas.* Joje iškyla „ne atskiros asmenybės ar ryšiai, o tik vienvėdis ir panašumas“. Tai visata, kur kiekvienas individas vis labiau įpainiojamas „į tylų dialogą [...] su tekstu-peizažu, skirtu jam ir visiems“. „Vienintelis matomas veidas, vienintelis girdimas balsas [...] yra jo paties: vienvėdis balsas ir veidas trikdo dar labiau, kai suvoki, kad jis atliepia milijonus kitų.“⁷ Idėjinis visa ko pamatas yra Narcizo mitas – tą diagnozavo jau Marshallas McLuhanas, atsižvelgdamas į Isaacą Newtoną: „hipnotizuojantis, narcisiškas tipas“, o vėliau tiesiogiai aptarė kultūros analitikas Christopheris Laschas, narcisizmą laikęs pirminiu socialiniu kapitalizmo bruožu.

„Blake'as teigė, kad būtina išsivaduoti iš *vienos vizijos ir niutoniško sapno*. Jis puikiai suvokė, kad Newtono atsakas į naują mechanistinį iššūkį buvo tiesiog mechaniškas to iššūkio pakartojimas“, – konstatuoja McLuhanas.⁸

Stiegler įspėja: „Bijau, kad tai tik ilgo ir sunkiai įveikiamo kelio pradžia. Šiame kelyje privalu atmesti bet kokias abejones, kad įstengtume kovoti su baugia visiškos *mes* atomizacijos galimybe.“⁹

Tam tikru atžvilgiu šios programos paneigia vieną kitą. Žudikišką Durno poelgį irgi galima vertinti kaip paskutinį desperatišką pasipriešinimą atomizacijai. „Mes“ įsipina tarp „aš“ ir „jie“, tarp niekinamo (*abjekt*), neperprasto (*inchoate*) priešo ir tarp geismo, projektuojamo į kolektyvinę tapatybę. Enzensbergeris aprašo ydingą psichologinę grandinę: „Esu kaltas“ – „Atsakingi kiti.“ „Šie du teiginiai, – aiškino Enzensbergeris, – nepaneigia vienas kito. Priešingai,

jie vienas kitą patvirtina. Kraštutinis nevykėlis neįstengia išsivaduoti iš šio užburto rato, o tai ir yra siaubingos rato galios šaltinis.“ Kartais vienintelis likęs kelias yra atmesti bet kokias abejones ir sunaikinti grobuonis.

Tinklų miestas

Antonio Negri'as rašo: „XIX ir XX amžių sandūroje, Simmelio ir Weberio, Burckhardto ir Braudelio laikais, miestas vėl tapo poliū – imperiniu centru. Dabar šį utopinį centralizmą naikina laikas ir erdvė.“¹⁰

Kad ir ką vadinsime rojumi, jis yra prarastasis rojus. Sunku pasakyti, ar miestas kada nors apskritai turėjo šį statusą. Aišku viena: šiuolaikinis pasaulis urbanizuotas labiau nei bet kada anksčiau. Pagal statistiką, kurią pateikė Londono Ekonomikos mokykla ir *Deutsche* banko Alfredo Herrhauseno bendrija, kartu vykdydamos projektą „Urbanistinis amžius“, 1900-aisiais miestuose gyveno 10 proc. pasaulio žmonijos, 2000-aisiais – 50 proc., o 2050-aisiais, kaip manoma, miestiečiai sudarys 75 proc. pasaulio gyventojų.¹¹

Naujasis urbanistinis kraštovaizdis lemtingai skiriasi nuo iki tol buvusios urbanistinės erdvės. Didžiausi miestai 1900-aisiais priklausė didžiosioms pasaulio galybėms – Londone gyveno 6 480 000, Niujorke – 4 242 000, Paryžiuje – 3 300 000, Berlyne – 2 707 000, Čikagoje – 1 717 000 žmonių.¹² 2007-aisiais Niujorko metropolinė sritis užėmė antrą vietą (17 800 000) po Tokijo-Jokohamos (33 200 000), o iš kitų aštuonių megalopolijų, priskiriamų didžiausių pasaulio miestų dešimtukui, net septyni yra Pietų pusrutulyje.

Ateities miestas bus panašesnis į Lagosą negu į Londoną. Knygoje „Betoninės svajonės“ Markas Kingwellas, remdamasis Walteriu Benjaminu, Niujorką vadina XX a. sostine, nurungusia XIX a. sostinę Paryžių. Šviesos miestas, Imperijos sostas (taip jį 1784 m. pavadino George'as Washingtonas), pasiekęs klestėjimo viršūnę, įkūnijo ir simbolizavo planetos

* Žodžių žaismas, susijęs su Niujorko sustiprintojo režimo kalėjimo Sing Sing pavadinimu.

svajones. Kiekviena epocha susapnuoja būsimąją. Pasaulio prekybos centro sunaikinimas 2001 m. rugsėjį nutraukė neginčytiną Niujorko urbanistinio pirmavimo erą. Po dvejų metų miestas paniro į tamsą dėl elektros tinklų *North East* avarijos, ir tai skambėjo tarsi *requiem*. Ekonomiką varo simbolinis autoritetas, panašiai kaip automobilį dujos. Pakako vos keleto valandų, kad pasaulio prekyba nusmuktų. Bokštus dvynius pakeitė sprogimo išrausta duobė – taip atsirado dirva naujai finansų krizei.

XX a. Niujorkas įgavo specifinę urbanistinę formą – tinklelį. „Dvimatė tinklo disciplina, – rašo Remas Koolhaasas knygoje „Kliedintis Niujorkas“, – suteikė net nesapnuotą laisvę trimatei anarchijai.“ Tinklelis suskaldė Manhataną į patogiai valdomus kvartalus, pateikė objektyvias ir visoms suinteresuotoms pusėms iš esmės atviras gaires, kaip apgyventi miesto erdvę. Emblemiškai liberalus tinklelis nutiesė tiltą tarp sunkiai suderinamų sąvokų *laisvė* ir *saugumas*, sykiu nustatydamas conceptualų politinių veiksmų šabloną. Patirties tinklelis, būties šablonas. Gertruda Koch, rašydama apie Walterį Benjaminą, pabrėžė: „Tinklelis padeda orientuotis erdvėje: jis struktūruoja žemės paviršių pagal ilgį ir plotį, tačiau sykiu apima ir datų eilutes, taigi erdvinis modelis nubrėžia ir laiko ribas.“¹³

Tinklelis išduoda tikrąsias imperializmo užmačias – tą rodo pirklių-kapitalistų braižomi užkariavimų žemėlapiai. Kita vertus, jis nubrėžė ir konceptualiąsias ribas – moksliniai tyrimai buvo suskirstyti pagal specialybes, o konvejerio linijos – pagal specifines funkcijas.

Būtent tinklelį ir griežtą jo tvarką aprauda Negri's. Geometrinis ir plokštuminis, horizontalus ir racionalus, nuo Malevičiaus iki Mondriano besidriekiantis tinklelis įkūnijo modernistinių politinių-technologinių – disciplinuotą meną. Bet drausmingoms visuomenėms virtus kontroliuojamomis visuomenėmis, „ribų, sienų, durų ir spynų architektūra užleidžia vietą slaptažodžiams, užkardoms (*fire walls*), informacijos šifravimo (*public key encryption*) ir saugumo užtikrinimo tarnyboms“¹⁴. Modernistinė kultūra, organizuojama tinklelio (ir

jo subjektyviojo koreliato* – apšviestojo meistro), suklumpa po tūkstančiais nišinės rinkos kirčių, čaižoma, pasak Chriso Andersono, „ilgosios uodegos“, ir suyra į gentis, veikiama Marko J. Penno „mikrosrovių“. Tinklelis mutuoja į pinkles, tai, kas buvo imperiška/utopiška, virsta molekuline/heterotopine struktūra. Naujoji medijų architektūra ima manipuliuoti smulkesniais vienetais. Iš griuvėsių kylančiam negatyviam centrai suduodamas *coup de grâce*. Centras netenka suverenumo.

Williamas Burroughsas sako: „Geležinis diktatorius – praeities reliktas. Dabar įsigali naujo tipo valdymas. Tai ne vieno žmogaus diktatas, ne aristokratų ar plutokratų, o grupelių valdžia – jas, atsitiktinai užėmusias absoliučios galios poziciją, spaudžia tiek politiniai, tiek ekonominiai veiksniai, nepalikdami beveik jokios sprendimų laisvės.“¹⁵

Karaliavimo funkciją Hegelis apibrėžė kaip būtinybę sudėlioti taškus ant *i*. Jokia sistema negali apsiriti vien vidiniais savo pačios elementais. Suvereno funkcija (Foucault ją vadina autoriaus funkcija) – uždėti transcendencijos antspaudą. XX a. diktatoriams stebėjimo kameros ir telefonai tiesiog padėjo išplėsti tos funkcijos apimtis.

„Amžius pareikalavo savo paties iškreiptos griamosos atvaizdo“, – rašė Ezra Poundas. Atsidūręs vertikalios hierarchijos padebesiuose, geležinis diktatorius perprato ir perteikė savo pasekėjų psichologiją – Tautos Tėvo poreikį. Tačiau Dievo mirtis, kurią XIX a. pabaigoje konstatavo Nietzsche, kartu reiškė ir transcendencijos mirtį, transcendentiško vaizdo netektį. „Ekstremalumą amžius“ išprovokavo reakciją, nukreiptą prieš Gödelio nepilnumo teoremą, prieš Nietzsche's nihilizmą. Modernizmas buvo reakcinga ideologija, kuri į praeities formas įskiepijo naują turinį (Raudonasis caras – tai Stalinas, Raganius imperatorius – tai Hitleris) ir pakraupusi atšlijo, kai organizmas atmetė transplantatą.

Skaitmeninių technologijų išradimas užbaigė šį ideologinio įtūžio etapą. Peteris Wollenas rašo: „Kai

* Aliuzija į Thomaso Stearnso Elioto „objektyvųjį koreliatą“.

imta vis labiau kvestionuoti apšvietą ir *modernybę* (ypač po 1968-ųjų, išsisklaidžius iliuzijoms), prancūzų intelektualai nuo *žiniomis pagrįstų* metodų pasuko humanitarikos ir dar spekuliatyvesnių sričių link. Taip prisišaukė prasmės išsisėjimo (*dissemination*), įsišaknijimo (*rhizome*) ir *molekulinių* mikrostruktūrų viziją.¹⁶

Staliną ir Hitlerį pakeitė *Enterprise Systems* – kompiuterizuotos turinio valdymo sistemos, peržengiančios organizacines ribas ir aktualizuojančios tą galią, kurią kadaise turėjo panoptikonas.

Disciplinuojanti valdžia rėmėsi baime: kaliniai niekada negalėjo būti tikri, kad jų niekas nestebi. Šiandien piliečiai subjektai gali būti ramūs – kaliniai stebi vienas kitą. „Organizuojant pardavimus, – praneša Richardas Sennettas, – *pardavimų vadybininkų* darbą galima realiuoju laiku nužymėti *namų biuro* kompiuterių ekranuose.“¹⁷ Vietoj centralizuoto įsivaizduojamos kontrolės posto – pasklidęs svertinių akių tinklas. Jonathanas Zittrainas knygoje „Interneto ateitis“ aprašo, kaip Teksaso Šerifų biuras pasinaudojo šiomis procedūromis Meksikos ir JAV sienai stebėti: kamerų filmuojamus vaizdus transliavo viešoje interneto svetainėje ir prašė, kad žmonės perspėtų policiją, jei pamatys ką nors įtartina. Per mėnesį ši interneto svetainė sulaukė bemaž 28 milijonų apsilankymų. Joje įsiregistravo daugiau kaip 220 tūkstančių vartotojų, kurie atsiuntė 13 tūkstančių el. laiškų, pranešančių apie įtartinus įvykius.¹⁸

„Architektūra, – teigė Miesas van der Rohe, – tai epochos testamentas, išverstas į erdvės kalbą.“ Naujoji galios architektūra išelina į namus ir įstaigas, klaktelė durų spyną, kad prisijungtų prie serverio kur nors Maskvoje, suskaldo savastį, nes [virtualieji – *red.*] langai dalijasi kaip ląstelės, riba tarp to, kas vieša ir kas privatu, galutinai išsitrina. „Mūsų visuomenė, – apgailėstauja Manuelis Castellsas, – vis labiau struktūruojama pagal dviašę Tinklo (*Web*) ir Savasties (*Self*) opoziciją.“¹⁹ Tikrovėje Savastis ir Tinklas vis tvirčiau susipina į nesąmoningų pavaldumų ir tarpusavio demaskavimų matricą.

Gyvatės žiedai sudėtingesni nei kurmiarausiai. Galios subjektas virsta gyvačių kerėtoju. Voratinklio centre slepiasi akių dūmimo mokslų daktaras – įvaizdžio kūrėjas, operuojantis tinklais ir susigriebiantis valdžios teikiamus dividendus. Dabar jau ne Stalinas, o Alistairas Campbellas valdo žiniasklaidą, padedamas „Dauningo gatvės tinklelių“ (*Downing Street Grids*) – elektroninių lentelių, į kurias surašyti visi žiniasklaidos žingsniai. 2005-ųjų birželį laikraštis *Mail on Sunday* pranešė: „Ši išplėta konstrukcija apėmė ne tik Baltųjų rūmų, bet ir viso pasaulio įvykius – nuo parlamento pranešimų iki popkoncertų. Campbellas stengėsi taip ją panaudoti, kad vyriausybė nušvistų gražiausiomis spalvomis.“²⁰

Tam „nušvitimui“ sustiprinti akių dūmimo mokslų daktaras pasitelkė naujienų ciklus. Panašiai kaip [dar visai jaunas] Hitleris filme „Maksas“ (2002), blyksint žaibams, slapčiomis pakeverzoja: „Menas + politika = valdžia“.

Dabar svarbu jau ne tiek turėti ar įkūnyti valdžią („Aš – tai ne mano pasakojimas“, – užsispyręs tvirtino Campbellas), kiek taisyti už virvučių, trumpais mirksniais transliuojant galią.

Miestas kaip teminis parkas

Marshallas McLuhanas 1967-aisiais konstatavo: „Miestas dabar egzistuoja jau tik kaip kultūrinis vaiduoklis turistams.“²¹ Ši pastaba glaustai apibūdina šiuolaikinėje miesto teorijoje įsitvirtinusių galingą diadą – turistą ir teminį parką.

Borisas Groysas straipsnyje „Miestas jo turistinio reprodukuojamumo epochoje“ sugrąžina turistus iki pat Kanto „Sprendimo galios kritikos“, o tada sugretina su palydovo įvaizdžiu. Autorius teigia, kad teminis parkas yra dar primityvesnis: „Šių dienų miesto architektūra ėmė judėti greičiau nei jos žiūrovai. Ji beveik visada pasirodo dar iki atvykstant turistams. Turistų ir architektūros lenkynėse dabar pralaimi turistai. Nors turistai suirzta, tokią pačią architektūrą radę visur, kur tik nuvyktų, juos stulbina akivaizdus įrodymas, kaip sėkmingai

konkrečiam architektūros tipui pasisėkė išlikti įvairiausiomis kultūrinėmis sąlygomis.“

Teminis parkas yra dar pirmesnis, nes jis nematerialus, – galia, kurią jis skleidžia, tapo virtuali. Virtualumo galia.

Jis atvyksta greičiau ir už patį miestą. „Kliedinėme Niujorke“ Koolhaasas teigia, kad teminio parko idėja nuo pat pradžių buvo įskiepyta į manhetenizmą. Ji tekėjo anapus Rytų upės iš „embrioninio“ Koni Ailando skelbdama „fantastiškų technologijų“ erą. Tiek vienoje, tiek kitoje saloje šios technologijos turėjo apjuosti ir apriboti erdvę.

Toks yra naujųjų medijų mirties kelias. George'o Washingtono universiteto politikos mokslininkai Ericas Lawrence'as, Johnas Sidesas ir Henry's Farrellas 2009-ųjų kovą paskelbė tiriamąjį straipsnį, kuriame atskleidė, kad „tinklaraščių autoriai paprastai linkę nurodyti savo ideologinę bendriją, o tinklaraščių skaitytojus pritraukia tie tinklaraščiai, kurie patvirtina jų pažiūras. Abi ideologinio spektro pusės įsitaiso atskiruose juos vienijančio pažinimo kokonuose, todėl lieka nedaug galimybių, kad bus peržengtos fanatiško šališkumo ar ideologijos ribos.“

Internetas kuria *medijų archipelagą*. Pasaulis globalizuojasi, skaidydamosis į sferas, o erdvėje jį susaisto specifikuoti tinklo kontrolės kanalai su sparčiai besidauginančiomis membranomis, kurios užtikrina, kad konkreti sfera būtų uždara savyje.

Tinklinės architektūros link

Modernizmas pasiūlė strategiją prieš teminį parką – tai kritika. Tačiau abejojama, ar kritika vis dar yra paveiki. Remas Koolhaasas 2008 m. savaitraščiui *Der Spiegel* komentavo: „Tiesą sakant, nuolatinis Disney'aus fatvos sugrįžimas veikia rodo kritinės Vakarų vaizduotės stagnaciją, negu kalba apie įlankos miestus.“²²

Prieš 14 metų Monrealyje Koolhaasas kalbėjo dar aiškiau: „Dominuojantis kritinis architektūros dis-

kursas neįstengia suvokti, kad esminė architektūros paskata [...] negali būti kritiška.“²³

Giliausia architektūros paskata yra performatyvumas. Neseniai paskelbtame straipsnyje Marionona von Osten citavo neįvardytą postkolonijinės Kasablankos gidą, pasakojusį, kaip „kruopščiai žmonės viešąsias erdves, architektūrą ir interjerus pritaikė sau“. „Visi mes inžinieriai, – pareiškė vyras, – visi mes architektai. Jei turime bazinę struktūrą ar žemės plotą, imame statyti.“

Van Osten komentuoja: „Šis teiginys – visi mes architektai – apibūdina glaudų ryšį su aplinka, jau beveik pamirštą Vakarų visuomenių.“²⁴

Mes esame architektai aplinkos, kuri yra „įtinklinta ekologijos, daugybės tarpusavyje susijusių aplinkos jaukinimosi, žemės naudojimo, komunikacijos ir paslaugų teikimo sistemų, [...] jas įdiegia technologijos, įteisina įstatymai, koreguoja politinis spaudimas, disciplinuoja aplinkos suvaržymai ir nesuskaičiuojama daugybė kitų įtampų ir geismų, susijusių su atsakomaisiais veiksmais.“²⁵

Architektūra yra imanentinė sistema, bylojanti kūno kalba ir turinti savą slaptažodžių ir protokolų matricą su alternatyviais skatinimo ir slopinimo kanalais. Kazys Varnelis rašo: „Tinklų ekologija įkūnija šiandien dominuojančią organizacijos formą – tinklą, tačiau šie tinklai gali būti telematiniai, fiziniai ar netgi socialiniai.“²⁶ Varnelis išskiria Los Andželo širdyje esantį kabelių prigrūstą komunikacijų centrą *One Wilshire* kaip architektūrinį šiuolaikinės pasaulinės matricos avatarą. „*One Wilshire* forma neturi reikšmės, – teigia Varnelis, – svarbu, kaip ji yra užprogramuota.“ ■

Iš anglų k. vertė Rima BERTAŠAVIČIŪTĖ

© Daniel Miller

© Mute 14 (2009)/Eurozine

- ¹ Žurnalo *Slate* kino kritikė Dana Stevens 2008 m. kalbėjo: „Kiekvienas technologijos patobulinimas kultūros vartotojus izoliavo vieną nuo kito“. Dana Stevens, „The Year’s Best Dick Joke“, <http://www.slate.com/id/2181157/entry/2181411/>.
- ² Guy Debord, „Comments on the Society of the Spectacle“, 1988, versta *Not Bored!* 19, 1991, <http://www.notbored.org/comments.html>.
- ³ Hans Magnus Enzensberger, „The Radical Loser“, *Signandsight.com*, 2005, <http://www.signandsight.com/features/493.html>.
- ⁴ Lev Manovich, „The Poetics of Augmented Space: Learning from Prada“, 2, http://www.noemalab.org/sections/ideas/ideas_articles/pdf/manovich_augmented_space_pdf. Manovičius palygino internetą su „komunaliniu stalinistiniu butu: jokio privatumo, visi vienas kitą šnipinėja, prie bendrų zonų – tualetu, virtuvės – visada eilė [sic]“. Žr. „On Totalitarian Interactivity“, <http://www.manovich.net/TEXT/totalitarian.html>.
- ⁵ „Žodžiai, nusakantys mimetines varžybas ir jų pasekmes, yra daiktavardis *skandalon* ir veiksmazodis *skandalizein*. Kaip ir pirminis hebrajiškas žodis *skandalas*, jis reiškia ne vieną iš įprastų kliūčių, kurias, syki į jas pakliuvę, vėliau lengvai apeiname, o paradoksalią kliūtį, nuo kurios pabėgti beveik neįmanoma: juo labiau ši kliūtis arba skandalas mus atstumia, juo smarkiau įtraukia. Skandalono paveiktieji su dar didesniu įkarščiu leidžiasi jo žalojami, nes syki jau buvo sužaloti.“ Žr. <http://girardianlectionary.net/res/skandalon.htm>; taip pat žr. René Girard, „Are the Gospels Mythical?“, *First Things: A Journal of Religion, Culture, and Public Life*, 1996 m. balandis, <http://www.firstthings.com/article/2007/10/002-are-the-gospels-mythical-11>. Skandalonu taip pat vadinamas Lacano geismo objektas (*objet a*).
- ⁶ Bernard Stiegler, *Acting Out*, Stanford: Stanford University Press, 2009, 40.
- ⁷ Marc Augé, *Non-Places: An Introduction to the Anthropology of Supermodernity*, Translated by John Howe, London: Verso, 1995, 103.
- ⁸ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*, vertė Daina Valentiniavičienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 42.
- ⁹ Stiegler, *op. cit.*, 82.
- ¹⁰ Antonio Negri, „On Rem Koolhaas“, *Radical Philosophy* 154, 2009 m. kovas–balandis, 48.
- ¹¹ Knygos viršelis: Robert Burdett, Deyan Sudjic, *The Endless City*, London: Phaidon Press, 2008.
- ¹² Tertius Chandler, *Four Thousand Years of Urban Growth: An Historical Census*, Lewiston, New York: St. David’s University Press, 1987.
- ¹³ Gertrud Koch, „Cosmos in Film: On the Concept of Space in Walter Benjamin’s ‘Work of Art’ Essay“, *Walter Benjamin’s Philosophy: Destruction and Experience*, Peter Osborne and Andrew Benjamin, eds., Manchester: Clinamen Press, 2000, 207.
- ¹⁴ Mark Wigley, „Network Fever“, *Grey Room*, Nr. 4, 2001, 2. Prieiga: <http://dextersinister.org/MEDIA/PDF/NetworkFever.pdf>.
- ¹⁵ William S. Burroughs, „No More Stalins, No More Hitlers“, per *Dead City Radio*, Island Records, 1990.
- ¹⁶ Peter Wollen, „JLG“, *Paris Hollywood: Writings on Film*, London: Verso, 2002, 80.
- ¹⁷ Taip pat žr. Simon Head, „They’re Micromanaging Your Every Move“, *New York Review of Books*, 2007 m. rugpjūčio 16 d.
- ¹⁸ Jonathan Zittrain, *The Future of the Internet and How to Stop It*, New Haven: Yale University Press, 2009, 209.
- ¹⁹ Manuel Castells, *The Rise of Network Society*, London: Blackwell, 2000, 3.
- ²⁰ „How Campbell worked his spin“, *Mail on Sunday*, 2005 liepos 27. Žr. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-303867/How-Campbell-worked-spin.html#ixzz0NKT3Xo61>.
- ²¹ Ši koncepcija nuolat išnyra literatūroje. „Pagaliau naujoji karalystė yra simuliacijų miestas, televizijų miestas, miestas kaip teminis parkas“, – rašo Michaelas Sorkinas. „Nekvestionuojamo ir nekvestionuojančio urbanistinio pranašumo laikai baigėsi, Niujorkas jau nėra svajonių inkubatorius – tai spektrinė kolonija, imperinis teminis parkas“, – rašo Markas Kingwellas.
- ²² Rem Koolhaas, „An Obsessive Compulsion Towards the Spectacular“, *Der Spiegel*, 2008 liepos 18, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,566655,00.html>.
- ²³ Cituojama George Baird, „‘Criticality’ and its Discontents“, *Harvard Design Magazine* #21, 2004 ruduo–2005 žiema, http://www.gsd.harvard.edu/research/publications/hdm/back/21_baird.html.
- ²⁴ Marion von Osten, „Architecture Without Architects – Another Anarchist Approach“, *E-flux* #6, 2009 gegužė, <http://www.e-flux.com/journal/view/59>.
- ²⁵ Kazys Varnelis, „Introduction“, *Infrastructural City: Networked Ecologies in Los Angeles*, ed. Kazys Varnelis, New York: Actar, 2008, 15.
- ²⁶ Ten pat.

NAUJASIS INTYMUMAS PRIEŠ SUSVETIMĖJIMĄ IR AGRESIJĄ

Neseniai Lietuvoje lankęsis lenkų kilmės sociologas Zygmuntas Baumanas savo paskaitoje kalbėjo apie vartotojiškumą kaip postmodernios visuomenės reiškinį, kuris kelia grėsmę pačios visuomenės egzistavimui. Vartotojiškumas nevaldomai plinta po visas gyvenimo sritis, o jo skatinamas vis didėjantis energijos poreikis griaua gamtos jėgų pusiausvyrą, greitina klimato atšilimą, sukelia katastrofas.

Sociologams rūpi, kaip vartotojiškumas veikia tarpasmeninius santykius, t. y. sritis, tradiciškai priklausančias etikai ir moralei. Baumanas turi galvoje ryšių tarp žmonių komercializaciją, kai emocinį santykį pakeičia apsikeitimas daiktais, dovanomis ir pan. Aptaria grėsmes, kylančias romantiniams santykiams tarp moterų ir vyrų, jei tie santykiai grindžiami ta pačia vartotojiška schema, kuri egzistuoja tarp pirkėjo ir prekės arba tarp kliento ir paslaugos. Pasak sociologo, viskas prilyginama eiliniam apsipirkimui: vyrai ir moterys yra nuolat raginami negaišti laiko ir „netaisyti“ nepakankamai gerai veikiančių santykių, verčiau užmegzti naujus, t. y. jei „prekė“ brokuota, ją reikia gražinti ir pirkti naują.

Tarpasmeninių santykių tikslas dabar yra jau ne stabilumas, o malonumo ir pasitenkinimo paieškos. Partneris vertinamas tik kaip komforto ir laimės šaltinis, jeigu jis nesugeba, nenori ar negali išpildyti šių

reikalavimų, lengviausia jį/ją tiesiog palikti. Taigi žmonės nėra skatinami investuoti į ilgalaikius ryšius. Sociologas ironizuoja: „Juk kai įsigyji daiktą, nepriesieki jam amžinos meilės, neištari priesaikos: *Kol mirtis mus išskirs*, nes gerai žinai, kad rytoj pasirodys geresnis daiktas ir tu išmesi šitą, o nusipirksi aną.“

Vartotojiškumo schema pagrįsti santykiai kelia grėsmę visuomenei apskritai. Nestabili šeima ir neįpareigojanti partnerystė lemia, kad daugėja apleistų vaikų, vyksta sunkios besiskiriančių porų turto dalbos ir pan. Visa tai didina ir visuomenės nestabilumą. Baumanas primena, kad kadaise partnerystė buvo visuomenės gyvenimo „cementas“, todėl siūlo iš naujo permąstyti tą tarpasmeninių santykių modelį, kuris tradiciškai susiklostė ikimoderniose ir gerokai vėlesnėse visuomenėse, ragina grįžti prie tradiciškai „visam gyvenimui“ užmezgamo ryšio. Pasak jo, patarimas patikrinti jausmus, leidžiantis į eksperimentinius santykius, tiesiog primeta trumpalaikiškumą. Tik sąmoningai suvokta ir pasirinkta ilgalaikė partnerystė skatina ir apsisprendimą tą partnerystę nuolat **tobulinti**, užuot **keitus** ją nauja.

Kalbėdamas apie vartotojiškumą, sujaukusį santykius tarp žmonių, Baumanas kritikuoja britų sociologą Anthony Giddensą ir jo pasiūlytą vadinamąjį „grynujų santykių“ modelį, kai socialiniai ir seksua-

liniai ryšiai trunka tiek laiko, kiek jie tenkina abi puses.¹ Baumano įsitikinimu, tai įteisina atsakomybės vengimą ir „paviršutiniškumą“, o Giddensas tai vadina nauja intymumo forma. Britų sociologas teigia, kad „grynieji santykiai“ reikalauja ypač didelės abiejų partnerių atsakomybės, atvirumo ir pasitikėjimo vienas kitu, nes partneriai, užuot kaupę savyje nepasitenkinimą, nuolatos dalijasi patirtimi, kurią teikia jų tarpusavio ryšys. Nauji atsivėrimai vienas kitam, sako Giddensas, reikalauja arba priimti vis naujus bendravimo iššūkius, arba išsiskirti.

Abi tarpasmeninių santykių formos iš esmės yra du skirtingi lyčių politikos privačioje erdvėje modeliai. Ir Giddensas, ir Baumanas sprendžia tą pačią problemą, kuri kamuoja postmodernią visuomenę, – tai susvetimėjimas. Tačiau Baumanas ją sieja labiau su bendravimo komercializacija, o Giddensas – su vis didėjančiu žmonių agresyvumu.

Abiejų sociologų manymu, šią problemą išspręsti įmanoma, vienaip ar kitaip transformuojant vyraujančias seksualumo ir intymumo formas. Tačiau Baumanui atrodo, kad lyčių pusiausvyrą galima užtikrinti remiantis savotiškais „neotradiciniais“ įsipareigojimais, o Giddensas intymumo transformaciją sieja visų pirma su abiejų partnerių autonomija, pagarba vienas kitam, kitaip tariant, su lyčių/individų lygybe ir intymių santykių demokratiškumu. Pasak jo, tada emocijos tampa *gyvenimo politika*, nes lygybe paremti santykiai jau savaime atmeta agresiją, kuri yra pagrindinė šių laikų visuomenės rykštė.

Tarpasmeninių santykių išeities tašku abu sociologai laiko partnerių derybas. Tačiau Baumanas jas suvokia kaip būdą **užtikrinti ilgalaikius santykius**, o Giddensas yra įsitikinęs, kad partnerių derybos ir susitarimai leidžia sukurti **komfortabilius tarpasmeninius ryšius**. Nesiimu spręsti, kuris iš dviejų modelių yra priimtinesnis šiuolaikiniam žmogui, tačiau atrodo, kad Giddenso modelis geriau atitinka lyčių vaidmenų pokyčius, vykstančius modernioje visuomenėje, – moterys jau nėra linkusios įsipareigoti ilgalaikiams *kančios santykiams*. Giddensas pripažįsta, kad jo siūlomas „grynųjų santykių“ modelis galimas

tik demokratinėje aplinkoje. Tai greičiau siekiamybė negu dažnas pavyzdys...

Būtent čia norėčiau pereiti prie Aleksandros Kašubienės ir Algirdo Juliaus Greimo susirašinėjimo ir paanalizuoti jį pagal Anthony'o Giddenso siūlomą „grynųjų santykių“ modelį. Laiškai atskleidžia, kad menininkės ir mokslininko ryšys buvo artimas tokiems tarpasmeniniams santykiams, apie kokius kalba britų sociologas. Jo teigimu, „grynieji santykiai“ nusako intymų dviejų žmonių ryšį, atsirandantį iš to, ką vadiname *aistringa meile* ir *romantiniu impulsu*. Beje, tas pačias nuostatas Giddensas taiko ir heteroseksualiam, ir homoseksualiam ryšiui.

Aleksandra Kašubienė ir Algirdas Julius Greimas pradėjo susirašinėti, gyvendami toli vienas nuo kito. Atrodo, pats pirmas laiškas nebuvo tiesiogiai padiktotas aistringo romantinio impulso ar paskatintas neseniai įvykusio panašaus susitikimo. Kaip sako pati Kašubienė, 1988 m. ji nusiuntė Greimui savo rankraščio kopiją, nuo tada ir prasidėjo jų bendravimas. Tačiau jaunystėje – tą byloja laiškai – jie jautė vienas kitam romantinę aistrą. Knygos įžangoje Aleksandra rašo: „Kai 1944 metais, karo frontui artėjant, Greimas ragino mane bėgti drauge su juo į Prancūziją, tokiam žygiui buvau nepasiruošusi. Jau bendravau su skulptoriumi Vytautu Kašuba, mano būsimu vyru.“²

Po keleto dešimtmečių atsinaujinęs jų bendravimas atitinka ir kitą Giddenso „grynųjų santykių“ nuostatą – sociologo teigimu, „grynieji santykiai“ kaip transformuotas intymumas apskritai yra prieš tokią tarpasmeninių santykių formą kaip santuoka. Šiuo atžvilgiu tiek Kašubienė, tiek Greimas turėjo kitus oficialiai įteisintus santykius. Aleksandra daugelį metų gyveno santuokoje su skulptoriumi Vytautu Kašuba, o Greimas – su jauna moterimi Teresa. Jiedu nebuvo vedę, tačiau tai nekeičia reikalo esmės. Be to, Prancūzijoje gyvenančios poros paprastai sudaro vadinamąją PAX – merijoje patvirtintą partnerystę, kad sumažėtų pajamų mokesčiai ir priklausytų kitos socialinės lengvatos. Nėra jokios abejonės, kad Teresa buvo labai svarbi Greimui iki pat jo mirties, o ir Ka-

šubienei apie Teresą jis rašė vienareikšmiškai: „Neatsimenu, kad Tau būčiau kalbėjęs apie Teresą. Tai, žinoma, siūlas, ant kurio užsikabinęs galėjau išlaikyti pastaruosius metus.“

Kita vertus, 1988 m. Greimas ir Kašubienė pradėjo bendravimą, kuris taip pat buvo emociškai intymus. Tai atitinka dar vieną Giddenso „grynujų santykių“ nuostatą – pora nebūtinai turi apsiriboti vieninteliais santykiais. Sociologo manymu, tai irgi yra partnerių derybų, susitarimo objektas. Kašubienė laiškuose Greimui vis patvirtindavo: „Pastoviai džiaugiuosi, kad gyvenimi ne vienas, kad Teresa su Tavimi.“ Savo ruožtu Greimas rašė Aleksandrai: „Norėjau ir vėl pabučiuoti, kad tu Teresą priimi natūraliai, be klausukų ir šauktukų.“ Santykius su moterimis semiotikas apibūdina gidensiškai: „Hania – legali žmona, – Teresa – Tu.“ Taigi Kašubienę Greimas įvardija vienodai reikšmingai kaip ir Teresą, nors objektyviai abi moterys užėmė skirtingas pozicijas.

Giddenso teigimu, kai kuriais atvejais transformuotas intymumas arba „grynieji santykiai“ apskritai gali eliminuoti seksualinį ryšį, jeigu tai priimtina abiem partneriams ir dėl to susitariama. Tokias derybas ir susitarimą galima išvelgti ir aptariamuosiuose laiškuose.

Kašubienė užsiminė, kad norėtų susitikti su Greimu, entuziastingai ir gana euforiškai dėliojo tokį būsimos kelionės į Prancūziją planą, kuris leistų jiems keletą dienų pabūti vieniems, be kitų žmonių. Aleksandra siūlė įvairiausių gundomai romantiškus variantus ir rašė Greimui: „Jei Tau patogiausia, galėčiau atsirasti pas Tave, pabūti, ir po to į Chartres. O būtų tikras džiaugsmas, jei sutiktum būti mano svečiu Chartres, kur ir tau kelioms dienoms paimčiau kambarį viešbutyje. Ką tu siūlytumei, kas tau priimtina. Patogiausia?“ Negavusi jokio konkretaus patvirtinimo iš Greimo, ji gerokai sutrinka, jai nesmagu, kad klaidingai suprato juos siejantį ryšį, jaučiasi kiek įžeista, gal nusivylusi. Su lengva ironija Aleksandra rašo: „Dėl galimo pasimatymo – rašiau, kad norėčiau pabendrauti kelias dienas. Tą patvirtinu. Kitaip man važiuoti į Tavo padangę būtų juokinga. Tačiau

nesistebėčiau nė truputį, jei tiek laiko tam skirti Tave jau dabar juokina. Neimk į galvą – mirtinų reikalų gi neturim, viską galima „atidėti“. Reikia žiūrėti, kad mano *adventure* tau nebūtų laiko gaišinimas. Jei širdis dėl to nesidžiaugia, neskubėkime.“

Greimas į šį laišką atsakė greitai: „Mieloji, atsakau kuo skubiausiai. Aišku, kad noriu tave pamatyti, matyti.“ Jis rašo, kad gali ją priimti savo namuose, kai bus Teresa ar net kai Teresa išvyks. Bet teigia, kad į Paryžių ar Šartrą su ja tikrai nevažiuosias: „Apie tai negali būti net kalbos.“ Kaip priežastį Greimas nurodo prastą fizinę savijautą, atseit, galįs judėti tik 200 m spinduliu, nors su Teresa gana intensyviai keliavo po Europą ir užjūrį. Tame pačiame laiške jis vėl mini Teresą ir netiesiogiai dar kartą nurodo savo santykį su ja: „Aš buvau įsimylėjęs – tas, sako, ir dabar matosi – ji man savo buvimu davė daug džiaugsmo.“ Taigi, Greimas aiškiai apibrėžia savo seksualinės meilės teritoriją ir siūlo Aleksandrai kitokią – transformuoto intymumo atmainą. Atrodo, Kašubienei šis Greimo siūlymas buvo netikėtas, nelauktas, anksčiau niekada nepatirtas, todėl sunkiai priimtinas. Dėl šio nesusikalbėjimo laiškuose ji netiesiogiai vis dar priekaištauja, esą jų susitikimas neįvyksta dėl Greimo, kuris, kaip jai atrodo, nenori dėl jos aukoti savo laiko.

Pagaliau Greimas nedviprasmiškai ir nekoketudamas pasako, kad ne laiko stoka jį varžo, bet galimai romantinis-seksualinis jų būsimos susitikimo pobūdis jam yra nepriimtinas ir nereikalingas: „Juokas ima, kai tu rašai, kad galiu per daug ar per mažai laiko skirti. Laiko marios, bet kaip jose plaukioti? Ar aš tau galėčiau nors kiek „džiaugsmo“ duoti? Dabartiniame stovyje – abejoju. Gal tik pakenkti galėčiau, laužydamas tavo pusiausvyras. O tu ar galėtum?“ Ir čia pat jau atvirai siūlo Kašubienei kitokius santykius: „Viskas, ką tau rašiau apie praktiškas kelionės realizacijas, galioja, nepasikeitė. Užtat tau apsispręsti. Laiko aš tau turiu, tik gal neturiu ką tau duoti...“

Aleksandra į tokius žodžius reagavo jautriai ir savo atsakymą Greimui sudėliojo punktais. Ketvirtame punkte ji rašo: „Kelionė į Prancūziją atpuola. Dėkinga, kad parašei atvirai, pasisakei, jog pasiūlymas

vargintų.“ Iš esmės ši atsakymą galima vertinti kaip savotišką „tylią agresiją“ – Greimo siūlomų santykių, pagrįstų transformuotu intymumu, Kašubienė nesu-
prato ir nepriėmė. Tame pačiame laiške ji lyg ir atsisveikino su Greimu, nes gana griežtai nukirto: „Jei kada būsiu Tavo padangėje, užsuksi.“ Ir tiek.

Vis dėlto susirašinėjimas nenutrūko ir po kiek laiko atgijo, nors objektyviai niekas nepasikeitė: Greimas ir toliau primindavo Kašubienei savo jausmus Teresai, nekeitė savo požiūrio į Aleksandrą ir jų ryšį. Tačiau neabejotina, kad Kašubienė tęsė susirašinėjimą, jau suvokusi ir priėmusi jų tarpusavio santykių pokytį, abu laiškuose džiaugėsi, kad „susišneka“. Nemanau, kad jie turėjo omenyje intelektualinius profesinius pokalbius. Nors Greimas patarinėjo Kašubienei kūrybos klausimais, tačiau yra abejojęs jos literatūriniais bandymais ir klausė, kam ši rašanti apskritai. Tikras kūrybinis ir profesinis bendradarbiavimas jį siejo būtent su Teresa, su kuria abu rašė žodyną, rengė bendras publikacijas.

Vėliau, kai 1991 m. Kašubienė aplankė Greimą, parašė šiltą padėkos laišką: „Tavo gaspadoj ir Tere-
sos globoj man buvo įdomu, smagu ir miela.“ Tame pačiame laiške Kašubienė kalba, kad jų bendravimas įgavo dar glaudesnę emocinį ryšį ir atvirumą. Ji rašė: „Išsivežiau liūdesį – atgarsius ir Tavo, ir mano esmi-
nių liūdesių: ryškiai pasijuto svoriai, su kuriais tiek Tu, tiek aš stengiamės tą žmogišką nedalią atsverti, balansuoti. Drauge su liūdesiu atkilo ir baigtinumo jausmas – būsim jau turbūt susipažinę. Ar ne keista, jog atrodo, kad tik dabar pradėsime draugauti? Nors ir nežinau, ką tai reiškia, bet jaučiasi lyg ir kiti kanalai atsivėrę.“

Kašubienės išpažintis byloja apie likimo suteiktą ga-
limybę ir gebėjimą atsverti kitam žmogui, tuo pat metu išsaugant aiškias asmeninės autonomijos ribas. Panašiai Greimas prisipažįsta Kašubienei jos dėka patyręs, ką reiškia pasitikėti kitu žmogumi ir būti su juo atviram: „Į mano gyvenimą tu nesiskverbi, atvirkščiai – tu man atrodei kaip ramybės uostas, pasitikėjimo: savo gyve-
nime nesu sutikęs žmogaus, kuriam galėčiau atsidėti, tu vienintelė man tokį jausmą sukeli.“

Giddensas irgi kalba apie emocinę aistrą kaip ypa-
tingą atvirumą ir domėjimąsi partneriu, kai nepaso-
tinamas potraukis nuolatos girdėti Tą Kitą yra toly-
gus jausti jį fiziškai. Trumpa Greimo žinutė: „Laukiu
laiško.“ Aleksandros atsakymas: „Tavo dviejų žodžių
laiškas: „Laukiu laiško“, nuskambėjo kaip „duok ran-
ką“. Štai manoji – Tu praturtinai mano gyvenimą, Al-
girdai.“

Tradiciniuose tarpasmeniniuose santykiuose ais-
trą ir erotizmą dažniausiai sukelia tik kūnas ir fiziniai
pojūčiai, o transformuotas intymumas atveria kitas
erotiskumo plotmes – tai abipusis bendravimas ir
pasitikėjimas vienas kitu, kai (iš)vengiama galios žai-
dimų. Taigi, nors Greimas rašo: „Įsivaizduoju tave
nuogą tarp kitų moterų“, o Aleksandra prisipažįsta:
„Myliu kiekvieną Tavo pasireiškimą, apkabinu, koks
esi – ir atsitraukti nesinori, ir taip lieku Tavo ranko-
se“, abu supranta šią erotiką kaip dvasinį intymumą ir
aistrą pažinti kitą.

Giddenso siūlomas transformuotas intymumas
arba „grynieji santykiai“ nėra supaprastintas dviejų
žmonių ryšys, reikalaujantis tik abipusės pagarbos ar
prievolės išklausti vienas kitą. Tai ir/ar ne tik dviejų
intelektualų pašnekėsiai, o veikiau sudėtinga nuola-
tinė derybinė būseną, prasidedanti romantine aistra,
kuri pereina į abipusį atvirumą ir išskirtinį, nenugali-
mą emocinį lygiaverčių partnerių poreikį bendrauti.
Panašiai atsitiko Greimui ir Kašubienei. Tai suteikia
dvasinio komforto jausmą ir labai svarbų žinojimą,
kad „yra žmogus“. Pasak Giddenso, tai labiau ateities
tarpasmeninių santykių vizija. O ateities vizijas, kaip
žinome, dažniausiai pirmieji įgyvendina menininkai
ir tie mokslininkai, kurie, kaip ir Greimas, yra meni-
ninkai. ■

¹ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*, Stanford: *Stanford University Press*, 1992.

² Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandros Kašubienės laišakai, 1988–1992. Vil-
nius: *Baltos lankos*, 2008.

Ernestas VASILIAUSKAS

SURASTAS NAUJAS XVIII a. PRADŽIOS JONIŠKIO ISTORIJOS ŠALTINIS

2010 m. dirbant Švedijos archyvuose (Karo archyve ir Karo muziejuje Stokholme) atsitiktinai pavyko aptikti iki tol nežinotą 1703 m. Joniškio miesto brėžinį (autorius nenustatytas). Tai pats seniausias žinomas šio miesto atvaizdas.

Jo atsiradimo istorija susijusi su Šiaurės karo įvykiais Šiaurės Lietuvoje. Pasak latvių istorikės Mārītes Jakovlevos, pirmajame Šiaurės karo etape iki pat 1705 m. Joniškis vaidino svarbų vaidmenį kaip karinis štabas ir atraminis centras tiek vienai, tiek kitai iš kovojančių pusių. Miestas buvo ypač svarbus švedų kariniams veiksams, nukreiptiems iš Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės prieš Abiejų Tautų Respublikos valdovo Augusto II Stipriojo šalininkus.¹

Piešinio atsiradimas susijęs su konkrečiu įvykiu, kai 1703 m. vasario 1–3 d. (11–13 d. pagal naują kalendorių) Helsinkio pėstininkų pulko papulkininkis Kristianas Brueckneris užėmė Joniškį. Tad brėžinys turėjo būti atliktas netrukus po šio mūšio.

Brėžiniu (kaip ir analogiškais kitais) buvo įprasminta švedų kariuomenės pergalė. Paprastai tokių piešinių pagrindu buvo daromi vario raižiniai, tačiau Joniškio raižinys dar neaptiktas.

Šis piešinys – vertingas XVIII a. pradžios Joniškio miesto ikonografijos, kartografijos šaltinis, suteikiantis papildomų duomenų apie miesto urbanistiką, architektūrą, objektų lokalizaciją, apylinkių kraštovaizdį ir kt. Šioje publikacijoje pabandydysime apžvelgti svarbiausius brėžinyje pavaizduotus miesto objektus ir nustatyti, kiek patikimi jame pateikti duomenys.

Brėžinyje (žiūrint iš priekio pagal laikrodžio rodyklę) matome 5 gatves – Livonijos (Kuršo, Vokiečių), Upytės, Šiaulių, Dvaro, Žagarės – ir kelius, vedančius jas atitinkančiomis kryptimis. Jų skaičius sutampa su miesto rašytiniuose šaltiniuose XVII–XVIII a. minimomis gatvėmis. Kiek netiksliai pavaizduota Livonijos gatvės kryptis – žiūrint iš dabartinės perspektyvos, ji turėjo būti pažymėta kairiau ir tiesiai nuvesta bažnyčios šiaurinės sienos vidurio link. Tokiu būdu iškraipyta tiek šios gatvės, tiek turgavietės kompleksinė perspektyva. Taip pat atrodytų, kad ši gatvė, pagal XVII a. vidurio rašytinius šaltinius ir archeologinių tyrinėjimų duomenis, turėjo būti pavaizduota gerokai ilgesnė, o Žagarės ir Dvaro gatvės – trumpesnės. Tačiau visai kitokie duomenys apie sklypus yra iš 1738, 1742 ir 1755 m. dokumentų² – pateikiamas

jų skaičius visose gatvėse beveik vienodas, o užstatymas atitinka brėžinio autoriaus pateiktą perspektyvą. Tad galima sakyti, kad brėžinyje pateiktas vaizdas atitinka XVII–XVIII a. sandūroje buvusį miesto užstatymą.

Tarp Upytės ir Livonijos gatvių pavaizduotas, palygin-ti retas, kitiems kvartalams nebūdingas, užstatymas – čia turėjo būti XVII–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose mi-nima bažnytinė valda su statiniais (jurisdika).

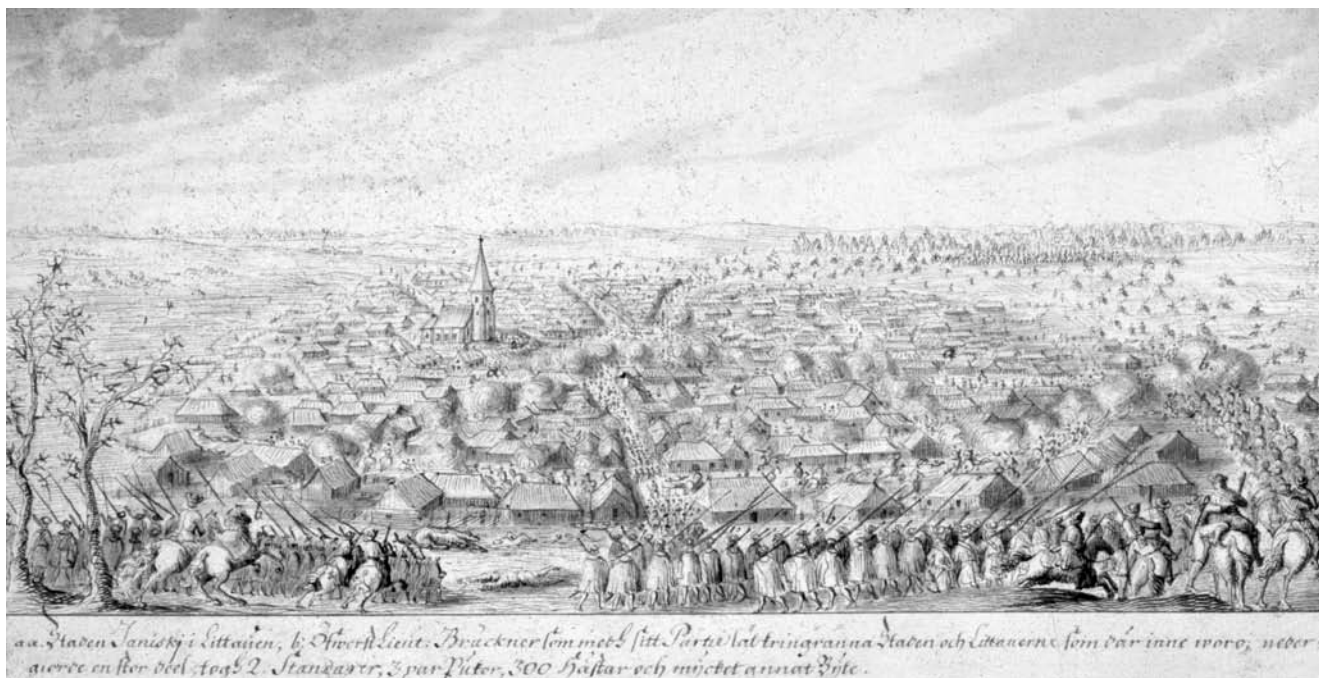
Brėžinyje pavaizduota, kad lietuvių kariuomenė pasitraukė Šiaulių (tą byloja ir to meto šaltiniai)³ ir Dvaro gatvėmis. Į pietryčius nuo miesto (viršutinia-me dešiniajame piešinio kampe) nupieštas dabartinis Vilkiaušio miškas. Dalis lietuvių kariuomenės traukėsi palei jo pakraštį Užmušės (Gruzdžių) keliu (Dvaro gatvės kryptis).

Kiti nedideli miškai pavaizduoti į pietus (Šiaulių kryptis) ir rytus (Žeimelio kryptis). Tai galėtų būti dabartiniai Kepalių ir Saugėlaukio miškai.

Piešinyje parodytas švedų pozicijų išsidėstymas – matyti, kad miestas buvo puolamas Žagarės ir Livo-nijos gatvių kryptimis.

To meto Joniškyje išryškinta keletas svarbių objek-tų – bažnyčia su šventoriumi, turgaus aikštė ir kele-tas pastatų prie jos.

1605 m. pastatyta bažnyčia nupiešta gana tiksliai – tuo įsitikinau, palyginęs brėžinį su tarpukario Jo-niškio fotografo Jankelio Fišerio atviruko montaže (darytas 1925 m.)⁴ įkomponuotu seniausiu žinomu Joniškio bažnyčios atvaizdu (iki 1895–1901 m. re-konstrukcijos). Sutampa langų išdėstymas, kontra-forsai, šventoriaus tvora ir vartai. Vienintelis aki-vaizdus skirtumas – bokšto stogo aukštis ir forma. Brėžinyje jis pavaizduotas gerokai aukštesnis ir smailesnis, negu matome minėtame atviruke. Mažai tikėtina, kad stogą galėjo paaukštinti („pagražinti“) brėžinio autorius. Greičiausiai Joniškio bažnyčia tuo metu būtų taip ir atrodė, nes XVII a. bažny-čios paprastai buvo statomos su smailiais, aukštais bokštų stogais. Tokių ypač gausu gretimame Kurše, o Joniškio bažnyčia turi labai daug panašumų su gretimos kunigaikštystės sakralinių pastatų archi-itektūra. Vėliau (kad ir XVIII a.) po gaisrų stogas galėjo įgyti apie 1900 m. fiksuotą formą. Šventoriuje, į

Joniškio miesto 1703 m. brėžinys. AM (Švedijos karo muziejus (Stokholmas) Nr. 329

pietus nuo bažnyčios, pavaizduoti 2 kryžiai – taip buvo pažymimos kapavietės.

Turgaus aikštė pavaizduota stačiakampė (renesansinė) – ne tokia, kokia pasiekė mūsų dienas (radialinė trikampio formos, siaurėjanti pietų kryptimi). Toks vaizdas galėjo susiformuoti vėliau (XIX a.) – pietinė aikštės dalis susiaurėjo, kai pietrytinėje dalyje buvo pastatyti prekybinės ir gyvenamosios paskirties pastatai, kurie pagal to meto statybos ir religinius reikalavimus turėjo uždengti šioje dalyje statytas sinagogas.

Į dešinę (į pietus) nuo bažnyčios, tarp Upytės ir Šiaulių gatvių, prie turgaus aikštės, pavaizduotas vienaaukštis pastatas. Jis sąmoningai išryškintas – su langais, durimis ir kaminu, nors didžioji dalis gretimų pastatų arba trobesiai pirmajame plane yra nupiešti be šių detalių. Tai turėtų būti Jonišchio rotušė (savivalda suteikta 1616 m.). Jos pamatai po (arba šalia) Baltosios sinagogos (Miesto a. 4a) aptikti 2006 m., kai buvo vykdomi archeologiniai tyrinėjimai.⁵ Šis brėžinys suteikia aiškų vaizdą, kaip galėjo atrodyti rotušė – ji buvo vienaaukštė. Už jos pavaizduotas gana tankus užstatymas. Urbanistikos tyrinėtojas Algimantas Miškinis yra nurodęs, kad Jonišchio rotušė iki 1748 m. gaisro buvo su bokšteliu,⁶ tačiau piešinyje jis nepavaizduotas. Palyginkime – tuo pačiu metu nupieštos Bauskės pilies ir miesto atvaizde rotušė yra su bokšteliu.

Joniškio miesto 1703 m. brėžinio fragmentas

Į šiaurę nuo bažnyčios, turgaus aikštės šiaurės vakarinėje dalyje, panašiai išryškinti dar du trobesiai dvišlaičiais stogais – jie su kaminais, su langais. Šioje vietoje turėjo būti turtingų miestiečių arba miesto pareigūnų (raštininkų, suolininkų, tarėjų) sklypai. Iš XVIII a. pirmosios pusės rašytinių šaltinių matyti, kad didžioji dauguma turgaus aikštės sklypų priklausė magistrato pareigūnams – burmistrai ir kitiems.⁷

Yra žinoma, kad 1703 m., užimant Joniškį, Žemaitijos seniūno, Grigaliaus Antano Oginskio sūnėno,⁸ štabas buvo įkurtas miesto burmistro name.⁹ Tad galima manyti, kad vienas iš šių trobesių buvo burmistro – antraip vargu ar brėžinio autorius būtų jį

paryškines. 1997, 2001 ir 2005 m. per archeologinius tyrinėjimus Miesto a. 15 kiemuose buvo aptiktas XVII a. kiemo akmeninis grindinys, XVII a. antroje pusėje nuardyta koklinė krosnis.¹⁰ Neabejotina, kad vienas iš brėžinyje pavaizduotų paryškintų statinių buvo būtent šioje (tyrinėtoje) vietoje.

Brėžinyje Upytės g. gale pavaizduota didelė sodyba, kurios pastatai išdėstyti „U“ raidės forma arba kvadratu su uždaru kiemu. Dar viena sodyba nupiešta atokiau nuo miesto, prie Upytės kelio.

Jame taip pat matome atokią užmiesčio sodybą prie Šiaulių kelio. Tikėtina, kad ji, datuojama XVII a. pabaiga–XIX a. pirmąją pusę, buvo aptikta 2008 m. per Šiaulių Senosios bei Dariaus ir Girėno g. sankryžos archeologinius tyrinėjimus.¹¹

Piešinyje pasigendama 2004–2006 m. dabartinėje Žemaičių g. per archeologinius tyrinėjimus aptiktos dvaro sodybos (tuometinės Dvaro gatvės gale)¹² su paryškintu pagrindiniu pastatu. Tikėtina, kad brėžinyje dvaro sodyba buvo įkomponuota į bendrą gatvės perspektyvą.

Nenupieštas per miesto rytinę dalį, 145 m į pietryčius nuo rotušės, tekantis Prudencijos (Upytės) upelis, kurį, pasak XVII a. šaltinių, dviejose vietose kirto Šiaulių ir Upytės gatvės.

Brėžinys suteikia vertingų žinių ir apie miesto architektūrą. Pirmajame plane, centre ir kairėje pusėje, pavaizduotos sodybos su trobesiais (nuo 2 iki 4, XVIII a. pirmosios pusės turtingų miestiečių testamentuose jų minima ir daugiau),¹³ su tvoromis (2008 m. per archeologinius tyrinėjimus Dariaus ir Girėno g. 20–23 rastos dviejų pinučių tvorų liekanos), su daržais (galbūt ir gyvulių aptvarais). Pastatų stogai – keturšlaičiai ir dvišlaičiai. Dalis trobesių pavaizduota su langais, tačiau be kaminų – dūminės (?) pirkios. Gal autorius tą darė sąmoningai, nes tai buvo eskizas vario raižiniui ir dėl laiko stokos jam labiau rūpėjo paryškinti svarbiausius miesto statinius? Tikėtina, kad dalis miesto pirkių buvo dūminės. Palyginkime – to paties laikotarpio Bauskės brėžinyje,¹⁴ Jelgavos piešiniuose ir vario raižinyje¹⁵ beveik visi miesto trobesiai pavaizduoti su kaminais.

Šis 1703 m. Jonišio piešinys yra labai vertingas ikonografijos ir kartografijos šaltinis, papildantis tiek istorinius, tiek archeologinių tyrinėjimų duomenis. Tokio pobūdžio dar nežinomų šaltinių apie Lietuvos vietas, kur vyko stambesni kariniai susidūrimai, Švedijos archyvuose, reikia manyti, esama ir daugiau. ■

¹ M. Jakovleva, *Joniškis ir Kuršo kunigaikštystės pasienis Šiaurės karo pradžioje (1700–1705 m.)*, Žemųjų, 2006, Nr. 2(2)–2007, Nr. 1(3), p. 35.

² A. Miškinis, *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės = Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2004, t. III, kn. I, p. 134, 137, 138.

³ M. Jakovleva, *Joniškis ir Kuršo kunigaikštystės pasienis ...*, p. 32.

⁴ L. Ripskytė, *Joniškio krašto senieji fotografai (XIX a. pabaiga–XX a. vidurys)*, Žemųjų, 2006, Nr. 2(2)–2007, Nr. 1(3), p. 46, pav. 18.

⁵ E. Vasiliauskas, *Kur buvo Jonišio rotušė?*, Žemųjų, 2006, Nr. 2(2)–2007, Nr. 1(3), p. 15–28.

⁶ A. Miškinis, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, p. 133, 138.

⁷ A. Mickevičius, *Joniškio miesto savivaldos pareigūnų turtinė padėtis XVIII a. I pusėje*, Žemųjų, 2008, Nr. 2(6)–2009, Nr. 2(8), p. 8–11, 13.

⁸ M. Jakovleva, *Joniškis ir Kuršo kunigaikštystės pasienis ...*, p. 31–32.

⁹ *Ibid.*, p. 32.

¹⁰ E. Vasiliauskas, *Joniškis XVI–XVIII a.*, Lietuvos archeologija, Vilnius, 2005, t. 27, p. 108, 110, 115; Nemickinė R., Merkevičius A., *Žvalgomieji tyrinėjimai Jonišio mieste*, ATL 2005 metais, Vilnius, 2006, p. 240–242.

¹¹ E. Vasiliauskas, *Tyrinėjimai Joniškyje*, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais, Vilnius, 2009, p. 304–310.

¹² Vasiliauskas E., *Joniškis XVI–XVIII a.*, Žemųjų, 2006, Nr. 1, p. 13–14; *Idem*, *Archeologinė VI–XI a. ir XVII–XIX a. Jonišio miesto medžiaga*, Lietuvos muziejų rinkiniai = Miestų kultūros paveldas muziejuose: X mokslinė konferencija, 2007, Klaipėda, Nr. 6, p. 10, 15, *Idem*, *Senoji Jonišio dvarvietė*, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais, Vilnius, 2007, p. 225–228.

¹³ A. Baliulis, *Joniškio miestiečiai XVIII a.*, Lietuvos istorijos metraštis. 1993, Vilnius, 1994, p. 40–41.

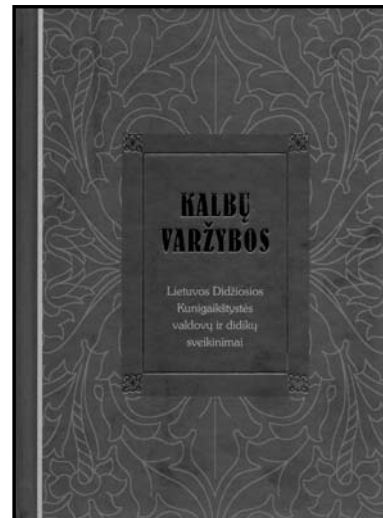
¹⁴ AM (Armémuseum) Nr. 4332.

¹⁵ I. Lancmanis, *Jelgavas pils*, Rīga, 2006, pav. 4, 5, 24.

Asta DEKSNYTĖ

KALBŲ VARŽYBOS VAIZDINGAME IDĖJŲ PEIZAŽE

L inksminktės Liet'vos giminės, kun'gaikštis ateiti „Jūsų žemėsna, jamui skaityk'te triumfą“, – vėlų žiemos vakarą Valdovų rūmuose aktorius Ramūnas Abukevičius iškilmingai skaitė 1589 metų sveikinimą karaliui Zigmantui Vazai. Skambia, sodrią ir išraiškingą kalbą pratęsė grakštus vėlyvojo renesanso šokis. Dvasia, tvyranti rūmų salėje, nukelia į XVI–XVIII a., kai klestėjo dvarų kultūra su jai būdingais ritualais, riterių turnyrais, kai buvo puoselėjami ir globojami menai, ypač poezija ir muzika... LDK valdovų rūmuose susirinkta neatsitiktinai: kultūros horizonte pasirodė unikalus objektas – lotyniškojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūros paveldo tyrinėtojos, Vilniaus universiteto klasikinės filologijos katedros profesorės Eugenijos Ulčinaitės parengta knyga „Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai“. Susibūrimo vieta, Valdovų rūmų renesansinė audiencijų menė, pasirinkta taip pat neatsitiktinai – kadaise čia buvo sutinkami ir sveikinami į Vilnių atvykę didikai. Knygoje pristatoma išskirtinė raštijos forma – sveikinimai, skirti valdovams – Steponui Batorui, Zigmantui Vazai, Vladislavui Vazai ir vyskupui Kristupui Jonui Šembekui. Šios keturios istorinės asmenybės apibrėžia chronologines tekstų sukūrimo ribas XVI–XVIII a. Kartu su vertimais iš lotynų kalbos spausdinamos ir originalių sveikinimų faksimilės. Įvade prof. Ulčinaitė išsamiai aptaria sveikinimų tradiciją

LDK. Kad knyga būtų prieinama ne tik Lietuvos, bet ir Europos senosios literatūros istorijos tyrinėtojams, prattarmė ir įvadas išversti į lenkų ir anglų kalbas.

„Literatūriniai sveikinimai yra reikšminga XVI–XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos forma, išsaugojusi ir tęsianti Antikos žanrines tradicijas, atskleidžianti konkrečios epochos savitumo ženklus, aktualizuojanti istorinę atmintį ir jos simbolius“, – rašo Eugenija Ulčinaitė.

Tai, kad sveikinimai, dedikuojami valdovams ir didikams, buvo rašomi lotynų kalba, nėra unikalus reiškinys, nes tuo metu ji buvo Europos mokslo ir literatūros kalba. Tačiau tie, kurie pateikiami šioje knygoje, turi labai savitą bruožą – kalbų įvairovę.

1579-ieji Lietuvai buvo ypač svarbūs – tais metais įkurtas Vilniaus universitetas, ta proga į Lietuvą atvyko Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras. Jam ir skirtas pirmasis sveikinimų rinkinys, parašytas lotynų kalba. Su šiuo valdovu „buvo siejamos didelės viltys: jis turėjo palengvinti Lietuvai rūpesčių našta, nugalėti maskvėnus, išvyti er-ezijas (t. y. protestantizmą) ir grąžinti senąjį tikėjimą, globoti Vilniaus kolegiją – „mokslų vainiką“. Rinkinio struktūra rodo, kad jis buvo sumanytas kaip teatrinė inscenizacija, kurioje veikia personifikuotos figūros: Religija, Respublika, Vilnius, Kolegija, Bajorai, Dvas-

LIETUVIŲ

*PAKVIETIMAS LIETUVOS GIMINĖS,
idant, pati linksmindamos, viešpačiui karaliui,
einančiam Lietuvon, darytų triumfą*

Linksmink'tės Liet'vos giminės, kun'gaikštis ateiti^a
Jūsų žemėsna, jamui skaityk'te triumfą^b.
Jogėla^c tai mielas, linksmybė, tikra malonė,
Tėvas, padūksis^d. Katram tas yra nemielas?
Tam, katras Dievo ir tėvikišcios^e šičia nemyli.

*PAKVIETIMAS VIEŠPATIES KARALIAUS,
idant senysna^f Lietuvos įeitų triumfe^g*

Jogėla Sismundai, Liet'vos senysna triumfe
Eik! Tavi^h dangaus paskyrė šviesa turėti
Tą giminę plačią. Dienų tad skaičius įeiki
Iguosius, – vardas tavo te'sie čia praūzmasⁱ!

SKAITYTOJUI

Poilsis gimdo dainas, – mus vargina rūpesčiai gausūs.
Nieko tad nuostabaus, kad paprasta ši daina!

- ^a ateina
- ^b į šlovinkite
- ^c Zigmantas
- Vaza iš motinos pusės buvo Jogailaitis
- ^d viltis
- ^e tėvynės
- ^f į rūmus
- ^g triumfuodamas
- ^h tau
- ⁱ Neaiškus žodis, tikriausiai reiškia „amžinas“ (praamžinas?). (Teksto transkripcija ir komentarai paimti iš: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 114).

su savo antrąja žmona Liudvika Marija Gonzaga 1648 m. pavasarį. Lotynų ir lenkų kalbomis parašytus sveikinimus papildė priedas „Kalbų varžybos“ (*Certamen linguarum*), kuriame tekstai pateikiami net 19 kalbų: prancūzų, hebrajų, graikų, lotynų, sirų, italų, ispanų, vokiečių, belgų, bažnytine slavų, rusėnų, latvių, lenkų, vengrų, anglų, škotų, airių, čekų, lietuvių. „Visos kalbos čia tarsi varžosi tarpusavyje, kuri gražiau, prakilniau pasveikins karalių ir karalienę, tinkamiau išreikš Karališkosioms Didenybėms savo pagarbą ir nuolankumą“ (p. 12).

Paskutinis (1729 m.) rinkinys dedikuotas vyskupui Kristupui Jonui Šembekui ir pavadintas „kalbų visetu didžiajam Palemono žemės ir miesto svečiui“... Tekstai sukurti devyoniomis kalbomis, tarp jų – ir

lietuvių. „Kalbų viseto taiki nesantaika (*concors discordia*) vieningu širdžių troškimu prakilniausiąjį kunigaikštį plojimu pagerbianti“ (p. 263) yra gana lakus ir grakštus šlovinamosios retorikos pavyzdys. Matyt, todėl lietuviškajame tekste sakoma: *Žirge Palemono, tu pareini (=pralengi) jau Pegasą šlove...*

Daugiakalbiškumu, be abejo, siekta pademonstruoti tekstų autorių – Vilniaus jėzuitų kolegijos ir universiteto auklėtinių – išprusimą, kalbų mokėjimą. O mums, XXI a. žmonėms, tie sveikinimai padeda atkurti tuometinės kultūros, mentaliteto bruožus, atskleidžia papročius, etines ir estetines nuostatas.

Pasak literatūros tyrinėtojos Viktorijos Daujotytės, darbas, atliktas Eugenijos Ulčinaitės, ne tik kupinas staigmenų, bet ir yra tarsi kultūros dėsnio patvirtinimas. Tai – penktoji Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų studijų knyga,

Knygos „Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai“ 215 p. fragmentas su pirmuoju lietuvišku hegzametru

ininkai, Senatas, Tauta, išsakydamos savo luomo pagarbą bei prašymus“, – pabrėžiama knygoje.

Kai po dešimties metų, 1589-aisiais, Lietuvoje lankėsi karalius Zigmantas Vaza, buvo išleisti du sveikinimų rinkiniai, ir jie labai skyrėsi nuo dedikuotųjų Steponui Batorui. Prie lotyniškų karaliui skirtų tekstų šįkart yra priedas septyniomis kalbomis – lenkų, prancūzų vokiečių, italų, anglų, ispanų ir lietuvių. Tai ne tik pirmasis lietuviškas tekstas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir pirmasis lietuviškas hegzametras! Jis nėra tobulas, parašytas praleidžiant bales, nes norima sudaryti ilgųjų ir trumpųjų balsių hegzametą. Žinoma, čia svarbiausia tai, kad lietuvių kalba atsiduria šalia kitų Europos kalbų.

Trečiasis rinkinys – „Lukiškių pavasaris“, skirtas Vladislovui Vazai. Lukiškės – prie Vingio parko esantis dvaras, kurį Radvilos padovanojo jėzuitams. Ten ir viešėjo valdovas

vadinas, rūmai pradeda užsipildyti iš vidaus, atstatoma jų erdvė reikalauja atkurti ir kalbą, ir istoriją. Sveikinimai yra bendras europinės kultūros ženklas. Mums tai ypač svarbu, nes rodo, kad buvome kartu su kitais to meto Europos erdvėje. Sveikinimų tradicija atskleidžia aukštąją dvaro kultūrą, nepraradusią ir sodžiaus dvasios. Savaime suprantama, kodėl Eugenija Ulčinaitė valdovų rūmų tradiciją susiejo su universitetu, su akademinė bendruomene.

Gvildentas ir kitas svarbus klausimas – ar tekstai, rašyti mokinių, o ne profesionalių poetų, yra poezija? Atsakyta paprastai: tuo metu tai buvo proginiai kūriniai, atliekantys tam tikrą funkciją, bet, praėjus 400 metų, tie kūrinėliai, nors ir netobuli, laikytini poezija. Galima palyginti – paprastas daiktas, muziejuje saugomas 100 metų, irgi įgyja neįkainojamą vertę ir prasmę. Vadinas, ir šie tekstai jau yra tapę poezija, nes juose jaučiame pulsuojant gyvą Lietuvos dvasią.

Pasak Dariaus Kuolio, sveikinimų tekstai nutapo vaizdingą idėjų peizažą – jie kūrė viešąją erdvę ir brėžė ženklus, simbolius, atspindėdami pamatines LDK idėjas. Dalis tų tekstų yra girdėti, o kiti iki šiol nebuvo žinomi, bet didžiausią įspūdį daro jų visuma. Proginiai sveikinimai įtvirtina tai, kas buvo akcentuojama kituose to meto tekstuose, metraščiuose, Lietuvos istorijos veikaluose. Sveikinimais bandoma nusakyti valdovo idealą – jis turįs užtikrinti teisingumą, ginti įstatymus, valdyti pats save, nes tik tada galės valdyti kitus. Pabrėžiama, kad svarbi jo dorybė – mokslų ir menų globa. Regis, idėjomis, gvildentomis XVI a., rėmėsi ir XVIII a. Apšvieta. Aptariamieji tekstai griaua stereotipinį supratimą ir apie LDK vyravusią luomų sistemą.

Anot tyrėjų, „Emblemika, ikonologija akivaizdžiai rodo, kad Lietuvoje XVI amžiaus pabaigoje–XVII amžiaus pra-

Nežinomas dailininkas. Nuotakos karieta su palyda, ant užpakalinės sėdynės – Konstancija Habsburgaitė (1588–1631) su motina didžiąja kunigaikštiene Marija Ona iš Bavarijos (1551–1608), ant priekinės sėdynės – Konstancijos Habsburgaitės sesuo Marija Kristina (1574–1621) ir karaliaus sesuo Švedijos karalaitė Ona Vazaitė (1568–1625), „Stokholmo rytinys“, vaizduojantis iškilmingą 1605 m. gruodžio 4 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Zigmanto Vazos ir Konstancijos Habsburgaitės (1588–1631) vestuvininkų palydos įvažiavimą į Krokuvą. Krokava, 1605–1606 m. (p. 14)

džioje buvo susiformavęs kultūros elitas, pasaulį suvokiantis pagal europietišką simbolių sistemą ir gebantis laisvai tais simboliais operuoti“ (p. 62).

Eugenijos Ulčinaitės knyga yra ne tik senosios lietuvių literatūros, bet ir akademinės jėzuitų tradicijos paminklas. Juk visus tekstus parašė Vilniaus universiteto auklėtiniai. Sveikinimams būdingas baroko literatūros išstobulintas žaidimas prasmėmis, simboliais, alegorijomis. Tą vakarą skaitytos eilės, grakštūs šokėjų judesiai, išraiškinga mimika ir gestai, puošnūs drabužiai iliustravo baroko dvasią, persmelkusią sveikinimų tekstus.

„Kalbų varžybos“ ne tik populiarina LDK paveldą, ne tik primena sveikinimus, kuriais buvo sutinkami ir pagerbiami į Vilnių atvykę valdovai, bet ir pažeria daugybę mišlių, kurias įminę geriau suprasime, iš kur atėjome, adekvačiau vertinsime, kokie esame, ir galbūt aiškiau įsisąmoninsime, kokie galėtume būti. ■

KUŽDESIŲ ŠALIS

Kai kuriems žmonėms Mėnulio pilnatis trunka visą gruodžio mėnesį. Ateina toks apdujėlis į mano būrimo saloną *Dura necessità* ir guodžiasi pakliuvęs į keblią situaciją: „Avinams Naglis Šulija uždraudė šiandien pažeidinėti įstatymus, o Palmiros horoskope apie tai nepasakyta nė žodžio. Tai kaip elgtis?!“ Avinams negalima pažeidinėti įstatymų niekada, – paaiškinu atvykėliui, – nebent jie pakeistų savo gimimo datą, lytį, orientaciją... Bet pilnatis apsėstasis nesiliauja siekęs aiškumo ir pokyčių, todėl visas tris operacijas atlieka nedelsdamas. Ateina su nauju pasu, su lyties pakeitimo įrodymais ir net įstojęs į priešingų pažiūrų partiją negu ta, kuriai priklausė anksčiau. Ir ką manote? Jis ir vėl užduoda man tą patį klausimą! Nėra jums kitos išeities, – sakau, – nuo tokio proto užtemimo išgysite tik tuo atveju, jeigu balotiruositės į Seimą, tada galėsite kasdien pažeidinėti įstatymus, kuriuos pats ir priiminėsite. Antai švedų valdomas *Swedbank* pats įvertina Lietuvos riziką, kurią jis, irgi pats, nenuilstamai didina! Reikia mokytis iš brandžių demokratijų! Anksčiau, būdavo, užėini į banką, sušunki EURIBOR ir VILIBOR – iškart atsiveria visos durys ir prisipildo sąskaitos. O dabar – nė velnio! Sako, šalies, kurioje tamsta gyvenate, rizika jau per didelė, todėl ankstesnė MARŽA jau per maža!

Švedijos pėdsakas ne tik finansiniame, bet ir geopolitiniame gruodžio pilnatis danguje itin ryškus. Stokholme, po Vita Bergo parku, 30 metrų gylyje atominėje slėptuvėje įsikūrusi pati *WikiLeaks* būstinė! Kai kas, matyt, ten jau apsilankiusieji slaptieji informatoriai, sako, kad šio informacinio bunkerio interjerą jie yra matę viena-

me iš filmų apie Džeimsą Bondą... Jeigu ne dvi budrios ir gudrios švedės, informacinis teroristas Assangėas toliau ramiai bombarduotų pasaulio galybes išviešintų ypač slaptų dokumentų bombomis. Dabar jam teks tą daryti neramiai, t. y. su privaloma sekimo apyranke ant rankos. Sekliai seklių sekli seka! Ir dėl ko? Dėl to, kad kartą jis nenusipirko sargio, o kitą kartą... Na, šis atvejis gerokai sudėtingesnis, mat antroji švedė, išsižeidusi, kad Assangėas labiau domisi kompiuteriu negu ja, iš pykčio užmigo, o garsusis australas, kuris, kaip ir daugelis vienišų vyrų, buvo įpratęs parsisiųsti programą, imituojančią miegančios moters kvėpavimą, išgirdęs gundantį minėtos feministės knarkimą, staiga supainiojo virtualybę su realybe ir ėmėsi atitinkamų veiksmų, už kuriuos jam dabar gresia laisvės atėmimas. Kas galėtų paneigti, kad abi švedės veikė ne pagal CŽV nurodymus? Juk antai D. Britanijoje veikia Rusijos šnipų tinklas, kurį sudaro dvi dešimtys gražuolių rusių. Jas užverbavo iš JAV deportuota, Rusijos sekso simboliu jau tapusi Anna Chapman... Teroriškai Švedijoje tokių įžvalgių silpnosios lyties atstovių irgi galėjo atsirasti bent dvi...

Gruodžio pilnatis aktyvizavo ne tik griaunamąjį, bet ir stabilizuojamąjį moterų vaidmenį politikoje – antai kelių italių balsai lėmė, kad garsusis mergišius Silvio neišgriuvo iš premjero kėdės. O Grauzininė taip sužavėjo parlamentarą Pinskų (V. Ž. duomenimis), kad šis pradėjo slapčia susitikinėti su Petruška (yra toks liaudies personažas), prašydamas ir jam sukurti tokį patrauklų įvaizdį, kokį sukūrė Jai. Spėjama, kad prie kalėdinės eglutės abu parlamentarai susitiks kaip *in ir jang*, kaip dvi to paties

medalio pusės, kaip guvūs partiniai antrininkai... Beje, apie eglutes. Pasaulis viešai pripažįsta, kad pirmąją eglutę prieš 500 metų Juodgalvių riterių brolija papuošė Rygoje. Bet estai, jau apsišaukę aisčiais, ir vėl kaišioja pagalius į kaimynų latvių ratus, įrodinėdami neva Taline jie papuošė eglutę net 69 metais anksčiau. O lietuviai tyli kaip žuvis, nors galėtų garsiai pareikšti, kad šventė Kalėdas dar prieš apsikrikštydami...

Apskritai mes nusileidžiame visose srityse ir ne tik didelėms šalims. Antai didis savo mažumu Monakas ištraukė į dienos šviesą paties Putino Raudonojo manipuliacijas – susekė, esą jis papirkęs Monako valdovą, kurio balsas ir lėmė, kad 2014 m. žiemos olimpiada vyktų šiltajame Sočyje. O mes ar demaskavome nors vieną svetimos valstybės stambaus masto kyšininką? Gaudome tik savąjį mailių, be to, pagal atgyvenusį scenarijų kodiniu pavadinimu: „Jeigu išplaukia kokie faktai, vadinasi, kažkas jau skęsta...“ O skęstančiųjų gelbėjimas, kaip žinome, yra jų pačių reikalas... Ne ką geriau elgiasi ir mūsų tamsioji šviesuomenė. Palyginkime su kaimynais: toks Kirkorovas, primušęs TV režisierę, pagarbiai išgabenas pas psichiatrus net į Tel Avivą, o toks Dragūnas, nokautavęs iškilaus biusto advokatę, nenugabenamas net į Vasaros gatvę... Kaip sumenko užmojai ir veiksmai! Anksčiau dragūnai [pranc. *dragons* < lot. *draco* (kilm. *draconis*) – drakonas, slibinas] buvo šaunioji kavalerija, kuri kaudavosi raitųjų ir pėsčiųjų rikiuotėje, o dabar pavieniai jų atstovai įstengia tik pakelti ranką su stikline, kad užsimotų prieš neblėstantį dirbtinį grožį.

Nekeista, kad net opozicija, pasak Juliaus Veselkos, neslepia savo impotencijos, o konservatoriai apskritai neturi ką slėpti... Nekeista, kad per gruodžio pilnatį, kai visi šaukia rékia, seka ir demaskuoja, mes tyliai miegame, įsižeidę kaip toji švedė, dabar ieškanti susapnuoto nusikaltimo įkalčių, bent jau pirštų atspaudų... Tačiau keista, kad per miegus kuždamės apie bręstančią Viktoro U. ir Rolando P. karūnaciją merų karūnomis, tarsi tai būtų baisiausia Polišinelio paslaptis... ■

Tiesiai iš kuždesių šalies
Krescencija ŠURKUTĖ

METINIS TURINYS

Bendrieji kultūros klausimai

- Apie** nacionalumo ribas ir nykstantį prieraišumo jausmą. *Postkomunistinės Rumunijos profiliai. Su politologu Catalinu Avramescu ir Annette Freyberg Inan kalbasi Tomas Kavaliauskas.* Nr. 7/8, p. 15
- Baločkaitė R.** Miestas kaip komunikacinė erdvė. *Istorinė atmintis ir ideologija Vilniaus urbanistiniame landšafte.* Nr. 4, p. 13
- Bartninkas V.** *Vita activa* ir politikos nuosmukis. *Apie politinio gyvenimo erozijos priežastis.* Nr. 9, p. 2
- Bot I.** Europos universitetų reforma. *Dešimt pasiūlyimų ieškant atsakymo.* Nr. 10, p. 2
- Čelutka S.** Globalios pilietinės visuomenės idėja jos šalininkų ir kritikų akimis. Nr. 1, p. 15
- Čelutka S.** Pusiaukelėje tarp konservatizmo ir liberalizmo. *Michaelo Oakeshotto fenomenas.* Nr. 11, p. 9
- Čepaitis V.** Apie teisę ir tiesą. *Kaip išeita į Baltijos kelią. Apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos 1989 m. akciją „Baltijos kelias“, tapusią neprievartinio pasipriešinimo okupantams simboliu.* Nr. 1, p. 2
- Čepaitis V.** Gal jau laikas „perkrauti“ lietuvių ir lenkų santykius? *Poleminės pastabos apie kaimyninių tautų sugyvenimo klausimus.* Nr. 12, p. 2
- Davoliūtė V.** Europoje nerimsta mūsų dėl istorijos. *Apie tarptautinę Prahos konferenciją „Komunistinių režimų nusikaltimai“.* Nr. 3, p. 4
- Diržys R.** Suplanuota laimės ir gerovės iliuzija. *Poleminės pastabos apie Lietuvos kultūros politikos kaitos gaires.* Nr. 6, p. 2
- Dvilinskaitė A.** Mūsų lemtingieji 1990-ieji. *Esė apie dvidešimties nepriklausomybės metų lūkesčius ir rūpesčius.* Nr. 3, p. 2
- Faguet É.** Nekompetencijos kultas. *Kaip susieti skirtingų visuomenės grupių valios jėgas ir sukurti sinergiją?* (Amittitia sit!). Nr. 2, p. 68; Nr. 3, p. 75; Nr. 4, p. 80; Nr. 5, p. 72; Nr. 6, p. 70; Nr. 7/8, p. 78
- Grybauskas A.** Exegi monumentum. *Rašytojo esė apie būtajį ir esamąjį laiką.* Nr. 12, p. 28

- Gruodytė V.** Apie sąmonės laisvę ir iliuzijų griuvėsius. *Merabo Mamardašvilio pristatymas. Kartu spausdinamas Annie Epelboin pokalbis su Merabu Mamardašviliu „Kalba ir kasdienybė“* Nr. 5, p. 66
- Hess E., Jokeit H.** Neurokapitalizmas. *Apie globalinio kapitalizmo užmojus perimti ir kaipmat įgyvendinti komunistinį mitą – suformuoti naują, geresnį žmogų.* Nr. 3, p. 10
- Kas** taps tarpbalkaninių mainų smagračiu? *Postkomunistinės Bulgarijos profiliai. Su kultūros antropologu Ivaylo Ditchevu kalbasi Tomas Kavaliauskas.* Nr. 10, p. 5
- Kavaliauskas T.** Negatyvi ir pozityvi Vidurio Europos laisvė prieš 1989-uosius ir po jų. *Ar galima politines ir moralines problemas redukuoti iki technologinių?* Nr. 2, p. 15
- Kunčius H.** Apie atsitiktinumo logiką ir teisę gyventi. *Rašytojo esė apie Kovo 11-osios stebuklą, sukurstytas „eksperimentines“ riaušes prie Seimo, lėktuvo katastrofą netoli Katynės ir geopolitinę įtampą.* Nr. 5, p. 2
- Kunčius H.** Eskizas apie žydinčias Gruzijos vynuoges. *Rašytojo esė.* Nr. 12, p. 57
- Kunčius H.** Gotlando laikas. *Rašytojo esė.* Nr. 6, p. 42
- Kunčius H.** Lietuvių pėdsakai arabų dykumos smėlyje. *Rašytojo esė apie turistų mentalitetą.* Nr. 4, p. 31
- Kunčius H.** Stambulas: apie įsikalbėtą ilgesį ir kritiškumo ribas. *Kas sieja Turkiją su Adomu Mickevičiumi.* Nr. 10, p. 46
- Kunčius H.** Stambulas: apie tariamą laisvę ir pavydėtiną vyriškumą. *Adomo Mickevičiaus pėdsakai Turkijoje.* Nr. 11, p. 55
- Leinartė D.** Naujasis intymumas prieš susvetimėjimą ir agresiją. *Ką atskleidžia Aleksandros Kašubienės ir Algirdo Juliaus Greimo susirašinėjimas.* Nr. 12, p. 91
- Mickūnas A.** Vytautui Kavoliui: atskalūno padėka už draugystę. *Apie mokslinį metodą ir kūrybišką objektyvumą.* Nr. 11, p. 27
- Miller D.** Apie postmiestą. *Tinklinės architektūros link.* Nr. 12, p. 84
- Münch R.** Bolonija, arba Švietimo kapitalizavimas. *Apie Europos universitetų reformą.* Nr. 9, p. 10
- Osten von M.** Bolonijos paradoksas. *Apie Europos universitetų reformą.* Nr. 9, p. 7
- Patackas A.** Šv. Jokūbo apaštalo byla. *Krikščionybė ir anksstyvasis islamas Ispanijoje.* Nr. 3, p. 63
- Peleckis M.** Nematomas ginklas – paslapčių sugestija. *Apie XXI a. maniją – kosmines religijas ir José Silvos garbintojus.* Nr. 1, p. 73; *Apie abraomitus ir Krajono mokymą.* Nr. 2, p. 57; *Socialinio aktyvumo šaukliai kvakeriai jau ir Lietuvoje.* Nr. 4, p. 67
- Plavin Z.** Apie „sveiką protą“ ir dvasinę priespaudą. *Kodėl mažųjų šalių elitas keliaklupsčiauja prieš didžiųjų šalių elitą.* Nr. 1, p. 24
- Pociūnienė L.** Émile'o Faguet testas demokratijos kompetencijai nustatyti. *Kodėl šio autoriaus studija „Nekompetencijos kultas“ tapo tokia aktuali XXI a.* Nr. 7/8, p. 82
- Prantl H.** Ar laikraščiai gyvybiškai svarbūs sistemai? *Žurnalistika tarp ryto ir apyaušrio. Poleminės pastabos.* Nr. 1, p. 59
- Proginė** istorija, arba Virtuali Netimero ir Zebedeno dvikova. *Diskutavo: Irena Vaišvilaitė, Artūras Vasiliauskas, Rimvydas Petrauskas ir Aurimas Švedas.* Nr. 1, p. 8
- Repšienė R.** Nacionalumas XXI amžiuje: tapatumo akibrokštai, gelotofobija ir naujieji naratyvai. *Apie naujuosius įvaizdžius ir mitinį nacionalumo turinį.* Nr. 2, p. 2
- Repšienė R.** Šventoji ideoteka, tautiniai naratyvai ir pasirinkimo laisvė. *Apie kilmės mitą ir šiuolaikines patriotizmo formas.* Nr. 12, p. 7
- Samalavičius A.** Apie „tylos diplomatiją“ ir „minties monokulturą“. *Pastabos 76-ojo Tarptautinio PEN klubo kongreso paraštėse.* Nr. 11, p. 32
- Samalavičius A.** Du dešimtmečiai po didžiojo lūžio ir kas toliau? *Svarstymai apie nepriklausomybės laikų klaidas ir viltis.* Nr. 4, p. 2; Nr. 5, p. 8
- Samalavičius A.** Esmingai pakeitęs skaitytojų pasaulėvaizdį. *In memoriam Algiui Uždaviniiui.* Nr. 7/8, p. 52
- Samalavičius A.** Pietų Korėjos kultūriniai peizažai. *Kelionė kaip intelektualinis nuotykis.* Nr. 9, p. 66; Nr. 10, p. 65
- Samalavičius A.** Santūrus japonų kultūros spindesys. *Pastabos 76-ojo Tarptautinio PEN klubo kongreso paraštėse.* Nr. 12, p. 69
- Schwan G.** Žinios nėra kastuvas. *Universitetai demokratiškoje visuomenėje.* Nr. 11, p. 5
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Arkangelo gatvė. *Apie prarastą Adomo Mickevičiaus palikimą, apie Vilniuje apsigyvenusį poeto penktos eilės palikuonį ir apie intriguojančią vieno namo istoriją.* Nr. 12, p. 40

- Spraunius A.** Į normalumo glėbį. *Esė apie globalizacijos grėsmes.* Nr. 11, p. 2
- Šikšnelis J.** Vargas dėl bibliotekų. *Poleminės pastabos.* Nr. 6, p. 15
- Timothy Kirkhope:** „Norime būti britai ar lietuviai, o ne vien europiečiai.“ *Violetos Davoliūtės interviu su Didžiosios Britanijos konservatorių ES parlamente vadovu, Europos konservatorių ir reformistų pirmininko pavaduotoju Timothy Kirkhope'u.* Nr. 3, p. 7
- Trilupaitytė S.** Kultūros politikos tyrimai: tarp kultūros kritikos ir „skaičių gamybos“. Nr. 7/8, p. 2
- Vareikis V.** Vėjas iš Rytų: kova dėl istorinės atminties Baltijos šalyse. *Kodėl Maskva nesuinteresuota, kad rusakalbiai integruotųsi į visuomenę tos šalies, kurioje gyvena.* Nr. 2, p. 7
- Vitkus H.** Pergalės mito pančiai. *Apie Rusijos strategiją, paremtą pergales mitu, istorijos politizavimą ir atgimstančią rusiškojo šovinizmo ideologiją.* Nr. 4, p. 6
- Paveldas ir paminklai**
- Gedgaudas E.** Išnykęs Vilnius. *Iš laišku toli nuklydusiam vilniečiui.* Nr. 6, p. 48
- Gražulis A.** Istoriniai laivai, nuskendę užmarštyje. *Jūrinio paveldo apsauga: kitų šalių patirtis ir Lietuvos galimybės.* Nr. 7/8, p. 9
- Gražulis A.** Vilniaus senamiesčio žaizdos. *Pastaryjų 15 metų pokyčiai ir tendencijos.* Nr. 3, p. 14; Nr. 4, p. 18
- Jakovlevas-Mateckis K.** Vilniaus Sereikiškių parkas: išlikimo drama. Nr. 9, p. 19
- Karpenko A.** Socialiniai ir kultūriniai konflikto aspektai. *Kuo gresia simboliškai reikšmingo Kaliningrado srities kultūros paveldo perdavimas Rusijos Stačiatikių cerkvės nuosavybėn.* Nr. 12, p. 18
- Mareckaitė G.** Du (ne)retoriniai klausimai: *Kur dingo deimantinė lyra? Kada į lietuvių sąmonę sugrįš Antano Viulskio vardas?* Nr. 10, p. 53
- Mažeikienė O.** Senienų sandėliai ar istorinės atminties saugyklos? *Apie muziejų ir muziejinių problemų.* Nr. 5, p. 51
- Pukytė P.** Mokytojai su kastuvais ir šviesa atminties languose. *Apie paminklus ir antipaminklus.* Nr. 7/8, p. 67
- Safronovas V.** Kodėl Rusijos stačiatikių cerkvei prireikė buvusių Rytų Prūsijos pilių ir bažnyčių? Nr. 12, p. 16
- Trilupaitytė S.** Žinia. *Apie statomus ir griaujamus paminklus.* Nr. 12, p. 21
- Vail P.** Immanuelio Kanto mieste. *Esė apie Karaliaučiaus dabartį.* Nr. 6, p. 51
- Wittig-Marcinkevičiūtė E.** Kultūros paveldas ar tautos pasirinkimas? *Diskusijos dėl Žaliojo tilto skulptūrų apžvalga.* Nr. 12, p. 24
- Dailė, architektūra, fotografija**
- „Gražiausias pasaulio muziejus“.** *Su Folkwango muziejaus direktoriumi Hartwigu Fischeriu kalbasi Vytenė Muschik.* Nr. 9, p. 44
- Apie** tikrovės ribas ir dailės santykį su ideologija. *Diskutuoja: NDG direktorė Lolita Jablonskienė, dailėtyrininkai Linara Dovydaitytė, Viktoras Liutkus, Jolita Mulevičiūtė, Agnė Narušytė. Parengė Kęstutis Šapoka.* Nr. 4, p. 36
- Brazauskaitė V.** Paroda ekspromtu. *Apie Henriko Čerapo parodą „Kontracepcija“ galerijoje „Akademija“.* Nr. 4, p. 65
- Civinskienė K.** Kuo Eimutis Markūnas užpildė tuštumą. *Apie parodą „Tuštumos sodai“ Kauno paveikslų galerijoje.* Nr. 11, p. 65 [Prie spalvotų reprodukcijų klaidingai nurodyta autoriaus pavardė. Atsiprašome.]
- Civinskienė K.** Tapyba kaip šachmatų partija. *Apie Arūno Vaitkūno retrospektyvinę parodą Kauno paveikslų galerijoje.* Nr. 1, p. 32
- Diržys R.** Menas yra negerai. *Poleminės pastabos dėl ŠMC veiklos metodų.* Nr. 11, p. 16
- Dovydaitytė L.** „Moters laikas“ lietuviškojo feminizmo kontekste. *Apie parodą NDG.* Nr. 7/8, p. 54
- Eidrigėvičius S.** Plakatų imtynės Varšuvos Vilanovo muziejuje. *Apie tarptautinę plakatų bienalę.* Nr. 6, p. 30
- Filipavičienė Ž.** Atminties nuokrypiai ir klaidingi atpažinimai. *Apie Vilniaus tapybos trienalę „Klaidingas atpažinimas“ ŠMC.* Nr. 7/8, p. 47
- Jean Clair:** Blefai, vardu kultūra. *Apie prasmiių tuštumą, atsivėrusią šiuolaikinėje kultūroje.* Nr. 7/8, p. 28
- Jurėnaitė R.** Paslaptingi Inos Budrytės vaizdiniai. *Apie*

- tapytojos *personalinę parodą Vilniuje, Moderniojo meno centre*. Nr. 3, p. 33
- Kaluza V.** Berlinalės *Forumas* – talentų starto aikštelė. *Pokalbiai su Forumo vadovu Christophu Terhechte ir kino režisieriumi Šarūnu Bartu*. Nr. 3, p. 40
- Kanopkienė L.** Non omnis móríar. *Atsiveikinimas su knygos dailininku Eugenijumi Karpavičiumi*. Nr. 2, p. 51
- Lesauskas M.** Tuščia estetika. *Poleminės pastabos apie dizaino vaidmenį*. Nr. 9, p. 32
- Marcinkevičiūtė R.** Klaidingas, bet ne klaidinantis. *Apie Vilniaus tapybos trienalę „Klaidingas atpažinimas“ ŠMC*. Nr. 7/8, p. 50
- Marcinkevičiūtė R.** Pasivaikščiėjimas su Birute Žilyte pasakiškai baisiu pasaulio kraštu, arba Kraujo dėmės ant aukso obuolio. Nr. 3, p. 47
- Marcinkevičiūtė R.** Veidai ir tipažai su šmaikščiais gyvenimo įspaudais. *Apie Viktoro Simankevičiaus kūrybą*. Nr. 2, p. 30
- Poška L.** Aloyzas Stasiulevičius: bandymas suvokti. *Apie personalinę dailininko parodą „Vilniaus paveikslas. Nuo stricho iki potėpio“ galerijoje „Arka“*. Nr. 4, p. 62
- Poškus V.** Pagiriamasis žodis salonui, arba Naujasis estetišmas. *Apie parodą „Disciplina vilnensis“ Adomo Mickevičiaus bibliotekoje*. Nr. 7/8, p. 65
- Rachlevičiūtė R.** Elenos Kniūkštaitės šventoji kasdienybė. *Dailininkės primityvistės kūrybos kelias*. Nr. 11, p. 63
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Alsėdžių kunigaikštis. In memoriam *dailininkui, kolekcininkui Kaziui Varneliui*. Nr. 11, p. 48
- Sluckaitė-Jurašienė A. M.** Prano kelionė. In memoriam *tapytojui Pranui Lapei*. Nr. 2, p. 46
- Šapoka K.** Animacinis filmukas smegenų dėžutėje. *Gintaro Makarevičiaus piešinių paroda*. Nr. 4, p. 60
- Šapoka K.** Apie karštą patriotinę retoriką, po kuria slypi šaltas finansinis išskaičiavimas. *Kam vis dėlto priklauso menas – „liaudžiai“ ar „elitui“?* Nr. 7/8, p. 33
- Šapoka K.** Apie metodologinę painiavą ir metodologinį nerimą. *Poleminės dailės kritiko pastabos*. Nr. 6, p. 33
- Šapoka K.** Ar šiandien verta maištauti? *Apie Post Ars retrospektyvą ŠMC*. Nr. 1, p. 34
- Šapoka K.** Demokratija, simuliacija ir manipuliacija – su-
dėtingas ŠMC dailės dešimtmetis. *Apie parodą „Lietuvos dailė 2000–2010: dešimt metų“*. Nr. 10, p. 31
- Šapoka K.** Martinaitis – disco „tėvas“. *Apie Antano Martinaičio (1939–1986) tapybos parodą „Lietuvos aido“ galerijoje*. Nr. 4, p. 49
- Šapoka K.** Pratešiantis mus pačius. In memoriam *tapytojui Algirdui Petruliui*. Nr. 2, p. 33
- Šapoka K.** Vidinė būsena ir apšvietimas. *Ričardo Povilo Vaitiekūno kūrybos retrospektyva Nacionalinėje dailės galerijoje*. Nr. 5, p. 31
- Šapoka K.** Zugzwang – (ne)naudingi ėjimai. *Jaunųjų Baltijos šalių menininkų kūrybos paroda buvusioje duonos kepykloje*. Nr. 9, p. 48
- Šatavičiūtė L.** Ką slepia Feliksas Jakubauskas? *Apie tekstilinio gobelenų parodą „Paslėpta – atskleista“ galerijoje „Artifex“*. Nr. 5, p. 49
- Trilupaitytė S.** Šaltojo karo laikų modernizmo intriga. *Apie parodą „Šaltojo karo metų modernizmas. Menas ir dizainas: 1945–1970“ NDG*. Nr. 1, p. 69
- Tumėnas V.** „Baltos kandys“: tekstilės instaliacijų magija. *Apie dailininkų, moteriškojo prado puoselėtojų, naują projektą „Miškan“*. Nr. 5, p. 43
- Vitkienė V.** Diskusijos pradžia Kauno bienalėje. *Apie septintąją tarptautinę tekstilės bienalę*. Nr. 1, p. 37
- Volbikaitė G.** „Tai, kas nesuvokta, užgyti negali“. *Žydiškajam Kaunui at(si)minti. Tekstilinė versija*. Nr. 1, p. 40 [Tekste klaidingai nurodyta autorės pavardė. Atsiprašome.]
- Žukauskienė O.** Atminties meno tradicija ir šiuolaikinės atminties filmogramos. *Apie parodą „Kuriant atmintį: keturi filmai apie architektūrą, monumentus, bendruomenes“ ŠMC*. Nr. 3, p. 35
- Žukauskienė O.** Dabarties akistata su praeitimi. *Apie Kęstučio Grigaliūno parodą „Mirties dienoraščiai“ ŠMC*. Nr. 4, p. 46
- Žukauskienė O.** Subjektyvumo atodangos. *Dianos Radvičiūtės paroda „Tarp gal ir jeigu“ Kauno paveikslų galerijoje*. Nr. 7/8, p. 63

Iš dailės, architektūros ir fotografijos istorijos

- Civinskienė K.** Savas ir svetimas Vaclovas Ratas-Rataiskis. *Apie iševijos dailininką*. Nr. 5, p. 81

Jankevičiūtė G. Lietuviškasis Keesas van Dongenas. *Apie Bronės Mingilaitės-Uogintienės parodą Vilniaus rotušėje*. Nr. 10, p. 63

Junevičius D. Kas ir kodėl liko už kadro XIX a. nuotraukoje. *Nenufotografuota miesto kronika*. Nr. 7/8, p. 88

Junevičius D. Varšuvos fotografas Konradas Brandelis Lietuvoje. *Piemoji viešnage 1871 m.* Nr. 5, p. 85

Junevičius D., Jucys G. Varšuvos fotografas Konradas Brandelis Lietuvoje. *Antroji viešnage 1873 m.?* Nr. 6, p. 80

Rachlevičiūtė R. Vytauto Kaušinio oparto ir minimalizmo pamokos. *Apie personalinę dailininko plakatų parodą Lietuvos nacionaliniame muziejuje*. Nr. 3, p. 45

Šapoka K. Laikas – lyg smiltys. *Vytauto Valiaus (1930–2004) kūrybos paroda VDA „Titanike“*. Nr. 9, p. 65

Šapoka K. Raktas į Fluxus kolekciją? *Apie Jurgio Mačiūno gimtadieniui skirtą parodą Jono Meko vizualiųjų menų centre*. Nr. 11, p. 40

Šapoka K. Savas tarp svetimų, svetimas tarp savų. *Paroda „Vytautas Kairiūkštis ir jo aplinka“* NDG. Nr. 9, p. 61

Muzika

Apie dienos sapnus, tradicijų inerciją ir lokalumo aurą. *Rūtos Gaidamavičiūtės anketa kompozitoriams. Į klausimus atsako: Feliksas Bajoras, Osvaldas Balakauskas, Vytautas Barkauskas, Vidmantas Bartulis, Zita Bružaitė, Vytautas Germanavičius, Tomas Juzeliūnas, Ričardas Kabelis, Dalia Kairaitytė, Antanas Kučinskas, Giedrius Kuprevičius, Teisutis Makasinas, Arvydas Malcys, Remigijus Merkelys, Šarūnas Nakas*. Nr. 12, p. 48

Gaidamavičiūtė R. Kaukaitės era nesibaigė. *Apie operos solistę Giedrę Kaukaitę*. Nr. 9, p. 50

Gruodytė V. Muzikinės tapatybės: *Mes mačos, pas mus bobos eina pačios*. Nr. 5, p. 94

Idėjų vulkanas Kimo Arbas: „Geriausia filosofija – pagarba“. Nr. 5, p. 41. [Klaidos atitaisymas: Mindaugas Peleckis, pristatydamas muzikantą ir režisierių Kimo Arba („Idėjų vulkanas Kimo Arbas: Geriausia filosofija – pagarba“), klaidingai nurodė jo giminytės ryšius. Neurobiologas profesorius Edmundas Arimantas Arbas (1950–1995) yra ne jo tėvas, o dėdė, jo motinos Vijolės Arbaitės brolis. Atsiprašome visų šeimos narių ir savo skaitytojų.]

Interpretacijos erdvė muzikos begalybėje. *Su José Antonio Bowen kalbasi Lina Navickaitė*. Nr. 10, p. 21

Inventorizuokime kultūros politiką. *Su Lietuvos nacionalinės filharmonijos generaline direktore Rūta Prusevičiene kalbasi Daiva Tamošaitytė*. Nr. 2, p. 40

Pakarklytė A. Naujoji akademinės muzikos re-generacija. *Apie jaunąją kompozitorių kartą*. Nr. 1, p. 45

Plavin Z. Chopino veidai. *Istorinė kompozitoriaus sociologija ir dialogas su nykstančiomis jo idėjomis*. Nr. 6, p. 37

Plavin Z. Rigoletas. *Tarno psichologijos atspindžiai*. Nr. 9, p. 35

Rimti suaugusiųjų žaidimai. *Muzikos kritikių Astos Pakarklytės ir Veronikos Janatjevės pokalbis*. Nr. 10, p. 13

Už festivalinio bum ribos. *Su Mindaugu Urbaičiu ir Šarūnu Naku kalbasi Jūratė Katinaitė*. Nr. 10, p. 16

Teatras. Šokis. Kinas. Televizija

Aleksaitė I. „Kai mes mirę nenubusim!“ *Spektaklio „Kai mes mirę nubusim“ (režisierius Saulius Varnas) recenzija*. Nr. 10, p. 28

Aleksaitė I. Ar istorinė atmintis gali būti įkvėpimo šaltinis? *Režisieriaus Jono Jurašo spektaklis „Antigonė Sibire“*. Nr. 11, p. 23

Braškytė A. Viens, du, trys – kai kas įvyko! *Vilniaus tarptautinis teatro festivalis „Sirenos’10“: užsienio programa*. Nr. 11, p. 43

Dapšytė G. Apie pinigų kalyklos šturmą ir internetinį visuomenės „veidą“. *Įspūdžiai iš festivalio Baltic Circle*. Nr. 1, p. 66

Groteskas ir svaigulys. *Režisieriaus Eimunto Nekrošiaus debiutas teatre La Scala. Pagal italų spaudą parengė Jurgita Pociūtė*. Nr. 7/8, p. 38

Jauniškis V. Miestų balsai ir mitai. *Teatrologas aptaria teatro festivalius Berlyne, Bratislavoje ir Vienoje*. Nr. 6, p. 22

Jevsejevas A. Kaip tampama režisieriais. *Režisieriaus Artūro Areimos spektaklio „Laimingi“ (pagal F. Schillerio „Klasiką ir meilę“) recenzija* Nr. 1, p. 50

Jevsejevas A. Katastrofinio teatro ženklai senajame sezone. *Teatro sezono apžvalga*. Nr. 7/8, p. 41

Kalpokaitė V. Slėpynės tarpduryje. *Nerastas „Idioto“ (režisierius Eimuntas Nekrošius) raktas*. Nr. 4, p. 51

Kučinskaitė K. Pagrindinės „Plartformos“ formos. *Apie festivalį Klaipėdoje*. Nr. 11, p. 51

Labanauskaitė G. Prisijaukinti ateities naratyvą. *Įspūdžiai iš elektroninio meno simpoziumo ISEA 2010*. Nr. 9, p. 39

Liuga A. Kas pravėdins Melpomenės rūmus? *Apie krizės, apėmusios Lietuvos teatrą, priežastis*. Nr. 2, p. 34

Marcinkevičiūtė R. „Matėme per televizorių, kaip artinasi mūsų mirtis“. *Įspūdžiai iš Tbilisio tarptautinio teatro festivalio*. Nr. 12, p. 64

Marcinkevičiūtė R. Tik „Hamletas“. *Apie „Hamletą“ pastatymų festivalį Rumunijoje*. Nr. 5, p. 35

Mareckaitė G. Sutrikusios pažiūros. *Apie spektaklius „Mistras“ (režisierius Rimas Tuminas), „Unė“ (režisierė Birutė Mar) ir „Antigonė Sibire“ (režisierius Jonas Jurašas)*. Nr. 12, p. 34

Mareckaitė G. Trys vakarai su šiauliečiais. *Apie Šiaulių dramos teatro gastroles Vilniuje*. Nr. 3, p. 49

Mozūraitė V. Keturiolikos metų ilgio vija, atvedusi į išeities tašką. *Labiau lietuviškas nei tarptautinis Naujasis Baltijos šokis*’10. Nr. 6, p. 17

Nacionalinis komercinis teatras? Kalbasi teatrologai: Irena Aleksaitė, Audronė Girdzijauskaitė, Vaidas Jauniškis, Šarūnė Trinkūnaitė, Rasa Vasinauskaitė. Nr. 5, p. 21

Šabasevičius H. Nuo Kopelijos iki Olimpijos. *Apie „Kopelijos“ premjerą LNOBT, skirtą Lietuvos baleto 85-mečiui*. Nr. 12, p. 31

Trinkūnaitė Š. Suvedžioti ir laimingi. „Mistro“ (režisierius Rimas Tuminas) pranašystės. Nr. 4, p. 55

Iš teatro ir kino istorijos

Driežis R. Silvestro Dūdelės „dvikova“ su Spejblu ir Hurvineku. Nr. 11, p. 68. [Klaidų atitaisymas: Straipsnio pavadinime vietoj Spejblo parašyta Spjebblas, Karelas Novakas pavadintas Navaku, klaidingai nurodyti Stasio Ušinsko studijų Paryžiuje metai – turėtų būti (1929–1931m.)]

Grožinė literatūra

Bleizgys G. Eilėraščiai: *išminuotojai; čia mano kiemas, mano gyvenkiemis; jono atgailos eilėraštis; sniegas aptirps-ta...; saulėtekio al. 47–73; romansas; per pačią nakties juo-dumą...* Nr. 3, p. 31

Galinis A. Apolodoras sveikina Hipolitą. Apolodoras susi-mąsto apie tikėjimą. Nr. 4, p. 29

Iešmantas G. Pakeliui į Stratfordą. Nr. 5, p. 15

Juodvalkė E. Eilėraščiai: *pavasaris vasara ruduo...; tėvas du sūnūs miške...; penktadienį iš knygų miesto...; manęs pasaulyje nėra...; teliko nuotraukos...; tik vaike gėdos man nepadaryk...* Nr. 10, p. 10

Mikelaitis J. / Mikell G. Manoji Odiseja. *Atsiminimai. Iš anglų k. vertė K. Šepkus*. Nr. 3, p. 54

Ostrauskas K. Ofelija, Hamletas ir... Veronika? Nr. 2, p. 24

Patackas G. Eilėraščiai: *Čiao; Dėkingas; Išplaukia valtys į tenai...; Rudens buhalterija; Belaukiant Godo; Vaizdas į langą; Miesto angelas*. Nr. 11, p. 20

Skwarczyński H. Didžiojo Šuns pasaka. „*Kvailių puotos*“ ištrauka. Iš anglų k. vertė M. Radzevičius. Nr. 7/8, p. 58

Sluckaitė-Jurašienė A. M. Keturius miniatiūros: Molokai; Spindulys; Pilkieji perlai; Tie nebylūs paukščiai; Nr. 1, p. 28

Šurkutė K. Supervizorius. Nr. 1, p. 94; Pirmoji vilko žmona bus avis. Nr. 2, p. 94; Politinio drugio efektas. Nr. 3, p. 93; Komedijs tunikata. Nr. 4, p. 94; Žvaigždžių griūtis Kanuose, Osle ir kitur... Nr. 5, p. 93; Apie geležinį kamuolį ir Pikulo akmenį. Nr. 6, p. 93; Pasakėčia apie Bermudų trikampį ties Gedimino kalnu. Nr. 7/8, p. 109; Apie meilę, charizmą ir Octopusą. Nr. 9, p. 110; Milijonas ir viena diena jam nugvelbti. Nr. 10, p. 93; Geležinės rūtos svajonės. Nr. 11, p. 94; Kuždesių šalis. Nr. 12, p. 102

Tendzegolskis A. Iš laiškų draugui. *Aforizmai*. Nr. 3, p. 62

Filologija. Literatūra. Kalba

Goštautas S. Mario Vargas Llosa – rašytojas ir politikas. *Apie Nobelio premijos 2010 m. laureatą*. Nr. 12, p. 76

Harbsmeier A. Šiuolaikinis literatūrinis rezervatas. *Literatūrinės perspektyvos: Danija*. Nr. 1, p. 55

Kasparavičius R. Mano Čerėja. *Rašytojo esė*. Nr. 10, p. 39

Kiauka T. „Ilgesys plius nuodėmė lygu gyvenimas.“ *Jurgos Ivanauskaitės kelionė Dievop*. Nr. 9, p. 52

Kučius H. Santarvėje su pasauliu ir savimi. In memoriam poetui Jonui Strielkūnui. Nr. 5, p. 19

Stepanauskas L. Apie lietuvių kalbos giminystę su senuoju sanskritu. Nr. 10, p. 60
Zlatar A. Potrauminio streso sindromas. *Literatūrinės perspektyvos: Kroatija*. Nr. 2, p. 52

Iš kultūros istorijos

Bagdonavičius V. Žalgirio mūšio jubiliejus Vydūno akimis. Nr. 7/8, p. 84
Cicėnienė R. Vladas Drėma – LDK rankraštinųjų ir spausdintųjų knygų meno tyrinėtojas. Nr. 12, p. 79
Liepaitė I. Dvasios aristokratai kaip masinis reiškinyss? *Apie bibliofilų veiklą tarpukariu ir sovietmečiu*. Nr. 10, p. 57
Mažeikienė O. Meno ir istorijos sintezė. *Liublino unijos atspindžiai dailėje ir abiejų tautų – lietuvių ir lenkų – saviemonėje*. Nr. 1, p. 78
Urbšys A. Kaip Juozas Urbšys pokariu penkmetį „vykdė“. *Faktas Lietuvos vertėjų istorijai*. Nr. 2, p. 64
Vasiliauskas E. Surastas naujas XVIII a. pradžios Joniškio istorijos šaltinis. Nr. 12, p. 95

Istorijos puslapiai

Čepaitis V. Ar iš tikrųjų SSRS 1990 m. ketino derėtis su Lietuva? Nr. 10, p. 72
Čepaitis V. Neoficialios derybos su SSRS 1991 m. *De Burgho žmogaus teisių konferencija Hagoje*. Nr. 6, p. 53
Goštautas S. Du požiūriai į 1941 m. Laikinosios vyriausybės vaidmenį. *Poleminės pastabos*. Nr. 9, p. 30
Gureckas A. Ar Lietuva galėjo išsigelbėti 1939–1940 m.? Nr. 6, p. 7
Jucevičius F. Istorija ir mitai. Iš knygos „Tauta tikrovės ir mito žaisme“, 1970, Putnam. Nr. 6, p. 63
Jucevičius F. Lietuvis tarp mirties ir mito. Iš knygos „Tauta tikrovės ir mito žaisme“, 1970, Putnam. Nr. 9, p. 73
Jucevičius F. Tauta ir išėvija šiuolaikinėje perspektyvoje. Iš knygos „Tauta tikrovės ir mito žaisme“, 1970, Putnam. Nr. 7/8, p. 70
Kunčius H. Suteimų atspindžio muziejus. *Rašytojo esė apie Aušvicą ir kitus lagerius*. Nr. 9, p. 15

Lozoraitis S. Keturios atmintinės, rašytos 1945–1947 m., ir rankraštis „Praeities šešėliai“. Nr. 11, p. 85
Morkvėnas R. Diplomato Jono Budrio šifras. *Apie šifrą „Lietuva“, sukurtą susirašinėti okupuotos Lietuvos diplomatams užsienyje, kad būtų užtikrintas informacijos slaptumas*. Nr. 2, p. 78
Nove B. Debatai dėl cenzūros. *9-ojo dešimtmečio kovos už spaudos laisvę Vengrijoje*. Nr. 9, p. 79
Rudokas J. Baltas ir juodas metraštinkai. *Apie istorikų Juozo Jurginio ir Juozo Žiugždos laikyseną sovietmečiu*. Nr. 7/8, p. 95
Rudokas J. Kai buvę sąjungininkai tampa priešais. *Apie lietuvių ir lenkų santykius*. Nr. 10, p. 82
Safronovas V. Apie repatriaciją ir Lietuvoje vyraujančią požiūrį į Klaipėdos krašto senbuvius. Nr. 6, p. 10
Subačius L. Litvomanai kadaise ir... ateityje. Nr. 3, p. 72
Subačius L. Tremtinių iš Mažosios Lietuvos globa 1915–1918 m. Nr. 1, p. 84
Truska L. Ilgas kelias į Vilnių. *Istoriko studija apie istorinės sostinės sulietuvinimą*. Nr. 4, p. 71; Nr. 5, p. 58
Vareikis V., Jokubauskas V. Su kuo Lietuva rengėsi kariauti tarpukariu? *Apie valstybės planus, paremtus karine logika, resursais, geopolitiniu išskaičiavimu ir mobilizacijos galimybėmis*. Nr. 11, p. 77
Vincentos Lozoraitienės laišakai pusseserei Elenai Matulaitytei-Dankevičienei. *Susirašinėjimas atskleidžia Lozoraičių šeimos nuostatas, perduotas ir sūnums, taip pat diplomatams – Stasiui ir Kaziui*. Nr. 1, p. 86
Vyšniauskas A. Kas „davė startą“ Antrajam pasauliniam karui ir kas buvo pirmoji jo auka? *Provokacijos Gleivice propagandiniai aspektai prieš karą ir po jo*. Nr. 7/8, p. 19

Recenzijos

Bagdavičiūtė R. Praeitis be imitacijų. *Apie knygą „Europos istorijos: Rytų ir Vakarų patirtis“, Sudarytojai: Carl Henrik Fredriksson ir Almantas Samalavičius*. Nr. 5, p. 87
Berenis V. Abiejų Tautų Respublikos paveldas ir modernųjų tautų likimai. *Apie Timothy Snyderio kny-*

- gą „Tautų rekonstrukcija. Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija 1569-1999“. Iš anglų kalbos vertė Rimas Matulis. Nr. 2, p. 84
- Berenis V.** Lietuva lemtingaisiais 1939 metais. Apie Šarūno Liekio knygą „1939. The Year that Changed Everything in Lithuanian History“. Nr. 6, p. 90
- Čiočytė D.** Ar būsi pranašas savam krašte. Petro Girdzjausko knygos „Partizanų išrinktas Lietuvos Prezidentas“ pristatymas. Nr. 9, p. 98
- Deksnytė A.** Kalbų varžybos vaizdingame idėjų peizaže. Knygos „Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai“ pristatymas. Nr. 12, p. 99
- Gaučys M.** Įdėmus žvilgsnis į miesto kraštovaizdžio raidą. Apie Konstantino Jakovlevo-Mateckio knygos „Miesto kraštovaizdžio architektūra“ pirmą tomą. Nr. 4, p. 92
- Jankauskas A.** Kodėl Lietuva tapo „vėluojančia Estija“, o ne „vėluojančia Slovėnija“? Apie pokomunistinės transformacijos įvairovę. Zenono Norkaus knygos „Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ recenzija. Nr. 2, p. 81
- Jonkus D.** Erosas ir filosofija. Apie Algio Mickūno knygą „Summa Erotica“. Nr. 9, p. 106
- Jonkus D.** Tarp Atėnų ir Jeruzalės. Apie Algio Mickūno ir Arvydo Šliogerio knygą „Filosofijos likimas“. Nr. 4, p. 87
- Kanopkienė L.** Naujas Juozo Baltušio mitas? Dėl knygos „Juozas Baltušis iš arti“. vertinimų. Nr. 3, p. 25
- Klein M.** Mažosios Lietuvos enciklopedija – pageidavimai iš vokiečių kalbos aplinkos. Nr. 5, p. 12
- Kruopis S.** Nors mėnulis ir dėmėtas, jis vis tiek šviečia. Atsakymas straipsnio „Lietuviškasis fenomenas: Saulius Kruopis“ autorei dėl knygos „Nida. Brücke. Ekspresionistinės tapybos plenerų antologija“ vertinimo. Nr. 3, p. 28
- Mažeikienė O.** Paslaptingas paveldo klodas atsiveria dabarčiai. Apie albumą „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus žemutinėje pilyje. Istorija ir rinkiniai“ iš serijos „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų albumai“ (I tomas). Nr. 7/8, p. 100
- Mišinytė A.** Rekursiniai naujųjų medijų apibrėžimai pagal Levą Manovičių. Apie Levo Manovičiaus knygą „Naujųjų medijų kalba“. Iš anglų kalbos vertė Tomas Čiučelis. Nr. 3, p. 82
- Petraitytė A.** Kas vadintina Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija? Pastabos dėl Mažosios Lietuvos enciklopedijos kai kurių teiginių. Nr. 4, p. 26
- Petraitytė A.** Lietuviškasis fenomenas: Saulius Kruopis. Apie knygą „Nida. Brücke. Ekspresionistinės tapybos plenerų antologija“. Nr. 2, p. 20
- Petraitytė A.** Senieji Mažosios Lietuvos giesmynai – lietuvių raštijos lobiai. Apie Guido Michelini knygą „Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX amžiaus pabaigos“. Nr. 6, p. 87
- Repšienė R.** Gundymas laisve, arba Kapitalizmas kitaip. Apie Vytauto Rubavičiaus knygą „Postmodernusis kapitalizmas“. Nr. 7/8, p. 106
- Stepanauskas L.** Albertina: tarp kultūros ir barbarų? Apie Helmuto Wilhelmo Schallerio knygą „Geschichte der Slawischen und Baltischen Philologie an der Universität Königsberg“. Nr. 11, p. 90
- Šapoka K.** Ką apie dailę ir dailininkus sužinome iš knygų. Naujausių leidinių apžvalga. Nr. 3, p. 85
- Šikšnelis J.** Nesijaudinkite, Klaipėda dar nenugrimzdė. Apie Jovitos Saulėnienės, Rasos Tarik knyga „Das Versunkene Memel. Nugrimzdusi Klaipėda“. Nr. 1, p. 92
- Terleckas V.** Ne(pa)vykęs bandymas papasakoti 1795–2009 m. Lietuvos istoriją. Apie Arūno Gumuliausko knygą „Lietuvos istoriją (1795–2009 m.)“ Nr. 9, p. 100
- Truska L.** 1940 m. „revoliucija“ Lietuvoje pagal Alfredą Erichą Senną. Apie A. E. Senno knygą „Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus“, Vertė Rita Truskauskaitė. Nr. 9, p. 89
- Vareikis V.** Padalytos žemės enciklopedija. Apie Mažosios Lietuvos enciklopedijos ketvirtą tomą. Nr. 2, p. 90
- Žemaitaitis A.** Lietuvininkų kovos. Apie straipsnių rinkinį „Mažoji Lietuva: lietuvininkų kovos“. Nr. 10, p. 88
- Žemaitaitis A.** Mažosios Lietuvos enciklopedijos pabaigtuvės. Apie Mažosios Lietuvos enciklopedijos ketvirtą tomą. Nr. 2, p. 88

KULTŪROS BARAI

2010. 12 (552)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3

01125 Vilnius

Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Virgilijus ČEPAITIS. *Perhaps the Time Has Come to Reload Lithuanian-Polish Relations?* Not so long ago Polish president presented Lithuanian president a catalogue of offences to Polish people, containing several dozens of paragraphs. It would be interesting to know how many paragraphs would contain a Lithuanian equivalent of the same document. But is there any need of such catalogues? Should we start discussing future common existence with a list of real or imaginary sins? (page 2).

Rita REPŠIENĖ. *Sacred Ideoteque, National Narratives and Freedom of Choice.* Imagination as important element of self-expression and creativity is becoming extremely valuable because it can give meaningful innovations to projections of nationalism. Europe studies narratives of big and small states searching for its own identity, but trying not to destroy the myth of its origins (page 7).

Vasilijus SAFRONOVAS. *Why Russian Orthodox Church Needs Former East Prussia Castles and Churches?* As much as fifty former churches that belonged to various religious confessions that lived in the territory of the neighbouring Kaliningrad region were given to Russian Orthodox Church in 2010. The author of the article discusses why Russian Orthodox Church needs former castles of Crusaders and East Prussian churches (page 16).

Anna KARPENKO. *Aspects of Social and Cultural Conflict. Why Symbolically meaningful decision to give heritage of Kaliningrad region to Russian Orthodox Church is dangerous and in what sense.* One of the main lessons of the Soviet past in Kaliningrad region is that the politics of identity based on the idea that the consciousness of new inhabitants can be changed at whim with the help of official interpretation of history has failed. A more recent past shows that when society does not support the state power a serious social discontent can surface, like it happened last winter in Kaliningrad and Cherniakhovsk (page 18).

Skaidra TRILUPAITYTĖ. *News.* The wave of building "historical" monuments and processes of reversed order indicate that public spaces more and more often become spaces of power. It is sad that issues that civic society usually raises and discusses in public debates in Vilnius most often depend on those who have political power (this power is acquired by business people who privatize public spaces) (page 21).

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. *Cultural Legacy or Choice of Nation?* Discussion regarding sculptures of Green Bridge. Author thinks the problem rests somewhere deeper than a decision to erect or pull down one or another monument. The problem is that the society has not come to consensus regarding the very principles according to which it could agree with or reject proposals of this kind. What principles should influence municipal decisions? Aesthetic, political or cultural? (page 24).

Almis GRYBAUSKAS. *Exegi monumentum.* Inner spaces are inevitably related to time. The places of memory can be found with the help of key

on the keyboard of time. When we stop at the castles or pyramids, aqueducts or villas, we also hear the music of time. However this music is no longer inner, it is a music of common public time. Writer's essay (page 28).

Helmutas ŠABASEVIČIUS. *From Coppélia to Olympia.* To the 85th Anniversary of Lithuanian Ballet – Léo Delibes "Coppélia", by choreograph Kiril Simonov and scene-painter Mikhail Chemiakín (page 31).

Gražina MARECKAITĖ. *Confused Outlook.* No less than three plays, performed this autumn on Lithuanian stage were concerned with country's history: there was a frost of Siberia on stage. However, only one among the three – "Antigone in Siberia" directed by Jonas Jurašas (Kaunas Drama theatre, dramatic composition by Aušra Marija Sluckaitė) was a true reconsideration of nation's wounds. The past in this play is related to present, facts – to mythology, documentary to poetry. An openly civic performance today in Lithuania is something unbelievable (page 34).

Aušra Marija SLUCKAITĖ-JURASIENĖ. *The Street of Archangel.* History of direct relative of poet Adam Mickiewicz. J. Gorecki's letters written from Paris to Lithuanian Soviet Writers' Union in 1959 concerning the handing over of the legacy of Adam Mickiewicz to Lithuania (See, Kultūros barai, 2010, No 10) is continued by another author with historical and cultural reminiscences and meetings with the great-grandson of two great poets – Adam Mickiewicz and Antonius Gorecki, Roman Gorecki-Mickiewicz who moved to Vilnius from Paris (page 40).

Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ. *About Day-dreams, Inertia of Traditions and Aura of Locality. Questionnaire.* Artist has a special intuition and power of insight thus he or she is capable of diagnosing future changes earlier than any other person. Thus it is important to register the changes in the very community of artists and their consciousness. Everyone interprets the spirit of new age in his own way, but there are common tendencies as well. Thus musicologist Rūta Gaidamavičiūtė arranged this virtual round table discussion joined by composers of older and middle generations (page 48).

Herkus KUNČIUS. *A Sketch on Georgian Grapes in Blossom.* Writer speaks about Lithuanian days held this October in Georgia and the final accord: "And then in the very peak of the festival I had a feeling as if there was no Russian-Georgian war, there are no refugees, nor poverty, neither victims of conflict, tragical losses... And the grey atmosphere that had overtaken avenue of Shota Rustaveli when I was walking there in the morning had left for ever..." (page 57).

Ramunė MARCINKEVIČIŪTĖ. *"We Saw on TV How Our Death Was Approaching"* Impressions from Tbilisi International Theatre Festival. This festival presents Georgian theatre for the second time and they also provided an opportunity for theatre artists who came to Tbilisi all over

Georgia. Only the best selected stage productions were shown. Theatre critic's insights are accompanied with an interview with popular Georgian writer, dramatist of Tbilisi Margianashvili Drama theater who speaks why literature that tells about Russian-Georgian war of 2008 is so popular in the country (page 64).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Moderate Shining of Japanese Culture*. Notes on the 76th Congress of PEN International. The author describes legacy of traditional Japanese architecture of Tokyo and Kyoto and shares his impressions from the literary trip to Kyoto (page 69).

Stasys GOŠTAUTAS. *Mario Vargas Llosa – Writer and Politician*. "I know Mario Vargas Llosa for many years, however, I never thought (an he also perhaps) that he will be awarded the Nobel prize, especially after the writer moved from the Left to the Right. Llosa defended intellectuals and dissidents, Lithuanians among them during the Soviet era and openly criticized the Soviet regime, especially when he was president of PEN International" (page 76).

Rima CICĖNIENĖ. *The history of the manuscript and old book in the Great Duchy of Lithuania by Vladas Drėma*. Author wrote this incomplete study in 1944-1945, when worked in the museum of Belarusian in Vilnius. After revision of the collected documents, it is true to say this handwriting is the first history of the manuscript and old book art in the Great Duchy in Lithuania (page 79).

Daniel MILLER. *On the Post-City*. As the ideological frenzy of modernism gives way to "content management systems", and as global megacities render the urban grid and its certainties obsolete, societies of discipline become societies of control. Daniel Miller cracks open the password protected "post-city" (page 84).

Dalia LEINARTĖ. *New Intimacy Against Alienation and Aggression*. British sociologist Anthony Giddens admits that "pure relationships" are closely attached to the environment of a developed democracy, and are thus not easy to implement in a case of its absence. This point is a good occasion to turn to the correspondence of Aleksandra Kašuba, a Lithuanian-American artist, and Algirdas Julien Greimas, a Lithuanian-born French semiotician. I intend to go through their correspondence and try to uncover the relationships of the two as being close or even identical to the one described by Giddens. (page 91).

Ernestas VASILIAUSKAS. *Unknown Historical Source of Joniškis from the XVIIIth century*. While researching Swedish archives (War archive and the archive of War museum in Stockholm) a map of Joniškis made in 1703 was unexpectedly found (its author remains unknown). This is the oldest image of the city so far (page 95).

Asta DEKSNYTĖ. *About the Book by Eugenija Ulčinaitė "Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai" (Competition of Languages. The Ceremonial Greetings of the Grand Duchy of Lithuania's Rulers and Nobles)* (page 99).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Shutter country*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 102).

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*,
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius
Tiražas 2200 egz.

Kaina – 4,99 Lt

Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):

Ivaylo DITCHEV, Tomas KAVALIAUSKAS

Territory, identity, transformation (En) (Lt)

A Baltic-Balkan comparison. Lithuania and Bulgaria: subjected to neoliberal forces of disintegration, territorial identities in the regulated zone of market democracy that is new Europe re-pattern along altered lines of conflict. Ivaylo Ditchchev and Tomas Kavaliauskas share Baltic-Balkan perspectives on the present

Almantas SAMALAVIČIUS

Lithuania: Universities on the threshold (En)

A blind drive towards utility characterizes higher education policy in Lithuania. The only remedy on offer for the ongoing brain-drain is based on the logic of the market. Lithuanian universities are steadily going the way of the rest of "common property" after independence.

Tomas VENCLOVA

Vilnius as an object of nostalgia (Pl) (Lt) (En)

Vilnius is often seen as a mysterious, magic and strange city, one that inspires myths and poetry, writes Tomas Venclova. Its closeness to nature makes Vilnius a pastoral city, while its multicultural character brings it close to Prague, Trieste or Sarajevo.

Violeta DAVOLIŪTĖ

History and politics between Left and Right, East and West (En) (Lt)

Opposition to last year's Prague Declaration on "European Conscience and Totalitarianism" reveals a change of attitude on the part of western Europe towards the East, writes Violeta Davoliūte. Western fears about an upsurge of ultra-nationalism in eastern Europe suggests the era of democratic idealism has come to an end.

Kazys VARNELIS

The meaning of network culture (En) (Lt)

As digital computing meshes with mobile networking technology, society is undergoing a cultural shift. In postmodernism, being was left in a fabric of intensities; today, the self is affirmed through the net. What does this mean for the democratic public sphere?

Almantas SAMALAVIČIUS

Literary perspectives: Lithuania (En) (Lt) (Cz) (Et)

Almost normal

The literary field in Lithuania has established itself since independence, despite vastly smaller print runs. Today, a range of literary approaches can be made out, from the social criticism of the middle generation to the more private narratives of the post-Soviet writers.

Tomas KAVALIAUSKAS

Salvation fantasies (En) (Lt)

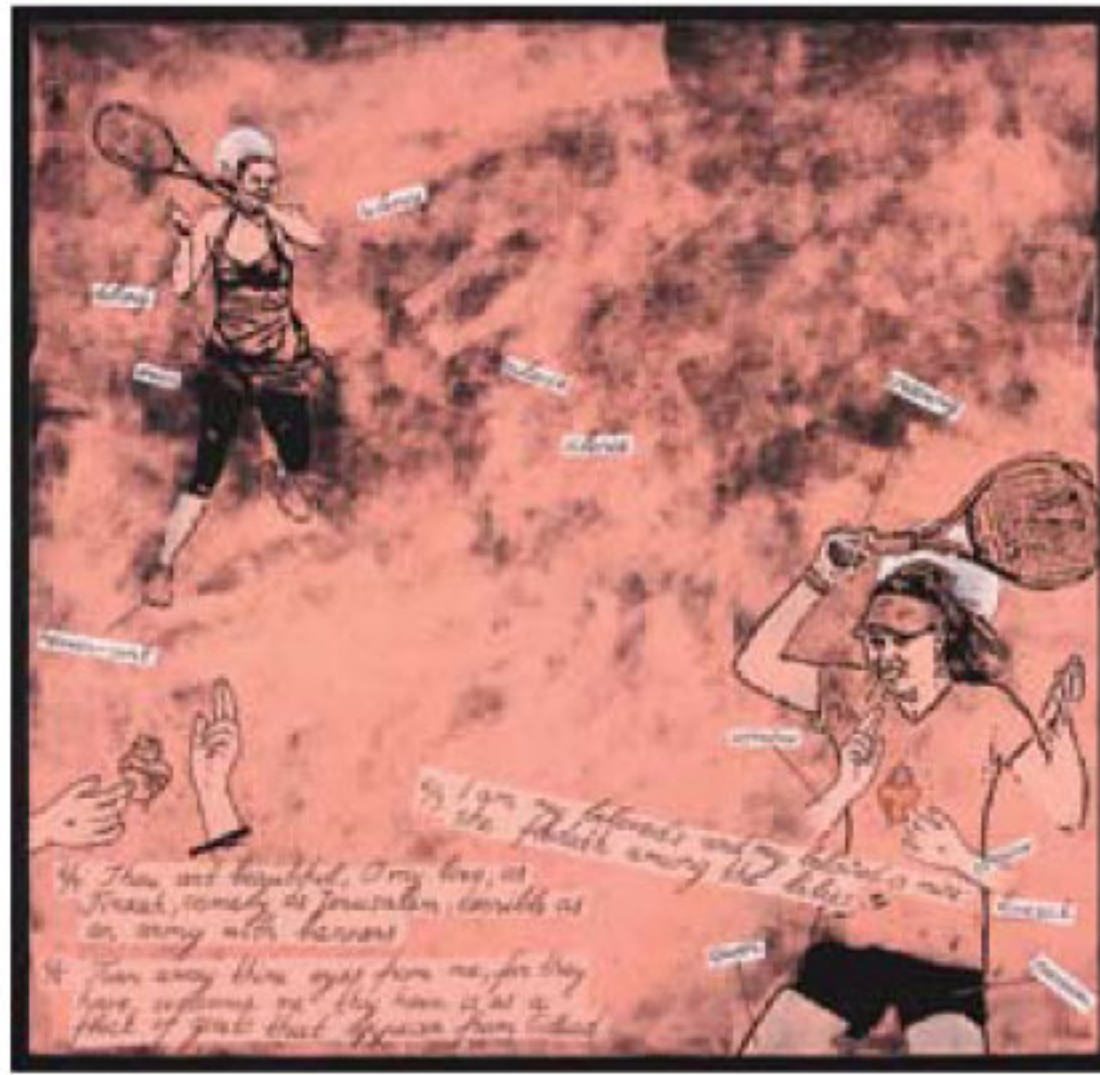
No one in eastern central Europe suspected that once the fight for independence was won, democracy would become a parody of itself, writes Tomas Kavaliauskas. Open disrespect for the public jars with the ideals of the Baltic Way that existed before and after 1989.

Zinovy ZINIK

History thieves (En) (Lt)

Thirty years after leaving Russia for Israel, an "unheimliche" experience in Berlin led Zinovy Zinik to investigate the chequered past of his Russian-born grandfather. An autobiographical exploration of "assumed identity" in twentieth-century Jewish experience.

Laisvydė ŠALČIŪTĖ. Parodoje „Intymumas“ dailininkė pristatė du naujų darbų ciklus „Giesmių giesmė“, „Kūno apiešokojimas“ ir instaliaciją „Nepakankama nekaltybė“ Galerija „Kairė-dešinė“

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2010. Nr. 12 (1–112)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009